

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTORIE

Maroš Janík

REFLEXIA LUDSKÝCH PRÁV V EXILOVÝCH ČASOPISOCH

Magisterská diplomová práce

Vedúca práce: prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

Olomouc 2018

Čestné prehlásenie

Čestne prehlasujem, že som magisterskú diplomovú prácu s názvom *Reflexia ľudských práv v exilových časopisoch* vypracoval samostatne na základe citovaných prameňov a literatúry.

V Olomouci 20. 8. 2018

Maroš Janík

Pod'akovanie

Chcel by som sa poďakovať vedúcej práce prof. PhDr. Jane Burešovej, CSc., za odborné vedenie magisterskej diplomovej práce a všetky poznámky, pripomienky a komentáre.

Obsah

Úvod	6
Medzinárodná situácia.....	10
Ľudské práva	12
Cesta ku Konferencii o bezpečnosti a spolupráci v Európe	16
Začiatky konferencie v časopisoch	26
Záver konferencie pohľadom Tribuny a Nového slova	36
Listy a Svědectví o záveroch konferencie.....	39
Ľudské a občianske práva v Listoch a Svědectví.....	49
Charta 77	50
Plastic People of the Universe a underground	50
§ 202.....	54
Charta 77 v Listoch a Svědectví.....	55
Založenie VONS a Pražský proces 1979	65
Hodnotenie Záverečného aktu a jeho aplikácia v praxi na následných konferenciách.....	71
Belehrad	77
Madrid	80
Zatýkanie 1981	88
Desiate výročie Helsínk	90
Viedeň	91
Prepúšťanie z práce, právo na prácu	93
Cenzúra.....	101
Obrana a dodržiavanie občianskych a ľudských práv	103
Cirkev a náboženstvo	115
Prijímanie na školy.....	117
Príživníctvo	120
Poburovanie.....	122
Cestovanie, emigrácia, zbavovanie občianstva	125
Zachádzanie s väzňami a ich podmienky, zdravotný stav	130
Porušovanie práv občanov	132
Zahraničné výzvy, prehlásenia	142
Domáce výzvy, prehlásenia.....	146
Spoločenská rubrika	147
Záver.....	149

Zoznam prameňov a literatúry	151
Resumé	154

Úvod

Ľudské práva a ich dodržiavanie sa stali jednou z najdiskutovanejších tém potom, čo sa dostali do zoznamu princípov, ktorými sa mali riadiť štáty v medzinárodných vzťahoch. Stalo sa tak na Konferencii o bezpečnosti a spolupráci v Helsinkách. Táto konferencia otvorila novú kapitolu v medzinárodných vzťahoch, veľký dopad však mala tiež vo vnútri štátov, ktoré mali s dodržiavaním týchto práv najväčší problém. Začali vznikať organizácie, ktoré chceli sledovať dodržiavanie ľudských práv vo svojich štátoch. V Československu vznikla na základe helsinského dokumentu Charta 77, ktorá sa snažila o diskusiu s režimom, avšak jej predstavitelia boli prenasledovaní a samotná Charta nikdy nemala masový vplyv na spoločnosť.

Ako hlavný prameň práce slúžia exilové časopisy *Listy* a *Svědectví*. Išlo o dva časopisy, ktoré zohrávali dôležitú úlohu pri distribúcii iných názorov, keďže v Československu mal na informácie monopol režim. Cieľom práce je prostredníctvom týchto dvoch časopisov ukázať ich nazeranie na dodržiavanie alebo porušovanie ľudských a občianskych v Československu. Na základe analýzy došlo k výberu článkov z oboch exilových periodík a následne k roztriedeniu článkov na základe ich zamerania. Tie potom budú predstavené v práci ako ukážka exilovej produkcie k problematike ľudských práv. Napriek dostatočne veľkej vzorke článkov, sa dá povedať, že sa jedná skôr o náčrt problematiky, pretože pri samotnom výskume sa ukázalo, že článkov k tejto problematike existuje v produkcií exilových periodík nezmerné množstvo. K tomu treba pripočítať ďalšie exilové periodiká nepoužité v tejto práci. Samozrejme by vystala otázka, do akej miery by sa opakovali články popisujúce rovnaké prípady porušovania práv. K tomu treba ešte pripočítať vznik Charty a VONS, ktorých správy a dokumenty boli často preberané. Zaujímavá by tak mohla byť analýza, do akej miery po roku 1977, napr. len na príklade jedného časopisu, bola spojená otázka porušovania ľudských práv s Chartou 77, a do akej miery sa v časopisoch stretne s prípadmi porušovania práv ľudí, ktorí s Chartou nemali nič spoločné. S tým by mohla súvisieť tiež otázka, či zo strany exilových časopisov nešlo o propagovanie len niektorých prípadov, ktoré pre verejnosť „vyzerajú lepšie“. V takom prípade by tak platilo heslo účel svätí prostriedky, čo však nemusí predstavovať problém. Každé hnutie bojujúce za nejakú vec potrebuje zapamätateľné osobnosti, vodcov, ktorí sú viditeľní, a ktorí sú prípadne hovorcami hnutia s mocou.

Svědectví vyšlo po prvý krát v roku 1956 v New Yorku, a aj keď niektorí členovia redakčnej rady sprvu pochybovali, či bude úspešný, nakoniec sa stal jedným z ikonických

československých exilových časopisov.¹ *Listy* začali vychádzať až v roku 1971. V Ríme z ich vydávaním začal Jiří Pelikán a postupne sa stali jedným z najvýraznejších exilových titulov. Jedným z cieľov *Listov* bolo rozvíjanie kontaktov s komunistickými a socialistickými stranami a skupinami na Západe a podnecovať ich k verejným prejavom solidarity s opozíciou. To sa odrazilo na množstve zahraničných výziev a prehlásení, ktoré protestovali a upozorňovali na politické prenasledovanie kritikov režimu a organizovali pomoc perzekvovaným.²

Obsah *Svědectví* bol zameraný hlavne na politické a historické témy. Aktuálne dianie bolo súčasťou kratších útvarov, napr. v rubrike *Poznámky k událostem*. Avšak boli im venované aj rozsiahlejšie esejistické a analytické texty. Orientoval sa na domáce prostredie, čo sa posilnilo presťahovaním organizácie do Paríža v roku 1960. Týmto presunom sa z redakcie stalo významné exulantské centrum.³ Zameranie sa na domáce publikum bolo v začiatkoch vydávania časopisu nevšedné. V tom čase bola väčšina exilových titulov vydávaná hlavne pre exilové publikum. V *Svědectví* sa tak snažili prepojiť exil s domovom a začali so snahou o komunikáciu s vlast'ou, a teda aj s komunistami. To sa pre časť exilu stalo nepredstaviteľnou prekážkou. Rada svobodného Československa odsúdila koncept *Svědectví* a odmietla ho akceptovať, pretože v ňom videla kolaboráciu s komunistami. Ďalší vývoj však ukázal, že cesta nastúpená v *Svědectví* sa ukázala ako správna. Od komunistického režimu si *Svědectví* vyslúžilo neustálu pozornosť a jeho zakladateľa, Pavla Tigrida, dokonca odsúdili v Československu, v neprítomnosti, na štrnásť rokov väzenia za rozvracanie republiky.⁴

To, že sa *Listy* stali významným exilovým časopisom bolo spôsobené aj osobou ich zakladateľa. Vďaka jeho kontaktom, ktoré nadobudol za dvadsať rokov, ktoré strávil medzi mocenskými špičkami režimu, si vytvoril množstvo kontaktov, doma aj v zahraničí. Jeho angažovanie v komunistickej strane však na Západe vzbudzovalo rozporuplné reakcie. Avšak práve vďaka kontaktom, ktoré si vytvoril týmto angažovaním, mohli *Listy* zaisťovať aktuálne a často exkluzívne informácie. Na vydávaní sa podieľali aj ďalší bývalí komunisti, ktorí dobre poznali zákulisie strany a procesy v jej vnútri, a mali tak prístup k exkluzívnym zdrojom.⁵ Od začiatku svojej existencie bola ilegálna dodávka *Listov* do ČSSR minimálne v stovkách

¹ ORSÁG, Petr: *Mezi realitou, propagandou a mýty. Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968–1989*. Praha 2016, str. 49–50

² Tamže, str. 90–91.

³ ORSÁG, Petr: *Mezi realitou, propagandou a mýty. Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968–1989*. Praha 2016, str. 52–58.

⁴ Tamže, str. 49–52.

⁵ Tamže, str. 94.

kusov.⁶ Táto charakteristika predurčuje *Listy* a *Svědectví* ako hlavný prameň práce, keďže vo svojej dobe išlo o veľmi významné zdroje informácií o dianí v Československu.

Práca je ohraničená rokmi 1975–1989. *Listy* aj *Svědectví* venovali samozrejme priestor ľudským právam a politickým procesom v Československu ešte pred konferenciou. V práci sa však zameriam na obdobie od roku 1975, teda počas a po skončení konferencie v Helsinkách. Výnimku tvorí samotná Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe, o ktorej budem v rámci časopisov písať od jej začiatku. Dôvodom tohto ohraničenia pri sledovaní ľudských práv je, že ratifikácia paktov prijatých na základe konferencie v Helsinkách sa uskutočnila v roku 1976, a teda od tohto roku sa reálne mohli ľudia v Československu na tieto pakty odvolávať. Záver práce 1989 súvisí so zánikom komunistického režimu. Ďalší dôvod tohto zamerania, a taktiež výberu spomenutých exilových titulov, je čisto prozaický, ide o rozsah práce, keďže je už sledované aj tak veľké množstvo článkov.

Práca je rozdelená na tri časti. Prvá časť práce sa v krátkosti venuje medzinárodnej situácii po druhej svetovej vojne a následne stručnému vývoju ľudských práv. V tejto časti práce je použitá výhradne sekundárna literatúra. Táto časť práce má za úlohu stručne vysvetliť vývoj ľudských práv vo svete a v Československu. Ďalej je venovaný priestor medzinárodnej situácií, a s tým spojenému vývoju v Československu. Táto situácia je sledovaná len prostredníctvom sekundárnej literatúry, z ktorej bol zostavený obraz medzinárodných vzťahov. Na prvú časť tak bola použitá rôznorodá literatúra ozrejmujúca situáciu po druhej svetovej vojne. Prvá časť sa tak neopiera o jednu či viac monografií, ktoré by výhradne slúžili k popisu udalostí.

Druhá časť práce je zameraná na Konferenciu o bezpečnosti a spolupráci v Európe. V nej je popísaná cesta, ktorá ku konferencii viedla a samotné jednanie na konferencii. Jednania na konferencii a jej závery sú sledované z hľadiska *Listov* a *Svědectví*. K nim boli priradené dva československé časopisy *Tribuna* a *Nové slovo* a denník *Rudé právo*. Zámerom bolo ukázať rozdielne pohľady na konferenciu a jej výsledky, prípadne zhodu v niektorých názoroch. Porovnaním dvoch rozdielných pohľadov tak mohol vzniknúť lepší obraz o danej problematike. V tejto časti práce boli sekundárna literatúra a pramene zastúpené približne v rovnakom množstve. Literatúra poslúžila hlavne na popis zložitého postupu zvolávania konferencie. Ako dobrý prehľad o postupe jednaní poslúžili práce *Dějiny NATO* a *Varšavská smlouva 1969 – 1985*, ktoré pojednávajú o dejinách oboch vojnových blokov, cez ktoré sa jednania uskutočňovali. Následne je pomocou časopisov a novín popísaný priebeh

⁶ ORSÁG, Petr: *Mezi realitou, propagandou a mýty. Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968–1989*. Praha 2016, str. 92.

konferencie a hlavne reakcie na jej skončenie a výsledky. Hlavný prameň tvoria články z *Listov a Svědectví*, domáca tlač je zastúpená hlavne *Tribunou* a *Novým slovom*.

Tretia, najrozsiahlejšia, časť sa venuje ľudským a občianskym právam v Československu pohľadom *Listov a Svědectví*. Ide o roky 1976–1989. Ide o výber článkov venujúcich sa porušovaniu práv občanov v Československu. Kapitoly v tejto časti poskytujú prehľad o rôznych druhoch porušovania práv. Na základe analýzy exilových časopisov boli vybrané články následne zaradené do jednej z kategórií, ktoré zodpovedajú názvom kapitol. Ako prvý je priestor venovaný Charte 77, ktorá však nezohráva v práci primárnu úlohu, ale písanie o ľudských právach sa bez nej nezaobíde. Priestor dostávajú tiež následné konferencie, na ktoré je nahliadané prostredníctvom debaty o ľudských právach. Ďalšie kapitoly už priamo popisujú jednotlivé prípady porušovania práv občanov. Na záver je umiestnená kapitola, ktorá sledovala zahraničné a domáce výzvy, prehlásenia a protesty, ktoré žiadali dodržiavanie ľudských a občianskych práv v Československu či prepustenie politických väzňov. Pre lepší prehľad sú aj v tejto časti čiastočne použité domáce periodiká, aby bol poskytnutý lepší obraz o danej problematike. V tejto časti je literatúra využívaná minimálne, takmer vôbec, keďže cieľom bolo ukázať predovšetkým pohľad exilových časopisov na danú situáciu.

Okrem samotného sledovania ľudských a občianskych práv môže byť zaujímavý pohľad na reakcie exilových periodík na domáce periodiká, pri ich výklade ľudských práv a ich nazeraní na následné konferencie o bezpečnosti a spolupráci. Otázkou je, či dokázali jedna či druhá strana prijať opačné argumenty.

V *Listoch a Svědectví* sa často stávalo, že články neboli podpísané žiadnym autorom. V takom prípade pri odkazovaní na články v poznámkach pod čiarou neuvádzam meno autora, ale hneď názov článku.

To, že vôbec mohla vzniknúť práca vychádzajúca z exilových novín, súvisí so situáciou po druhej svetovej vojne. Nastala úplne nová geopolitická situácia, ktorá vychádzala z jej výsledkov. Z vojny vzišli najsilnejšie Spojené štáty a Sovietsky zväz, ktoré získali status superveľmocí. Bývalý spojenci z vojny mali po jej konci stáť proti sebe v dlhom konflikte, ktorý dostal názov studená vojna. Ich súperenie sa nejakým spôsobom dotklo každej časti sveta. Súčasťou tohto „boja“ sa stalo aj Československo, ktoré stálo na strane Sovietskeho zväzu, ako jeho satelit a politika Československa sa tak často riadila politikou Sovietskeho zväzu.

Medzinárodná situácia

To, že sa Československo stalo súčasťou východného bloku súviselo so spomínanými zmenami po druhej svetovej vojne. Sovietsky zväz si nárokoval kontrolu východnej Európy. Išlo v podstate o všetky krajiny, ktoré boli oslobodené Červenou armádou. Po vojne mali tieto štáty slúžiť ako nárazníkové pásmo pre prípadný ďalší konflikt.⁷ To, že sa štáty východnej Európy, a s nimi aj Československo, definitívne dostanú pod sovietsky vplyv sa vedelo už krátko po vojne. George Kennan k tomu v roku 1946 poznamenal, že vo východnej Európe nemôžu USA urobiť nič iné, len hovoriť.⁸ George Kennan bol autorom *dlhého telegramu*, z ktorého základu vznikol článok *Zdroje sovietskeho správania*, kde písal, že politika USA voči Sovietskemu zväzu musí byť založená na zadržovaní ruských expanzívnych tendencií.⁹ V tomto článku bola formulovaná taktika zadržovania komunizmu, ktorá sa stala súčasťou Trumanovej doktríny. Tá vznikla ako reakcia na pomoc Grécku a Turecku. Truman v doktríne vyhlásil odhodlanie USA vojensky a hospodársky podporovať obe krajiny. V Grécku prebiehala občianska vojna a hrozilo, že sa k moci dostanú komunisti. Trumanova doktrína bola prvým krokom k presvedčeniu, že USA musia zaujať vedúcu úlohu v slobodnom svete, aby zabránili rozširovaniu komunistickej moci. To viedlo v budúcnosti k vojenským zásahom USA v zahraničí. Zo Spojených štátov sa tak stala prvá superveľmoc, čo bolo tesne po vojne navyše podporené výlučným vlastníctvom atómovej bomby. Sám Kennan, ktorého článok k tejto politike viedol, sa neskôr vyjadril, že nemohol predvídať, k čomu jeho článok povedie, že to bude pochopené ako zadržiavanie vojenskej hrozby vojenskými prostriedkami. Vyjadril sa, že jeho myšlienka bola zadržiavanie politickej hrozby, politickými metódami.¹⁰

Druhou mocnosťou, ktorá po Spojených štátoch, vyšla ako najsilnejšia z druhej svetovej vojny bol Sovietsky zväz. Sovietsky zväz po vojne získal uznanie na celom svete, jeho víťazstvo mnohých ľudí vo svete inšpirovalo ku vstupu do komunistickej strany. To sa týkalo aj krajín východnej Európy, v Československu sa číslo vyšplhalo na 1,3 milióna členov komunistickej strany. Ešte v polovicu roku 1945 Sovietsky zväz predpokladal, že spolupráca s Veľkou Britániou a USA bude optimálnou pre ZSSR aj po vojne. Avšak už v roku 1945 začali rozpory hlavne medzi USA a ZSSR. USA napr. vyzvali Sovietsky zväz, aby vo východnej Európe, a predovšetkým v Poľsku rešpektovali jaltské dohody. Sám Stalin bol

⁷ NÁLEVKA, Vladimír: *Horké krize studené války*. Praha 2010, str. 11.

⁸ HALBERSTAM, David: *Černobílé desetiletí. Padesátá léta a Spojené státy*. Praha 2002, str. 28.

⁹ KREJČÍ, Oskar: *Zahraniční politika USA: ideje, doktríny, strategie*. 2. vyd., Praha 2009, str. 26.

¹⁰ KREJČÍ, Oskar: *Zahraniční politika USA: ideje, doktríny, strategie*. 2. vyd., Praha 2009, str. 28–30.

presvedčený, že k stretu so spojencami s vojny nakoniec dôjde, ale zároveň si neprial, aby k nej došlo predčasne.¹¹

Stalinovým cieľom bolo vytvoriť v Európe pásmo zo spriatelенých štátov, pripútaných k ZSSR. To však nebolo možné mierovými prostriedkami, keďže tieto štáty sa historicky prikláňali na Západ a v mnohých krajinách tohto regiónu existovali protiruské nálady, ktoré mali svoje korene v minulosti.¹² K tomu, aby sa naplnili Stalinove ciele, boli využívané volebné podvody, vďaka ktorým sa inak slabé a málo podporované komunistické strany dostali k moci napr. v Poľsku či Maďarsku. V Československu sa komunisti dostali k moci tiež pomocou volieb v roku 1946, avšak slobodných. Definitívny monopol na vládu získali až v roku 1948 po politickom prevrate.¹³ Päťdesiate roky v týchto štátoch boli potom charakterizované politickými procesmi, ktoré sprevádzala nezákonnosť.

Po roku 1953 nastala prvá kríza sovietskeho bloku. K prejavom nespokojnosti došlo tiež v Československu, kde po uskutočnení menovej reformy, a s tým súvisiaceho nárastu cien potravín, vypukli protesty proti režimu. V tom istom roku sa nespokojnosť so životnými podmienkami šírila tiež v Nemeckej demokratickej republike. Protesty robotníkov súviseli s rozhodnutím vlády o upevnení pracovných noriem. Tieto protesty vypukli vo východnom Berlíne, ale zasiahli aj ďalšie priemyselné centrá.¹⁴ Je príznačné, že protesty vyšli zo strany robotníkov v robotníckych štátoch.

Nasledovali nepokoje v Poľsku, kde sa ľud dožadoval vyšších miezd a väčších občianskych slobôd. Aj v Poľsku ku všetkému prispeli robotníci, ktorí vystúpili s požiadavkou na vyššie mzdy. Ich protesty však boli potlačené, niekoľko desiatok ich bolo aj zastrelených. Situácia takmer vyústila vo vojenské riešenie zo strany Sovietskeho zväzu, ktorá bola však zažehnaná samotným Chruščovom.¹⁵

Najhoršia situácia bola v Maďarsku, kde vypuklo ľudové povstanie, ktoré muselo byť potlačené sovietskymi tankami. Údaje na maďarskej strane uvádzajú štyritisíc zabitých povstalcov a 200 000 maďarských utečencov v Rakúsku. Následné represie zasiahli stotisíc ľudí a dvestodvadsaťdeväť ľudí bolo popravených.¹⁶ Tento sovietsky zásah mal dohru na olympiáde v roku 1956 v Melbourne. V olympijskom vodnopólovom turnaji na seba v semifinále narazili Maďarsko a Sovietsky zväz. Maďarskí hráči sa o tom, čo sa u nich doma dialo dozvedeli až v Austrálii. Počas zápasu dochádzalo k provokáciám v podobe nadávok,

¹¹ ZUBOV, Andrej (ed.): *Dějiny Ruska 20. století—díl II*. Praha 2015, str. 181–185.

¹² Tamže, str. 205.

¹³ JUDT, Tony: *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*. Praha 2008, str. 136–140.

¹⁴ NÁLEVKA, Vladimír: *Světová politika ve 20. století II*. 2. vyd. Praha 2005, str. 21.

¹⁵ Tamže, str. 22–23.

¹⁶ Tamže, str. 34–35.

kopancov a rôznych úderov. Všetko vyvrcholilo tesne pred koncom zápasu silným úderom do tváre jedného z maďarských hráčov, ktorý začal krváčať. Proti Sovietom sa búrili aj diváci, a aj kvôli tomu nebola dohnaná posledná minúta. Vďaka jasnému náskoku (Maďari viedli v tom čase 4:0) boli vyhlásení dodatočne za víťazov. Maďarsko si nakoniec odnieslo zlaté medaily.¹⁷

Československu sa po problémoch päťdesiatych rokov vydalo cestou „socializmu s ľudskou tvárou“. V roku 1968 začala pražská jar, počas ktorej došlo k uvoľneniu režimu a k presadzovaniu myšlienok slobody človeka a ľudských práv. To však netrvalo dlho, a tento pokus ukončili sovietske tanky prichádzajúce do Československa.¹⁸ Podobne ako v Maďarskom prípade, aj ten Československý mal športovú dohru, a to na majstrovstvách sveta v ľadovom hokeji, kde československí hokejisti dvakrát zdolali Sovietsky zväz, čo viedlo k demonštráciám proti Sovietom a provokácii zo strany ŠtB pri rozbíjaní sovietskej leteckej kancelárie. Aj to poslúžilo ako zámienka dosadenia Gustáva Husáka do čela štátu, čím začalo obdobie tzv. normalizácie.¹⁹

Ľudské práva

Moderné pojmá ľudských práv je odvodzované z myšlienok a deklarácií 18. storočia. K presadeniu myšlienky ľudských práv prišlo vo Virgínskej deklarácii z roku 1776 a v Deklarácii práv človeka a občana z roku 1789. Prirodzené práva, ktoré sa odlišujú od ľudských, však majú korene už v antike.²⁰ V českom prostredí je spájaná genéza ľudských práv už v predhusitskom období s postavami reformných mysliteľov Milíče z Kroměžiře a Matěja z Janova. V ďalších obdobiach sú myšlienky ľudských práv spájané s J. A. Komenským, K. H. Borovským, Františkom Palackým a T. G. Masarykom.²¹

Myšlienka ľudských práv má podľa niektorých autorov korene v kresťanstve, podľa ďalších prichádzajú až z rozpadom nábožensko-politickej jednoty stredoveku, v dobe reformácie, hlavne zásluhou kalvinistov, pretože náboženské vojny so sebou prinášali požiadavkou náboženskej tolerancie a slobody. V osvietenom pojmá sú ľudské práva predstavované hlavne v dielach Thomasa Hobbesa, Johna Locka a Immanuela Kanta.²² Právne sa myšlienka ľudských práv presadzuje na konci 18. storočia behom americkej

¹⁷ VAIT, Martin: *Príběhy OH: Melbournská krvavá lázeň*. In: <https://www.ceskatelevize.cz/sport/rio-2016/186847-pribehy-oh-melbournska-krvava-lazen/> [cit. 18. 8. 2018].

¹⁸ NÁLEVKA, Vladimír: *Světová politika ve 20. století II*. 2. vyd. Praha 2005, str. 182.

¹⁹ Tamže, str. 189.

²⁰ HAVLÍČEK, Aleš (vyd.): *Lidská a přirozená práva v dějinách*. Ústí nad Labem 2014, str. 7–9.

²¹ TROJAN, Jabub S.: *Idea lidských práv v české tradici*. in: HAVLÍČEK, Aleš (vyd.): *Lidská a přirozená práva v dějinách*. Ústí nad Labem 2014, str. 67–75.

²² SOUSEDÍK, Stanislav: *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ*. Praha 2010, str. 89–103.

a francúzskej revolúcie. V období po skončení prvej svetovej vojny sa stali ľudské práva súčasťou ústav stredoeurópskych štátov. Avšak obdobie medzi vojnami a druhá svetová vojna ukázali, že sa treba opäť vrátiť k otázke ľudských práv. Reakciou bolo vydanie Všeobecnej deklarácie ľudských práv (bola prijatá 10. decembra 1948, a tento deň sa stal Dňom ľudských práv), ktorá vznikla predovšetkým v dôsledku zločinov spáchanými nacistickými a fašistickými štátmi. Jej význam spočíva v tom, že zabavuje vlády štátov možnosti totálnej kontroly života svojich občanov a ľubovoľne stanovovať ich práva a povinnosti.²³ V roku 1948 bol v Československu nastolený komunistický, ktorého vzťah k ľudským právam dobre dokumentuje, že zástupca Československa v ONS sa zdržal hlasovania pri prijímaní Všeobecnej deklarácie ľudských práv.²⁴

Ďalší autori tvrdia, že ľudskoprávnu dimenziu mali aj medzinárodné konferencie v Paríži (1856) a Berlíne (1878). A problém v ochrane ľudských práv vidia v spočívaní na myšlienke, že nemôžu byť regulované medzinárodným, ale iba vnútroštátnym právom. Jednotlivec tak mohol mať len toľko práv a slobôd, koľko mu povolilo vnútroštátne právo príslušného štátu. Ich rozsah závisel na hospodárskej, kultúrnej, či sociálnej vyspelosti štátov. Problémom bolo, že vtedajšie medzinárodné právo vychádzalo z pohľadu, že v medzinárodnoprávnej oblasti sa môžu pohybovať iba štáty alebo subjekty nimi riadené, jednotlivec nezapadal do tohto konceptu. Až na prelome 19. a 20. storočia došlo k posunu. Ten spočíval v zakotvení istej ochrany jednotlivca priamo v medzinárodne právnych dokumentoch. Na haagskych mierových konferenciách bola preto kodifikovaná oblasť medzinárodného vojnového práva, ktorá po prvý krát, zaistovala jednotlivcovi určitú mieru právnej istoty v oblasti ochrany určitých jeho práv a slobôd. Myšlienka humanity a ľudskosti sa potom objavuje hlavne v aktivitách Medzinárodnej organizácie práce. V medzivojnovom období nenastal žiadny zásadný posun v problematike ochrany ľudských práv a základných slobôd. Výrazný posun prišiel až po druhej svetovej vojne, keď vznikla požiadavka na vytvorenie mechanizmu medzinárodnej kontroly ochrany ľudských práv a vymedzenie jasnej zodpovednosti voči tým, ktorí tieto zásady porušia.²⁵

Predpokladom rozmachu ľudských práv v druhej polovici 20. storočia boli sociálne práva. Išlo hlavne o odpor voči nútenej práci, ktorý vychádzal z presvedčenia, že voľný trh po vzore 19. storočia umožňoval otrockú prácu. Toto vnímanie ešte umocnila hospodárska kríza

²³ HAVLÍČEK, Aleš (vyd.): *Lidská a přirozená práva v dějinách*. Ústí nad Labem 2014, str. 202–203.

²⁴ ŠABATOVÁ, Anna: *Ochrana základních práv a svobod v teorii a v praxi (1945–1989)*. In: BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMIČEK, Vojtěch (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, str. 971–972.

²⁵ LUKÁŠEK, Libor: *Vývoj lidské dimenze (Ochrany lidských práv a základních slobod) v komentovaných dokumentech I díl*. Praha 2003, str. 9–11.

v tridsiatych rokoch a následne druhá svetová vojna. V základoch neskoršieho rozvoja ľudských práv je teda odmietnutie otrockej práce a požiadavka práce dôstojnej. Štátom garantované sociálne práva boli chápané ako odmena za vojnové utrpenie. Zahrmovali vyššie mzdy, sociálne a zdravotné zabezpečenie, rovný prístup ku vzdelaniu a aj väčší podiel na politickom rozhodovaní.²⁶ Ľudské práva však nie sú chápané jednotne a existuje mnoho ich definícií.²⁷

V Československu tiež nastal posun v chápaní ľudských práv po druhej svetovej vojne. Keď sa ČSR stalo súčasťou východného bloku, pojmie ľudských práv sa tomu muselo prispôbiť. Ústava z 9. mája 1948 obsahovala v úvode katalóg základných práv, ale ich pojmie sa vymedzovalo proti „abstraktnému buržoáznemu pojmiu ľudských práv“. Ich chápanie bolo kolektivistické a spoločnosť a štát, práva politické a občianske, len prepožičiaval jednotlivcom v nadväznosti na ich zapojenie do spoločensko-politického plánu budovania socializmu. Sociálno-ekonomické práva mali prednosť pred politickými.²⁸

V Československu bola štátna moc ovládaná princípom vedúcej úlohy komunistickej strany. Aj keď existovali inštitúcie ako vláda, Národné a neskôr Federálne zhromaždenie, politické strany v Národnej fronte a v ústavách v tej dobe boli zakotvené, aj keď obmedzene, niektoré ľudské práva, skutočná moc bola sústredená do orgánov Komunistickej strany Československa, ktorá riadila tiež zákonodarnú, výkonnú aj súdnu moc.²⁹

O zmenu sa Československo pokúsilo v šesťdesiatych rokoch. Prispeli k tomu rehabilitačné procesy, kedy sa československí právnici snažili zaviesť mechanizmy, ktoré by zamedzili v budúcnosti podobnej svojvôli a brutalite aká vládla v päťdesiatych rokoch. V rámci východnej Európy, bolo v Československu, venovanie sa zvýšenej pozornosti problematike ochrany základných občianskych práv, v štátne socialistických podmienkach, výnimočné. Prestávalo sa rozlišovať medzi pojmiu občianskych a politických práv v kapitalistickom a socialistickom pojmiu. Občianske práva sa začali vykladať ako výsledok historického procesu, na ktorý mali výrazný vplyv robotnícke a socialistické hnutia. V roku 1968 sa tak začalo premýšľať ako spojiť ľudsko-právnu problematiku ako bola vnímaná na Západe a socializmus. Ľudia, ktorí sa venovali tejto problematike skončili o niekoľko rokov neskôr ako chartisti. Medzi nimi boli napr. Jiří Hájek, Petr Pithart či Gertruda Čákrtová-

²⁶ BĚLOHRADSKÝ, Václav – PŘIBÁŇ, Jiří (Et Al.): *Ľudská práva: (ne)mysl české politiky?*. Praha 2015, str. 220

²⁷ HAPLA, Martin: *Ľudská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno 2016, str. 27.

²⁸ BĚLOHRADSKÝ, Václav – PŘIBÁŇ, Jiří (Et Al.): *Ľudská práva: (ne)mysl české politiky?*. Praha 2015, str. 174–175.

²⁹ ŠABATOVÁ, Anna: *Ochrana základních práv a svobod v teorii a v praxi (1945–1989)*. In: BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, str. 972.

Sekaninová. Tomu, že táto opozícia mohla neskôr vzniknúť dala podnet helsinská dohoda, ktorá dostala ľudské práva do medzinárodných vzťahov. To začali využívať disidenti, ktorí však nechápali ľudské práva ako kritiku socializmu alebo sociálneho štátu. Práve naopak, dôraz na sociálne-ekonomické práva chápali ako niečo pozitívne. To čo kritizovali bolo predovšetkým, že dôraz na sociálno-ekonomické práva ostro kontrastoval s nedodržiavaním občianskych práv.³⁰

Sedemdesiate a osemdesiate roky charakterizovala policajná a justičná represia, diskriminácia v oblasti zamestnávania. Táto stratégia udržovala v spoločnosti hladinu strachu, ktorou si režim vynucoval lojalitu občanov. V druhej polovici osemdesiatych rokov, predovšetkým v rokoch 1988 a 1989 začalo dochádzať k novej atmosfére v spoločnosti a skupiny aktivistov stále častejšie uskutočňovali politické a občianske práva. Zastrasovacia taktika v tomto období prestávala pôsobiť, na čo režim zareagoval novou represívnou taktikou, ktorá spočívala v častejšej súdnej represii, ale s nižšími trestami. Išlo o zúfalú reakciu režimu, ktorý nedokázal čeliť narastajúcim nezávislým aktivitám. V tomto období sú zaznamenané aj prípady osobnej odvahy niektorých sudcov, keď obžalovaných zbavovali viny.³¹

Nesloboda sedemdesiatych a osemdesiatych rokov spôsobili, že sa právna veda nemohla hlbšie zaoberať otázkou ľudských práv. Ak by tak urobila narazila by na odpor medzi záväzkami, ktoré štát prevzal prijatím Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach a Medzinárodného paktu o hospodárskych, kultúrnych a sociálnych právach a skutočnosťou.³² Ako napr. v prípade § 109 trestného zákona, ktorý hovoril o potrestaní občanov, ktorí bez povolenia opustia republiku alebo tí, ktorí bez povolenia zostanú v cudzine³³, zatiaľ čo pakt hovoril o záväzku, že každý môže slobodne opustiť ktorúkoľvek krajinu, aj svoju vlastnú.³⁴ Ku kriminalizácii bežných aktivít však dochádzalo používaním ustanovení na ochranu republiky, ako bolo poburovanie, podvracanie republiky alebo vyzvedačstvo. Nesúlad medzi čs. zákonmi a ústavou na jednej strane a medzinárodnými

³⁰ BĚLOHRADSKÝ, Václav – PŘIBÁŇ, Jiří (Et Al.): *Lidská práva: (ne)mysl české politiky?*. Praha 2015, str. 175–177.

³¹ ŠABATOVÁ, Anna: *Ochrana základních práv a svobod v teorii a v praxi (1945–1989)*. In: BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, str. 975.

³² Tamže, str. 976–978.

³³ Zákon č. 140/1961 Zb., trestný zákon, § 109, odst. 1 a 2, opustenie republiky. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1961/140/19650801.html> [cit. 15. 8. 2018].

³⁴ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, čl. 12, odst. 2. In: http://www.ucps.sk/MEDZINARODNY_PAKT_o_obcianskych_a_politickych_pravach [cit. 15. 8. 2018].

paktami na strane druhej, nebol až do roku 1989 riešený. Neuskutočňovali sa ani pokusy uviesť rozpory v súlad.³⁵

Konferencia o bezpečnosti a spolupráci síce nevyriešila problémy Československa, ale vďaka nej na tieto problémy mohlo byť poukázané. V oblasti ľudských práv však zmena nastala až s pádom komunistického režimu. Helsinská konferencia k tomu čiastočne napomohla, ale cesta, ktorá sprevádzala jej zvolanie bola trnitá.

Cesta ku Konferencii o bezpečnosti a spolupráci v Európe

Prvý návrh na usporiadanie celoeurópskej konferencie prišiel v roku 1954, ako reakcia na vznik NATO. Snaha sovietskeho zväzu presadiť myšlienku európskej bezpečnostnej konferencie súvisela s úsilím zabrániť začleneniu Západného Nemecka do NATO vytvorením celoeurópskej organizácie. Západné krajiny však zaujímalo viac upevnenie NATO a západoeurópska integrácia než sovietske návrhy, ktoré na Západe prijímali s pochybnosťami o ich skutočných dôvodoch.³⁶ Myšlienka európskej bezpečnostnej konferencie sa znovu objavila v roku 1955 v Ženeve, kde jednali Francúzsko, Veľká Británia, Spojené štáty a Sovietsky zväz o obmedzení zbrojenia. Predstavitelia ZSSR tam vyjadrili svoj záujem na znížení ekonomických, kultúrnych a vedeckých bariér. Zástupcovia západných krajín prišli s návrhom obmedzenia prekážok v komunikácii a cestovaní medzi blokmi a následnej s návrhmi na obmedzenie cenzúry, zákazom rušenia zahraničných rozhlasových staníc, zlepšenie podmienok pre prácu novinárov, uľahčenie slobodnejšieho toku informácii, možnosť individuálneho cestovania. Ženevské jednania boli v mnohých bodoch poznačené nezhodami. Žiadny z návrhov však nepredpokladal ľudské práva ako zásadu pre vzťahy medzi európskymi štátmi. Ženevské rokovania nakoniec nepriniesli žiadny posun vo veci európskej bezpečnostnej konferencie.³⁷

V roku 1965 vydali štáty Varšavskej zmluvy výzvu na usporiadanie konferencie o bezpečnosti v Európe, ktorá nakoniec viedla až ku zvolaniu Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Tento návrh, ani žiadne iné sovietske návrhy na európsku konferenciu neobsahovali zmienky na rešpektovanie ľudských práv.³⁸ Rada ministrov zahraničných vecí NATO však nereagovala na sovietsku výzvu. V tom čase totiž západné štáty uprednostňovali

³⁵ ŠABATOVÁ, Anna: *Ochrana základných práv a svobod v teorii a v praxi (1945–1989)*. In: BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, str. 978–979.

³⁶ THOMAS, Daniel C.: *Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Praha 2007, str. 37.

³⁷ Tamže, str. 38–39.

³⁸ POVOLNÝ, Mojmir: *Zápas o lidská práva. Rada svobodného Československa a helsinský proces*. Brno 2007, str. 26–29.

bilaterálne jednania so štátmi sovietskeho bloku. Rada však odporúčala pokračovanie v zlepšovaní vzťahov so Sovietskym zväzom a ostatnými krajinami východnej Európy. K zmene tohto postoja začalo dochádzať v roku 1966, keď na svojom zasadaní v Bruseli schválili ministri zahraničných vecí komuniké, v ktorom naznačili hlavné zámery svojej spoločnej európskej politiky. Štáty Severoatlantickej aliancie sa rozhodli vytvoriť tím, ktorý by analyzoval možnosti aliancie v oblasti európskej bezpečnosti. Medzitým došlo 5. júla 1966 v Bukurešti, na zasadaní Politického poradného výboru Varšavskej zmluvy, k vydaniu Deklarácie o upevnení mieru a bezpečnosti v Európe. Tá obsahovala návrh na zvolanie konferencie európskych štátov ohľadom kolektívnej bezpečnosti v Európe.³⁹ Návrh však nepočítal s účasťou USA a presadzoval nahradenie Európskeho hospodárskeho spoločenstva celoeurópskymi obchodnými dohodami. Načasovanie návrhu potvrdzovalo trvalejší sovietsky zámer rozdeliť Severoatlantickú alianciu. V roku 1969 mala totiž vypršať platnosť Washingtonskej zmluvy. Realistickejší návrh zo strany ZSSR prišiel až v roku 1969 z Budapešti.⁴⁰

Na zasadaní NATO zatiaľ prebiehala zmena postoja aliancie k situácii v Európe. V decembri 1966 navrhol belgický minister zahraničných vecí Pierre Harmel vytvoriť pracovné skupiny, ktoré mali vypracovať správu o úlohe NATO v meniacej sa svetovej situácii. Tak vznikla Harmelova správa, ktorá konštatovala zmenu situácie na kontinente od konca štyridsiatych rokov a zastavenie komunistickej expanzie v Európe. NATO sa malo snažiť o uvoľňovanie napätia, avšak malo byť aj naďalej pripravené na možnosť konfrontácie. Podľa správy neboli vojenská bezpečnosť a politika détente v protiklade. Rada NATO prijala Harmelovu správu ako svoj programový dokument. Orgány aliancie mali správu postupne prevádzať na konkrétne politické kroky.⁴¹ Podstata Harmelovej správy spočívala v bojaschopných ozbrojených silách a odporúčala, aby sa NATO snažilo o vyváženejšie vzťahy s Východom, ktoré by umožnili riešiť základné politické problémy. Harmelova správa mala pre NATO strategický význam pre riešenie problémov európskej bezpečnosti.⁴²

Príprava na konferenciu v rámci Varšavskej zmluvy prebiehala prostredníctvom stretnutí členov aliancie. Na berlínskej konferencii ministrov zahraničných vecí sa mali štáty Varšavskej zmluvy navzájom informovať o ich bilaterálnych rokovaniach so západnými krajinami ohľadom zvolania konferencie. Na základe týchto jednaní mali koordinovať svoju stratégiu. Sovietsky zväz pre ďalší postup vydal len všeobecné inštrukcie ako postupovať, a

³⁹ LEŠKA, Vladimír: *KBSE/OBSE minulost, přítomnost, perspektivy*. Praha 1997, str. 46.

⁴⁰ LUŇÁK, Petr: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha 1997, str. 252–253.

⁴¹ FIDLER, Jiří; MAREŠ, Petr: *Dějiny NATO*. Praha; Litomyšl 1997, str. 141.

⁴² LEŠKA, Vladimír: *KBSE/OBSE minulost, přítomnost, perspektivy*. Praha 1997, str. 47.

keďže členovia paktu tak mali pomerne voľné ruky pri jednaniach, u niektorých to vzbudilo dojem, že môže prísť k novému rozmeru spolupráce v rámci paktu. So zvolaním konferencie tak spojovali presadzovanie vlastných záujmov, ktoré sa však ukázali ako nerealizovateľné. Iba Československo a Bulharsko neprejavovali aktivitu. Československá zahraničná politika bola po pražskej jari čiastočne stále ochromená.⁴³ Možnosť, že by k takejto novej spolupráci mohlo dôjsť si v Československu nevšimli, aspoň podľa *Listov*: „se nezdá, že by Husákovu Československo – spolu s Bulharskom – si tuto skutočnosť vôbec uvědomovalo.“⁴⁴ V pokračovaní článku sa ku zvolaniu Konferencie o bezpečnosti a spolupráci vyjadrovali kriticky. Podľa *Listov* malo dôjsť ku zmenšovaniu politického a ekonomického vplyvu EHS a zvyšovaniu vplyvu celoeurópskej organizácie, ktorá by mala vzniknúť z konferencie. Tá mala zvýšiť vplyv Sovietskeho zväzu nad celou Európou. Na druhej strane vidí autor článku v tejto novej európskej politike Sovietskeho zväzu možnosť pre socialistické štáty osamostatniť sa od ZSSR a začať vykonávať zmeny a reformy. Socialistické krajiny by tak mali využiť príležitosť pre samostatné rokovania so západnými štátmi.⁴⁵

Ostatné krajiny bloku sa snažili o aktívnu politiku. Nemecká demokratická republika sa pokúšala strhnúť pozornosť na jej cieľ, ktorým bolo uznanie východonemeckého komunistického štátu. V NDR dúfali, že sa im podarí presadiť ich uznanie ako podmienku konania konferencie. Aktívne bolo aj Poľsko, ktoré navrhlo systém kolektívnej bezpečnosti, ktorý by viedol k odzbrojovacím rozhovorom za účasti všetkých zainteresovaných štátov, nie len veľmocí. Rumunsko presadzovalo, aby sa konferencia konala na báze suverénnych štátov. Videlo v tom príležitosť na oslabovanie vplyvu Sovietskeho zväzu na svoje rozhodovanie. Maďarské návrhy sa najviac približovali sovietskym. Maďarsko chcelo čo najrýchlejšie zlepšenie vzťahov so Západom, ktoré by viedli k hospodárskej spolupráci medzi blokmi. Maďarsko nemalo na rozdiel od Poľska, NDR a Československa nevyriešené vzťahy so SRN, a tak hodnotilo negatívne snahy týchto štátov podmieniť konanie konferencie vyriešením nemeckej otázky.⁴⁶

Príprava na konferenciu v rámci NATO predstavovala realizáciu Harmelovej správy, ktorá mohla byť uskutočnená zásluhou zmeny zahraničnej politiky dvoch jeho významných členov, a to USA a Spolkovej republiky Nemecko. V Amerike nastúpila dvojica Nixon – Kissinger, ktorá sa rozhodla v medzinárodných otázkach postupovať na báze maximálneho realizmu. Dôvodom k tomu bola ekonomika, keď podľa Nixona, po druhej svetovej vojne

⁴³ BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969-1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016, str. 29.

⁴⁴ *Šance, která se dá propást*. *Listy*, 2, 1972, č. 1, str. 19.

⁴⁵ Tamže, str. 16–19.

⁴⁶ BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969-1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016, str. 30.

vyrábali USA polovicu svetového tovaru, ale postupne vznikli ďalšie štyri ekonomické centrá, západná Európa, Japonsko, Sovietsky zväz a Čína, preto podľa neho bolo treba vyjednávať a nie konfrontovať. Táto koncepcia mala taktiež svojich odporcov, ktorí ju videli ako príliš defenzívnu.⁴⁷ K podobnému kroku sa rozhodla aj SRN. Dovtedajší postoj Spolkovej republiky bol vymedzený Hallsteinovou doktrínou. Ten začal byť v širokom okruhu nemeckých politikov považovaný za brzdu procesu uvoľňovania. Od polovice šesťdesiatych rokov tak začal prevažovať nový postoj v západonemeckej zahraničnej politike.⁴⁸

NATO svoju orientáciu na politiku détente potvrdilo na svojom zasadaní 10. a 11. apríla 1969 vo Washingtone. Zasadanie sa konalo pri príležitosti dvadsiateho výročia založenia Severoatlantickej aliancie. Podľa zmluvy mohol každý jej člen po dvadsiatich rokoch z aliancie vystúpiť, žiadna z členských krajín sa však k takémuto kroku neodhodlala, čo bolo prezentované ako jednotnosť spoločenstva. Na tomto zasadaní sa potom ministri zahraničných vecí venovali návrhu Varšavskej zmluvy, ktorá na svojom zasadaní v Budapešti v marci 1969, vyzvala, v pomerne umiernené formulovanom dokumente, na zvolanie konferencie o európskej bezpečnosti.⁴⁹ Budapeštiansky návrh obsahoval aj odstavce o nemeckej otázke a otázke hraníc. Ďalej tvrdil, že predpokladom Európskej bezpečnosti je neporušiteľnosť hraníc, vrátane tých na Odra a Nise a hranica medzi SRN a NDR. Požadoval tiež uznanie dvoch nemeckých štátov, zastavenie pokusov SRN ako jedinej predstaviteľky nemeckého ľudu, vzdanie sa jadrových zbraní a uznanie, že Berlín si podrží špeciálny status a nebude patriť k SRN.⁵⁰

Posun v riešení nemeckej otázky sa prejavil po víťazstve Willyho Brandta vo voľbách v roku 1969. Brandtova Ostpolitik otvorila nové možnosti jej riešenia. 8. decembra 1969 začali rokovania o uzatvorení dohody medzi SRN a ZSSR, a boli zahájené rozhovory s Poľskom o uznaní hraníc na Odra a Nise. NDR bola skeptická k zámerom SRN, a taktiež silne proti myšlienke priamych jednaní medzi SRN a Poľskom. Najprekvapivejším aspektom bola práve zmena poľskej pozície, ktorá však bola vyvolaná vyhliadkou na uznanie hraníc Odra-Nisa. Dohoda o vzájomných vzťahoch medzi Sovietskym zväzom a Spolkovou republikou bola uzatvorená 12. augusta 1970 a medzi SRN a Poľskom 7. decembra 1970. Štáty Varšavskej zmluvy mali samostatne vstupovať do rozhovorov so Spolkovou republikou,

⁴⁷ KREJČÍ, Oskar: *Zahraniční politika USA: ideje, doktríny, strategie*. 2. vyd., Praha 2009, str. 190–192.

⁴⁸ FIDLER, Jiří; MAREŠ, Petr: *Dějiny NATO*. Praha; Litomyšl 1997, str. 150–152.

⁴⁹ Tamže, str. 152–153.

⁵⁰ BÉKÉS, Csaba: *The Warsaw Pact, the German Question and the Birth of the CSCE Process*. In: Helsinki 1975 and the transformation of Europe. New York 2008, str. 120.

ale mali si vytvoriť diplomatické vzťahy so SRN až potom, ako ona uzná NDR.⁵¹ O vyrovnanie vzájomných vzťahov so Spolkovou republikou Nemecko sa v tom čase snažilo aj Československo. Tejto témy sa dotkli aj v *Rudom práve*, kde vyšiel článok pri príležitosti stretnutia Gustáva Husáka s Jánosom Kádárom. Obaja na stretnutí uznali potrebu konania konferencie v súvislosti s ktorou, nezabudli spomenúť aj nutnosť, aby Nemecká spolková republika uznala neplatnosť mníchovskej dohody.⁵² V tejto súvislosti bol v *Listoch* uverejnený článok, v ktorom sa hovorí, že počas Krymskej schôdze štátov Varšavskej zmluvy Brežnev kritizoval Husáka za jeho strnulý postoj k otázke mníchovskej dohody. Podľa neho dal po návrate z Krymu Husák pokyn ministerstvu zahraničia, aby kontaktovalo SNR s tým, že Československo je pripravené k dohode na základe prijateľného kompromisu pre obe strany. V SNR sa však v tom období schyľovalo k voľbám. Kancelár Willy Brandt tak podľa *Listov* nechcel dohodu s Československom v čase, keď sa vo voľbách uchádzal o hlasy sudetských Nemcov.⁵³ Zmluva s Československom bola uzatvorená až v decembri 1973, a to s príspevom nátlaku Sovietskeho zväzu na Československo.⁵⁴

Hlavný impulz k uvoľneniu mal prísť zo strany Západu, pretože Brandt a sociálny demokrati prestali veriť v zjednotenie Nemecka. Podpora uvoľňovania v západnej Európe vychádzala z ľavicových kruhov zo strachu z jadrovej vojny, a tiež z očakávania možnosti výhodného obchodovania so Sovietskym zväzom. V Moskve však generalita a predstavitelia vojenskopriemyselného komplexu vyjadrovali odpor voči zlepšeniu vzťahov so Západom.⁵⁵

V rámci NATO pokračovali rokovania pri príprave na konferenciu. Rada NATO poverila orgány aliancie, aby vypracovali otázky, o ktorých bude možné jednať so štátmi Varšavskej zmluvy, zároveň sa vyjadrili, že uvoľňovanie napätia sa stalo pre NATO prioritou. Spolu s tým sa vyjadrili, že nemajú záujem angažovať sa v diskusiách, ktoré by slúžili len propagandistickým cieľom Moskvy.⁵⁶

Ďalší krok Severoatlantickej aliancie smerom k európskej konferencii sa uskutočnil na konferencii v Ríme v roku 1970. Na tomto zasadnutí formulovali členské krajiny niektoré otázky, o ktorých by sa malo jednať na konferencii. Išlo o zrieknutie sa sily vo vzťahoch

⁵¹ BÉKÉS, Csaba: The Warsaw Pact, the German Question and the Birth of the CSCE Process. In: Helsinki 1975 and the transformation of Europe. New York 2008, str. 123.

⁵² ČTK: *Prohloubení bratské spolupráce*. Rudé právo, č. 160, 10. 7. 1972, str. 1.

⁵³ *Mnichov už nevadí?* Listy, 2, 1972, č. 5-6, str. 8.

⁵⁴ VYKOUKAL, Jiří - LITERA, Bohuslav - TEJCHMAN, Miroslav: *Východ : vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. 2. vyd. Praha 2017, str. 504.

⁵⁵ ZUBOV, Andrej (ed.): *Dějiny Ruska 20. století – II. Díl*. Praha 2016, str. 407.

⁵⁶ FIDLER, Jiří; MAREŠ, Petr: *Dějiny NATO*. Praha; Litomyšl 1997, str. 153–155.

medzi štátmi, rozvoj vedeckej, kultúrnej a hospodárskej spolupráce, slobodnú výmenu informácií a voľný pohyb osôb cez štátne hranice.⁵⁷

Počas roku 1971 došlo ku dvom udalostiam, ktoré priblížili NATO k súhlasu o jednaniach o konferencii o európskej bezpečnosti. Išlo o pokrok v jednaniach medzi USA a ZSSR o obmedzení strategickej výzbroje, a predovšetkým o dohodu štyroch mocností o Berlíne, ktorá bola podpísaná 3. septembra 1971. Od roku 1949 to bola prvá dohoda medzi Západom a Východom o tejto otázke. Oficiálny súhlas so zahájením jednaní o európskej konferencii dala Rada NATO na svojom zasadaní v Bonne 30. a 31. mája 1972. Zároveň prijala ponuku fínskej vlády, aby sa konferencia konala v Helsinkách.⁵⁸

Odpoveďou na rímske rokovania NATO bola konferencia ministrov zahraničných vecí Varšavskej zmluvy v Budapešti v júly roku 1970. Bolo treba pripraviť odpoveď na návrhy západných štátov. Úspech budapeštianskej konferencie stál na spolupráci medzi Sovietskym zväzom a Maďarskom, s občasnou podporou Rumunska. Touto cestou bolo možné odmietnuť iniciatívu NDR a Poľska, ktorých cieľom bolo vyriešenie nemeckej otázky ako podmienky pre konanie bezpečnostnej konferencie. Ako odpoveď na uznanie účasti NDR zo strany Západu, bola deklarovaná účasť USA a Kanady na konferencii. A bol uznaný aj ďalší dôležitý bod vyslovený Západom, a to, že okrem otázok politickej a ekonomickej spolupráce, bude na program konferencie pridaná aj kultúrna spolupráca. Sovietsky zväz, a aj ďalší členovia Varšavskej zmluvy, od začiatku vedeli, že konferencia nebude možná bez účasti USA a Kanady, ale z taktických dôvodov bola zámerne vyslovovaná požiadavka ich neúčasti, aby na oplátku mohli zabezpečiť účasť NDR. Na Maďarský podnet bola prijatá aj oblasť kultúrnych vzťahov, čo sa neskôr ukázalo ako jeden z dôvodov rozpadu východného bloku, a bolo označené pri prípravných rozhovoroch ako tretí kôš. Tento ústupok otvoril cestu súhlasu s myšlienkami Západu diskutovať o voľnom pohybe ľudí, myšlienok a informácií medzi krajinami Východu a Západu. Tretí kôš poskytol základ pre rozvoj ľudských práv v dobe po Helsinkách, najmä počas následných konferencií, ktoré zohrali významnú úlohu v dezintegrácii komunistických systémov strednej a východnej Európy. Preto dôležitosť súhlasu so zaradením kultúrnej oblasti do programu konferencie nemožno podceňovať.⁵⁹

Hlavným oponentom sa pre Sovietsky zväz sa nestali Spojené štáty, ale v rámci západného bloku sa ním stali európske štáty. Z iniciatívy Európskeho spoločenstva sa do programu konferencie dostali ľudské práva, švajčiarska delegácia prišla s konceptom košov.

⁵⁷ FIDLER, Jiří; MAREŠ, Petr: *Dějiny NATO*. Praha; Litomyšl 1997, str. 154.

⁵⁸ Tamže, str. 153–155.

⁵⁹ BÉKÉS, Csaba: *The Warsaw Pact, the German Question and the Birth of the CSCE Process*. In: *Helsinki 1975 and the transformation of Europe*. New York 2008, str. 124–125.

Európske štáty, na rozdiel od Sovietov, sa snažili o konferenciu so širším rozsahom. Nemalo ísť len o vzťahy medzi štátmi, ale aj uľahčenie medziľudských kontaktov cez železnú oponu.⁶⁰

V novembri 1972 v Helsinkách začali prípravné rozhovory Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Základy konferencie boli položené na stretnutí ministrov zahraničných vecí Varšavskej zmluvy v Budapešti v roku 1970. Otvorila sa cesta ku konkrétnym jednaniam medzi ZSSR a Západným Nemeckom, Poľskom a Západným Nemeckom, dohody štyroch mocností o Berlíne a dohoda medzi SRN a NDR. Všetko to boli dôležité súčasti pre urovanie nemeckej otázky, ktorá bola hlavným predpokladom pre úspešné zahájenie Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe.⁶¹ Prípravné rozhovory sa s prestávkami konali od 22. novembra 1972 do 8. júna 1973. Išlo o prvé povojnové zhromaždenie všetkých európskych štátov (s výnimkou Albánska), prvé stretnutie oboch vojenských aliancií spolu s neutrálnymi a nezúčastnenými štátmi, a tiež išlo o prvý prípad, kedy sa obe Nemecká spoločne zúčastnili medzinárodného stretnutia.⁶² 8. júna boli odsúhlasené Záverečné odporúčania helsinských konzultácií. Obsahovali štyri koše a desať princípov. Prvý kôš: Otázky vzťahujúce sa k bezpečnosti v Európe; Druhý kôš: Spolupráca v oblastiach hospodárstva, vedy a techniky a životného prostredia a spolupráca v ďalších oblastiach; Tretí kôš: Spolupráca v humanitárnych a ďalších oblastiach vrátane medziľudských stykov, informácii, kultúry a vzdelávania; Štvrtý kôš: Ďalšie kroky po konferencii. Medzi desiatimi princípmi, ktoré sa mali prerokovať sa bod číslo sedem týkal rešpektovania ľudských práv a základných slobôd, vrátane slobody myslenia, svedomia, náboženstva a presvedčenia. Prvá fáza konferencie sa uskutočnila v Helsinkách od 3. do 7. júla na úrovni ministrov zahraničných vecí.⁶³ Už na začiatku prípravných rozhovorov sa objavili rozpory v chápaní konferencie medzi Východom a Západom. Sovietsky zväz chcel krátku konferenciu, ktorá by potvrdila status quo v Európe, či prehĺbila hospodárske kontakty. Pre Sovietov kľúčovú otázku predstavovala nenarušiteľnosť hraníc. Sovieti predpokladali trvanie konferencie na dva až tri týždne, a jej prostredníctvom spečatenie politického rozdelenia Európy.⁶⁴ Tak sa vyjadrila aj

⁶⁰ LUŇÁK, Petr: *Západ. Spojené štáty a Západní Evropa ve studené válce*. Praha 1997, str. 254.

⁶¹ BÉKÉS, Csaba: *The Warsaw Pact, the German Question and the Birth of the CSCE Process*. In: *Helsinki 1975 and the transformation of Europe*. New York 2008, str. 125.
1961-1970

⁶² THOMAS, Daniel C.: *Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Praha 2007, str. 66.

⁶³ Tamže, str. 66–73.

⁶⁴ LUŇÁK, Petr: *Západ. Spojené štáty a Západní Evropa ve studené válce*. Praha 1997, str. 254.

československá tlač: „Socialistické státy již od samého začátku konference usilují o její rychlé zakončení.“⁶⁵ Nechceli toho však dosiahnuť za cenu nezdôvodniteľných ústupkov.⁶⁶

Následne sa konferencia presunula do Ženevy, kde jednania prebiehali od 18. septembra 1973 do 21. júna 1975. Posledná fáza sa opäť konala v Helsinkách od 30. júla 1975 do 1. augusta 1975. Čo sa týka medziludských kontaktov Moskva presadzovala, aby si každý štát určil, kde hraničia súkromné vzťahy s bezpečnosťou štátu. Sovieti sa preto snažili o nejasné formulácie, ktorým by následne mohli dať akýkoľvek zmysel. Jednania sa niekoľkokrát dostali na mŕtvy bod a došlo k niekoľkomesačnej stagnácii, a zdalo sa, že pokroku nie je možné dosiahnuť. Nakoniec však kvôli svojmu záujmu o uznanie hraníc po druhej svetovej vojne, prijal komunistický blok väčšinu západných formulácií.⁶⁷

Jednania konferencie sa preniesli aj na stránky československej tlače. K otázke presadzovanie ľudských práv zo strany západných štátov sa vyjadrovali ako k príprave na budúci vojenský zásah, keď sa týmito návrhmi mala zmeniť rovnováha síl medzi oboma tábormi.⁶⁸ Podľa článku ustanovenia z tretieho koša, ktoré vyšli z iniciatívy západných štátov, boli označované ako „humanitárne podvrhy“.⁶⁹ Patrili sem medziludské kontakty, informácie, spolupráca a výmena v oblasti kultúry, spolupráca a výmena v oblasti vzdelávania, otázka ľudských práv a občianskych slobôd. Práve tieto otázky patrili k najkontroverznejším, keďže prax v komunistických krajinách bola v rozpore s tým ako k týmto otázkam pristupovali v západnej Európe a Severnej Amerike.⁷⁰

Na stránkach domácej tlače dochádzalo k znižovaniu dôležitosti týchto bodov. Západné štáty boli kritizované za to, že stavali výmenu informácií a ľudské práva na rovnakú úroveň, a možno aj vyššiu, ako samotnú bezpečnosť.⁷¹ Aj tu môžeme vidieť, ktoré budúce princípy budú dôležité pre krajiny sovietskeho bloku, a ktoré budú uprednostňované Západom.

Západné krajiny boli ďalej obviňované, že vyzdvihovaním humanitárnych kontaktov chcú predstaviť socialistické krajiny, ako tie, ktoré majú k týmto otázkam záporný postoj. Ohľadom výmeny a kontaktov v humanitárnej oblasti bola na Východe obava zo šírenia antisovietizmu zo strany západných štátov. Tieto zámery sa mali zastierať frázami o voľnom

⁶⁵ HRADECKÝ, Ladislav: *Ženeva: jak pokračila jednání?*. Tribuna, 7, 1975, č. 15, str. 6–7.

⁶⁶ Tamže, str. 6–7.

⁶⁷ LUŇÁK, Petr: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha 1997, str. 254–255.

⁶⁸ ŠIMKO, Mikuláš: *Helsinki: istoty a výhledy pro Evropu*. Nové slovo, 15, 1973, č. 28, str. 6.

⁶⁹ Tamže, str. 6.

⁷⁰ LEŠKA, Vladimír: *KBSE/OBSE minulost, přítomnost, perspektivy*. Praha 1997, str. 58.

⁷¹ BEGLOV, Spartak: *Európa: Bezpečnost, boj ideologií a výmena*. Nové slovo, 15, 1973, č. 36, str. 6.

prúdení myšlienok a ľudí. To bol dôvod prečo socialistické krajiny nechceli zasahovanie do vnútorných vecí štátov a národov.⁷²

Počas rokovaní v Ženeve boli v československej tlači neustále vyzdvihované socialistické štáty ako iniciatívne. V začiatkoch rokovaní to bol predovšetkým Sovietsky návrh Všeobecnej deklarácie o základoch európskej bezpečnosti a zásadách vzťahov medzi európskymi národmi. V návrhu sa objavuje aj rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd, vrátane slobody náboženského vyznania.⁷³ Sovieti sa však v otázkach medziľudských kontaktov vo svojich návrhoch snažili o nejasné formulácie. Tým by mohli dať akýkoľvek význam, takže by boli neefektívne. Jednania sa preto niekoľkokrát dostali na mŕtvy bod a dochádzalo k stagnácii.⁷⁴ V pokračovaní článku bol však venovaný priestor prevažne opäť neporušiteľnosti hraníc. Návrh deklarácie sa snažili štáty západnej Európy a USA, rafinovane vo vedľajších smeroch rozdrobiť. Tak to aspoň vidí autor článku. Západu sa v tomto ohľade neprisudzuje žiadna snaha alebo konkrétne kroky na to, aby konferencia bola úspešná. Do opozície voči sovietskej deklarácii sú stavané, niektoré návrhy západných štátov, ktoré sú však marginalizované. Do popredia sa západné štáty snažili dostať „napr. otázky sobášov medzi ľuďmi cudzích štátnych príslušností, opätovné spojenie rodín atď.“⁷⁵ Na tieto otázky je nazerané ako podradné, ktoré nesúvisia s mierom v Európe.

V exilových časopisoch bola situácia iná. Písanie a ľudských právach, a predovšetkým o ich porušovaní v Československu, bolo ich neoddeliteľnou súčasťou. Reportáže o porušovaní ľudských práv nechýbali v *Listoch* už od ich začiatkov. Z celkového rozsahu pripadlo na túto tému (bez autentických úradných dokumentov) 4,2%. Spolu s dokumentami Charty 77 a VONS je to 11%, s tým, že o Charte a VONS bolo možné informovať až od siedmeho ročníku. *Listy* tak predstavovali popredný tlačový prostriedok, ktorý informoval o perzekúciách v Československu v rokoch 1971–1989.⁷⁶

Prvým väčším článkom v *Listoch*, ktorý sa venoval problematike ľudských práv bol prejav docenta Františka Janoucha, ktorého pozvali ako rečníka na výročný zjazd nemeckej sekcie Amnesty International. Jeho prejav uverejnili v skrátenej úprave. Vo svojom prejave poukazoval na porušovanie ľudských a občianskych práv v Československu. Upozornil na nedokonalé československé zákony a sám vypracoval štúdiu, ktorú zaslal vedúcim činiteľom štátu. Za základný nedostatok československého trestného zákonodarstva považoval, že

⁷² BEGLOV, Spartak: *Európa: Bezpečnosť, boj ideológií a výmena*. Nové slovo, 15, 1973, č. 36, str. 6.

⁷³ BROŽ, Ivan: *Jedenášt' zásad pre Európu*. Nové slovo, 15, 1973, č. 42, str. 6.

⁷⁴ LUŇÁK, Petr: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha 1997, str. 254.

⁷⁵ BROŽ, Ivan: *Jedenášt' zásad pre Európu*. Nové slovo, 15, 1973, č. 42, str. 6.

⁷⁶ HAVLÍČEK, Dušan: *Listy v exilu: obsahová analýza časopisu Listy*. Olomouc 2008, str. 144.

neuznáva politické trestné činy, štatút politických väzňov, a že výmera trestov pre tieto činy je vyššia než v prípade kriminálnych činov. Ďalej kritizoval nejednoznačnosť zákonov, konkrétne § 98 a § 100 čs. trestného zákona, ide o tresty podvracania a poburovania, a prípadne aj § 112, ktorý hovorí o poškodzovaní záujmov republiky v zahraničí. Formulácia všetkých troch paragrafov bola podľa neho príliš všeobecná, a možno prostredníctvom nich stíhať prakticky každú verejnú či politickú činnosť alebo vystúpenie. Ako ďalšie kritizuje dĺžku zadržania občanov na deväťdesiatšesť hodín, bez toho, aby na nich bola uvalená vyšetrovacia väzba. Vidí v tomto dlhom zadržiavaní riziko zneužívania. Ďalej predniesol kritiku zákonov na domovú prehliadku, ktorá môže byť urobená aj bez súhlasu prokurátora. Vyšetrovacia väzba nebola vôbec obmedzená a prokurátor ju mohol predlžovať ako dlho chcel. Kritizoval aj podmienky vo vyšetrovacej väzbe, keď väzni nemôžu študovať, čítať a majú obmedzenú korešpondenciu s rodinou a priateľmi, a nakoniec aj vylúčenie verejnosti zo všetkých politických procesov. Obrátil sa aj na Amnesty International s požiadavkou, aby viac pomáhali väzňom, ktorí sú prepustený. Z väzenia sa totiž vracali s dlhom, ktorý býval veľmi vysoký. Na záver sa dostal k perzekúcii, ktorá prebiehala mimo súdu. Jej odhaľovanie bolo teda ťažšie, a aj jej formy mohli byť rozmanitejšie. Išlo napr. o nemožnosť vykonávať svoje povolanie, deti takto postihnutých majú problém dokončiť svoje stredoškolské štúdiá, je im zabránené študovať na univerzite. Podľa Janoucha sú dôsledky takejto perzekúcie horšie, ako krátka doba strávená vo väzení. Mimosúdna perzekúcia totiž nebola nijak definovaná ani obmedzená v čase. V krajinách, kde má vláda monopol na všetky oblasti kultúrneho, vedeckého, ekonomického a technického života, sa takýto rozsudok mohol rovnať rozsudku doživotného väzenia.⁷⁷

V *Svědectví* sa o občianskych slobodách, v súvislosti s konferenciou, vyjadril čitateľ z Prahy, ktoré meno zostalo anonymné. Vo svojom liste popisoval svoj pohľad na Konferenciu o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Díval sa na ňu s „triezvyim optimizmom“. Aj keby režim podpísal medzinárodné dohody o dodržiavaní občianskych slobôd, tak tieto dohody zostanú len na papieri, a v Československu sa naďalej bude žiť v neslobode. Videl v nich ale základ na lepšie domáhanie sa svojich práv. Jeho dopis sa zameriaval na intelektuálov, ktorí museli opustiť svoje miesta. Z univerzitných profesorov či docentov sa stali robotníci, zo spisovateľov čističi a z publicistiek šatniarky. Týmto dopisom chcel povzbudiť intelektuálov v Československu a dať tým zahraničným najavo, že sa stále nevzdali a bojujú proti režimu, aj keď sa môže zdať akoby sa vzdali.⁷⁸

⁷⁷ *O lidská práva ve východní Evropě*. Listy, 4, 1974, č. 5–6, str. 44–47.

⁷⁸ *Svědectví*, 12, 1974, č. 47, str. 553–554.

Začiatky konferencie v časopisoch

Prvé správy o konferencii sa v *Listoch* objavili už v ich prvom exilovom čísle. Išlo len o krátke zmienky v rôznych článkoch.

V prvom čísle sa konferencia spomína v súvislosti so XIV. zjazdom Komunistickej strany Československa. Krátka poznámka hovorí o tom, že stiahnutie sovietskych vojsk z Československa, by mohol svet prijať ako gesto, ktoré by zväčšilo šance na zvolanie konferencie.⁷⁹ Aj v nasledujúcom čísle sa konferencia spomína znova. Tentokrát v súvislosti so zrušením osláv tzv. internacionálnej pomoci 21. augusta 1968. Tá bola zrušená potom, ako sa Gustáv Husák vrátil z Krymu, k zrušeniu malo dôjsť aj nasledujúci rok. Podľa *Listov* ide o dlhodobejšiu politiku, ktorá má trvať aspoň do prípadnej konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, o ktorú usiloval Sovietsky zväz a zrušenie osláv prišlo od neho, pretože uprednostňoval svoje zahraničné veľmocenské záujmy pred spojencami.⁸⁰

V tom istom čase môžeme v *Svědectví* vidieť stručné narážky na možné konanie konferencie a ciele, ktoré na nej mohli byť sledované. V možnom uskutočnení konferencie videli v *Svědectví* upevňovanie moci Moskvy v strednej Európe a zaisťovanie európskeho tylu, pre prípadný konflikt s Čínou.⁸¹ V *Listoch* do pripravovanej konferencie vkladali aj nádeje na zníženie sovietskeho tlaku v strednej Európe, pretože Sovietsky zväz mal záujem na stabilizovaní situácie na jeho západnej hranici.⁸² Iný pohľad na konferenciu môžeme vidieť v článku *K mezinárodním souvislostem našeho vývoje*. Je v ňom rozoberaná zahraničná politika Sovietskeho zväzu a jej veľký vplyv na Československo. Autor konferenciu chápe ako ďalšie rozdeľovanie sfér vplyvu v Európe. V československom záujme by tak malo byť ovplyvňovanie názorov jednotlivých západných partnerov Sovietskeho zväzu, na pripravovanej konferencii, „aby se Československo nestalo přehlédnutou obětí nově formované spolupráce mocných.“⁸³

Častým javom, ktorý sa objavoval v *Listoch* aj *Svědectví* boli rôzne výzvy a prehlásenia, či len nádej na to, že Konferencia o európskej bezpečnosti a spolupráci prinesie zmiernenie napätia, väčšiu nezávislosť na Sovietskom zväze, či odchod vojsk z Československa. Taktiež sa objavovali skeptické vyhlásenia o upevňovaní Sovietskeho panstva.

⁷⁹ PELIKÁN, Jiří: *Pokus o normalizaci nenormálního*. Listy, 1, 1971, č. 4-5, str. 2.

⁸⁰ *Politika cukroví a bíče*. Listy, 1, 1971, č. 6, str. 2.

⁸¹ *Moskva má naspěch*. Svědectví, 11, 1971, č. 42, str. 182–183.

⁸² PACHMAN, Luděk: *Smysl našeho boje*. Listy, 3, 1973, č. 1, str. 18.

⁸³ MÜLLER, Albert: *K mezinárodním souvislostem našeho vývoje*. Listy, 1, 1971, č. 6, str. 20.

V *Listoch* napr. môžeme vidieť prehlásenie, proti obsadeniu Československa vojskami Varšavskej zmluvy, a v súvislosti s konferenciou sú tu prvý krát spomenuté aj ľudské práva. Prehlásenie protestuje proti prenasledovaniu občanov a politickým procesom proti nim. Ľudia boli odsudzovaní za politické názory, ktoré sa pokladajú za samozrejmu súčasť ľudských práv a slobôd a deje sa tak v čase, keď sa blíži zvolanie konferencie o európskej bezpečnosti a spolupráci.⁸⁴ *Listy* sa témy konferencie dotkli aj v rozhovore Janom Šlingom. Na otázku ako ju vnímajú ľudia v Československu odpovedal: „Čekají od ní zmírnění napětí a doufají, že zmírnění napětí logicky sebou přinese i zmírnění represe a určité uvolnění režimu.“⁸⁵ K otázke či konferencia nepovedie k uznaniu sovietskeho panstva nad východnou a strednou Európou odpovedal celkom realisticky, keď sa vyjadril, že všetci vedia, že Československo je súčasťou východného bloku už od roku 1945.⁸⁶ Konferencia sa spomína aj pri príležitosti piateho výročia obsadenia krajiny vojskami Varšavskej zmluvy, ako šanca na uvoľnenie a mierové spolužitie medzi Západom a Východom. Práve do tohto uvoľnenia sú vkladané nádeje na odchod vojsk z Československa.⁸⁷ Podobne aj výzva svetovej verejnosti od stoosemdesiat Čechov a Slovákov žijúcich v exile, požaduje stiahnutie vojsk z Československa. Na zúčastnené štáty sa obracajú aj s požiadavkou, aby trvali na voľnom pohybe ľudí, myšlienok a informácii.⁸⁸

Ďalšia výzva, ktorá sa objavila v *Listoch* smerovala k podpore rozšírenia stykov medzi občanmi krajín, možnosť cestovať, uľahčenie rozširovania informácii a kultúrnych kontaktov. Tentokrát výzva prišla od sedemnásti európskych spisovateľov. Žiadali, aby tieto zásady boli rozpracované do konkrétnych dohôd, a aby sa zaistilo ich dôsledné uplatňovanie.⁸⁹ Podobne *Svědectví* publikovalo prehlásenie, tentokrát českých vedcov a umelcov. To bolo uverejnené v londýnskych novinách *Times* 29. júna 1973. Vyzývajú v ňom na spoluprácu, ktorá je ale možná len ak sa zaistí slobodný pohyb občanov, vývoz hodnôt tvorený umelcami a slobodná výmena myšlienok.⁹⁰

Konferencia bola v exile prijímaná so zmiešanými pocitmi. Na jednej strane ju emigrácia vítala s určitou nádejou, na druhej strane sa na ňu dívali skepticky a nesľubovali si od nej žiadne výraznejšie výsledky. Kritické hlasy sa ozývali v súvislosti s československou účasťou na konferencii.

⁸⁴ *Prohlášení*. *Listy*, 2, 1972, č.5–6, str. 16–17.

⁸⁵ *Rozhovor s Janem Šlingem*. *Listy*, 3, 1973, č. 1, str. 19–22.

⁸⁶ Tamže, str. 22.

⁸⁷ *20. 8. 1968–1973 (Dokumenty)*. *Listy*, 3, 1973, č. 5–6, str. 58.

⁸⁸ *Výzva světové veřejnosti*. *Listy*, 3, 1973, č. 5–6, str. 61.

⁸⁹ *Zrušit bariéry*. *Listy*, 4, 1974, č. 3, str. 8–9.

⁹⁰ *Prohlášení českých vědců a umělců*. *Svědectví*, 1973, č. 46, str. 186–187.

Kriticky sa vyjadril na adresu československej účasti na konferencii Pavel Kohout. *Listy* uverejnili jeho dopis pre ministra kultúry Milana Klusáka. V dopise kritizoval diskriminačné opatrenia, ktorých sa aj on stal terčom. V súvislosti s konferenciou o bezpečnosti a spolupráci v Európe sa vyjadril: „Spolupráci a bezpečnosť v Európe môžu nabízať a zaručiť lenom tí, ktorí nabízejú a zaručujú spolupráci a bezpečnosť predovšetkým svojim vlastným občanom.“⁹¹ Kritika československej účasti na konferencii sa objavila aj v *Svědectví*. Podľa nej európsky štát, ktorý posiela politických odporcov do väzenia na základe vykonštruovaných procesov a dôkazov, nemôže mať svoje miesto pri jednaniach v Helsinkách. Podľa autora nemôžu o lepších stykoch medzi ľuďmi, slobode cestovania a výmene informácií, hovoriť zástupcovia krajín, v ktorých sa nachádzajú politickí väzni.⁹² „Československo Husákovo chce zpět do Evropy jako rovnocenný partner, jako solidní stát, stojící na vlastních nohách: beznadějný podnik, dokud v zemi bude i jen jeden jediný politický vězeň.“⁹³

V *Listoch* sa v súvislosti s konferenciou objavila aj kritika nových zákonov prijatých v Československu. Tieto doplnky pridávali do trestného práva zvyšovanie trestov všetkého druhu, obmedzenie obhajoby a práv obžalovaných aj odsúdených a zavádzali ochranný dohľad, akýsi druh vyhnanstva a policajného dozoru podľa sovietskeho vzoru. V trestnom poriadku sa zrušili ustanovenia, ktoré mali za cieľ rozšírenie práva obhajoby a skvalitnenie vyšetrovacieho a súdneho aparátu. V nadväznosti na Konferenciu o bezpečnosti a spolupráci bolo kritizované hlavne sprísnenie postihovania osôb, ktoré protiprávne opustia republiku alebo, ktoré podávajú nepravdivé informácie do cudziny, týkajúce sa medzinárodného postavenia alebo zahraničnej politiky republiky. Ktorákoľvek informácia mohla byť prehlásená za nepravdivú. Autor označuje tento zákon ako dobrý, proti voľnému pohybu informácií, ktorý sa má prerokovávať na Konferencii o európskej bezpečnosti a spolupráci.⁹⁴

V súvislosti s Konferenciou o spolupráci a bezpečnosti v Európe, sa hovorilo aj o politických väzňoch. Niektorí prominentnejší väzni dostávali zvláštne inštrukcie od ŠtB. Napr. Karel Kyncl, bol varovaný aby neposkytol žiadne interview, pretože by tým mohol ohroziť priebeh Konferencie o spolupráci a bezpečnosti. Kyncl, žiadne interview neposkytol, ale predovšetkým z dôvodu jeho zlého zdravotného stavu a hospitalizácie.⁹⁵

⁹¹ *Vaculík-Kohout*. *Listy*, 4, 1974, č. 1, str. 26.

⁹² *Naivita?*. *Svědectví*, 12, 1973, č. 45, str. 20.

⁹³ Tamže, str. 20.

⁹⁴ *Nové zákony v Československu*. *Listy*, 3, 1973, č. 4, str. 9–11.

⁹⁵ *O politických procesech a vězňích*. *Listy*, 5, 1975, č. 1, str. 14.

V *Listoch* sa zaujímali aj o názory občanov Československa na prebiehajúcu Konferenciu o bezpečnosti a spolupráci v Európe. V jednom zo svojich vydaní uverejnili prieskum urobený medzi občanmi Československa. V úvode však upozorňovali, že nemôže mať reprezentatívny charakter, pretože počet opýtaných nebol dostatočný a bolo nutné voliť formu rozhovoru, ktorý mal byť menej nápadný, keďže sa báli policajného systému, ktorý vládol v štáte. Počet oslovených predstavoval dvestodevät ľudí, z toho k prvej otázke sa vyjadrilo stopätnásť, a k druhej stoosemdesiatsedem občanov. Tvorcovia prieskumu sa vyjadrili aké dôvody ich k nemu viedli. Chceli zistiť aké bolo politické zmýšľanie obyvateľov Československa, ktoré bolo prehlušované oficiálnou propagandou. Ďalej chceli zistiť ako sa budú opýtaní občania v úmyselne vytvorenej psychóze zastrasovania správať.⁹⁶

Položené boli len dve otázky: Ako sa dívate na uplynulých tridsať rokov tejto republiky? Čo očakávate od konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe? Oslovených bolo stopäťdesiatjeden mužov a päťdesiatosem žien, medzi ktorými bolo deväť Slovákov a dvaja občania maďarskej národnosti. Ostatných opýtaných predstavovali Česi. Prvá otázka vyvolávala u mnohých opýtaných rozpaky, na druhú otázku však často odpovedali veľmi konkrétne. Materiál sa zhromažďoval vo februári a marci 1975. Údaje boli obsiahle, a tak sa vybrali zámerne niektoré odpovede, hlavne tie, ktoré sa obsahom prekrývali a boli najčastejšie vyslovené. Následne boli vybrané odpovede, ktorých ráz bol od ostatných odlišný.⁹⁷

Ako píše samotný autori v úvode článku, vzorka opýtaných ľudí nebola dostatočne reprezentatívna. Avšak práve takéto prieskumy, ktorých nie je mnoho, môžu predstavovať dobrú sondu do názorov ľudí tej doby. Odpovede na prvú otázku som zo svojho textu vynechal, keďže nepredstavujú tému tejto práce.

Na druhú otázku Čo očakávate od konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe? Stotridsaťosem opýtaných odpovedalo spontánne: „Nic!“ Niektorí potom svoju strohú odpoveď rozšírili, keď sa vyjadrili, že neočakávajú nič pre Československo. Len tridsaťtri občanov dúfalo v odchod Sovietskych vojsk, normalizáciu politického života a plnú suverenitu Československa. Jediný hlas šesťdesiatročného funkcionára národného výboru sa vyjadril jednoznačne: „Hranice tábora socializmu a kapitalizmu jsou určeny jednou provždy. Konferencie o evropské bezpečnosti je musí potvrdit, a když ne, tak my, společně se Sovietskou armádou, si je uhájíme. Nevím proč se v Ženevě tolik diskutuje o ničem!“⁹⁸ Počet konkrétnych odpovedí v článku na otázku čo očakávate od konferencie o bezpečnosti

⁹⁶ NOVÁKOVÁ, Věra: *Výzkum na aktuální téma*. Listy, 5, 1975, č. 6, str. 11–13.

⁹⁷ Tamže, str. 11–13.

⁹⁸ Tamže, str. 12

a spolupráci v Európe bol deväť. Profesionálne boli zastúpený zamestnanec metra, stredoškolský profesor dejepisu, intelektuál, zamestnanec letiska, robotník z ČKD, poľnohospodár – dôchodca, knihovník, lekár a žena, ktorej muž bol v Československu politickým väzňom. Panovala zhoda v tom, že od Západu sa pomoc čakať nedá a Sovietski Západ napália. Stredoškolský profesor dejepisu položil otázku, či niekedy Rusi dobrovoľne opustili nejaké územie a predpovedal internacionálnu pomoc pre Rakúsko, Juhosláviu a Škandinávské krajiny. Intelektuál sa vyjadril, že sa na konferenciu vôbec netýka, keďže Západ pripustil, aby ako zástupcovia Československa vystupovali ľudia, ktorých k moci dosadili ruské tanky. Jediné na čo podľa neho Rusi možno pristúpiť je väčšia sloboda cestovania, ale aj to len pre tých najvernejších. Zamestnanec letiska tiež predpokladal, že Západ pôjde Rusom na ruku, pretože je rád, že sa na neho zatiaľ netlačí. Nádej videl iba v Číne, ktorá to podľa neho myslí s malými štátmi dobre. Robotník z ČKD sa pozastavoval nad tým, že Západ Rusom nikdy nechcel zabudnúť okupáciu Československa, ale zdá sa, že zabudol. Konferenciu videl ako špinavú vec. Dôchodca sa vyjadril: „Jednou jsme byli opuštěni vosmatřicátém, podruhé v osmačtyřicátém a potřetí v osmašedesátém. A vždycky se tvrdilo, že jde o zachování světového míru. Tak proč by na té konferenci naši okupaci nelegalizovali. Také pro zachování světového míru“.⁹⁹ Knihovník videl veci trochu pozitívnejšie a dúfal, že aj u nás budú môcť politicky inak zmýšľajúci ľudia žiť plnoprávne. Lekár tiež neveril na nejaké ústupky od socialistických štátov. Žena politického väzňa nechcela odpovedať, pretože by bola zaujatá. Ale bolo jej smutno, keď bol na návšteve v Československu Brandt a podával si ruky s ľuďmi, ktorí väznili jej muža. A rokovania v Ženeve a Helsinkách podľa nej dopadnú tak, že sa dohodnú.¹⁰⁰ V odpovediach ľudí môžeme vidieť, že väčšina z nich sa názorovo zhoduje v tom, ako o konferenciu videli v *Listoch* a *Svědectví*. Skeptický pohľad, u niektorých s dávkou optimizmu do budúcnosti, ale žiadne veľké očakávania. Taktiež v názore funkcionára národného výboru môžeme vidieť podobný pohľad, ktorý prevažoval v *Tribune* a *Novom slove*.

Riešenie niektorých otázok na konferencii videli v *Svědectví* ako úplne zbytočné. Išlo napr. o uznanie hraníc, pretože tie boli veľmocami uznané a navyše potvrdené dvojstrannými zmluvami medzi SNR a ZSSR a NDR a ZSSR. Autor však chválil západnú diplomaciu, za to, že postavila problém ľudskej, občianskej, politickej a kultúrnej represie na prah sovietskeho systému, pretože Sovietsky zväz len predstieral, že mu ide o rešpektovanie ľudských práv, výmenu a šírenie informácií. Žiadne sovietske návrhy v rámci konferencie nikoho

⁹⁹ NOVÁKOVÁ, Věra: *Výzkum na aktuální téma*. Listy, 5, 1975, č. 6, str. 12.

¹⁰⁰ Tamže, str. 11–13.

nepresvedčili o sovietskych úmysloch ich aj dodržiavať. Gromyko žiadal v Helsinkách, aby boli všade, tak ako v Sovietskom zväze „respektována lidská práva a základní svobody“.¹⁰¹ Sovieti predstavili množstvo proklamácií, o zvrchovanej rovnosti, nezávislosti, nezasahovania do vnútorných záležitostí iných krajín, o ľudských právach a základných slobodách, ktoré však nikoho nepresvedčili o ich úmysle uviesť tieto zásady do života. Niektoré západné delegácie sa však rozhodli Sovietov zobrať za slovo. Napr. minister zahraničných vecí Francúzska, Michel Jobert, prijal sovietske požiadavky zo slovami: „Bezpečnosť? Jistě. Ovšem: Bezpečnosť, to je svoboda myslieť, mlúviť, jednat, to je svoboda sebarealizácie bez nátlaku a bez vyhrůžek. Mír? Samozřejmě. Ale: Pozor! Nedělejme si příliš mnoho iluzí... buďme realisty na každém kroku.... Odzbrojení? Ano. Ale nikdy mravní odzbrojení, které... vede k nevolnictví. Spolupráce? Nepochybně. Ale vždy u vědomí, že národ, který sám se opustí, bude opuštěn; ten, který prokáže odvahu postavit se na odpor, bude respektován.“¹⁰² Sir Alec Douglas-Home sa vyjadril, že výsledky konferencie budú zbytočné, ak sa neprejavia kladne v každodennom živote obyčajných ľudí. Navrhol tri body ľahko realizovateľné pod medzinárodnou kontrolou: „Noviny všech zemí necht' cirkulují volně a bez cenzurních zásahů. Necht' se pořádají na společných televizních kanálech diskuse o světových událostech a zahraniční politice. Necht' se vydává mezinárodní časopis, který by byl volně k dostání ve všech 35 zemích, a který by čtenáře informoval o způsobu života lidí v těchto zemích.“¹⁰³ Na adresu tohto medzinárodnému časopisu sa, podľa *Listov*, na jednej dôvernej porade Vasil Bil'ak vyjadril: „To můžeme hned dovolit Svobodné Evropě, aby si zařídila úřadovnu na Václavském náměstí!“¹⁰⁴ Na tomto príklade môžeme vidieť, ako úprimne to socialistické krajiny videli s otázkami v treťom koši. V *Svědectví* uviedli, že západonemecká a francúzska delegácia zverejnili podobné a podrobné plány, ktorých cieľom mali byť lepšie styky medzi Európanmi, voľnejšia výmena informácií, vedeckých poznatkov, literárnych a umeleckých diel, a to bez vládnej, štátnej či ideologickej kontroly. Tieto požiadavky podľa nich museli byť vznesené, aj keď sovietskou vládou budú ignorované alebo budú hlasno vyslovované, ale v skutočnosti budú stále väznení ľudia, ktorí sa budú dovolávať týchto požiadaviek. V *Svědectví* Helsinky vítali, pretože sa podľa nich nedajú manipulovať. Nedá sa totiž manipulovať jednanie tridsiatich piatich štátov, ktoré podliehajú voľbám a verejnej mienke. Československá politická emigrácia tak vítala helsinskú konferenciu, aj jej pokračovanie

¹⁰¹ *Sirény z Helsinek*. Svědectví, 12, 1973, č. 46, str. 180.

¹⁰² Tamže, str. 181.

¹⁰³ *Sirény z Helsinek*. Svědectví, 12, 1973, č. 46, str. 182.

¹⁰⁴ *Čistky a represe pokračují*. Listy, 4, 1974, č. 4, str. 5.

v Ženeve. Nerobili si však žiadne ilúzie o jej výsledkoch, hlavne pokiaľ išlo o situáciu ľudí v strednej a východnej Európe.¹⁰⁵

V *Svědectví* sa zamerali tiež na bezpečnostnú stránku konferencie. Sovieti podľa autora odmietli dohodu o včasnej výmene informácii o manévroch vojenských zložiek oboch paktov. Ako príklad prečo mali Sovieti dohodu odmietnuť, sa uvádzajú československé udalosti z leta roku 1968. Predbežne a predom dohodnuté hláseniach o podobných manévroch by mohli prispieť k uvoľneniu v Európe.¹⁰⁶ Varšavská zmluva však oznamovala a pozývala západných pozorovateľov na svoje cvičenia. Svojich zástupcov ale na podobné akcie NATO nevysielala a odkazovala, že manévry NATO predstavujú neprípustnú demonštráciu sily.¹⁰⁷

Často zdôrazňovanou podmienkou zo strany Sovietskeho zväzu, a jeho satelitov, bola neporušiteľnosť hraníc a nezasahovanie do vnútorných záležitostí štátu. Tieto požiadavky zaznievali už pred konaním konferencie, a rovnako pri jej priebehu. Ďalší častý bod predstavovalo zdôrazňovanie Sovietskeho zväzu a ďalších socialistických štátov, ako hlavných iniciátorov konferencie.

Tieto najčastejšie opakované sovietske návrhy sa premietli aj do československej tlače. Tá už na začiatku zdôrazňovala nezasahovanie do vnútorných záležitostí krajín, keď k rozvoju kontaktov malo dochádzať „pri vzájomnom rešpektovaní zákonov, obyčajov a tradícií“.¹⁰⁸ Prišlo aj na položenie otázky ako je možné, že sa zrazu v Helsinkách mohla uskutočniť konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Odpoveďou bola sila socialistického spoločenstva. Je to totiž „rozhodujúca sila, zameraná na dosiahnutie najušľachtilejších cieľov“.¹⁰⁹ Iniciatíva vyšla zo socialistického spoločenstva, ale taktiež by sa konferencia nemohla uskutočniť bez jednaní, ktoré prebiehali v rámci štruktúr NATO a Európskeho spoločenstva.

Aj *Tribuna* pripomenula Sovietsky zväz, ako hlavného iniciátora konferencie. Propaganda využila túto príležitosť na to, aby predstavila ZSSR ako mierotvorcu, ktorému vždy išlo o odstránenie napätia a o spoluprácu. Za hlavného vinníka napätia vo svete boli označované Spojené štáty. Sovietsky zväz mal enormný záujem na konaní konferencie. Bol to jeden z cieľov jeho zahraničnej politiky a išlo mu predovšetkým o svoje záujmy.¹¹⁰ Domáca tlač si ani v čase konania konferencie nevšímala aké by mohli byť záujmy Československa, keďže tie boli podriadené prániam Moskvy.

¹⁰⁵ *Sirény z Helsinek*. Svědectví, 12, 1973, č. 46, str. 179–183.

¹⁰⁶ *Konferenční poker*. Svědectví, 12, 1974, č. 47, str. 389.

¹⁰⁷ BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva*. Praha 2016, str. 228.

¹⁰⁸ ŠIMKO, Mikuláš: *Helsinská scéna*. Nové slovo, 15, 1973, č. 27, str. 1.

¹⁰⁹ STASZ, Michal: *Naše aktiva a ich pramene*. Nové slovo, 15, 1973, č. 32, str. 1.

¹¹⁰ PAPEŽ, Václav: *Co předcházelo druhým Helsinkám*. Tribuna, 5, 1973, č. 28, str. 6.

Tribuna tiež kritizovala odmietnutie konania konferencie západnými štátmi v roku 1966, keď socialistické štáty vydali Bukureštskú deklaráciu, v ktorej hovorili o zvolaní konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe.¹¹¹ Návrh bol však odmietnutý z dôvodov, že nepočítal s účasťou USA a presadzoval nahradenie Európskeho hospodárskeho spoločenstva celoeurópskymi obchodnými dohodami. Aj načasovanie návrhu potvrdzovalo trvalejší sovietsky zámer rozdeliť NATO. V roku 1969 mala totiž vypršať platnosť Washingtonskej zmluvy.¹¹² Bukureštská deklarácia však bola vnímaná ako zásadný dokument, od ktorého sa ďalej odvíjala mierová iniciatíva smerujúca až k Helsinkám. Zaujímavosťou v článku je odkaz na leninský Dekrét o miery, na ktorom je dokazované, že podobné zámery od socialistických krajín prichádzali už v minulosti, a siahajú teda až k roku 1917.¹¹³ Pri pokračovaní jednaní v roku 1974 v Ženeve, boli podľa *Tribuny* jednania narušované krajnou reakciou, ktorá tak brzdila mierumilovné úsilie socialistických krajín. Popri tom bola v článku kritika západnej tlače, ktorá sa podľa nich zameriavala len na to, koľko slobody, cestovania a stykov s kapitalistickými krajinami sú ochotní komunisti dopriať svojim občanom.¹¹⁴

Dôležitým bodom konferencie boli aj jednania v hospodárskej oblasti. Tým sa ani v exilovej ani v domácej tlači nevenovala prílišná pozornosť. Oba bloky mali na tejto otázke záujem a rokovania v nej prebiehali celkom hladko.

Podľa *Tribuny* chceli socialistické štáty hneď riešiť hospodársku spoluprácu, ktorú rozdelili na päť subkomisii, ktoré sa mali venovať spolupráci v obchode, priemyselnej kooperácii a projektom spoločného záujmu, spolupráce vo vede a technike, spolupráci pri riešení otázok životného prostredia a spolupráce v iných oblastiach. Obviňovali však EHS, že sa snaží narušovať snahu socialistických krajín ohľadom hospodárskej spolupráce.¹¹⁵ Aj na tomto príklade môžeme vidieť, že útoky na západné krajiny a ich vykresľovanie ako tie, ktoré narušujú priebeh konferencie, a tým bránia bezpečnosti a spolupráci, bolo bežné a objavovalo sa takmer v každom článku.

V tom istom článku však môžeme vidieť aj pozitívnu zmienku o niektorých odporúčaníach Západu, ktoré boli prijímané pozitívne a krajiny socialistického spoločenstva ich prípadne mohli aplikovať do svojich národohospodárskych plánov. Nebolo však uvedené o aké odporúčania sa jedná. Z Československého pohľadu mohli byť dôležité jednania v štvrtej subkomisii, kde sa riešilo životné prostredie. Československo malo veľké ekologické

¹¹¹ PAPEŽ, Václav: *Co předcházelo druhým Helsinkám*. *Tribuna*, 5, 1973, č. 28, str. 6.

¹¹² LUŇÁK, Petr: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha 1997, str. 252–253.

¹¹³ PAPEŽ, Václav: *Co předcházelo druhým Helsinkám*. *Tribuna*, 5, 1973, č. 28, str. 6.

¹¹⁴ NOVOTNÝ, Miroslav: *Konference o bezpečnosti a hospodářské styky*. *Tribuna*, 6, 1974, č. 19, str. 17.

¹¹⁵ NOVOTNÝ, Miroslav: *Konference o bezpečnosti a hospodářské styky*. *Tribuna*, 6, 1974, č. 20, str. 16.

problémy, ktoré však neboli riešené.¹¹⁶ Ďalší článok, ktorý sa venoval obchodnej spolupráci bol uverejnený o dva týždne neskôr. Jeho najdôležitejším bodom bolo dodržiavanie zásad rovnoprávnosti, zachovanie suverenity, nezasahovanie do vnútorných záležitostí a plnenie medzinárodných záväzkov pri hospodárskej spolupráci.¹¹⁷

Taktiež v *Svědectví* si všimli ekonomický aspekt Helsinského dokumentu. Výhodu v ňom videli pre Západ, ktorý by mohol využívať sovietske odbytiská. Štátom východného bloku išlo predovšetkým o západnú techniku. Prekážku však predstavovali zložité obchodné vzťahy medzi oboma táborami a dohoda nedávala žiadny konkrétny návod, ako tieto prekážky prekonať. Problém pre východný blok navyše predstavovala kvalita ich výrobkov pri vývoze na Západ. Tie nezodpovedali požiadavkám západných trhov.¹¹⁸

V *Svědectví* si všimli aj inú stránku hospodárskych otázok, tie mali podľa nich slúžiť na uvoľňovanie pomerov v krajinách sovietskeho bloku. Vkladali nádej do spájania hospodárskej politiky voči Východu s humanitárnymi prvkami, ktoré malo viesť k uvoľneniu stykov v ostatných oblastiach, ako sú kultúra, cestovanie a informácie. Dúfali, že pri užších stykoch medzi občanmi oboch blokov, vzniknú u obyvateľov sovietskeho bloku veľké pochybnosti o pravdivosti komunistických teórií a o útočných plánoch zo strany Západu. Hospodárske otázky mali teda v dlhodobom vývoji ovplyvniť vývoj vo východoeurópskych krajinách. Podľa autora však bolo dôležité, aby západné vlády, pri všetkých jednaniach s Východom, v Helsinkách, Ženeve, aj pri bilaterálnych zmluvách túto humanizujúcu líniu dôsledne sledovali.¹¹⁹

Jeden z posledných článkov v *Tribune* pred záverom konferencie bol z apríla 1975 o pokračujúcich jednaniach v Ženeve. Autor pripomína, že dosiahnutie konsenzu medzi štátmi na konferencii bolo ťažké. Ako príklad uvádzal ľudské práva, na ktoré mali rozdielne nazeranie socialistické a kapitalistické spoločnosti: „Socialistické spoločnosti jde o práva, která jsou materiálně zaručena [...] kapitalistické společnosti jde o práva v jejich formálním výkladu.“¹²⁰ Toľko k zložitosti jednaní o ľudských právach pohľadom *Tribuny*. Socialistickým spoločnostiam išlo teda viac o sociálno-ekonomické práva, kapitalistickým o výklad ľudských práv ako občianskych a politických. Celkovo rokovania o kultúrnych a humanitárnych otázkach postupovali pomaly. V komisii pre kultúrne a humanitárne otázky čelili socialistické štáty nerealistickým požiadavkám. Tak to aspoň videli na základe pojmu

¹¹⁶ NOVOTNÝ, Miroslav: *Konference o bezpečnosti a hospodářské styky*. Tribuna, 6, 1974, č. 20, str. 16.

¹¹⁷ HRADECKÝ, Ladislav: *O obchodu na konferenci o evropské spolupráci a bezpečnosti*. Tribuna, 6, 1974, č. 22, str. 16.

¹¹⁸ *Obchod Východ-Západ*. Svědectví, 13, 1975, č. 50, str. 202–203.

¹¹⁹ MAREK, Jan: *Sověti a dluhy*. Svědectví, 13, 1975, č. 49, str. 10–11.

¹²⁰ HRADECKÝ, Ladislav: *Ženeva: jak pokročila jednání?*. Tribuna, 7, 1975, č. 15, str. 6–7.

slobodná výmena informácií, ktorú videli ako zasahovanie do vnútorných záležitostí a narušovanie suverenity štátov.¹²¹

Aj napriek nezhodám v niektorých otázkach podpísali nakoniec štáty 1. augusta 1975 v Helsinkách Záverečný akt. Bola prijatá deklarácia princípov, ktorými sa mali riadiť vzťahy medzi zúčastnenými štátmi. Išlo o desať princípov: I. Zvrchovaná rovnosť a rešpektovanie práv vyplývajúcich zo zvrchovanosti. II. Zdržanie sa hrozby silou a použitie sily. III. Neporušiteľnosť hraníc. IV. Územná celistvosť štátov. V. Mierové urovnanie sporov. VI. Nezasahovanie do vnútorných záležitostí. VII. Rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd vrátane slobody myslenia, svedomia, náboženstva a presvedčenia. VIII. Rovnoprávnosť a sebaurčenie národov. IX. Spolupráca medzi štátmi. X. Svedomité plnenie záväzkov podľa medzinárodného práva.¹²²

Pohľady na podpis helsinských dohôd boli vnímané rozdielne. Napr. v USA si prezident Ford od verejnosti, ani od médií, ani od politickej elity nevyslúžil potlesk za podpis dohôd. V Kremli neboli tiež dohody prijaté jednoznačne s nadšením. Pochybnosť bola vyslovovaná nad tretím košom, ktorý mohol poslúžiť ako zasahovanie do vnútorných záležitostí. Prevážili však argumenty, v ktorých bolo vyzdvihované, že Helsinky sú propagandistickým víťazstvom, uznávajú závery jaltskej konferencie a druhý kôš pomôže prekonať ekonomické problémy. A v prípade tretieho koša si sami určia čo je zasahovanie do vnútorných záležitostí.¹²³ Kriticky sa na adresu Helsinského záverečného aktu vyjadril Henry Kissinger, ktorý ho označil za nepodstatný, s tým, že mohol byť kľudne spísaný aj v svahilčine.¹²⁴ Vo svojej knihe *Umenie diplomacie* sa Kissinger vyjadril, že spomienky na vtedajšie postoje ku konferencii „zahladil milosrdný čas“ a Konferencia o európskej bezpečnosti zohrala dôležitú dvojité úlohu, keď miernila sovietske chovanie v Európe a urýchlila rozpad sovietskeho impéria. Tretí kôš označil za najvýznamnejšie ustanovenie dohôd.¹²⁵

Soviety boli mnohými vnímaný ako víťazi konferencie, keďže sa im podarilo presadiť neporušiteľnosti hraníc a územnú celistvosť štátov, čo bolo chápané ako upevnenie vplyvu Moskvy nad východnou Európou. Na druhej strane tu boli princípy sústredené na ľudské

¹²¹ HRADECKÝ, Ladislav: *Ženeva: jak pokročila jednání?*. Tribuna, 7, 1975, č. 15, str. 6–7.

¹²² *Závěrečné akty z Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě*. Ostrava 1993, str. 2–16.

¹²³ DURMAN, Karel: *Útěk od praporů : Kreml a krize impéria 1964-1991*. Praha 1998, str. 168–169.

¹²⁴ KOLÁŘ, Pavel: *Disent, sociální práva a neoliberalní revoluce*. In: BĚLOHRADSKÝ, Václav – PŘIBÁŇ, Jiří (Et Al.): *Lidská práva: (ne)smysl české politiky?*. Praha 2015, str. 223.

¹²⁵ KISSINGER, Henry: *Umění diplomacie*. Praha 1999, str. 794.

práva, ktoré dali zákonný základ pre ľudskoprávne aktivity v celej komunistickej Európe, a ktoré pomohli v priebehu krátkej doby k pádu totalitných režimov.¹²⁶

V roku 1976 v USA zvolili za prezidenta Jimmyho Cartera. Ten chcel pokračovať v politike uvoľňovania začatej Nixonom. Väčší dôraz však položil na dodržiavanie ľudských práv v ZSSR a krajinách jeho bloku.¹²⁷ Behom predvolebnej kampane však tiež Carter, tak ako aj ostatný kandidáti, kritizoval výsledky KBSE. Na jeho využiteľnosť upozornili Cartera až disidenti vo výchonej Európe.¹²⁸ Na následných konferenciách v Belehrade a Madride práve otázka ľudských práv patrila k hlavným témam. Z hľadiska východného bloku, západná kampaň za dodržiavanie ľudských práv bola neprijateľná, za prvé z propagandistického hľadiska, a taktiež pre svoj podvrtný charakter. Politický systém ZSSR a jeho satelitov odmietal tieto práva ako buržoázne, a teda nepriateľské voči socialistickej spoločnosti. Problematika ľudských práv tak ohrozovala samotné základy politických systémov ZSSR a jeho satelitov. Subverzívny charakter kampane za ľudské práva sa, aj spolu s ďalšími okolnosťami, naplno prejavil v revolúciách roku 1989.¹²⁹

Záver konferencie pohľadom Tribuny a Nového slova

S koncom konferencie prišlo v domácej tlači na rad bilancovanie záverov, ktoré sa na konferencii dohodli. V prvom článku uverejnenom s koncom konferencie v *Novom slove* je zhrnutá cesta, ktorá k nej viedla.¹³⁰ V tom istom čísle sa ďalej dočítame, o príchode niektorých delegácií do Helsínk, o počasí, ktoré panovalo a bezpečnostných opatreniach. Čitateľom bolo opäť pripomínané, že konferencia vznikla z iniciatívy Sovietskeho zväzu a koordinovaného úsilia socialistických krajín, ktorým ide len o mierumilovné nažívanie národov a zmierňovanie napätia.¹³¹ Prvé väčšie zhodnotenie konferencie sa na stránkach *Nového slova* nieslo v znamení pripomínania významu konferencie pre mier. Články sa niesli v oslavnej atmosfére. Sú pripomenuté aj niektoré zásady z ktorých vychádza sila helsinského programu. Ide o zásady mierovej spolupráce socialistických a kapitalistických európskych štátov „v politickej a ekonomickej oblasti, ako aj vo sfére vedy a techniky, kultúry a v ďalších

¹²⁶ ROMANCOV, Michael: *Helsinki Process, Fall of Iron Curtian and Geopolitical Framework* In: BALÍK, Stanislav – POJAR, Tomáš – POSPÍŠIL, Ivo – ROMANCOV, Michael – TRÍSKA, Dušan – VODRÁŽKA, Michal – VONDRA, Alexandr: *Helsinki process, velvet revolution of 1989 and the czech transformation: lessons for Korean peninsula?* Praha 2015, str. 8–9.

¹²⁷ DURMAN, Karel: *Útěk od praporů : Kreml a krize impéria 1964-1991*. Praha 1998, str. 515.

¹²⁸ KREJČÍ, Oskar: *Zahraniční politika USA: ideje, doktríny, strategie*. 2. vyd., Praha 2009, str. 222.

¹²⁹ DURMAN, Karel: *Útěk od praporů : Kreml a krize impéria 1964-1991*. Praha 1998, str. 515.

¹³⁰ BEGLOV, Spartak – SAGATELJAN, Michail: *Dobrá hodina Európy*. Nové Slovo, 17, 1975, č. 31, str. 1–2.

¹³¹ STASZ, Michal: *Helsinky v pozornosti sveta*. Nové slovo, 17, 1975, č. 31, str. 1.

oblastiach“.¹³² Ľudské práva priamo spomenuté nie sú. V druhom článku, ktorý veľmi pozitívne prijímal ukončenie konferencie s jej závermi, sa nedočítame nič, čo by hovorilo o konkrétnych opatreniach prijatých na konferencii. Je to len oslavný a obsahovo prázdny príspevok. Citované sú časti prejavov Husáka a Brežneva, fínskeho prezidenta Kekkonena a generálneho tajomníka OSN Kurta Waldheima.¹³³ Súčasťou tohto vydania bola reportáž od redaktora v Moskve, ktorý opisoval radosť Moskvy z podpísania dohôd, ktorá bola veľká až do takej miery, že vytlačila z titulných strán *Pravdy* a *Izvestijí* dokonca aj žatvu! Oba denníky namiesto nej uverejnili doslovný text helsinského záverečného dokumentu.¹³⁴

„Nikto sa nesmie snažiť diktovať iným národom, ako majú zriaďovať svoje vnútorné záležitosti. Ľud každého štátu a jedine on má zvrchované právo rozhodovať o svojich vnútorných záležitostiach, stanovovať svoje vnútorné zákony. Správne a spravodlivé princípy vzťahov medzi štátmi treba upevniť v súčasných medzinárodných vzťahoch, uviesť ich do praxe a urobiť zákonom medzinárodného života, ktorý prekročiť nikomu nie je dovolené.“¹³⁵ Táto charakteristika, napísaná v úvodníku sovietskej *Pravdy*, mala byť, podľa Sovietskeho zväzu, jadrom Záverečného aktu konferencie.¹³⁶ Československá propaganda pokračovala naďalej v predstavovaní helsinských dohôd ako mimoriadneho úspechu. „Jar ľudstva“¹³⁷, „obrovský sviatočný veniec“¹³⁸, aj takéto prirovnania sa objavili po podpise Záverečného aktu na stránkach československej tlače. Citované sú pozitívne ohlasy najvyšších orgánov Československa, Sovietskeho zväzu, Poľska, NDR.¹³⁹ V prvých článkoch prišlo hlavne na vyzdvihovanie príspevia konferencie k mieru, spolupráci a zmierneniu napätia. Kritika západných štátov sa spomína len okrajovo. Neskôr však prišlo aj na konkrétnych odporcov uvoľňovania napätia.

Kritike sa nevyhla západonemecká CDU/CSU, v tom čase v opozícii, a Spojené štáty, kde sú kritizované noviny ako *Wall Street Journal* za svoj článok s nadpisom „Jerry nechod“, *New York Times*, ktoré radšej ako vyvrcholenie konferencie riešili zvýšenie cestovného a *Boston Globe*, ktorý na prvej strane uverejnil článok o odmietnutí americkej pomoci zo strany Turecka. Citované boli aj noviny *International Herald Tribune*, ktoré priniesli článok prijateľnejší pre československú propagandu: „Sovietsky zväz a socialistické krajiny sú

¹³² ŠTULRAJTER, Anton: *Na novej ceste*. Nové slovo, 17, 1975, č. 32, str. 1.

¹³³ STASZ, Michal: *Dni radosti a nádeje pre Európu. Historická príležitosť pre mier*. Nové slovo, 17, 1975, č. 32, str. 6.

¹³⁴ ŠIMKO, Mikuláš: *Moskva: Radosť a realizmus*. Nové slovo, 17, 1975, č. 32, str. 6.

¹³⁵ Tamže, str. 6.

¹³⁶ Tamže, str. 6.

¹³⁷ STASZ, Michal: *Každý má právo na mier*. Nové slovo, 17, 1975, č. 33, str. 1.

¹³⁸ Tamže, str. 1.

¹³⁹ Tamže, str. 1 a 6.

realitou: Kedy sa naučíme, že nemáme monopol na pravdu a spravodlivosť, a že nie sme bohom vyvolenou krajinou.“ Citované boli aj výroky prezidentov USA a Francúzska, ktorí závery konferencie videli optimisticky a dúfali v zmierňovanie napätia.¹⁴⁰

Aj v *Tribune* bol koniec konferencie vnímaný ako veľký úspech, hlavne socialistických krajín: „Naši lidé, pracující všech povolání, uvítali konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Evropě jako pozitivní výsledek dlouhého a trpělivého úsilí Sovětského svazu a dalších zemí Varšavské smlouvy.“¹⁴¹ V článku sa opakujú slová o mieri, spolupráci, odzbrojení a kritika západnej tlače, okrem iného, za nezverejnenie celého Záverečného aktu. Ľudské práva nie sú spomenuté.¹⁴²

V článku z 28. augusta 1975 bolo vymenovaných všetkých desať princípov, na ktorých sa dohodli štáty na konferencii. Každý z týchto princípov mal mať rovnakú dôležitosť. Jeden princíp bol vyzdvihnutý nad ostatné, a to princíp neporušiteľnosti hraníc.¹⁴³ Európska konferencia bola dávaná aj ako príklad pre ďalšie oblasti ako sú Afrika a Ázia.¹⁴⁴

Podľa *Tribuny* boli problémom pri riešení otázok na konferencii rôzne záujmy, ktoré presadzovali jednotlivé krajiny. Podľa autora sa štáty NATO snažili presadiť zásady zasahovania do „našich“ vnútorných záležitostí. Aj napriek tomu však konferencia podľa *Tribuny* skončila úspešne, a to hlavne vďaka socialistickým krajinám, ktoré boli ochotné konštruktívne riešiť veľmi zložité problémy európskej bezpečnosti. Uzavretie dohôd a ich podpísanie bolo síce úspechom, ale ťažšia časť nasleduje s ich dodržiavaním. Problémom samozrejme budú „vykorisťovateľské vlády“, ktoré podpísali a potom neplnili rad dohôd a zmlúv, ako príklad takéhoto porušenia uvádzali mníchovskú dohodu.¹⁴⁵

Ďalší výrazný znak domácej tlače predstavovala kritika „buržoáznych“, západných médií, za to, že nepriniesli Záverečný akt z konferencie v plnej podobe na svojich stránkach. Iným bodom kritiky bolo zľahčovanie významu konferencie, ktorú vydávali za porážku Západu, či druhý Mníchov. Kritizovali stanoviská západných politikov, ktorí tvrdili, že nemôžu novinám diktovať čo majú a nemajú písať. Autor ale poukazoval na fakt, že politici na noviny vyvíjali v minulosti nátlak. Ďalším dôvodom prečo sa domácou tlačou oslavované závery konferencie nepremietli takým istým spôsobom do západných médií, vidia v *Novom slove* v tom, „že redakčnú politiku najvýznamnejších buržoáznych novín robia prevažne

¹⁴⁰ STASZ, Michal: *Každý má právo na mier*. Nové slovo, 17, 1975, č. 33, str. 6.

¹⁴¹ VAVRUŠ, Antonín: *Vítězství rozumu*. Tribuna, 7, 1975, č. 33, str. 3.

¹⁴² Tamže, str. 3.

¹⁴³ STASZ, Michal: *Medzník európskych dejín*. Nové slovo, 17, 1975, č. 35, str. 6.

¹⁴⁴ STASZ, Michal: *Európsky ukazovateľ smeru*. Nové slovo, 17, 1975, č. 36, str. 6.

¹⁴⁵ KUDRNA, František: *Důležitý krok*. Tribuna, 7, 1975, č. 31, str. 1–2.

najreakčnejšie skupiny monopolistického kapitálu“.¹⁴⁶ Ďalším dôvodom mala byť inercia, ktorá zasiahla výrazne do „buržoáznych“ novín a zmenila okrem iného aj funkciu vydavateľa novín. Podľa autora tak noviny prestali byť nezávislými a stali sa súčasťou obrovských vydavateľských kombinátov. Tak vznikla hospodárska základňa súčasnej tlače na západe. A keďže ten, kto má moc hospodársku má aj moc politickú, politiku novín začalo tvoriť niekoľko magnátov. Tak na západe vznikli dva druhy novín, seriózne, a tie pre masy, ktoré majú odvádzať pozornosť od spoločensky závažných otázok, bulvár.¹⁴⁷

Článok bol taký rozsiahly, že jeho pokračovanie muselo byť publikované v nasledujúcom čísle. Pokračovala v ňom kritika západnej tlače pre jej veľkú monopolizáciu, takže sa nedalo očakávať, že by pravdivo informovali o situácii v socialistických krajinách. „Mali by však v duchu litery helsinského Záverečného aktu, písať objektívnejšie. Predpoklady na to sú jednak vonkajšie a jednak (a predovšetkým) vnútorné. Pod vonkajšími treba rozumieť príklad socialistických krajín v čo najširšom slova zmysle. Čím bude väčší, tým ťažšie sa bude môcť buržoázna tlač uchýľovať k výmyslom a nepravdám či polopravdám. Ďalším predpokladom je ofenzíva socialistickej propagandy smerom na verejnosť kapitalistických krajín. Netreba hádam zdôrazňovať, že na tomto poli máme ešte veľa rezerv“.¹⁴⁸ Pod vnútornými predpokladmi podľa autora treba rozumieť rast socialistických síl v západných krajinách, a s tým súvisiaci rozmach revolučne-robotníckej tlače.¹⁴⁹ Kritika západnej tlače za nezverejnenie celého dokumentu Záverečného aktu sa objavila aj v *Tribune*. Autor článku si kladie otázku prečo nechcú, aby ľud v ich krajinách nepoznal celý text.¹⁵⁰

Listy a Svědectví o závěroch konferencie

V exilovej tlači sa nestretáme s jednoznačným postojom k záverom konferencie. Názory boli skôr skeptické, ale s istou nádejou do budúcnosti, ku ktorej mal prispieť tretí kôš a zásada dodržiavania ľudských práv.

Tesne pred záverom konferencie článok v *Listoch* rozoberal konkrétne sovietske aj západné ciele. Sovietske ciele na jednej strane mali predstavovať oslabenie vplyvu USA v Európe, narušenie Európskej integrácie, na druhej strane, to bolo aj ukludnenie a stabilizácia pomerov, uznanie jeho územných nárokov a zaistenie si svojej západnej hranice pre prípadný konflikt s Čínou. Západoeurópske ciele mali smerovať k oslabeniu Sovietskeho

¹⁴⁶ VOJTEK, Juraj: *Bude mať buržoázna tlač svoje Helsinky?*. Nové slovo, 17, 1975, č. 43, str. 12.

¹⁴⁷ Tamže, str. 12.

¹⁴⁸ VOJTEK, Juraj: *Bude mať buržoázna tlač svoje Helsinky?*. Nové slovo, 17, 1975, č. 44, str. 12.

¹⁴⁹ Tamže, str. 12.

¹⁵⁰ KOJZAR, Jaroslav: *Lekce z demokracie*. Tribuna, 7, 1975, č. 38, str. 9.

zväzu, čo by mohlo viesť k vytvoreniu väčšieho priestoru a nezávislejšieho rozhodovania pre východoeurópske krajiny. Dôležitá bola otázka ekonomickej spolupráce, s ktorou úzko súvisel rozvoj v oblasti vedy a techniky, a do ktorej boli vkladané nádeje, že rozšírenie vzťahu v týchto oblastiach so sebou prinesie rozšírenie výmeny myšlienok a medziľudských vzťahov a väčší pohyb ľudí. Podľa autora západoeurópske štáty pritom z požiadaviek voľného pohybu ľudí a výmeny myšlienok urobili v podstate podmienku, bez ktorej nemohol byť dosiahnutý úspech celého jednaní. Autor sa ďalej vyjadril, že kvôli verejnej mienke nebudú môcť západoeurópske štáty túto myšlienku opustiť.¹⁵¹

Z článku ďalej vyplýva, že zo strany Sovietskeho zväzu nemohlo dôjsť k úplnému odmietnutiu týchto požiadaviek, ak chcel dosiahnuť úspech jednaní. To však bolo v rozpore so sovietskym cieľom na stabilizáciu východnej Európy. Doterajšie výsledky tak znamenali len potvrdenie statusu quo. Závazky bezpečnostného charakteru sa mali prakticky obmedziť len na záväzok o neútočení. Najspornejšiu situáciu videl autor v oblasti voľnej výmeny informácií, pohybu ľudí atď., keďže tu neexistoval medzi oboma tábormi recipročný pomer. Preto bolo ťažké si predstaviť, že režim, ktorý si nárokuje monopol na pravdu, bude ochotný pripustiť, či tolerovať odlišné názory. Z dovtedajších výsledkov teda vyplývalo, že blokové väzby tak zostanú v Európe naďalej zachované, a že na konferencii sa zišli predstavitelia, ktorí chcú zachovať status quo. Za pokrok však autor považoval zmiernenie napätia a konkrétne dohody o spolupráci, ktoré môžu mať priaznivý vplyv na východnú Európu. Vytvorenie celoeurópskej bezpečnosti považuje autor za dlhodobý proces.¹⁵² Ten istý autor sa po skončení konferencie vyjadril k jej záverom.

Podľa neho bolo hodnotenie konferencie mnohými prijímané so zmiešanými pocitmi, a predovšetkým pre tých, čo žijú na východ od Labe mala predstavovať sklamanie. Kritizoval opatrenia, ktoré majú recipročný charakter. Za také označoval všetky, až na tie v humanitárnej oblasti, a tie boli najzaujímavejšie pre bežného človeka vo východnej Európe. Presadzovaním týchto opatrení, ako je napr. voľnejší pohyb ľudí a myšlienok, mali sledovať pravicové konzervatívne sily západnej Európy svoje záujmy: infiltrovať, oslabiť imperiálnu sústavu vo východnej Európe, od ktorej sa cítia mocensky aj systémovo ohrozené. Problém však videl v tom, že na týchto zmenách nemajú životný záujem, pretože na Západe bola ich neexistencia ich najúčinnějšíou politickou legitimáciou.¹⁵³

¹⁵¹ POKŠTEFL, Josef: *Možnosti a úskalí evropské bezpečnosti*. Listy, 5, 1975, č. 1, str. 33–36.

¹⁵² Tamže, str. 36–38.

¹⁵³ POKŠTEFL, Josef: *Helsinki – a co dál?*. Listy, 5, 1975, č. 7, str. 56.

Ako pozitívne ďalej videl zákaz použitia sily a zákaz nezasahovania, ktoré sú dôležité aj z hľadiska histórie Československa. Nevidí v týchto princípoch uznanie nadvlády Sovietskeho zväzu nad východnou Európou. V deklarácii totiž štáty uznávajú princíp neporušiteľnosti hraníc, a že nebudú na tieto hranice v budúcnosti útočiť. Imperiálne väzby, ktoré existovali vo východnej Európe, nemajú podľa neho nič spoločné s otázkou hraníc. Nepreceňuje však význam slov, ktoré boli slávnostne vyhlásené v Helsinkách, na druhej strane, ale môžu v živote východnej Európy zohrať do budúcnosti pozitívnu úlohu.¹⁵⁴

Vo svojom článku ďalej kritizuje východoeurópsku tlač, ktorá okamžite po podpise zmlúv rozpútala propagandistickú kampaň, ktorá sa snažila čo najrýchlejšie vysvetľovať výsledky konferencie podľa sovietskych, či východoeurópskych predstáv. Autor však dodáva, že Záverečný akt konferencie poskytuje množstvo rôznych odchylných interpretácií. Prvou bola otázka záväznosti dokumentu. Pre sovietsku propagandu mala nastať ťažká úloha ukázať, že niektoré ustanovenia sú záväzného charakteru, a niektoré nie (napr. ustanovenie o výmene informácií). Brežnev mal napr. vysvetľovať americkým senátorom, že prijaté princípy sú aplikovateľné priamo, avšak všetky ostatné otázky sa stanú záväznými až prostredníctvom dvoj alebo viacstranných zmlúv.¹⁵⁵

Vo svojom článku sa venuje aj otázke právnej stránky Záverečného aktu, ktorý podľa neho nebol zmluvou vo vlastnom slova zmysle, ale len deklaráciou. Či sa považuje deklarácia za právne záväznú záleží na vôli strán, ktoré ju uzavreli. Podľa autora však zmluvné strany nechceli prepožičať tomuto dokumentu zmluvnú záväznosť. Na druhej strane, ale dávala váhu dokumentu prítomnosť a podpisy ústavných činiteľov a zároveň ich prehlásenia, že budú mať alebo majú v úmysle ustanovenia plniť. A práve podľa všetkých týchto skutočností sa dá len ťažko povedať, že dokument nemá žiadne právne dôsledky. To však ešte neznamená dodržiavanie zmlúv, pretože v medzinárodnom práve neexistujú prakticky žiadne sankcie za porušenie medzinárodných zmlúv. Plnenie alebo neplnenie Záverečného aktu nebude v praxi posudzované právnymi, ale politickými meradlami. Avšak bolo nutné odmietnuť tie tendencie sovietskej, a jej asistujúcej propagandy, ktoré sa snažia niektoré časti Záverečného aktu vydávať za právne záväzné a iné nie. Pri tomto dokumente bola podľa autora právna záväznosť všetkých jeho súčastí rovnaká.¹⁵⁶

Ďalší pokus o jednostrannú interpretáciu sa dá, podľa autora, vidieť pri otázke humanitárnej spolupráce a výmeny informácií. V princípoch záverečného aktu neboli

¹⁵⁴ POKŠTEFL, Josef: *Helsinki – a co dál?*. Listy, 5, 1975, č. 7, str. 56.

¹⁵⁵ Tamže, str. 57.

¹⁵⁶ Tamže, str. 57.

upravené len vzťahy medzi štátmi, ale aj stanovený určitý spôsob chovania štátov voči svojim občanom. Vyhlásovali, že budú rešpektovať ľudské práva a základné slobody myslenia, svedomia, náboženstva a presvedčenia, a tieto princípy vtelia do radov konkrétnych ustanovení. Medzi tieto ustanovenia patrila kontakt medzi ľuďmi, kde si štáty kládli za cieľ uľahčovať voľnejší pohyb ľudí, individuálny, kolektívny, súkromný, oficiálny. Ide napríklad o rodinné zväzky, spájanie rodín, svadby medzi občanmi rôznych štátov, cestovanie. Týkajú sa aj výmeny informácií – ľahšia výmena informácií všetkého druhu, zlepšenie prístupu verejnosti k tlačovinám atď. Z týchto pár príkladov vyplývalo, že východoeurópske štáty sa ocitli v situácii niekoho, kto v tomto účtovaní má dať, pretože v západnej Európe väčšina týchto ustanovení patrila k bežným javom spoločenského a politického života. Sovietsky zväz a ostatné východoeurópske štáty nemohli zabrániť tomu, aby táto problematika tvorila súčasť jednaní, tak sa snažili ich predstavitelia aspoň obmedziť dosah prijatých ustanovení. Brežnev vo svojej reči v Helsinkách napr. hovoril o výmene informácií len „v záujme mieru a priateľstva národov“, a že „nikto sa nesmie pokúšať na základe tých či iných zahraničnopolitických úvah diktovať iným národom, ako si majú upraviť svoje vnútorné záležitosti.“¹⁵⁷ Proti voľnej výmene ľudí a informácií bol tak stavaný princíp nezasahovania. Neochota k takej výmene bola Východoeurópanom prezentovaná ako obava zo špionáže, šírenie pornografie, rasizmu, fašizmu, atď. V oblasti humanitárnej spolupráce a informácií však obsahoval Záverečný akt ustanovenia, ktoré sa, podľa autora, môžu stať prielomom do doterajšieho postoja ZSSR a východoeurópskych štátov.¹⁵⁸

V časti, ktorá pojednáva o rešpektovaní ľudských práv a základných slobôd, prehlasovali zúčastnené štáty, že budú jednať v súlade s cieľmi a zásadami Charty OSN a Všeobecnej deklarácie ľudských práv. Prehlásenie, že východoeurópske štáty budú jednať zo zásadami Všeobecnej deklarácie ľudských práv videl autor ako veľmi významné, keďže sú v deklarácie formulované práva a slobody, ktoré vo východnej Európe neexistovali. Napr. každý má právo na slobodu presvedčenia a prejavu, právo vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie akýmkoľvek prostriedkami, právo opustiť ktorúkoľvek krajinu, aj svoju vlastnú a vrátiť sa do svojej krajiny atď. Trvanie na tom, aby východoeurópske štáty učinili určité opatrenia v humanitárnej oblasti nebolo podľa autora článku zasahovanie do vnútorných záležitostí, ale len požiadavka, aby boli rešpektované alebo realizované opatrenia, ku ktorým sa východoeurópske štáty v Helsinkách prihlásili.¹⁵⁹ Podpis týchto štátov bol tiež pod

¹⁵⁷ POKŠTEFL, Josef: *Helsinki – a co dál?*. Listy, 5, 1975, č. 7, str. 58.

¹⁵⁸ Tamže, str. 58.

¹⁵⁹ Tamže, str. 58–59.

ustanovením, kde sa hovorí: „Při výkonu svých svrchovaných práv včetně práva určovat své vlastní zákony a nařízení se budou (zúčastněné státy) řídit svými právními závazky podle mezinárodního práva; dále budou brát náležitě v úvahu a provádět usnesení závěrečného aktu konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. A dále, v části o kontaktech mezi lidmi prohlašují, že jsou připraveny přijmout zatímto účelem opatření, která považují za potřebná“.¹⁶⁰ Podľa autora práve na základe tohto ustanovenia musia východoeurópske štáty prijať opatrenia v humanitárnej oblasti, bez ohľadu na princíp nezasahovania do vnútorných záležitostí, inak porušia Záverečný akt.¹⁶¹

V pokračovaná článku sa píše, že uskutočnenie konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, a jej výsledky, sú východoeurópskymi politikmi prezentované ako víťazstvo Sovietskeho zväzu. Autor sa však domnieva, že tomu tak nebolo. Za prvoradý cieľ ZSSR v súčasnej dobe považoval snahu o stabilizáciu svojho „západného frontu“ z hľadiska jeho možnej konfrontácie s Čínou. Tento cieľ bol však dosiahnutý len čiastočne. Výsledky neprinesli vojenské odľahčenie. Americké jednotky, vojenské pakty, vojenský potenciál západných štátov v Európe zostali rovnaké. Ani neprinesli rozklad západoeurópskeho spoločenstva. Sovietska interpretácie, že helsinská konferencia vlastne znamená náhradu za mierovú zmluvu, tzn. uznanie výsledkov druhej svetovej vojny, potom dosiahol ZSSR len to čo už mal – status quo. A ak považujeme hospodárske vzťahy za niečo, na čom mali záujem východ aj západ, tak potom ZSSR a jeho satelity sa zaviazali k niečomu viac, tým, že prisľúbili uvoľnenie vzťahov v humanitárnej oblasti. Pre Sovietsky zväz to znamenalo dodržať aspoň niektoré ustanovenia v humanitárnej oblasti, ak bolo jeho cieľom uvoľňovanie na kontinente, resp. rozšírenie o ďalšie vojenské a politické aspekty. Pretože na západe, či už odporcovia alebo tí čo presadzujú politiku zmierňovania napätia budú požadovať od ZSSR ústupky v tejto oblasti.¹⁶²

Viac pesimistický pohľad na závery Helsinskej konferencie sa ukázal na stránkach *Svědectví*. Československá politická emigrácia síce podporovala zvolanie konferencie, ale taktiež nemali žiadne ilúzie o jej výsledkoch. Výhrady mali aj voči tretiemu košu, pretože ten podľa nich zival prázdnotou. Podľa autora sa v ňom nachádzal záznam, teda nie dohoda, o tom, že novinárom, ktorí chcú navštíviť niektorí zo zmluvných štátov má byť vydané vízum bez priesťahov. Žiadosti o zlúčenie rodín budú podľa neho posudzované blahovoľne, a podobne žiadosti o povolenie svadiieb medzi cudzími štátnymi príslušníkmi. Osobám

¹⁶⁰ POKŠTEFL, Josef: *Helsinki – a co dál?*. Listy, 5, 1975, č. 7, str. 59.

¹⁶¹ Tamže, str. 59.

¹⁶² Tamže, str. 59.

žiadajúcim o vyst'ahovanie sa sľubuje, že si budú môcť previesť úspory, ako však autor pripomína, ak im niečo zostane po zaplatení poplatkov. A to má byť všetko. A to málo bolo podmienené preambulami, ktoré zdôrazňovali, že na všetko čo bolo dohodnuté, sa vzťahujú zákony, nariadenia a dokonca aj zvyky zmluvných krajín. Oplátkou za tieto, podľa autora marginálne, ústupky dostala Moskva to čo chcela, uznanie teritoriálneho, a tým aj mocenského, statusu quo v strednej a východnej Európe a hospodársku, technologickú a finančnú pomoc západných krajín, ktorú potrebuje sovietska ekonomika k ďalšiemu rozvoju. Nádeje, ktoré vkladali do konferencie ľudia v štátoch, kde sa porušujú ľudské práva budú podľa autora sklamaní. Konferencia podľa neho neul'ahčí život v týchto krajinách ani ich neurobí slobodnejšími a dôstojnejšími. Právo na slobodu pohybu, cestovanie a stykov s odborníkmi zostanú len privilegovaným, a teda najmenej povolaným. Aj výmena informácií vedeckých či kultúrnych mala zostať v rukách štátu, ktorý o nich bude rozhodovať.¹⁶³ Čo sa týka pojatia ľudských práv v Československu, pomohol si autor článku v *Svědectví* citáciou z časopisu československých právnikov. Podľa neho sa to má s ľudskými právami v ČSSR takto: „Nelze také tvrdit, že by lidská práva byla mezinárodními v pravém smyslu slova. Práva a povinnosti občanů stanoví zákony každého státu svrchovaně a bez závislosti na nějaké vnější moci. Mezinárodní instrumenty týkající se lidských práv znamenají souhlas států se zásadami v nich obsaženými, přičemž stupeň a forma jejich respektování závisí na národních, historických a jiných zvláštlostech jednotlivých států.“¹⁶⁴ Podľa autora to znamená hlučné vyhlásenie zásad a následné ich tiché nerešpektovanie. Podobne to v časopise *Právnik* vidia aj z právami na informácie to je „snaha pro právní motivaci ideologické expanze a diverze namířené především proti socialistickým státům [...] Ustavením právních instrumentů existujících i navrhovaných (na př. na Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, připomínáme my *Svědectví*) vztahujících se k lidským právům a ke svobodě informací nemají ten smysl, jaký jim buržoázní právní věda a diplomacie přikládají“.¹⁶⁵ Autor článku v časopise *Právnik* videl v práve na informácie snahu západných štátov presadzovať týmto spôsobom svoju ideológiu v socialistických krajinách a podvracať ich systém.

Autor v *Svědectví* videl takúto výmen ako nevýhodnú, a pýta sa prečo sa ňu západné krajiny pristúpili. Dôvodov bolo mnoho: nutnosť obmedziť závody v zbrojení a pestovať

¹⁶³ *Vrchol a jeho nížiny*. Svědectví, 13, 1975, č. 49, str. 5–6.

¹⁶⁴ BUŠÁK, Jan: *Rozhlasová propaganda a svoboda informací ve světle mezinárodního práva*. Právnik, 113, 1974, č. 9, str. 846.

¹⁶⁵ Tamže, str. 845–846.

mierové spolužitie, drobečková politika malých krkov vpred, a bolo to dobré pre obchod. Mier, bezpečnosť Európy, ľudské práva a slobody, však podľa autora k dôvodom nepatrili.¹⁶⁶

V *Listoch* sa ku koncu konferencie vyjadril tiež autor Antonín Jaroslav Liehm, ktorý vystupoval pod pseudonymom Dalimil.¹⁶⁷ Dlhé a tvrdé jednanie uskutočnené v Ženeve nepovažoval za dielo veľmocí, USA a ZSSR, pretože ich záujmom bolo podpísanie dohôd čo najrýchlejšie, bez siahodlhých debát. Pre Sovietsky zväz znamenala zmluva potvrdenie povojnového rozdelenia Európy, na ktoré čakal tridsať rokov. V USA pri svojom pragmatizme sily neverili na podobné dokumenty. Prijímali ich len ako zachovanie statusu quo. Podľa USA chovanie jednotlivých štátov podpísaných pod dokumentom nebude závisieť na tom, čo na ňom stojí, ale na vnútropolitických a zahranične politických okolnostiach a ďalších jednaniach medzi štátmi. Ani veľké európske štáty nechceli dlhé jednanie, ale rýchly podpis zmluvy. Viedli ich k tomu vlastné vnútropolitické problémy a taktiež nechceli zdržovať a komplikovať hospodárske styky s východnou Európou, a hlavne Sovietsky zväzom, v ktorom videli možné riešenie svetových hospodárskych problémov. Podľa autora tak zásluhu na tom, že zmluva nakoniec obsahovala tretí kôš, ktorý sa týkal ľudských práv, majú hlavne malé západoeurópske štáty. Tie jednali aj s ohľadom na menšie európske krajiny, kde to s ľudskými právami vyzerá mizerne. Jednali však takisto v záujme vlastnom, keď mali na pamäti, že každá dohoda medzi veľkými sa podpisuje na účet malých.¹⁶⁸

Do konferencie boli vkladané isté nádeje spojené z odchodom cudzích vojsk, či otázky späté s politickým systémom. Tie však v Ženeve ani v Helsinkách nikdy neboli na programe. V *Listoch* už predtým varovali pred podobnými nádejami. Zmluva podpísaná v Helsinkách bola len potvrdením toho, čo sa stalo v druhej svetovej vojne a pred ňou. Autor nevidel možnosť ako niečo zmeniť na mape Európy. Ako jediná možnosť, ktorá podľa neho od konca vojny existuje, je atómová kataklizma. Konferencia tak mala prispieť k zmierneniu napätia, ktoré vyvolávala propagandistická vojna, a k znesiteľnejšej situácii vo východnej Európe. K tomu mala prispieť existencia tretieho koša, ktorý síce šance východoeurópskych štátov na demokratickejší spôsob existencie nezlepší, ale ani ho nezhorší. Dokumenty z Helsínk, a konkrétne tretí kôš uzákoonili zásady, ktorými sa majú štáty riadiť vo vzťahu ku svojim občanom. Ide napr. o návštevy a spojovanie rodín, cestovanie, kultúrna výmena atď. V Belehrade sa malo za dva roky uskutočniť ďalšie stretnutie, kde bude urobená bilancia dodržiavania podpísaných dohôd. Autor však túto následnú konferenciu nevidel optimisticky,

¹⁶⁶ *Vrchol a jeho nižiny*. Svědectví, 13, 1975, č. 49, str. 5–6.

¹⁶⁷ HAVLÍČEK, Dušan: *Listy v exilu*. Olomouc 2008, str. 101.

¹⁶⁸ DALIMIL (A. J. LIEHM): *Portugalsko, Helsinky a Československo 1975*. Listy, 5, 1975, č. 7, str. 2–4.

keďže podľa neho schádzal materiál dokumentujúci ich nedodržovanie a porušovanie.¹⁶⁹ Materiál, ktorý by toto porušovanie dokazoval však v priebehu dvoch rokov, do začiatku konania belehradskej konferencie zhromaždený bol, ako bude ukázané v ďalšej časti práce, a západné krajiny z neho čerpali pri kritike dodržiavania ľudských práv v Československu.

O výsledku Konferencie o bezpečnosti a spolupráci sa v rozhovore pre švédsky rozhlas a televíziu vyjadrili Zdeněk Mlynář a Jiří Hájek. Ich rozhovor uverejnili *Listy*. Vyjadrili sa, že je treba brať pozitívne výsledky dosiahnuté v Helsinkách a netreba ich bagatelizovať. Podľa Hájka to bola aj intervencia v Československu v roku 1968, ktorá prispela k tomu, aby boli v Helsinkách princípy vzťahov medzi štátmi formulované. Československá skúsenosť mala prispieť k formuláciám o rovnoprávnosti a suverenite každého štátu, o práve voliť si vlastný spoločenský a hospodársky systém, a to, že žiadne zdôvodnenie nemôže ospravedlniť násilie vo vzťahu medzi štátmi. Podľa Mlynára by tieto princípy mali platiť, nie len pre budúcnosť a súčasnosť, ale aj pre minulosť. Ďalej však Hájek tvrdí, že tieto princípy boli len znovu zdôraznené, pretože boli obsiahnuté v Charte OSN aj vo Varšavskej zmluve. Nové slávnostné vyhlásenie princípov tak len zdôrazňuje to, k čomu sa vlády už skôr zaviazali. Ich znovu podpísanie môžeme chápať ako sebakritiku vo všetkých prípadoch, kedy v minulosti došlo k ich porušeniu. Spomína však ešte jeden aspekt. Státisíce ľudí, ktorí po vojenskom zásahu hájili tieto princípy, boli vylúčený z politického života, z možnosti vykonávať prácu, na ktorú mali kvalifikáciu. Generálny tajomník KSČ tak podpísal zásady, za ktorých dodržiavanie sú iní vylúčení zo strany a zo spoločnosti. Tento rozpor si má podľa neho vyriešiť sama strana a v duchu helsinského dokumentu majú ľudia žiadať, aby sa skončilo s diskrimináciou. Mlynář predpokladal, že posudzovanie postojov ľudí z roku 1968 je čisto vnútornou záležitosťou, a tak sa bude vláduca moc odvolávať na princíp nezasahovania do vnútorných záležitostí. Podľa Hájka bolo dôležité, aby sa dodržiaval siedmy článok princípov a tretí kôš, keďže to bolo deklarované navonok, a tiež dovnútra československej spoločnosti.¹⁷⁰

S jednoznačným pohľadom na konferenciu sa v *Listoch* ani *Svědectví* nestretáme. V jednom z článkov bola konferencia označovaná len za dlhé jednanie, ktoré prinieslo len papier, ktorý nemá zmluvnú alebo medzinárodne právnu platnosť. Nikto nemôže nikoho nútiť, aby články dohody splňoval, ani aby ich identicky interpretoval. Jedinú možnosť ako využiť Helsinky, bolo ich použitie zo strany Západu proti socialistickým krajinám. Za predpokladu, že v nich bude dosť chuti, síl a trpezlivosti. Podľa autora v československej tlači

¹⁶⁹ DALIMIL: *Portugalsko, Helsinky a Československo 1975*. *Listy*, 5, 1975, č. 7, str. 2–4.

¹⁷⁰ *Hovoří Z. Mlynář a J. Hájek*. *Listy*, 5, 1975, č. 7, str. 15–16.

síce počítali aká veľká časť bola uverejnená v tej západnej, ale skôr sa mali zamerať na to, aké konkrétne ustanovenia dohody porušujú na Západe, a to by bolo nula zmienok. Navyše podľa neho sám Brežnev vymyslel, ako z helsinského dokumentu urobiť ešte bezcennejší zdrap papiera, než akým už je. Delegácii amerických senátorov vysvetlil, že niektoré články dohody sú platnejšie než iné. Všetky sú síce záväzné, ale tie napr. týkajúce sa nedotknuteľnosti hraníc sú dôležitejšie, než tie o voľnom pohybe myšlienok, informácii a ľudí. A keď skupina západných novinárov v Moskve požadovala vstupné víza na základe článku 2(III) c) záverečného aktu – udeľovanie akreditovaným novinárom mnohorazové vstupné a výjazdové víza – bolo im povedané, že aby mohli tento článok dohody uviesť v život, (a ďalšie, ľubovoľne vybrané) je treba ďalších špecifických dvojstranných dohôd medzi ZSSR a štátom, ktorého sú občanom. Podobné svojvoľné vykladanie dohody sa malo objaviť tiež v rámci prvého koša, napr. ohlasovaní vojenských cvičení. Preto by podľa autora malo dochádzať pri akomkoľvek porušení nejakého článku k dožadovaniu sa jeho dodržiavania. Západné krajiny sa podľa neho mali snažiť, aby sa dohody z Helsínk obrátili proti Moskve.¹⁷¹

Tesne po skončení konferencie sa snažili jej závery aplikovať v *Tribune*. Približne mesiac po jej ukončení vyšiel článok podľa, ktorého došlo k porušeniu zásad prijatých v Helsinkách. A to v súvislosti s udalosťami v Portugalsku, keď malo dôjsť k nátlaku zo strany NATO, čo malo byť klasifikované ako zasahovanie do vnútorných záležitostí iného štátu.¹⁷² Portugalsko patrilo k zakladajúcim členom NATO, a to napriek tomu, že v tom čase tam panoval nedemokratický režim. Stalo sa tak kvôli strategickej polohe Portugalska a jeho kolónií.¹⁷³ Dôležité boli tiež vojenské základne, ktoré mali Spojené štáty na Azorských ostrovoch už od roku 1948.¹⁷⁴ Počas revolúcie tak vznikla obava zo strany aliancie k možnému príklonu k Sovietskemu zväzu. Samotný podpis pod Záverečným aktom nevzbudil v Portugalsku takmer žiadnu pozornosť, keďže krajina prežívala v tej dobe prechod od diktatúry k demokracii.¹⁷⁵

Prakticky sa snažili využiť dohody z Helsínk aj *Listy*, a to v súvislosti s vylúčením študentov z filozofickej fakulty Karlovej univerzity. Tí protestovali proti diskriminácii nečlenov Zväzu socialistickej mládeže a zákroku disciplinárnej komisie proti niektorým

¹⁷¹ *Helsinky jako hůl*. Svědectví, 13, 1975, č. 50, str. 199–200.

¹⁷² ROVENSKÝ, Dušan: *Vměšování do vnitřních záležitostí Portugalska. V rozporu se zásadami Helsink*. Tribuna, 7, 1975, č. 38, str. 1 a 17.

¹⁷³ KLÍMA, Jan: *Dějiny Portugalska*. Praha 2007, str. 403.

¹⁷⁴ Tamže, str. 402.

¹⁷⁵ Tamže, str. 470.

účastníkom tejto akcie. Podľa *Listov* bol postup československých úradov v rozpore so zásadami európskej konferencie v Helsinkách.¹⁷⁶

V exilovej aj domácej tlači môžeme pozorovať rozdielne nazeranie na celú Konferenciu o bezpečnosti a spolupráci v Európe. V domácej tlači bola konferencia vítaná a jej závery domácou propagandou oslavované. Západné krajiny v nej boli za svoj prístup ku konferencii pod palbou kritiky. Ako sme mohli vidieť táto kritika nebola celkom oprávnená, keďže na Západe existovali rôzne politické prúdy s rôznymi záujmami. Jedny konferenciu prijímali ako dôležitú, iní sa k nej stavali viac skepticky, či ju odmietali. Kritika západnej tlače o nezverejnení celého Záverečného aktu vyzerá skôr ako nevedomosť o pomeroch v západných krajinách, kde noviny môžu rozhodnúť o tom, čo uverejnia. Navyše boli závery konferencie na Západe často prijímané, len ako potvrdenie statusu quo, takže ani nebolo príliš o čom informovať. Tak ako bolo spomenuté, aj v niektorých článkoch v exilových časopisoch, verejnosť na Západe nemusel ani príliš zaujímať obsah dokumentu, keďže ustanovenia, ktoré sa hlavne týkali života ľudí, teda tretí kôš a rešpektovanie ľudských práv, tam boli samozrejmosťou. Ľudské práva v domácej tlači boli takmer neviditeľné. Snahou bolo tiež predstaviť niektoré ustanovenia záväzné a iné, že túto záväznosť nemajú. To sa týkalo napr. ustanovení o neporušiteľnosti hraníc a nezasahovaní do vnútorných záležitostí štátu. Na druhej strane voči tomu bolo dodržiavanie tretieho koša a ľudských práv. Exil síce konferenciu privítal, ale hodnotil ju skepticky. Jedine ľudské práva predstavovali nádej na zlepšenie pomerov, ale ani k tým nebol zaujatý jednoznačný postoj, keďže niektorí v nich videli len nahlas vyhlásené ustanovenia, ktoré si nakoniec každý vyloží po svojom.

Dôležité bolo, že na konferencii sa presadilo zúženie pojmu ľudských práv ako individuálnych, občianskych a politických. Toto zúženie sa začalo presadzovať v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch a pokračuje dodnes. Pritom občianske a sociálne práva boli súčasťou Filadelfskej deklarácie z roku 1944, ktorú neskôr zatiala Deklarácia ľudských práv z roku 1948. Aj tá však ľudské práva definovala širšie než je tomu dnes. Boli to však sociálne práva, z ktorých po druhej svetovej vojne, vychádzala agenda ľudských práv.¹⁷⁷ Autori vo svojej práci považujú presadenie sa zúženého pojmu ľudských práv na helsinskej konferencii za „konglomerát vedomých príčin a zhôd okolností“. Podľa nich sa občianske a politické práva kapitalistickým, ale aj socialistickým krajinám, zdali ako menej závažné a nebezpečné. Dôraz na sociálne práva vlády odmietli. V tomto ich rozhodnutí dostali

¹⁷⁶ *Vylučování studentů*. Listy, 5. 1975. č. 7. str. 9–10.

¹⁷⁷ KOLÁŘ, Pavel – PULLMANN, Michal: *Co byla normalizace?: studie o poznání socialismu*. Praha 2016, str. 184–187.

podporu od humanitárnych organizácií ako Human Rights Watch. Podľa autorov úlohou historického štúdia bude vystopovať, prečo sa sociálny rozmer ľudských práv postupne vytratil. Opozičné aktivity v normalizačnom Československu vidia nielen ako boj za slobodu, ale aj ako príspevok k obratu od sociálnych k občianskym právam.¹⁷⁸

Ľudské a občianske práva v Listoch a Svědectví

Po podpise Závěrečného aktu boli ratifikované Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a Medzinárodný pakt o sociálnych, hospodárskych a kultúrnych právach. Oba pakty boli pripravené k podpisu od 19. decembra 1966. Československo ich podpísalo 7. októbra 1968. V platnosť však vstúpili až 23. marca 1976 pod č. 120/1976 Zb.¹⁷⁹ Existoval teda reálny základ, o ktorý sa zástancovia ľudských práv mohli oprieť. Tak ako očakávali niektorí skeptici v čase konferencie, a bezprostredne po jej skončení, režim v Československu si príliš nerobil námahu striktne tento zákon dodržiavať. Helsinský dokument však prežil až do pádu komunistickej moci, a tak sa naň mohli občania odvolávať. Bola dokumentovaná ich diskriminácia a režim musel čeliť tlaku zo zahraničia, aby práva stanovené zákonom dodržiaval. Ten sa hájil poukazovaním na iné chápanie ľudských práv a útokom sa bránil pripomínaním, že ani na Západe nie sú práva dodržiavané. Taktiež zdôrazňoval, že kladie väčší dôraz na hospodárske a sociálne práva ako Západ.

Rok 1976 začal v *Listoch* článkom o opozícií v Československu a o zhrnutí postojov, ktoré zastávali domáci kritici normalizácie. Medzi nimi bol aj Alexander Dubček a jeho spolupracovníci z roku 1968. Autor článku pripomína, že ani v roku 1968, ani v roku 1975 sa neobracali na cudzie štátne mocnosti, ale k Sovietskemu zväzu, a ich hlavnou požiadavkou bola demokratická diskusia a nie rozvratná činnosť.¹⁸⁰ Požiadavky sa odvolávali na helsinský dokument, na základe ktorého žiadali o uznanie princípu nezasahovania, a tým pádom mal Sovietsky zväz uznať intervenciu v roku 1968 za škodlivú a nespravodlivú. Československá vláda mala na základe toho istého dokumentu zastaviť prenasledovanie a diskrimináciu svojich občanov. Ďalej mali československé úrady preskúmať všetky nariadenia, ktoré odporujú dodržiavaniu ľudských a občianskych práv, prepustiť všetkých politických väzňov a umožniť každému podieľať sa na politickom a kultúrnom živote v krajine a prestať z obvineniami z kontrarevolúcie a zradcovstva. Pomoc hľadali aj u európskych

¹⁷⁸ KOLÁŘ, Pavel – PULLMANN, Michal: *Co byla normalizace?: studie o poznání socialismu*. Praha 2016, str. 184–187.

¹⁷⁹ LUKÁŠEK, Libor: *Vývoj lidské dimenze (ochrany lidských práv a základních svobod) v komentovaných dokumentech – I. díl*. Praha 2003, str. 145 a 255.

¹⁸⁰ *Do roku 1976*. Listy, 6, 1976, č. 1, str. 1–2.

komunistických strán, u ktorých žiadali, aby svoju pozornosť obrátili na Československo.¹⁸¹ Tieto požiadavky však vo vtedajšom Československu boli absolútne nereálne a nerealizovateľné.

Charta 77

Ako bolo spomenuté v úvode písanie o ľudských právach sa nezaobíde bez Charty 77. Tá sa stala súčasťou *Listov* a *Svědectví* od svojho vzniku. Uverejňovali jej dokumenty, správy o Charte, mená nových hovorcov a taktiež nových signatárov. Táto práca nemá za cieľ podať komplexné informácie o Charte 77 v exilových časopisoch, ale len načrtnúť niektoré z informácií, ktoré o nej *Listy* a *Svědectví* publikovali.

Plastic People of the Universe a underground

So vznikom Charty 77 súvisí udalosť, ku ktorej došlo v roku 1976. Išlo o proces s členmi skupiny Plastic People of the Universe. Underground nepredstavoval politické hnutie s programom, ktorý by bol zameraný proti vtedajšiemu režimu. Jadrom hnutia bola mládež, ktorá svoje protesty zamierovala hlavne proti hodnotám konzumnej spoločnosti. Po roku 1972 bola zlikvidovaná organizovaná politická opozícia a režim sa začínal dostávať do sporu s novou generáciou mladých ľudí. Kapely undergroundu hrávali na verejných, povolených koncertoch, ale aj na súkromných predstaveniach, svadbách a oslavách, úplne slobodne. To sa však nepáčilo režimu, pretože ten si nemohol dovoliť nechať nejakú oblasť bez kontroly. Prišlo k násilnému zásahu a nasledovali proces v Plzni, a v septembri 1976 v Prahe.¹⁸²

V *Listoch* opísali policajnú raziu na členov a priaznivcov beatrockových kapiel. Išlo o členov skupín Plastic People of the Universe a DG 307. Obvinení boli z výtržníctva, ktorého sa mali dopustiť vo svojich textoch. Podľa *Listov* v ich zatknutí bolo vidieť pokus o likvidáciu tvorby týchto umelcov v pripravovanom súdnom procese.¹⁸³ O českom undergrounde v *Listoch* informovali aj v nasledujúcom čísle, keď autor znovu kritizuje zatknutie týchto ľudí a tiahnutie proti nim zo strany režimu. Predohru zatýkania z roku 1976 videl autor v Českých Budějoviciach v roku 1974, kde sa mal konať dopredu ohlásený a povolený hudobný festival. Ešte pred jeho začiatkom však došlo k brutálnemu zásahu polície. Autor píše, že režimu išlo o to, vykresliť týchto ľudí ako nepracujúcich, užívateľov drog, promiskuitných, spievajúcich nemravné piesne. Ukázať ich v čo najodpudivejšom svetle. Podľa autora sa tak ŠtB mohla

¹⁸¹ *Do roku 1976*. *Listy*, 6, 1976, č. 1, str. 2.

¹⁸² OTÁHAL, Milan: *Opozice, moc, společnost 1969–1989*. Praha 1994, str. 35–36.

¹⁸³ *Polície a beatrock*. *Listy*, 6, 1976, č. 3, str. 15–16.

spol'ahnúť, že nebudú mať zastanie v spoločnosti, takže si mohla dovoliť proti nim brutálne zasiahnuť.¹⁸⁴ Ale tieto zásahy a následný proces v roku 1976 premenili celú akciu na politickú záležitosť. Aj kvôli vyššie spomenutému vykresľovaniu týchto ľudí zo strany režimu, nevzbudil proces pozornosť verejnosti. Proces s hudobníkmi však našiel odozvu medzi intelektuálmi. Tí chápali akciu ako útok na občianske slobody a práva. Perzekúcia hudobného undergroundu tak dala popud k akémusi zjednoteniu opozičných prúdov, z ktorého neskôr vznikla Charta 77.¹⁸⁵ Odozva intelektuálov na ich zatknutie sa prejavila v *Listoch*, kde boli uverejnené ich protesty a prehlásenia. K zatknutiu v *Listoch* publikovali dopis Věry Jirousové. Vyjadrila sa k informáciám, ktoré o zatknutých priniesla československá televízia a rozhlas, a ktoré podľa nej boli skreslené. Išlo napr. o informácie, že pri vystúpeniach bolo používané zvuku motocyklu, píly a rezaniu polien, ktoré sa mali hádzať do ľudí, a že všetci zatknutí sú nezamestnaní. Za nepravdivé označila tvrdenia o užívaní drog a alkoholu, či o tom že všetci zatknutí sú recidivisti.¹⁸⁶

Proti uväzneniu členov skupín protestovali viacerí členovia intelektuálnej obce. Proti uväzneniu Ivana Jirouse a členov skupín Plastic People of the Universe a DG 307, protestoval vo svojom dopise Zdeněk Mlynář. Podľa neho štát zneužil trestný zákon uväznením týchto ľudí. Svoj dopis zaslal Federálnemu zhromaždeniu, predsedníctvu vlády, generálnemu prokurátorovi, predsedovi najvyššieho súdu, Ústrednému výboru KSČ, tlači a ďalším médiám.¹⁸⁷

Vo veci procesy zaslali Jaroslav Seifert, Václav Černý, Jan Patočka, Karel Kosík, Václav Havel, Ivan Klíma a Pavel Kohout dopis Heinrichovi Böllovi, aby sa týchto ľudí zastal.¹⁸⁸ Hneď za týmto dopisom *Listy* uverejnili jeho odpoveď, v ktorej vyjadril hudobníkom podporu.¹⁸⁹

Následne v *Listoch* podali správu o procese v Plzni, ktorým sa tam konal ešte v júli 1976. Súdení vtedy boli Karel Havelka, Miroslav Skalický a František Stárek. Obvinenie znelo, trestný čin výtržníctva, ktorého sa mali dopustiť ešte v decembri 1975, a to tým, že umožnili Ivanovi Jirousovi prehovoriť o undergrounde na oficiálnej akcii miestneho ZSM. Článok popisoval priebeh súdneho konania, na ktorého konci súd uznal všetkých vinných a vyniesol rozsudok pre Havelku na dva a pol roka, Skalického jeden a pol roka, a pre Stárka na

¹⁸⁴PŘÍBRAM, J.: *Smysl tažení proti českému „undergroundu“*. *Listy*, 6, 1976, č. 4, str. 41–42.

¹⁸⁵OTÁHAL, Milan: *Opozice, moc, společnost 1969–1989*. Praha 1994, str. 36.

¹⁸⁶JIROUSOVÁ, Věra: *Dopis V. Jirousové*. *Listy*, 6, 1976, č. 4, str. 45–46.

¹⁸⁷MLYNÁŘ, Zdeněk: *Proti falši a lži*. *Listy*, 6, 1976, č. 6, str. 5–7.

¹⁸⁸*Dopis Heinrichu Böllovi*. *Listy*, 6, 1976, č. 6, str. 39–40.

¹⁸⁹*Odpověď Heinricha Bölla*. *Listy*, 6, 1976, č. 6, str. 40.

osem mesiacov. Odvolací súd v Plzni znížil Havelkovi a Skalickému tresty na polovicu a Stárkovy na štyri mesiace podmiennečne.¹⁹⁰

V Prahe prišlo k vyneseniu rozsudkov 23. septembra. Súdení boli Ivan Jirous, Pavel Zajíček, Svatopluk Karásek a Vratislav Brabenec. Za výtržníctvo dostal Ivan Jirous osemnásť mesiacov, Zajíček jeden rok, Karásek a Brabenec osem mesiacov. Pôvodne bolo zatknutých štrnásť ľudí, no tých prepustili v priebehu apríla až augusta.¹⁹¹

Ďalšiu správu o Ivanovi Jirousovi priniesli *Listy* v súvislosti s jeho prepustením z väzenia a následným opätovným zatknutím. Zatknutie súviselo s výstavou, na ktorej sa zúčastnil, a kde mal jednu funkcionárku ZSM označiť za „buržoáznú krávu“, ktorá v reakcii na to zavolała ZNB a Jirous spolu s jeho ženou boli zatknutí. Na protest proti jeho zatknutiu niektorí jeho priatelia a priaznivci vyhlásili dvojdňovú hladovku. V duchu dodržiavania ľudských a občianskych práv sa k protestu prihlásili aj ľudia okolo Charty 77.¹⁹²

Svědectví informovalo o ďalšom procese, v ktorom boli súdený Ivan Jirous, František Stárek, Milan Fryč a Michal Hýbek. Boli vo vyšetrovacej väzbe za rušenie verejného poriadku, obžalovaný boli tiež zo spolupráce na kultúrnom, avšak neoficiálnom časopise *Vokno*. Jirous a Stárek boli navyše ešte obvinení z prechovávanía drog. Rozsudky zneli Ivan Jirous tri a pol roka, František Stárek dva a pol roka, Milan Fryč a Milan Hýbek osemnásť mesiacov.¹⁹³

O skupine Plastic People napísalo *Svědectví* ešte v roku 1986 v súvislosti s ich snahou vystupovať. V *Svědectví* najskôr popísali proces, pri ktorom akákoľvek skupina musela mať zriaďovateľa na to, aby mohla vystupovať. Skupina Plastic People si našla zriaďovateľa spadajúceho pod okresný národný výbor Praha-Západ, a ten schválil zriadenie skupiny pod názvom PPU. Skupina uzavrela zmluvu na štyri vystúpenia. Keď sa to dozvedela polícia snažila sa klub, kde mali vystupovať, primäť k zrušeniu zmluvy. To sa nepodarilo, ale podarilo sa, aby zriaďovateľ zrušil svoju zmluvu. Klub však trval na tom, aby sa koncerty konali. Nakoniec však boli zrušené rozhodnutím ONV. Podobná situácia sa stala s prihláškou na Rock Fest, poslali svoju nahrávku a boli vybraný odbornou komisiou najviac hlasmi, aby vystúpili na koncerte v Lucerne. Národný výbor Praha však odvolal svoj súhlas s koncertom a udelil ho znovu pod podmienkou, že Plastici z neho budú vyškrtnutí. Skupina však nič

¹⁹⁰ „Proces“ v Plzni“. *Listy*, 6, 1976, č. 6, str. 42–46.

¹⁹¹ SKILLING, Gordon H.: *Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia*. London 1981, str. 11–13.

¹⁹² *Ivan Jirous opět ve vazbě*. *Listy*, 8, 1978, č. 2, str. 26–27.

¹⁹³ *Plastic People znovu před soudem*. *Svědectví*, 17, 1982, č. 67, str. 427–428.

neobdržala a bola pozvaná na zvukovú skúšku. Keď sa na ňu dostavili tak usporiadatelia hrozili, že ak okamžite neodídu zavolajú políciu.¹⁹⁴

S undergroundom bol spojený aj jeden víkend na děčínsku, o ktorom informovali *Listy*. Stalo sa tak v dome Jana a Květy Princových, ku ktorým na víkend prišlo niekoľko priateľov. Autor článku zhrnul priebeh večierku, na ktorom bolo prítomných niekoľko hudobníkov a došlo k zahratiu niekoľkých skladieb. Podľa článku miestnosť, kde sa hralo bola dobre zvukovo izolovaná, so zatvorenými oknami a v blízkosti ich domu nebol žiadny obytný objekt, ktorého obyvateľa by si mohli sťažovať na hluk. Medzi desiatou a jedenástou náhodou zahliadli z okna okolo domu nejaké osoby a potom náhle videli záblesky na blízkej križovatke. Počuli dva výbuchy, akoby rany z delobuchu. Asi dvadsať minút potom sa objavila VB a jej príslušníci si vynútili vstup do domu. Prehľadali celý dom a vypočúvali všetkých hostí. Celá akcia trvala asi hodinu a dôvodom na ňu malo byť rušenie nočného klúdu. Potom všetkom vyvolali príslušníci VB deväť mien a tých odvedli na děčínsky okrskok VB. Ráno ľudia, ktorí zostali v dome, našli na svojich autách a motorkách prerezané pneumatiky, ulomené spätné zrkadlá a stierač. Tí, ktorých príslušníci VB odvedli na okrskok, boli bez príkazu k zadržaniu poslaní do cieľ, zadržané ženy nedostali ani matrac, ale len jednu prikrývku. Nasledovalo vypočúvanie, ktoré súviselo aj s Chartou 77. U Jana Princa ešte potom bola urobená domová prehliadka, pri ktorej sa nenašlo nič, čo by mohli prípadne zabaviť. Nakoniec sa však našiel dôvod na zatknutie Jana Princa a jeho odsúdenie na tri mesiace väzenia pre prečin proti verejnému poriadku.¹⁹⁵ V ďalšom čísle však už *Listy* informovali o Princovom prepustení. Podľa autora článku sa snažili miestne a krajské úrady okolo tohto prípadu rozpútať kampaň proti undergroundu a Charte 77. To sa však podľa autora nestalo z rozhodnutia „na vyšších miestach“, kde sa rozhodli utuľtať prípad pre ostudu, ktorú to mohlo spôsobiť pre Československo. Prispieť k tomu mala tiež kampaň solidarity v ČSSR. O Princovo prepustenie žiadalo podľa *Listov* dohromady dvestodevätnásť občanov, ktorí napísali dopis Husákovi. K tomu sa pripojilo stotridsaťsedem poľských občanov, ktorí sa so žiadosťou o prepustenie Jana Princa obrátili na čs. úrady prostredníctvom československého veľvyslanectva vo Varšave. Za pôsobivú považuje autor tiež žiadosť stoštyroch čs. občanov o povolenie manifestácie pred ministerstvom spravodlivosti, kde chceli žiadať slobodu pre Jana Princa. Manifestácia sa nakoniec nekonala, ale podľa autora išlo o krok dopredu v prejave solidarity.¹⁹⁶

¹⁹⁴ *Osud Plastiků*. Svědectví, 20, 1986, č. 80, str. 742–743.

¹⁹⁵ *Víkend na děčínsku*. Listy, 7, 1977, č. 5, str. 19–20.

¹⁹⁶ *Jan Princ na svobodě*. Listy, 7, 1977, č. 6, str. 2.

Listy priniesli ďalšie informácie, ktoré súviseli s undergroundom. Išlo o udalosti v Kdyni, kde mala hrať beatová kapela. *Listy* informovali, že asi tisícdivsto mladých ľudí, ktorí sa chceli koncertu zúčastniť, prelomili dvere do sálu, kde sa mal konať. Od prítomných následne usporiadateľ vybral pätnásť korún vstupné, na čo im oznámil, že sa akcia konať nebude, pretože nemôže byť zaručený jej riadny priebeh. Návštevníci protestovali pískaním, objavila sa Verejná bezpečnosť a vyzvala všetkých na odchod. Tí, ktorí požadovali vrátenie vstupného boli násilím vyvádzaní zo sály a vonku sa postupne hromadili. Proti protestujúcim začala VB používať slzný plyn, obušky a psov. Návštevníci koncertu sa však taktiež bránili násilím. Dav kričal na príslušníkov VB „Gestapo, Gestapo“ a hádzal na nich kamene. Následne sa dav presunul na železničnú stanicu, kde nepokoje pokračovali. Bilancia počtu zranených po nepokojoch bola asi sto zranených mladých ľudí, z toho dvadsaťšesť ťažko. Podľa *Listov* z príslušníkov VB bolo sedem zranených, z toho dvaja údajne zraneniam po prevoze do nemocnice podľahli. *Listy* pripomenuli, že medzi zatknutými bol signatár Charty 77 Viktor Groh. Podľa autora článku sa mali príslušníci VB snažiť označiť konflikt za politický a dopredu pripravený a dokázať spojitosť s Chartou 77. Podľa autora však treba ľudí, ktorí boli vzatí do väzby považovať za rukojemníkov, pretože nebolo možné zistiť, kto je zodpovedný za škody a zranenia, ktoré spôsobil dav. Navyše autor uvádza, že išlo o vyprovokovanie zo strany VB. Za udalosti, ktoré v Kdyni nastali bolo odsúdených trinásť ľudí k trestom vo výške dvanásť mesiacov až dva roky. Podľa autora mali tieto rozsudky slúžiť ako akt zastrašenia mládeže. Na záver autor dodáva, že sa treba zasaadiť za prepustenie zatknutých, medzi ktorými bol spomínaný Viktor Groh.¹⁹⁷ Hovorcovia Charty 77 poslali, v tomto prípade, dopis Federálnemu zhromaždeniu, v ktorom žiadali vytvorenie parlamentnej vyšetrovacej komisie, ktorá mala zistiť príčiny a priebeh udalostí.¹⁹⁸

Československý režim tvrdo zasahoval proti ľuďom, ktorí neútočili na štátne zriadenie. V podstate ich jediným hriechom bolo počúvanie hudby, ktorá sa však režimu nepáčila. Totalitné režimy si proste nemôžu dovoliť tolerovať odlišnosť ani v politicky neutrálnych oblastiach.

§ 202

Nad paragrafom na základe, ktorého boli odsúdení členovia Plastic People sa zamyslel Václav Havel. Na § 202 sa spýtal právnika, ktorý mu povedal, že išlo o import z východu a nemal v Československu právnu tradíciu. Napriek tomu, že nešlo o politický paragraf, tak

¹⁹⁷ VB: *Krvavá sobota v Kdyni*. *Listy*, 7, 1977, č. 6, str. 19–20.

¹⁹⁸ CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém: *Charta 77: Dokumenty 1977–1989. Přílohy* Praha 2007, str. 122.

s ním mal veľa spoločného. Podľa Havla bol totiž ľahko ohýbateľný. Za výtržníctvo mohlo byť označené čokoľvek. Ľahko tak mohol byť zneužívaný k politickej represii. Keď bolo treba obviniť nekonformnú kapelu, obvinili ju z výtržníctva. Jeho nevýhodu videl tiež v tom, že môže poslúžiť k osobnému zúčtovaniu. Stačí ak má niekto lepšiu pozíciu a povie, že je pohoršený správaním niekoho iného. Havel sa pýtal, koľko ľudí bolo vo väzení za § 202, a za čo konkrétne tam sú. Nikto z nich totiž nebol považovaný za politického väzňa a nič sa o nich nevedelo. Hovorí, že nevieme nič o tom, koľko prejavov občianskej nespokojnosti či osobných účtov bolo takto vyriešených. Koľkým bezbranným a bezmocným ľuďom bol zničený život za hlúposť, koľko sa tam ocitlo obetí perzekučnej praxe atď. Na záver dodal, že okolo politických procesov býva veľa hluku, ale kto by sa zastával niekoho odsúdeného za § 202.¹⁹⁹

S § 202 súvisel tiež súdny proces, ktorý *Listy* označili za frašku. Odsúdený bol Zbyněk Čeřovský na päť mesiacov väzenia. Dôvodom jeho zatknutia malo byť strhnutie päťcípej hviezdy z nástenky. V priebehu vyšetrovania dochádzalo k obmedzovaniu jeho práv, keď napr. sa nemohol stretnúť s obhajkyňou osemdesiattri dní, čo bolo v rozpore s trestným poriadkom, a nebol mu umožnený ani písomný styk s rodinou. V priebehu súdneho procesu Čeřovský dokázal, že v deň, keď malo dôjsť k údajnému trestnému činu (6. októbra 1976) nebol na stavbe. Ani svedkovia sa na nič nepamätali, pričom jeden z nich vyhlásil, že ich výpovede boli upravené vyšetrovacími orgánmi. Súd ho zbavil obžaloby, prokurátor však podal odvolanie a dokonca sťažnosť na prepustenie z väzby. Takže napriek tomu, že bol zbavený obvinení putoval naspäť do väzby. Odvolacím súdom bol oslobodzujúci rozsudok zrušený a Čeřovský bol súdený znova. Počas druhého procesu si svedkovia zázračne na všetko spomenuli, dokonca k incidentu malo dôjsť o deň skôr (5. októbra 1976). Neskôr sa však dokázalo, že v ten deň na stavbe svedkovia neboli. Súd Čeřovského nakoniec aj tak odsúdil na päť mesiacov a nepomohlo mu ani odvolanie.²⁰⁰

Charta 77 v Listoch a Svědectví

Pred Vianocami v roku 1976 boli z väzenia prepustený Milan Hübl, Jaroslav Šabata, Jiří Müller a Antonín Rusek. *Listy* prinášali po celý čas ich väznenia protesty z domova a zo sveta proti ich zadržiavaniu. Autor článku napísal, že by rád toto prepustenie vnímal ako gesto dobrej vôle režimu, avšak po zverejnení Charty 77 režim rozpútal opätovné represie, takže takáto interpretácie nebola možná. Samotnú Chartu autor chápal ako novú etapu v boji za

¹⁹⁹ HAVEL, Václav: § 202. *Listy*, 9, 1979, č. 3, str. 37–39.

²⁰⁰ *Soudní fraška*. *Listy*, 8, 1978, č. 3–4, str. 47–48.

občianske práva.²⁰¹ Na svoje vtedajšie prepustenie Jaroslav Šabata spomínal ako na politické gesto, ktorým si chcel režim vylepšiť povest'.²⁰² V čase ich prepustenia už začalo vznikať Prehlásenie Charty. Tvorilo sa postupne na troch schôdzach, ktorých sa zúčastnili zástupcovia rozmanitých skupín. Hlavným autorom bol Václav Havel, názov vymyslel Pavel Kohout. Medzi Vianocami a Novým rokom pribudlo dvestoštyridsaťtri signatárov, bezpečnosť, ktorá o akcii vedela odo dňa začatia zbierania podpisov, však záležitosť podcenila a zasiahla až 6. januára 1977.²⁰³

S rokom 1977 teda začali *Listy* a *Svědectví* prinášať informácie o Charte 77. Hneď v prvom článku v prvom čísle z roku 1977 *Svědectví* informovalo o signatároch Charty 77. Podľa autora článku päťsto ľudí, ktorí podpísali Chartu sa dá ľahko zastrašiť, umlčať či zavrieť. A navyše proti nim stál režim, ktorý mal posledné slovo. Podľa autora nemôže dôjsť k liberalizácii či demokratizácii režimu, pretože jeho podstatou bolo potlačovanie ľudských práv, diskriminácia a nesloboda. Charta 77 podľa neho nepomôže tomu, aby sa ľudské či občianske práva dodržiavali, skôr sa prikláňa k tomu, že budú porušované sofistikovanejšie. Napriek tomu, ale vidí v Charte veľký význam pre jej mravnú silu.²⁰⁴ Keďže exilové noviny vychádzali len niekoľkokrát do roka, nemohli reagovať na udalosti okamžite. Preto v *Svědectví* publikovali kalendár udalostí, ktoré nasledovali po vydaní Charty. 7. januára vychádza text Charty v zahraničných denníkoch. 8. januára prvé výhražné články proti signatárom v *Rudom práve*. 9. januára Havel v rozhovore s *Reuters* potvrdzuje, že bude aj naďalej pokračovať boj za ľudské práva atď. Podobné správy sa objavovali až k 20. februáru.²⁰⁵ Na tento prehľad udalosti nadväzoval ďalší, uverejnený v nasledujúcom čísle.²⁰⁶

V *Svědectví* uverejnili časť z článku z *Rudého práva*, ktorý vyšiel v reakcii na Chartu, o tom, že v socialistických krajinách sú ľudské práva vnímané inak, a tak nemôže dochádzať k porušovaniu helsinských dohôd: „U nás máme však o tom, čo jsou lidská práva a základní svobody, poněkud jiné představy, než jaké jsou platné v buržoazní společnosti. Naše společnost je socialistická, a proto i obsah lidských práv a základních svobod má u nás socialistický charakter. Vytýkají-li nám na Západe třeba, že provádíme ve školství diskriminační politiku, protože při výběru na vysoké školy dáváme přednost mladým lidem z dělnických rodin, jak to odpovídá sociální struktuře našeho obyvatelstva, a všem nadaným,

²⁰¹ *Síla solidarity*. *Listy*, 7, 1977, č. 1, str. 7–8.

²⁰² ČÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.): *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Praha-Brno 1997, str. 139.

²⁰³ OTÁHAL, Milan: *Opozice, moc, společnost 1969–1989*. Praha 1994, str. 37–38.

²⁰⁴ *500 proti realitě*. *Svědectví*, 14, 1977, č. 53, str. 3–6.

²⁰⁵ *Kalendář událostí*. *Svědectví*, 14, 1977, č. 53, str. 6–18.

²⁰⁶ *Hnutí Charty 77*. *Svědectví*, 14, 1977, č. 54, str. 166–169.

kteří stojí na půdě socialismu, tak právě to my považujeme za odstranění diskriminace, která je v kapitalistických státech obvyklá. Od této třídní politiky také neustoupíme a to také žádný helsinský dokument na nás nežádá. Buržoázní představy o svobodě si nikým vnucovat nenecháme!²⁰⁷ O přijímání na vysoké školy bude řeč v d'álšej časti práce. V článku v *Rudom práve* autor taktiež kritizoval západné krajiny, že sami nedodržiavajú tie najzákladnejšie ľudské práva, ako práva na prácu, či na život bez strachu o budúcnosť, a zrazu majú strach o ľudské práva v Československu, čo považuje za falošné.²⁰⁸ Právo na prácu sa objavovalo ako častý argument režimu, ktorý však v *Listoch* a *Svědectví* vyvracali poukazovaním na prepúšťanie, nemožnosť si nájsť prácu, či nedostatočne kvalifikovaná práca pre ľudí, ktorí podpísali Chartu 77 alebo sa inak previnili voči režimu. Práve na prácu, resp. prepúšťaniu sa venuje samostatná časť práce. Podobne na diskriminačnú politiku v školstve, ktorá podľa *Rudého práva* diskriminačná nebola, *Listy* a *Svědectví* často odpovedali publikovaním prípadov, kedy k nej dochádzalo. A v Československu naozaj nemuseli mať ľudia strach o budúcnosť, keďže tú im určil režim.

Oboje exilové časopisy samozrejme na svojich stránkach uverejnili Prehlásenie Charty 77. *Svědectví* v č. 53, čo bolo prvé číslo v roku 1977,²⁰⁹ *Listy* vo svojom prvom čísle z roku 1977, aj so všetkými podpismi, ktoré pod ňou dovtedy pribudli.²¹⁰

Na Chartu 77 reagovali aj zástupcovia v emigrácii. Predstavitelia rôznych prúdov sa stretli, aby si po vzore Charty 77 vytýčili čo ich spojuje a čo rozdeľuje. Stretli sa napr. Karel Kaplan, Vilém Prečan, Zdeněk Mlynář, Ivan Binar, Jiří Botek a ďalší. Práve Prehlásenie Charty 77 bolo impulzom na tieto rozhovory. Doma sa na Prehlásení Charty dokázali spojiť rôzne prúdy. Tak sa podľa nich majú rôzne prúdy politickej emigrácie, českej a slovenskej, napojiť na občiansku aktivitu doma. Uviedli dve úlohy dané jednoznačne: „Znovu prokázat, ještě účinněji, represivní, nesvéprávnou, asociální, reakční podstatu a strukturu režimu v Československu, který svým rázem a svou otrockou poplatností agresivní velmoci sovětské podlamuje mírové soužití národů. Přinutit - všemi prostředky, které jsou k dispozici a v souhře s příznivými trendy a mocnými silami, které jsou dnes mezinárodně politicky ve hře – pražský režim, aby aspoň zčásti respektoval jedince-občana, jeho práva ústavou a zákonem chráněná, aby aspoň zčásti dodržoval závazky a konvence, které přijal a k jejichž aplikaci se mezinárodně zavázal.“²¹¹ Podľa nich došlo k tomu, že socializmus sovietskeho

²⁰⁷ DOUDĚRA, Karel: *Nepochodí!* Rudé právo, č. 26, 1. 2. 1977, str. 2.

²⁰⁸ Tamže, str. 2.

²⁰⁹ *Prohlášení Charty 77*. Svědectví, 14, 1977, č. 53, str. 155–157.

²¹⁰ *Charta 77*. Listy, 7, 1977, č. 1, str. 1–4.

²¹¹ *Spolu, ale ne ve spolku*. Svědectví, 14, 1977, č. 54, str. 163–164.

typu ležal v troskách a porušovanie ľudských práv a základných slobôd neostalinskými systémami ohrozuje mierové súžitie a samotný mier. Navyše sa ľudské práva stali súčasťou medzinárodne právnej politiky medzi Východom a Západom, takže ovplyvňovali všetky jednania medzi nimi. V článku však upozorňujú, že ich úsilie bolo limitované, keďže umožniť ľuďom žiť slobodnejšie a dodržiavať základné ľudské práva a slobody, naráža v totalitných systémoch na strop. Totalitné systému mali svoje hranice, ktoré nemohli prekročiť, pretože z totalitných rysov systém čerpá svoju moc, a bráni sa tak všetkým liberálnym a demokratizačným zmenám. V emigrácii si teda vzali za základ Záverečný akt, jeho siedmu zásadu a všetky články tretieho koša. Pokúsili sa určiť, ktoré z týchto záväzkov môžu neostalinské systémy splniť, a ktoré splniť nemôžu ak nemajú spáchať „harakiri“. V spoločnostiach sovietskeho typu nemôžu byť podľa nich uplatnené tieto zásady: „právo na ideologickú a politickú pluralitu, právo na nezávislé politické a spoločenské organizácie, svoboda myšlení a projevu, rovnosť pred zákonom, ochrana pred útlakom a pronásledovaním, voľný a nekontrolovaný tok myšlienok a informácií, svoboda podnikání.“²¹² Do kategórie prijateľných zaradili: „právo na vlasť a právo ju opustiť, slučovaniu rodín, právo na víru a jej šírenie, právo na statut politických väzňov a dodržiavanie podmienok bežných pro túto kategóriu ľudí, rovné právo na vzdelanie, na voľbu povolania, právo na individuálne cestovanie do iných smluvných zemí a rada ďalších drobnejších, ale v dennom živote človeka nadmieru dôležitých práv a záruk.“²¹³ Ak by sa tieto zásady dodržiavali, neznamená to podľa nich zabudnúť na tie ostatné, ktoré sú občanom upierané.²¹⁴ Za celú svoju existenciu však režim nebol schopný splniť ani tieto základné práva a slobody.

Na Chartu 77 musel reagovať tiež samotný režim. Ešte pred jej zverejnením a predaním Federálnemu zhromaždeniu a ďalším inštitúciám, boli zadržaný Pavel Landovský, Václav Havel a Ludvík Vaculík. Ani to však nezabránilo jej publikácii, keď bola zverejnená v zahraničí vo veľkých a významných novinách ako *Frankfurt Allgemeine Zeitung*, *Le Monde*, *New York Times* a ďalšie.²¹⁵ Napriek tomu, že Charta nebola oficiálne rozšírená v Československu reagoval na ňu režim zverejnením tzv. Anticharty. Tá bola publikovaná v *Rudom práve* 12. januára 1977.²¹⁶ Napriek tomu, že musela Charta čeliť masívnej represívnej akcii, nezostala len jednorazovou petičnou akciou, ale stala sa významnou občianskou iniciatívou. Ako jediná iniciatíva vzniknútšia v sedemdesiatych rokoch

²¹² *Spolu, ale ne ve spolku*. Svědectví, 14, 1977, č. 54, str. 166.

²¹³ Tamže, str. 166.

²¹⁴ Tamže, str. 166.

²¹⁵ SKILLING, Gordon H.: *Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia*. London 1981, str. 3.

²¹⁶ RP: *Ztroskotanci a samozvanci*. Rudé právo, č. 9, 12. 1. 1977, str. 2.

v sovietskom bloku, prežila až do pádu komunistických režimov v Európe. Zanikla v roku 1992 pre vnútorné rozpory. Jej hovorcovia vydali celkom päťstosedemdesiatdva dokumentov, ktoré sa vyjadrovali k najrôznejším témam. Ich význam spočíval v inom pohľade na témy a vytváral priestor pre spoločenskú diskusiu.²¹⁷

Exilové časopisy priniesli tiež zahraničný ohlas na Chartu 77. Ponúkli niektoré zahraničné reakcie, ktoré prišli z Talianska, Škandinávie, Anglicka, Francúzska, Belgicka, Holandska, Nemecka, Rakúska, USA, Španielska či Grécka. Reakciu podľa nich vyvolala aj v socialistických krajinách, napriek tomu, že jej text nebol uverejnený.²¹⁸ To sa prejavilo napr. v Poľsku. *Svědectví* prinieslo správu o spoločnom stretnutí predstaviteľov Charty 77 a poľského Výboru spoločenskej sebaobrany (KOR), ktorí sa stretli na hraniciach oboch krajín. Vo svojom prehlásení vyslovili svoju snahu presadzovať ľudské a občianske práva, demokraciu, sociálnu spravodlivosť a národnú nezávislosť. Pri treťom podobnom stretnutí zasiahla proti účastníkom polícia, a počas toho bol uväznený Jaroslav Šabata.²¹⁹ O tomto stretnutí a zatknutí Jaroslava Šabaty informovali taktiež v *Listoch*.²²⁰

V tejto súvislosti päťdesiatdva čl. stúpcov hnutia za dodržiavanie občianskych práv poslalo otvorený dopis lídrom šiestich európskych socialistických strán, v ktorom žiadali otvorený proces so Šabatom. Požadovali v dopise, aby sa práve oni ako lídri zasadili o prítomnosť zahraničných pozorovateľov.²²¹ Proti postupu poľskej a československej bezpečnosti protestovali samotní účastníci akcie, KOR a Charta. Zatknutí boli viacerí účastníci, ktorí boli bezdôvodne zadržaní na štyridsaťosem hodín. Medzi nimi bol spomínaný Jaroslav Šabata, na ktorého bola uvalená väzba, za to, že mal napadnúť príslušníka bezpečnosti. Pritom podľa článku bolo známe, že sa nechal pokojne odvieť a na policajnej stanici bol zbitý on. KOR a Charta adresovali svoj protest poľskému Sejmu a Federálnemu zhromaždeniu, a požadovali nápravu.²²²

K Charte sa často vyjadroval Zdeněk Mlynář a ponúkol svoju prvú bilanciu Charty 77. Stalo sa tak päť mesiacov od jej zverejnenia. Chartu popísal v niekoľkých bodoch a zhrnul jej ciele či medzinárodný ohlas, ktoré boli popísané už v prvom čísle *Listov*.²²³ Vzniku a vývoju Charty bol venovaný priestor aj v nasledujúcom článku. Autor popísal päť fáz vzniku

²¹⁷ BLAŽEK, Petr – SCHOVÁNEK, Radek: *Prvních 100 dnů Charty 77*. Praha 2018, str. 7.

²¹⁸ *Charta 77 ve světě*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 31–38.

²¹⁹ *Internacionalizace hnutí za lidská práva*. *Svědectví*, 15, 1978, č. 57, str. 7.

²²⁰ *Zatčení Jaroslava Šabaty*. *Listy*, 8, 1978, č. 6, str. 8–9.

²²¹ *Represe*. *Svědectví*, 15, 1978, č. 57, str. 8.

²²² *Otevřený dopis Koru a Charty 77 Sejmu PLR a Federálnímu shromáždění ČSSR*. *Svědectví*, 15, 1979, č. 58, str. 359.

²²³ MLYNÁŘ, Zdeněk: *První bilance Charty 77*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 1–9.

Charty.²²⁴ Charte bol venovaný veľký priestor aj naďalej. Venovalo sa jej ďalšie číslo *Listov* hneď vo svojom úvode. Autor vyzdvihol, že sa nepodarilo umlčať Chartu, a že získala podporu za hranicami, čo by mohlo byť dobré východisko ku konferencii v Belehrade.²²⁵ Nasledoval ďalší článok venujúci sa Charte 77, ktorý hovoril o snahe československého režimu izolovať ju, a jej predstaviteľov. Podľa autora sa však zásluhou tejto izolácie dostala otázka práv v nej obsiahnutých na program socialistických a komunistických strán v Európe.²²⁶

K Charte 77 sa prihlásili aj študenti, ktorí spísali prehlásenie na jej podporu a žiadali zastavenie represívnych akcií a dodržiavanie občianskych a ľudských práv v Československu.²²⁷ Menom šesťdesiatosem mladých občanov bol v *Listoch* uverejnený Manifest nezávislých, v ktorom autori nesúhlasili s postupom proti Charte 77.²²⁸

K Charte sa opäť vyjadril Zdeněk Mlynář, ktorý v jednom zo svojich prehlásení žiadal zastavenie represíí v Československu, a vyzýval demokratické vlády v Európe, európsku ľavicu a komunistov, aby ich pomohli zastaviť.²²⁹ Situáciu Charty 77 sprostredkoval pre zahraničie v rozhovore s holandským novinárom. Dostal tiež otázku aké spôsoby diskriminácie a prenasledovania stúpencov Charty 77 považuje za hlavné. Mlynář za najdrastickejšie považoval uväznenie niektorých stúpencov Charty, avšak vyjadril sa, že politické procesy nebudú tou hlavnou formou perzekúcie, podľa neho, tú hlavnú formu bude predstavovať obmedzenie možnosti pracovať. Vysvetľoval novinárovi, že v Československu vyhodenie z práce neznamená nájsť si zamestnávateľa iného, keďže v podstate jediným zamestnávateľom je štát, takže sa taký človek nemôže zamestnať bez povolenia úradov. Ďalej vysvetľoval, že ľudia takto prepustený z práce nemajú nárok na podporu v nezamestnanosti a musia nastúpiť len do takej práce akú im pridelia úrady. Pri otázke ako hodnotí pomoc obhajcom ľudských práv v ČSSR zo Západu sa vyjadril, že bez ich pomoci by to s nimi asi dopadlo horšie. Upozorňuje však na to, že fakt porušovania ľudských práv v Československu sa snažia využiť aj politické prúdy, ktorým nejde o „lepší socializmus“ v Československu. V rozhovore pozitívne hodnotil prínos konferencie v Helsinkách v roku 1975.²³⁰ Ďalší rozhovor o Charte ponúkol neskôr pre týždenník *Espresso*, hovoril o jej činnosti, situácii

²²⁴ CHARŤAN: *Svědomí kontra existence*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 10–13.

²²⁵ CHARŤAN: *Moc, která se nepoučila*. *Listy*, 7, 1977, č. 3-4, str. 1–2.

²²⁶ DALIMIL: *Heslo a cíl: Izolovat*. *Listy*, 7, 1977, č. 3-4, str. 2–4.

²²⁷ *Charta 77 a studenti*. *Listy*, 7, 1977, č. 3-4, str. 68–69.

²²⁸ *Manifest nezávislých*. *Listy*, 7, 1977, č. 3-4, str. 71–72.

²²⁹ MLYNÁŘ, Zdeněk: *Prohlášení Z. Mlynáře*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 41.

²³⁰ *Interview se Zdeňkem Mlynářem o situaci Charty 77*. *Listy*, 7, 1977, č. 3-4, str. 22–24.

a ďalších témach.²³¹ Ďalší zahraniční rozhovor, ktorý *Listy* uverejnili bolo interview Václava Havla vo viedenskom denníku *Kurier*. Havel v ňom hovoril o vývoji Charty 77 v roku 1978.²³²

Po zverejnení Prehlásenia Charty sa začali množiť prípady ľudí, ktorí boli predvádzaný Štátnou bezpečnosťou na výsluch, boli uväznení v súvislosti s jej činnosťou alebo dochádzalo k obťažovaniu zo strany ŠtB. O tom sa presvedčil generálporučik Vilém Sacher, ktorému za podpis Charty bola odňatá hodnosť a všetky vyznamenania.²³³ Na zachádzanie zo strany Štátnej bezpečnosti si sťažoval tiež Jiří Ruml. Sťažoval si na spôsob akým bol on, a jeho žena, predvedený na výsluch ohľadom Charty 77.²³⁴ Popis vypočúvania v súvislosti s podpisom Charty 77 podala aj Dagmar Vaněčková.²³⁵ Ďalším prípadom, o ktorom *Listy* informovali sa týkal Miroslava Černého. Bol odsúdený v súvislosti s Chartou 77 z trestného činu poburovania, ktorého sa mal dopustiť tým, že mal napísať a rozširovať letáky, kde žiadal o zverejnenie Prehlásenia Charty a vyjadril sa, že vláda sa bojí jej zverejnenia, pretože vie, že by získala milióny stúpencov. Podľa jeho rodiny bol väznený za neľudských podmienok, ale predovšetkým sa mu nedostávalo liekov, ktoré bol nútený užívať.²³⁶

Menom tých, čo podpísali Chartu 77 poslali Jan Patočka a Jiří Hájek vláde otázky, či v Československu platia pakty o ľudských právach uverejnené v zbierke zákonov, či môžu občania upozorňovať na prípady, kedy nie sú tieto zásady dodržiavané, a ak niekto na takéto prípady upozorňuje, či dochádza k jeho diskriminácii. Odvolávali sa pritom na Záverečný akt a očakávali na tieto otázky odpovede.²³⁷

Charta budila pozornosť stále. V roku 1979 napísal Zdeněk Mlynář text, uverejnený v *Listoch*, v ktorom zhrnul dva roky jej fungovania. Článok bol rozdelený na dve kapitoly, v ktorých popísal úspechy a nezdary Charty, a v druhej jej medze a možnosti.²³⁸ Dokončenie článku sa objavilo v druhom čísle, kde boli opäť dve kapitoly. Prvá o politickom význame paralelných štruktúr a druhá názvom Charta 77 a sily demokratického socializmu.²³⁹ Ďalší

²³¹ *Interview pro Espresso*. *Listy*, 7, 1977, č. 5, str. 17–19.

²³² *Charta 77 a vývoj v roce 1978*. *Listy*, 8, 1978, č. 5, str. 63–65.

²³³ *Případ generála Sacher*. *Listy*, 7, 1977, č. 3–4, str. 16.

²³⁴ RUML, Jiří: *Stížnost novináře Jiřího Rumla*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 40.

²³⁵ VANĚČKOVÁ, Dagmar: *Klec vyšla hledat ptáka*. *Listy*, 8, 1978, č. 2, str. 29–31.

²³⁶ *Odsouzení dělníka M. Černého*. *Listy*, 8, 1978, č. 2, str. 10–11.

²³⁷ HÁJEK, Jiří – PATOČKA, Jan: *Dotaz vládě ČSSR*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 42.

²³⁸ MLYNÁŘ, Zdeněk: *Charta 77 po dvou letech*. *Listy*, 9, 1979, č. 1, str. 1–6.

²³⁹ MLYNÁŘ, Zdeněk: *Charta 77 po dvou letech*. *Listy*, 9, 1979, č. 2, str. 5–12.

autor vo svojom článku zhrnul niekoľko poznámok k Charte²⁴⁰ a k dvom rokom Charty prispel svojim zhrnutím tiež Jan Tesař.²⁴¹

V *Listoch* sa nevyhli ani kritickejšie ladenému článku k situácii Charty 77. Autor sa v ňom vyjadril, že základnou chybou Charty bolo, že chcela diskutovať s režimom. Predpoklad, že by režim chcel diskutovať považuje autor za chybný, pretože by tým degradoval sám seba, poprel by svoju tézu o vlastnom monopole na pravdu. Podľa autora na rozdiel od Prehlásenia Charty 77, ďalšie dokumenty už nemali na spoločnosť taký veľký dopad. Nebolo to však, podľa autora, spôsobené represiami zo strany režimu, ale preto, že obsah dokumentov hovoril len o tom, čo už všetci vedeli: nedá sa jazdiť do zahraničia, hapruje zásobovanie. Podľa autora malú výnimku tvoril dokument o atómových elektrárnach, konkrétne o havárii v Jaslovských Bohuniciach, o ktorej sa dovtedy nevedelo. Taktiež kladne hodnotil dokumenty o cigánskej otázke a pomeroch vo väzniciach, ktoré podľa neho mali humanistické opodstatnené, avšak išli podľa autora mimo vedomie spoločnosti. Kritizoval, že v poslednej dobe sa správy z okruhu Charty obmedzili len na oznámenia, kto bol kde zadržaný, odsúdený, a sem tam sa pošle nejaká sťažnosť Husákovi. Podľa autora netreba diskutovať s tými hore, ale hovoriť k tým dole. Podľa neho dokument o bytovej otázke by mal ukázať vily, ktoré si postavili členovia politbyra. Mal by tiež obsahovať pobočné byty, ktoré si postavili. Hlavne odporúča všetkých sedem prístreší, ktorými disponuje predseda vlády. Podľa autora by to určite inšpirovalo mladých ľudí s dvomi deťmi, ktorý sú natlačený v jednej izbe u rodičov. Zistili by, že to s bytovou otázkou nebolo až tak zlé. Dôchodcovia, ktorí čakajú na miesto v domove dôchodcov, by určite uvítali dokument o špeciálnom Domove dôchodcov, ktorý bol postavený z iniciatívy ministra zahraničných vecí a bývajú v ňom dve dôchodcovské dvojice. Rodičia ministra a jeho ženy. A petícia úradom by podľa autora mohla byť napr. za odobratie čestného doktorátu iránskemu šáhovi, ktorý mu udelil prostredníctvom Karlovej univerzity Husák, a to za zásluhy o ľudské práva!²⁴²

Správy týkajúce sa Charty pokračovali neustále a pri príležitosti jej piateho výročia v roku 1982, mu *Listy* venovali článok, ktorý bol však umiestnený až na strane dvadsaťtri. Prednosť dostala situácia v československej ekonomike a udalosti v Poľsku. V článku bola zhrnutá história Charty a jej pôsobenie.²⁴³ Nasledoval článok o nových hovorcoch Charty 77²⁴⁴ a ich životopisy.²⁴⁵

²⁴⁰ Bohemicus: *Poznámky k Chartě*. *Listy*, 9, 1979, č. 1, str. 6–9.

²⁴¹ TESAŘ, Jan: *Polemika a vědomí společných cílů*. *Listy*, 9, 1979, č. 1, str. 9–12.

²⁴² Jan: *Mluvme k těm dole*. *Listy*, 11, 1981, č. 2, str. 22–23.

²⁴³ *5 let Charty 77*. *Listy*, 12, 1982, č. 2, str. 23–25.

²⁴⁴ *Noví mluvčí Charty 77*. *Listy*, 12, 1982, č. 2, str. 25.

V roku piateho výročia Charty uverejnili *Listy* článok, v ktorom diskrimináciu a perzekúcie príbuzných a známych, vydieranie a zastráňovanie stúpcov a hovorcov Charty, označili hovorcovia Charty 77 vo svojom dopise Gustávovi Husákovi, za politický terorizmus. Ten bol podľa nich prejavom úpadku mravných hodnôt. Podľa nich svoje slabosti režim maskoval násilím a neľudskosťou. Zo strany ŠtB bolo v marci a apríli 1982 postihovaných niekoľko príbuzných a známych hovorcov Charty 77. Malo tým byť dosiahnuté, aby hovorcovia zanechali svoje aktivity. V tejto činnosti štátu sa opäť ukázala jeho nezákonnosť a nerešpektovanie vlastných zákonov. Ako autori pripomínajú ide o porušenie ústavy, čl. 30, ktorý zaručuje nedotknuteľnosť osoby a § 9 trestného zákona, ktorý vychádza z princípu neprenosnosti viny a hovorí, že páchatelom trestného činu, je ten kto ho spáchal. Takže aj keby činnosť hovorcov bola trestný čin, perzekúcia iných osôb je nezákonná. Očakávali, že oficiálne miesta túto nezákonnosť zastavia.²⁴⁶

V Charte nezabudli ani na desiate výročie prijatia medzinárodných paktov o ľudských právach. Charta k nemu vydala dokument, zaslaný Federálnemu zhromaždeniu. Uvádza v texte prípady, kde bol podľa ich názoru, rozpor medzi textami paktu a čs. právnou realitou. Ide napr. o čl. 12, ktorý stanovuje, že každý môže slobodne opustiť ktorúkoľvek krajinu, aj svoju vlastnú. Toto právo pre čs. občana príliš neplatí, keď ten musí mať výjazdné povolenie. Ďalším rozporom bolo, že hrozí za opustenie republiky bez povolenia trest šesť mesiacov až päť rokov vo väzení. Problematický výklad vidia aj u ostatných článkov paktov. Charta bola presvedčená, že dodržiavanie ľudských a občianskych práv, ku ktorému sa prihlásila, zodpovedalo záujmom väčšiny obyvateľov Československa.²⁴⁷ K výročiu podpísania Záverečného aktu uverejnilo *Svědectví* časť dokumentu Charty 77 č. 19/85.²⁴⁸

Pozornosť v *Listoch* venovali tiež desiatemu výročiu Charty, spoločne s päťdesiatymi narodeninami Václava Havla. Na počesť týchto dvoch výročí bol uverejnený rozhovor s Havlom na tému ako sa rodila Charta 77. Havel v rozhovore spomínal ako to začalo pre neho, hovoril o pláne činnosti Charty, o zbieraní podpisov a ich množstve, na adresu čoho sa vyjadril že ich je asi tisícvesto, ale presné číslo nepoznal.²⁴⁹

Okrem perzekúcií a diskriminácia sa s Chartou 77 spája jedna veľmi smutná udalosť, ku ktorej došlo v jej začiatkoch, smrť Jana Patočky. K zhoršeniu jeho zdravotného stavu došlo po výsluchu, ktorý sa konal 3. marca 1977. Trval od jedenástej hodiny do deviatej večer, len

²⁴⁵ *Životopisy nových mluvčích*. *Listy*, 12, 1982, č. 2, str. 25–26.

²⁴⁶ LIS, Ladislav – MARVANOVÁ, Anna – PALOUŠ, Radim: *Oficiální teror*. *Listy*, 12, 1982, č. 5, str. 50.

²⁴⁷ PALOUŠ, Martin – ŠABATOVÁ, Anna – ŠTERN, Jan: *K 10. výročí přijetí mezinárodních paktů o lidských právech*. *Listy*, 16, 1986, č. 4, str. 39–40.

²⁴⁸ *Helsinki – deset let poté*. *Svědectví*, 19, 1985, č. 76, str. 777–778.

²⁴⁹ *Jak se rodila Charta 77*. *Listy*, 16, 1986, č. 6, str. 1–6.

s dvojhodinovou prestávkou. Po návrate z vypočúvania mal bolesti srdca a nemohol zaspať. Privolaný lekár ho nechal odvieť do nemocnice s podozrením na infarkt.²⁵⁰ V nemocnici sa jeho stav lekárom podarilo stabilizovať a dokonca napísal svoje dva, ako sa neskôr ukázalo, posledné texty o Charte 77. Jeho zdravotný stav sa zhoršil po náhlom upadnutí do bezvedomia, keď mu ochrnula pravá polovica tela. Podľa lekárskeho záznamu sa jednalo o mozgovú mŕtvicu. Jeho brat potom odporučil blízkym obmedziť prístup k nemu, aby mal pokoj na liečbu. Keď prišla 13. marca jeho dcéra na návštevu dozvedela sa, že krátko predtým zomrel. Podľa lekárskej správy k úmrtiu došlo o 11. 30 hod.²⁵¹ K jeho smrti sa vyjadrilo v dopise stoštyridsaťdeväť európskych filozofov. Československej vláde zaslali list, v ktorom chceli poukázať na zodpovednosť československých úradov za jeho smrť. V liste tiež protestovali proti diskriminácii signatárov Charty 77 a žiadali, aby ich prenasledovanie bolo zastavené.²⁵² V rovnakom čísle priniesli *Listy* správu o pohrebe Jana Patočky,²⁵³ a uverejnili jeho nekrológ napísaný Jiřím Hájkom.²⁵⁴ Hneď pod touto správou bol uverejnený text samotného Patočku, ktorý napísal v nemocnici päť dní pred svojou smrťou. V tomto texte sa zamýšľal nad tým čo sa môže očakávať od Charty 77. Na záver svojho článku zhrnul, že Charta sa ideovo neodlišuje od socializmu, ale bude neustále pripomínať dôležitosť ľudských a občianskych práv.²⁵⁵ K ucteniu jeho pamiatky Jana Patočky vyšiel článok aj v *Svědectví*.²⁵⁶

Aj keď predstavovala Charta významné hnutie jej vplyv na spoločnosť netreba preceňovať. Do roku 1989 bolo zverejnených 1 883 podpisov signatárov Charty 77. Toto číslo je samozrejme k celkovému počtu obyvateľov nízke. Aj keď s Chartou mohlo súhlasiť oveľa viac ľudí, verejne sa k nej neprihlásili. To malo za následok, že Charta ako opozičné hnutie bola na okraji spoločnosti a nemohla príliš uškodiť režimu.

Práve režim svojou reakciou vzbudil okolo Charty rozruch doma, ale predovšetkým v zahraničí. Jej význam bol malý, pretože odrážala záujmy len malej skupiny postihnutých intelektuálov, nie však väčšiny obyvateľstva. Z tohto dôvodu nevyvolala masovejšie spoločenské hnutie. To sa odrazilo už na jej prvom Prehlásení, ktoré bolo adresované mocenským orgánom a nie občanom.²⁵⁷

S tým môže tiež súvisieť, že Charta sa nezameriavala príliš na sociálne práva. Vyskytujú sa v ich dokumentoch, napr. situácia dôchodcov, zdražovanie potravín,

²⁵⁰ BLAŽEK, Petr – SCHOVÁNEK, Radek: *Prvních 100 dnů Charty 77*. Praha 2018, str. 378.

²⁵¹ Tamže, str. 403.

²⁵² *Protest 149 evropských filosofů*. *Listy*, 7, 1977, č. 3-4, str. 5.

²⁵³ *Zpráva o pohřbu*. *Listy*, 7, 1977, č. 3-4, str. 10-11.

²⁵⁴ HÁJEK, Jiří: *Jan Patočka*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 18-20.

²⁵⁵ PATOČKA, Jan: *Co můžeme očekávat od Charty 77?* *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 20-22.

²⁵⁶ PINC, Zdeněk: *Odvaha k smysli života*. *Svědectví*, 14, 1977, č. 54, str. 185-192.

²⁵⁷ OTÁHAL, Milan: *Opozice, moc, společnost 1969-1989*. Praha 1994, str. 47.

zdravotníctvo alebo bytová problematika. Sociálne otázky miznú hlavne v posledných prestavbových rokoch. Kritika v sociálnej a hospodárskej oblasti predstavovala problém hlavne z dôvodu, že na tieto otázky mal monopol štát.²⁵⁸

Listy a *Svědectví* sa vo svojich článkoch neobmedzili len na písanie o Charte. Uverejňovali tiež množstvo dokumentov z jej produkcie.

Založení VONS a Pražský proces 1979

Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných bol založený 27. apríla 1978. Za duchovného otca je pokladaný Jan Tesař, ktorý v lete 1977, ako prvý vyslovil myšlienku vytvoriť v rámci Charty 77 výbor na obranu uväznených.²⁵⁹

O založení VONS prinieslo *Svědectví* krátku správu, v ktorej informovalo, že vznikol ako reakcia na zvyšujúcu sa represiu proti stúpencom ľudských a občianskych práv. V článku sa nachádzali aj niektoré prípady nespravodlivo stíhaných.²⁶⁰ O jeho založení informovali tiež *Listy*. Z hľadiska dĺžky článku išlo len o krátku zmienku, kde boli popísané ciele Výboru.²⁶¹ Založení VONS neprinieslo toľko rozruchu ako založení Charty 77.

Postupne však v oboch časopisoch boli uverejňované oznámenia VONS. Už v šiestom čísle *Listov* z roku 1978 boli uverejnené viaceré oznámenia Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných, v ktorých sa venovali prenasledovaným občanom v Československu,²⁶² a tiež informovali o politických väzňoch.²⁶³ *Svědectví* začalo so zverejňovaním dokumentov VONS v čísle päťdesiatšedem z roku 1978. V tomto dokumente išlo o správu o zdravotnom stave Jiřího Lederera, ktorý bol od roku 1977 vo väzení a odsúdený podľa § 98 za trestný čin podvracania republiky.²⁶⁴ V *Listoch* postupne začali uverejňovať spoločne Dokumenty Charty 77 a VONS.

V knihe Pražský proces sa dočítame, že Štátna bezpečnosť nezaháľala, a krátko po jeho vzniku začala pripravovať scenár zásahu proti Výboru. Prvý plán bol zostavený v novembri 1978 príslušníkmi I. odboru X. správy FMV a Správy vyšetrovania ŠtB. Podľa ich výkladu mohli proti Výboru zahájiť trestné konanie vo veci trestného činu podvracania

²⁵⁸ KOLÁŘ, Pavel – PULLMANN, Michal: *Co byla normalizace?: studie o poznání socialismu*. Praha 2016, str. 183.

²⁵⁹ PAŽOUT, Jaroslav a kol. (eds.): *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*. Praha 2014, str. 12

²⁶⁰ *Aktivní sebeobrana*. *Svědectví*, 14, 1978, č. 56, str. 549–550.

²⁶¹ *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných*. *Listy*, 8, 1978, č. 3–4, str. 68.

²⁶² *Nová vlna pronásledování*. *Listy*, 8, 1978, č. 6, str. 19–22.

²⁶³ *Politici vězni v ČSSR*. *Listy*, 8, 1978, č. 6, str. 22–24.

²⁶⁴ *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných o zdravotním stavu politického vězně Jiřího Lederera*. *Svědectví*, 15, 1978, č. 57, str. 195.

republiky podľa § 98. Podrobnejšiu podobu dostal scenár zásahu 23. februára 1979. Samotný zákrok sa uskutočnil 29. mája 1979. V skorých ranných hodinách boli urobené domové prehliadky nielen v miestach trvalých bydlísk, ale tiež na pracoviskách a v bytoch príbuzných a priateľov členov výboru.²⁶⁵

Listy túto akciu opísali podobne a informovali, že zásah proti členom VONS bol zahájený 29. mája 1979. Boli urobené domové prehliadky, pri ktorých boli odňaté hlavne písomnosti, ktoré sa týkali VONS, jeho oznámenia, dokumenty, knihy, časopisy a rôzne iné veci. Priniesli menoslov zadržaných, medzi ktorými boli: Rudolf Battěk, Otta Bednářová, Jarmila Bělíková, Václav Benda, Jiří Dienstbier, Václav Havel, Ladislav Lis, Václav Malý, Dana Němcová, Jiří Němec, Luděk Pracovský, Jiří Ruml, Gertruda Sekaninová-Čakrtová, Petr Uhl. Zatknutí boli aj Jan Tesař a Albert Černý. Všetkým bolo oznámení, že bude zahájené trestné konanie za podvracanie republiky, pretože zistené skutočnosti nasvedčujú tomu, že sú rozširované písomnosti, ktoré smerujú k podryvaniu ČSSR a majú vyvolať nepriateľské nálady proti socialistickému zriadeniu. Do štyridsaťosem hodín boli prepustený Rudolf Battěk, Luděk Pacovský, Jiří Ruml, Gertruda Sekaninová-Čakrtová a Jan Tesař. Proti ostatným bolo vznesené obvinenie pre podvracanie republiky a začal sa chystať proces,²⁶⁶ proti ktorému sa postavilo množstvo zahraničných organizácií. Proti ich zadržaniu protestoval parížsky *Le Monde*, ústredný výbor nemeckých katolíkov, vedenie a parlamentná skupina dánskej Socialistickej strany, predsedníctvo SPD, študenti a profesori z Univerzity v Tuebingenu, Socialistická odborová ústredňa CFDT, predseda CDU Helmut Kohl, Švédska sociálne demokratická strana a mnohí ďalší.²⁶⁷

V *Listoch* o zatýkaní písali ako o najväčšom údere proti Charte 77 a VONS. ČTK ešte pred výsledkom vyšetrovania obvinila desiatich zatknutých, že sú podozrivý zo závažnej činnosti proti štátu. Takýto postup vyvolal vo svete obavu, že ide o predom pripravenú akciu s hotovým rozsudkom. Zo sveta tak začali prichádzať protesty proti takémuto zachádzaniu. Podľa autora bol po tejto represívnej akcii čs. režim izolovaný, tak ako nikdy predtým. Podobný úder proti bojovníkom za ľudské práva, ale nebol sústredený len v Československu. Aj v susedných štátoch sa začal presadzovať podobný kurz. Ministri vnútra krajín Varšavskej zmluvy sa dohodli, že musia zabrániť vzťahom medzi opozičnými skupinami, a skupinami za ľudské práva z jednotlivých krajín, a taktiež zabrániť prejavom solidarity medzi sebou a verejnosťou na Západe. Ich zámerom bolo rozbitie hnutí za občianske slobody práve pred

²⁶⁵ BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš: *Pražský proces 1979: vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: dokumenty*. Praha 2010, str. 6–9.

²⁶⁶ *Praha chystá procesy*. *Listy*, 9, 1979, č. 4, str. 42–46.

²⁶⁷ *Jak reaguje světová veřejnost*. *Listy*, 9, 1979, č. 4, str. 54–55.

konferenciou v Madride. Dôležité pre ZSSR boli aj olympijské hry v Moskve, obe udalosti mali začať v roku 1980.²⁶⁸

K situácii desiatich zatknutých vydal rezolúciu tiež Európsky parlament. V rezolúcii bolo vyhlásené presvedčenie, že tieto zatknutia a procesy sú proti Záverečnému aktu, ktorý zaručuje slobodu slova. Ako signatára helsinských dohôd vyzvali vládu, aby zatknutých prepustila. Ďalej bolo prijaté uznesenie sledovať ďalej vývoj situácie v Československu a hlavne pripravované procesy. Za týmto účelom bol poverený poslanec SPD Klaus Hänsche, aby zhromaždil dokumentáciu k represiam v Československu, naviazal kontakt s rodinami perzekvovaných, a aby sa podľa možnosti zúčastnil ako pozorovateľ chystaných procesov a podal o tom Európskemu parlamentu správu.²⁶⁹

V *Svědectví* uverejnili výzvu Charty 77 prezidentovi v súvislosti s udalosťami, ktorým boli vystavený členovia VONS. Nepříjemným zážitkom si v tejto súvislosti prešla aj hovorkyňa Charty 77 Zdena Tominová, ktorá bola na chodbe svojho domu prepadnutá maskovaným mužom, ktorý ju omráčil a neuspel v ďalšom, pretože sa zbehli ľudia, ktorí počuli jej krik. Útok mal byť aj na jej manžela, ktorý pracoval ako nočný strážnik v ZOO, ale tento útok zlyhal len náhodou. Považovali za svoju povinnosť upozorniť, na tieto podľa nich teroristické metódy, používané proti členom VONS a Charty. Pripomenuli, že Charta vznikla v súlade s ústavou a žiadali prepustenie všetkých obrancov ľudských a občianskych práv.²⁷⁰

Rozhovor o procese poskytol tiež Jiří Hájek. Interview bolo uverejnené v *Listoch*, pôvodne bolo publikované v novinách *Der Spiegel*. Reportér sa Hájka pýtal či spôsobilo zatknutie krízu v Charte 77, ten odpovedal že, nie. V súvislosti s budúcnosťou Charty sa však vyjadril, že to závisí aj od procesu, a podľa Hájka bolo treba, aby sa rozvíjali aj ďalšie podobné iniciatívy, keďže Charta sotva stačí na rozšírenie svojej činnosti.²⁷¹

Na zatknutie členov VONS a signatárov Charty, reagovali ich príbuzní žiadosťou k francúzskej odborovej organizácii združujúcej právnikov. Žiadali, aby sa dostavili do Československa k prípadu ich príbuzných. Tí totiž mali problémy s obhajobou, keďže obhajoba politického väzňa v Československu bola spojená pre advokáta s komplikáciami, a tak ani príliš nechceli prijímať takéto prípady. Žiadali ich preto, aby sa aj oni ujali obhajoby ich príbuzných.²⁷²

²⁶⁸ *Změny jsou nevyhnutelné*. Listy, 9, 1979, č. 4, str. 1–2.

²⁶⁹ *Evropský parlament o Československu*. Listy, 9, 1979, č. 5, str. 60.

²⁷⁰ *Apel Charty 77 k prezidentu ČSSR*. Svědectví, 15, 1979, č. 59, str. 416–417.

²⁷¹ *Potřeba občanské odvahy*. Listy, 9, 1979, č. 5, str. 1–3.

²⁷² *Žádost kladně vyřízena*. Svědectví, 15, 1979, č. 59, str. 417–418.

Zásah proti členom výboru však nemal taký efekt v aký ŠtB dúfala. Vzápätí potom do výboru vstúpilo dvanásť nových ľudí. Ich mená boli zverejnené 19. júna a toto rozhodnutie jasne ukázalo, že sa nenechajú zastrašiť. Noví členovia pokračovali v činnosti výboru a vydali niekoľko oznámení o nových kauzách. 11. septembra 1979 na základe uznesenia Generálneho prokurátora boli vylúčení zo spoločného procesu Jiří Němec, Jarmila Bělíková, Václav Malý a Ladislav Lis. V októbri tak boli súdení Václav Havel, Otta Bednářová, Dana Němcová, Jiří Dienstbier, Petr Uhl a Václav Benda.²⁷³

V novembri vyšlo na dvadsiatich štyroch stranách mimoriadne číslo *Listov*, ktoré bolo celé venované procesu s členmi VONS. *Listy* proces, ktorý začal 22. októbra 1979, nazvali honom na čarodejnice, pred ktorým varovali prezident Carter, západoeurópsky komunisti, predsedníčka britskej vlády a významné osobnosti vedy a kultúry.²⁷⁴ V tomto mimoriadnom čísle bolo publikované aj vyjadrenia Zdeňka Mlynáře na tlačovej konferencii vo Viedni, podľa ktorého nebolo odsúdeným na súde preukázané nič, podľa čoho by ich mohli odsúdiť. Upozornil tiež na to, že proces popiera všetky občianske práva dané Všeobecnou deklaráciou ľudských práv a medzinárodnými paktami o ľudských právach.²⁷⁵ *Listy* v mimoriadnom čísle informovali aj o príchode kanadského advokáta Gordona Wrighta do Československa. Išlo o významného odborníka v oblasti občianskych práv. Vízum do Československa obdržal na návštevu procesu. Sám vypracoval rozbor procesu na základe štúdia obžaloby a rozsudku. V prvom bode poukazoval na zavadnosť obžalúvacieho spisu, pretože podľa neho podrobnosti o obvinení nezakladajú skutkovú podstatu zločinu podľa zákona. Podľa neho, aby mohla byť podvratná činnosť v súlade s čl. 19 helsinských dohôd, nemôže sa týkať len písomných prejavov. Od marca 1976, teda od prijatia zákona č. 120/1976, podvratná činnosť znamenala viac ako len slová, muselo ísť o teroristické činy, či prípravu na takéto činy. V druhom bode vytýka, že obžaloba ani dôkazy nedefinujú, čo bolo v činnosti VONS protištátne, obžaloba to proste považovala okamžite za preukázané. V treťom bode hovoril, že neexistuje dôkaz, že by obžalovaní jednali z nepriateľstva k socialistickému zriadeniu, naopak všetkých šesť súhlasilo so socialistickým zriadením definovaným Ústavou ČSSR. V štvrtom bode kritizuje pasivitu advokátov, ale do istej miery ju chápe (ako príklad uvádza osud Josefa Danisze). Postup proti obvineným považuje v mnohých smeroch za nezákonný. Ako príklad uvádza zaujatie, uverejnenie mien obvinených v tlači okamžite po predbežnom vyšetrení, čo odporuje trestnému zákonu, vylúčenie verejnosti zo súdu a obžaloba nebola úradne nikomu

²⁷³ BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš: *Pražský proces 1979: vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: dokumenty*. Praha 2010, str. 9–10.

²⁷⁴ Jan: *Tři důvody pro šest rozsudků*. *Listy*, 9, 1979, č. 6, str. 1.

²⁷⁵ *Vyjádření Dr. Zdeňka Mlynáře na tiskové konferenci ve Vídni*. *Listy*, 9, 1979, č. 6, str. 3–6.

vydaná, iba obvineným a ich advokátom. Na tomto mieste si položil otázku ako sa mali obvinení hájiť, keď ich obhajcovia svoju prácu správne nevykonávajú, a oni nemôžu poskytnúť obžalobu svojim priateľom.²⁷⁶ *Listy* v tomto mimoriadnom čísle uverejnili tiež približný priebeh procesu²⁷⁷ a boli v ňom publikované ďalšie protesty proti procesu a solidarity zo zahraničia.²⁷⁸ K prvému číslu desiateho ročníku bola pripojená príloha zo záznamu procesu. *Listy* upozornili, že záznam vychádza bez vedomia a súhlasu tých čo ho zaznamenali. Publikovaný bol záznam procesu aj rozsudok nad obžalovanými.²⁷⁹

Po skončení súdu boli tresty nasledovné Petr Uhl päť rokov, Havel štyri a pol roka, Benda štyri roky, Otta Bednářová tri roky, Jiří Dienstbier tri roky a Dana Němcová dva roky s podmieneným odkladom na päť rokov.²⁸⁰

Všetci podali odvolanie a autor článku v *Listoch* v tom videl pre odsúdených istú nádej, keďže odvolanie prišlo v predvianočných dňoch, vládla sviatočná nálada a prezident často udeľovali pri takých príležitostiach amnestie. Pražský režim sa rozhodol, že niekoľkým ľuďom, menovite Uhl, Havel, Dienstbier, Bednářová, Benda a Němcová, v tejto sviatočnej nálade niečo podaruje. Tým slávnostným darom im bolo potvrdenie trestov, ktoré im súd vymeral v októbri.²⁸¹

Znovu sa k celej veci vyjadril tiež Európsky parlament. Prijal rezolúciu, v ktorej sa písalo, že procesy a zatýkanie občanov, ktorí bojujú za ľudské práva odporuje Záverečnému aktu z Helsínk, a taká politika ohrozuje politiku zmierňovania napätia. EP túto represiu odsudzoval a vyjadril úctu a uznanie všetkým, ktorí bojujú za ľudské a občianske práva.²⁸² Túto správu prinieslo aj *Svědectví*.²⁸³

V súvislosti s procesom zaslala jedna z odsúdených, Otta Bednářová, dopis Federálnemu zhromaždeniu, v ktorom sa vyjadrila, že vina obvinených spočíva len v tom, že plnili svoju občiansku povinnosť, keď sa snažili upozorňovať na nezákonnosť a chceli dodržiavanie občianskych a ľudských práv, ktoré sú vtelené do československých zákonov. Súдне pojednávanie považovala za zinscenované, vykonštruované a nezmyselné. Prirovnala ho k procesom z päťdesiatych rokov. Federálne zhromaždenie žiadala o nápravu, a ak sa jej

²⁷⁶ *Kanadský právnik analyzuje soud*. *Listy*, 9, 1979, č. 6, str. 7–8.

²⁷⁷ *Film dvou dnů*. *Listy*, 9, 1979, č. 6, str. 9–11.

²⁷⁸ *Jak reaguje světová veřejnost*. *Listy*, 9, 1979, č. 6, str. 17–22.

²⁷⁹ *Soud nad šesti*. *Listy*, 10, 1980, č. 1, str. 1–28.

²⁸⁰ BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš: *Pražský proces 1979: vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: dokumenty*. Praha 2010, str. 13.

²⁸¹ *Rozličné cesty ke slávě*. *Listy*, 10, 1980, č. 1, str. 51.

²⁸² *Evropský parlament znovu o Československu*. *Listy*, 10, 1980, č. 2, str. 51.

²⁸³ *Evropský parlament o Československu*. *Svědectví*, 16, 1980, č. 2, str. 8.

listom nebudú zaoberať žiadala, aby opis jej listu bol zaslaný na madridské zasadanie, ako podnet pre komisiu zaoberajúcu sa ľudskými právami.²⁸⁴

Otta Bednářová bola nakoniec z väzenia prepustená už 26. septembra 1980. Jej prepustenie však súviselo so zlým zdravotným stavom. Trpela chorobou pečene, žlčníku a pankreasu. Pred prepustením vážila len 45 kg. Súd však rozhodol, že sa jej výkon trestu len prerušuje vzhľadom na zdravotný stav, to znamená, že keď sa stav zlepší môže ísť naspäť do väzenia.²⁸⁵

Po odsúdení sa súčasťou *Listov a Svědectví* stali správy o odsúdených. Uverejňovali ich dopisy zaslané ich blízkym, kde popisovali svoj život vo väzení. V správach býval popísaný ich zdravotný stav, akú prácu vykonávali vo väzení, a taktiež ich obmedzená možnosť komunikácie s rodinou. Listy bývaly cenzurované a často sa aj ťažko dostávali k prijímateľovi. Tieto správy sa objavovali predovšetkým v desiatom ročníku v číslach 3-4 a 5 a v jedenástom ročníku v číslach 1, 2 a 3-4.

29. mája 1982 po odpykaní celého trestu bol prepustený Jiří Dienstbier, Václavovi Havlovi bol trest prerušený pre zdravotné problémy vo februári 1983.²⁸⁶ O tomto prepustení informovali *Listy*. Najskôr o jeho prevezení do nemocnice Pod Petřínem a odtiaľ ho prepustili do domáceho ošetrovania. Podľa článku to bola zásluha štyroch rokov akcií na jeho podporu doma a v zahraničí, avšak sami dodávajú, že úrady k jeho prepusteniu boli privedené nebezpečenstvom z recidívy zápalu pľúc.²⁸⁷ Na konci mája 1983 bol prepustený Václav Benda po skončení štvorročného trestu, a ako posledného prepustili Petra Uhla v máji 1984. Na základe amnestie prezidenta v roku 1985 bola Ottě Bednářové prepáčená časť trestu vo výške jedného roku a Havlovi zbytok trestu. Postupne bol väčšine z nich na základe amnestie prepáčený trest alebo zahľadene samotné odsúdenie.²⁸⁸

V súvislosti s väznením v *Listoch* uverejnili rozhovor s Václavom Havlom pre rakúsky časopis. Havel odpovedal na otázky o svojom uväznení v roku 1979 pričom trval na tom, že odsúdenia za prácu pre VONS nebolo trestné. Vyjadril sa k práci vo väzení, a na otázku redaktora o tom, či mohol na cele písať odpovedal, že nič také mu dovolené nebolo, iba raz za týždeň mohol napísať list svojej žene. Taktiež sa ho spýtal či mu namiesto väzenia ponúkali emigráciu. Na to Havel odpovedal, že mu ešte pred procesom ponúkali študijný pobyt v USA,

²⁸⁴BEDNÁŘOVÁ, Otta: *Dopis Otky Bednářové z vězení*. Listy, 10, 1980, č. 2, str. 61–62.

²⁸⁵*K propuštění Otky Bednářové*. Listy, 10, 1980, č. 6, str. 22.

²⁸⁶BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš: *Pražský proces 1979: vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: dokumenty*. Praha 2010, str. 15.

²⁸⁷*Trest Václava Havla přerušen*. Listy, 13, 1983, č. 2, str. 15.

²⁸⁸BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš: *Pražský proces 1979: vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: dokumenty*. Praha 2010, str. 15.

čo ale odmietol, pretože vedel, že by ho určite zbavili československého občianstva, a tiež chcel zostať zo solidarity s priateľmi. V nadväznosti na to dostal otázku či chce cestovať na Západ, na čo odpovedal, že si to nemôže dovoliť, pretože by mu už nemuseli dovoliť sa vrátiť.²⁸⁹

Hodnotenie Záverečného aktu a jeho aplikácia v praxi na následných konferenciách

Ďalší bod, ktorému sa venovali články, predstavovalo plnenie dohôd uzatvorených v Helsinkách a hodnotenia Záverečného aktu. Išlo často o správy, ktoré kritizovali československú vládu za neplnenie dohôd uzatvorených v Helsinkách. Často sa v takýchto článkoch vymenovávali konkrétne opatrenia, ktoré československá vláda porušuje, prípadne sa odporúčalo, ako by sa mali dodržiavať. O tom, kto plní či neplní Záverečný akt sa vyjadrovala tiež československá tlač. Na jej vyjadrenia reagovali exilové časopisy, ktoré často ich tvrdenia vyvracali. Články, ktoré sumarizovali helsinský dokument sa objavovali hlavne bezprostredne po jeho prijatí, avšak aj s odstupom času sa tieto články, už v menšej miere, objavovali.

Článok v *Listoch* bol skeptický k prijatým opatreniam, keďže dokument podľa autora štáty k ničomu nezaväzoval. K porušeniu princípov prijatých v Helsinkách v minulosti došlo, a tak nevidí dôvod, aby tieto princípy neboli porušené v budúcnosti: „Či snad byla v roce 1968 respektována naše svrchovaná rovnost? Nebylo nám snad vyhrožováno silou a nebyla snad nakonec sila proti nám použita? Byla snad zachována zásada neporušitelnosti hranic? Byl snad dodržen princip nevměšování do našich vnitřních záležitostí? [...] Jsou u nás opravdu respektována lidská práva a základní svobody včetně slobody myšlení, svědomí, vzdělání, náboženství a přesvědčení?“²⁹⁰ Len ľudské práva videl autor ako jedinú možnosť, kde sa ľudia môžu angažovať, pretože oficiálna vláda len supluje sovietske stanoviská. Tak ako aj v predchádzajúcich článkoch, ktoré sa venovali záverom konferencie, vkladá do nich istú nádej na zlepšenie. Ako pozitívne videl zdôraznenie princípov, ktorými sa majú štáty riadiť, pretože tam ZSSR urobil ústupok, keď v minulosti formuloval tieto princípy ako vzťahy medzi štátmi s rozdielnymi systémami, čo malo znamenať, že nikomu nebolo nič do toho čo sa dialo vo vnútri toho systému. Teraz malo ísť o vzťahy medzi európskymi štátmi. Podľa autora bola dokonca v niektorých princípoch napadnutá nepriamo Brežnevova doktrína. Konkrétne malo ísť o zdržanie sa hrozby silou a nezasahovanie do vnútorných záležitostí štátu. Podľa autora sa najviac ľudí s nádejou obracalo k humanitárnej oblasti, ale za

²⁸⁹ *Interview s Václavem Havlem*. Listy, 13, 1983, č. 5, str. 14–15.

²⁹⁰ AN: *Helsinki a my doma*. Listy, 6, 1976, č. 1, str. 34.

najdôležitejšiu považuje oblasť vojenskú. Na záver dodáva, že každý sa bude snažiť dovoľávať svojich občianskych a ľudských práv, avšak kladie si otázku či možno počítať s pomocou od tých, ktorí to myslia vážne s helsinským dokumentom.²⁹¹

K neplneniu helsinských dohôd sa v dopise Federálnemu zhromaždeniu vyjadrili František Kriegel, Gertruda Sekaninová-Čákrtová a František Vodsoň. Vo svojom liste sa odvolávali na Helsinskú konferenciu. Kritizovali, že tri mesiace po jej konci neboli žiadne náznaky jej aplikovania. Československá situácia bola podľa nich v rozpore so zásadami prijatými v Helsinkách. Išlo hlavne o oblasť suverenity štátu, ktorá súvisela s rokom 1968 a o oblasť ľudských a občianskych práv. V dopise upozorňujú, že Československo by malo tieto práva dodržiavať, nielen na základe medzinárodných zmlúv, ale aj vlastných zákonov. Na Federálne zhromaždenie sa obrátili s požiadavkami o čo najskoršom prerokovaní záverov Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. A aby sa na ich základe, a na základe Charty OSN, Všeobecnej deklarácie ľudských práv, Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Medzinárodného paktu o občianskych právach, prepustili a rehabilitovali politických väzňov a zrušili všetky represívne a diskriminačné opatrenia proti každému koho sa dotkli po roku 1968. A aby boli zrušené zákony, ktoré takéto zachádzanie povoľujú.²⁹²

K aplikácii Záverečného aktu sa vyjadril tiež Karel Kaplan a predniesol niekoľko návrhov na jeho uplatnenie. Svoj dopis adresoval predsedníctvu ÚV KSČ, vláde ČSSR a Predsedníctvu Federálneho zhromaždenia. Vo svojom liste popísal osem návrhov ako začať naplňovať zásady z helsinského Záverečného aktu. Z hľadiska ľudskoprávneho sú dôležité návrhy dva až šesť. V druhom bode píše o politickej slobode a slobode náboženského presvedčenia. Vyzýval v ňom k plnej rehabilitácii ľudí, ktorí boli od roku 1969 odsúdení alebo inak perzekvovaní. Taktiež podľa neho treba zmeniť výklad trestného zákona, podľa ktorého bolo považované za trestný čin publikovanie alebo vyjadrovanie iných politických názorov, než sú tie oficiálne. Aj tretí bod bol dôležitý z hľadiska osobnej slobody. Vyzýval na to, aby každý občan mal právo na cestovný pas a na zrušenie systému výjazdných doložiek. O rozšírení kultúrnych stykov, by podľa neho mali, rozhodovať kultúrny tvorcovia a odborníci. Ďalej podľa neho malo dôjsť k zrušeniu obmedzenia vydávania diel československých autorov doma. V piatom bode sa venoval oblasti vedeckého bádania. Aj v tomto prípade sa dajú uplatniť humanitárne princípy a zásada ľudských práv, keď najskôr musí dôjsť k zrušeniu politickej diskriminácie vedeckých pracovníkov. V bode číslo šesť píše

²⁹¹ AN: *Helsinki a my doma*. Listy, 6, 1976, č. 1, str. 34–35.

²⁹² *Dopis F. Kriegla, G. Sekaninové a F. Vodsoňe*. Listy, 6, 1976, č. 1, str. 44–46.

o slobode informácii. K tomu podľa neho treba zrušiť štátny monopol na rozširovanie informácii, zrušiť cenzúru, či sprístupniť zahraničnú tlač bez obmedzení. Námety, ktoré Kaplan predložil sú podľa neho len prvé kroky, ktoré by boli dôkazom úprimného postoja československých orgánov k plneniu Záverečného aktu.²⁹³

Hodnoteniu Záverečného aktu sa venoval Jiří Hájek, ktorý svoj dopis adresoval predsedovi vlády. Svoj list popísal ako individuálnu štúdiu, keďže nemohol vykonávať svoju vedeckú činnosť oficiálne. Záverečný akt hodnotil ako úspech pokrokových síl, ktoré sa stále inšpirujú Marxom. Pri Deklarácii princípov odmietal názor západnej tlače a politických činiteľov, že ide len o proklamáciu úmyslov bez právnej záväznosti. Podľa Hájka politickú autoritu tomuto dokumentu dávajú hlavne podpisy hláv štátov pod ním. Na základe princípov obsiahnutých v deklarácii, by tak podľa neho malo dôjsť k prehodnoteniu pobytu vojsk na Československom území. Podľa autora, keďže prezident podpísal Záverečný akt a vláda ČSSR prehlásila, že bude plniť záväzky tohto dokumentu, má vláda zabezpečiť, aby nikto, kto sa k týmto zásadám hlási nebol zbavovaný zamestnania, ktoré zodpovedá jeho kvalifikácii, aby mu nebolo odnímaná možnosť umeleckej či vedeckej práce, aby jeho deťom nebolo pre tieto názory zabránené študovať, a aby za takéto názory nebol nikto stíhaný a väznený.²⁹⁴

Články o plnení helsinských dohôd boli súčasťou aj československej tlače. Ako príklad môže poslúžiť článok v *Práci* z 12. marca 1976 ktorý tvrdil, že Československo plní tretí koš. V ňom šéf tlačového odboru ministerstva zahraničných vecí Milan Kadnár tvrdil, že Československo Záverečný akt plní takmer vo všetkých bodoch, ale Západ má ešte stále čo doháňať. Ako príklad uviedol cestovanie, keď podľa neho „čs. občania cestujú do zahraničia dvakrát viac než západní občania k nám.“²⁹⁵ Podľa autora článku v *Listoch* však tento počet Čechoslovákov smeruje predovšetkým do Bulharska, Poľska, Maďarska či NDR, teda do socialistických krajín. Navyše Kadnár neporovnáva cesty západných občanov do zahraničia, teda do celého sveta, ale len do Československa.²⁹⁶ Ďalším príkladom je článok v *Rudom práve* o dostupnosti západnej tlače v Československu. Autor článku v *Rudom práve* tvrdí: „Do Nemecké spolkové republiky vyvážime od nás 382 rôznych titulů novin a časopisů o celkovém jednorázovém nákladu 3189 výtisků, zatímco k nám dovážime 1836 různých titulů západoněmeckých novin a časopisů o jednorázovém nákladu 26 741 výtisků.“²⁹⁷ Podľa

²⁹³ KAPLAN, Karel: *Dopis Karla Kaplana*. Listy, 6, 1976, č. 2, str. 42–44.

²⁹⁴ HÁJEK, Jiří: *Dopis Dr. Jiřího Hájka*. Listy, 6, 1976, č. 2, str. 44–45.

²⁹⁵ KNICHAL, O: *Jak plnáme „třetí koš“*. Práce, č. 61, 12. 3, 1976, str. 5.

²⁹⁶ VLADÍK, Miroslav: *Československé „osobodny“*. Listy, 6, 1976, č. 4, str. 25.

²⁹⁷ DOUDĚRA, Karel: *Kdo plní třetí koš*. Rudé právo, č. 3, 5. 1. 1976, str. 3.

autora článku v *Listoch* však nejde o to koľko výtlačkov sa dovezie, ale či si ich ľudia v Československu môžu kúpiť a prečítať, a to nemôžu.²⁹⁸

Po prijatí Záverečného aktu začali vznikať organizácie, ktoré chceli dohliadať na jeho plnenie. Jednou z takých organizácií bol Výbor intelektuálov pre Európu slobôd, ktorý sa zamerával na humanitárne otázky. Ich cieľom bolo hájiť slobodu vedy a kultúry všade, kde je ohrozená. Keďže Záverečný akt neurčoval, kam sa majú občania obracať so svojimi sťažnosťami, a v totalitných režimoch obrátiť sa na vládu môže končiť aj väzením a organizácie na ochranu ľudských práv sú často limitované, chcel tento výbor vyplniť túto medzeru. Sťažnosti chcel Výbor spracovať do Bielej knihy, ktorá by bola určená všetkým tridsiatim piatim krajinám, ktoré podpísali Záverečný akt, a mala slúžiť ako pomôcka pre konferenciu v Madride.²⁹⁹

Helsinské dohody vo svojom príspevku hodnotil tiež Jiří Dienstbier. Okrem toho sa v ňom venoval tiež Charte 77, ľudských práva a socializmu. Článok bol zverejnený bez súhlasu autora. Vo svojom príspevku hodnotil helsinské dohody ako mimoriadne významné, pretože postihujú rôzne stránky medzinárodných otázok. Dienstbier zasahovanie do vnútorných záležitostí v otázke ľudských práv videl ako absurdné, pretože „každý štát dobrovoľným podpisem suverénne podřídil své chování společnému zájmu signatářů dohod tedy vlastnímu.“³⁰⁰ Kritizuje, že síce bol v ČSSR zverejnený Záverečný akt a v Zbierke zákonov aj pakty o ľudských právach, ale nebola zverejnená Charta 77. Podľa neho len samotný text Charty by stačil na vyvrátenie všetkého čo proti nej bolo vznesené.³⁰¹

Záverečný akt z Helsínk hovoril tiež o slobodnej výmene vo vede. To však neplatilo v Československu. *Listy* uverejnili článok, podľa ktorého prišlo k novému opatreniu pre styk s cudzinou u vedeckých pracovníkov, konkrétne išlo o výmenu publikácií. Dovtedy bolo možné, aby čs. vedecký pracovník zakúpil knihu či časopis, samozrejme za svoje, a na svoje náklady ju poslal zahraničnému kolegovi. Podľa nového nariadenia už však nebolo možné jednať slobodne ani vo svojom súkromí. Postup ako jednať bol nasledovný, publikácia musela byť predložená na kontrolu, rovnako museli byť predložené informácie o adresátovi. Publikáciu bolo treba najskôr preskúmať, či jej obsah nie je závadný. Druhá časť inštrukcii sa venuje knihám prichádzajúcim zo zahraničia do ČSSR. Pracovníci ŠtB síce takúto kontrolu robili, ale nemohli ju vykonávať po odbornej stránke. Táto úloha mala pripadnúť riaditeľom vedeckých ústavov ČSAV. V prípade, že vedecký pracovník obdržal knihu zo zahraničia, aj

²⁹⁸ VLADÍK, Miroslav: *Československé „osobodny“*. *Listy*, 6, 1976, č. 4, str. 26.

²⁹⁹ *Lidská práva: dokumentační středisko*. *Svědectví*, 14, 1978, č. 56, str. 551–552.

³⁰⁰ DIENSTBIER, Jiří: *Charta 77, lidská práva a socialismus*. *Listy*, 9, 1979, č. 5, str. 5.

³⁰¹ Tamže, str. 5–8.

v prípade, že ju dostal darom, nemôže ju čítať pred kontrolou a musí predložiť ako, a od koho publikáciu obdržal. Až potom sa rozhodne či mu bude vrátená alebo zaradená do fondu knižnice.³⁰²

Otázkou dodržiavania helsinských dohôd sa zaoberali následné konferencie, ktoré sa konali v Belehrade, Madride a Viedni. V rámci plnenia zásad Záverečného aktu sa však konali tiež konferencie zaoberajúce sa výsledkami dohôd z Helsínk, ktoré boli zamerané na jednotlivé jeho oblasti. Jedno také sa konalo v Budapešti, kde sa zišlo Európske kultúrne fórum. Konala sa tiež schôdza expertov o otázkach ľudských práv a základných slobôd v Ottawe 7. mája – 17. júna 1985. O tejto konferencii však v *Listy* ani *Svědectví* obsirnejšie informácie neposkytli. *Rudé právo* poskytlo veľmi krátky pohľad na záver konferencie v Ottawe. Podľa *Rudého práva* nebol prijatý žiadny záverečný dokument, a to len kvôli obštrukciám zo strany NATO a hlavne USA. Podľa článku štáty NATO namiesto toho, aby seriózne posúdili aktuálne a naliehavé otázky ľudských práv, používali len demagogickú rétoriku.³⁰³ Toto tvrdenie sa dá preložiť nasledovne, štáty NATO útočili na krajiny sovietskeho bloku a vyčítali im nedodržiavanie ľudských práv. Podľa správy v *Rudom práve* to boli sovieti, ktorí sa snažili o dialóg a dokonca predložili návrh zásad spolupráce v oblasti ľudských práv. Avšak partneri neboli pripravený rozpracovať tieto zásady.³⁰⁴ Inak povedané návrh, ktorý prišiel od socialistických krajín západné krajiny nepovažovali dostatočný. V krátkej zmienke autor v *Svědectví* označil konferenciu v Ottawe za fiasko, kde sa účastníci ani nedohodli, že sa dohodnú.³⁰⁵

K budapeštianskemu fóru už priniesli *Listy* a *Svědectví* viac informácií. Prvou bolo, že zástupcovia Charty 77 poslali fóru dopis, v ktorom popisali situáciu v Československu. Pripomenuli, že v Československu bolo mnoho vedcov, umelcov, publicistov a ďalších osobností, ktorí by sa za slobodnejších okolností podieľali na rozvoji národnej kultúry. Veľa ich je zakázaných a ďalšie množstvo uväznených. Tisíce kníh bolo vyradených, učebnice, filmy boli zakázané. Napriek tomu vznikali v Československu dôležité diela, aj keď mimo oficiálny priestor a širšej verejnosti neboli prístupné. Na záver odkázali Budapeštianskemu fóru, že „v samém středu Evropy moc útočí na duchovní integritu dvou národů s dlouhou kulturní tradicí. Tento útok přitom vede vláda, která podepsala Závěrečný akt z Helsink, mezinárodní pakty o lidských právech a jiné podobné dokumenty.“³⁰⁶

³⁰² I.L.: *Nová opatření normalizátorů ve vědě*. *Listy*, 12, 1982, č. 5, str. 56–57.

³⁰³ ČTK: *Závěr schůzky v Ottawě*. *Rudé právo*, č. 142, 19. 6. 1985, str. 7.

³⁰⁴ Tamže, str. 7.

³⁰⁵ Gr: *Precedens? Svědectví*, 20, 1986, č. 77, str. 14.

³⁰⁶ *Charta do Budapešti*. *Svědectví*, 19, 1985, č. 76, str. 778–779.

O stretnutí v Budapešti sa písalo aj v nasledujúcom čísle. Autor článku dúfal, že toto fórum dopade lepšie ako konferencia o ľudských právach v Ottawe, ktorú ako už bolo spomenuté, označil za fiasko. V tomto článku však autor nepopisoval priamo fórum v Budapešti, ale jeho neoficiálnu časť. Zatiaľ čo sa schádzali oficiálne delegácie, došlo k inému stretnutiu. Maďarský spisovateľ George Konrad a jeho priatelia sa totiž rozhodli ukázať, ako ľahko sa dá nenákladne urobiť európska kultúrna spolupráca. Pozvali niekoľko amerických a európskych kolegov do Budapešti. Tí sa ľahšie dostali na Východ, než v prípade ich kolegov z Východu na Západ. Navyiac ako autor píše, keď sa konalo v Budapešti kultúrne fórum, mohlo byť úradom trápne nevydať im povolenie na vstup do krajiny. Tak do Budapešti prišli Susan Sontag, Hans Magnus Ennzeberger, Alain Finkelkraut, Timothy Garton-Ash, Jiří Gruša, Danilo Kis, Amos Oz, Per Wästberg a prišiel aj Pavel Kohout. Mali rezervovaný sál v hoteli, no v ňom sa tesne predtým ako sa tam mali stretnúť niečo záhadne pokazilo, tak sa zišli v súkromných bytoch, kde sa viedla diskusia. Hovorilo sa o budúcnosti Európy, literatúre v exile, o práve na dejiny a ďalších témach. Tomuto neoficiálnemu podujatiu sa dostalo aj záujmu novinárov. Na záver autor dodáva, že z toho oficiálneho fóra čo sa konalo, aspoň americká delegácia vydala protest k tej záhadnej nehode v hoteli.³⁰⁷ Pri príležitosti budapeštianskeho fóra vyšla v roku 1986 príloha *Listov* s názvom *Budapešťská anketa*. Na otázky z ankety odpovedalo dvadsaťdva menovaných a niekoľko nemenovaných osobností. Vyslovovali svoje názory na príčiny súčasného stavu kultúry, a či by bolo možné zmeniť niečo k lepšiemu. Otázky boli uvedené v skrátenej podobe, ich plný obsah bol uverejnený v knihe, ktorá vyšla v angličtine pod názvom *A Besieged Culture - Czechoslovakia Ten Years After Helsinki*.³⁰⁸

Svoje pripomienky Charta poslala aj na konferenciu odborníkov na medzilidské vzťahy v rámci Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, ktorá sa konala v Berne v apríli až máji 1986. Ako prvé Charta spomenula, že pri zahraničných návštevách významných štátnikov, či novinárov bolo zvykom vykonávať dozor nad čs. občanmi. Dôvod tohto konania predstavovala obava, že by sa takýto štátnik mohol stretnúť so zástupcami nezávislej občianskej iniciatívy. Signatári Charty 77 tak dostávali trvalý dozor, ktorý zabraňoval, aby sa s takým štátnikom stretli. Stalo sa tak napr., keď Štátna bezpečnosť zabránila Anne Šabatové stretnúť sa s holandským poslancom. Bolo tomu tak pri pohrebe Jaroslava Seiferta, kedy boli zahraniční novinári upozornení, že sa nemajú s takými ľuďmi pokúsiť stretnúť, inak im bude odobratá akreditácia. Ďalším bodom, na ktorý Charta vo

³⁰⁷ Gr: *Precedens? Svědectví*, 20, 1986, č. 77, str. 14–16.

³⁰⁸ *Budapešťská anketa*. *Listy*, 16, 1986, č. 5, str. 2

svojom dopise upozornila bolo poskytovanie informácii. Ako píš, aj za celkom nevinnú všeobecnú informáciu zahraničnému novinárovi mohol byť človek stíhaný za vyzradenie štátneho tajomstva. Ďalším bod predstavovali prekážky kladené príbuzenským kontaktom. Veľa ľudí malo príbuzných v zahraničí a časté boli prípady, keď čs. úrady bránili v návštevách príbuzných, pretože čs. občan žijúci v cudzine si doteraz tzv. neupravil pomer k československému štátu. To znamenalo, že nezložil patričnú čiastku, za ktorú by bol prepustený zo štátneho zväzku. Na záver dodávali, že uvedené skutočnosti niekoľkokrát predložili čs. úradom, ale k zlepšeniu nedošlo.³⁰⁹

Belehrad

Konferencia v Belehrade bola prvou následnou konferenciou po podpísaní Záverečného aktu. Na tento summit, a ďalšie, ktoré nasledovali v Madride a Viedni, sa obracala najväčšia pozornosť a nádeje na zmenu pri aplikácii Záverečného aktu. K Belehradu sa čiastočne otáčala pozornosť v súvislosti so zatýkaním okolo Charty. Od Belehradu niektorí očakávali, že perzekúcia ľudí, ktorí podpísali Chartu sa stane námetom debaty o ľudských právach v Belehrade. Niektoré články sa vyjadrovali, v tom zmysle, že bolo od režimu hlúpe robiť opatrenia voči signatárom pred konferenciou. Zdá sa však, že československá vláda nedbala podobných spojitostí, keď k väčšiemu zatýkaniu sa orgány odhodlali aj počas konferencie v Madride.

Belehradský summit sa stal prvou následnou konferenciou. Uskutočnil sa už dva roky po Helsinkách a konal sa od 4. októbra 1977 do 8. marca 1978, čo z neho robili najkratšiu následnú konferenciu.

Belehradská konferencia nepriniesla príliš vzrušenia na stránky exilových novín, ani jej záver nevyvolal prílišný záujem. Podobne ani na stránkach československej tlače nebol záver konferencie oslavovaný, tak ako tomu bolo v Helsinkách.

Keď v roku 1977 mala prísť následná belehradská konferencia v *Listoch* bol publikovaný krátky článok s námetom, o čom by sa na nej mohlo jednáť. Autor navrhoval, aby sa západní ministri v Belehrade spýtali, prečo Československo neplní helsinské dohody v takej nezložitej a malej veci, ako bolo posielanie časopisov cez hranice, keďže zahraničné časopisy, ktoré majú smerovať do knižníc a vedeckých ústavov, teda odborné časopisy, sú zabavované na hraniciach.³¹⁰

³⁰⁹ *Připomínky k mezilidským vztahům*. Svědectví, 20, 1986, č. 78, str. 244–245.

³¹⁰ *Námět pro belehradsou konferenci*. Listy, 6, 1976, č. 6, str. 21.

Belehradu venovali pozornosť tiež v *Svědectví*. Na konferencii sa malo jednať o tom, ako zúčastnené štáty plnili Záverečný akt. Podľa *Svědectví* Záverečný akt fungoval v prípade rešpektovania ľudských práv „jako motor pohánějící úsilí o dodržování základních lidských svobod tam, kde tyto svobody jsou soustavně porušovány, jednak jako štít chránící ty, kdo v terénu o jejich aplikaci usilují“.³¹¹ Dôvod prečo dohody z Helsínk neskončili len ako zdrap papiera, videli v narastajúcej občianskej aktivite vo všetkých socialistických krajinách.³¹²

K otázke porušovania ľudských práv vo východnej Európe sa vyjadril Willy Brandt, ktorý varoval západné krajiny pred prílišným očierňovaním Sovietskeho zväzu, a aby nezamerali belehradskú konferenciu jednostranne na ľudské práva. Podobne sa vyjadril Helmut Schmidt. Nemeckí kresťanskí demokrati takýto postoj kritizovali a vyslovili podozrenie, že SPD jedná v záujme Moskvy, a snaží sa zamedziť jednaniu o ľudských právach v Belehrade. Podľa autora článku však boli tieto výpady proti sociálnym demokratom pritiahnuté za vlasy. Kládne si však otázku, čo západonemeckých politikov viedlo k takýmto stanoviskám, nad ktorými zostali rozčarovaní tiež ľudia vo východnom bloku. Podľa autora článku totiž Brandt a Schmidt žili v predstave, že nie je iná alternatíva k politike znižovania napätia. Autor považuje za dôležité, že otázka ľudských práv sa konečne dostala do medzinárodne právnych vzťahov.³¹³

Západné štáty neboli naklonené konfrontovať východný blok s otázkou ľudských práv. Americká delegácia však bola pod tlakom Kongresu aj mimovládnych organizácií. Tento tlak viedol k tomu, že do čela americkej delegácie bol postavený bývalý sudca Najvyššieho súdu Arthur Goldberg. Goldberg v Belehrade nastolil otázku ľudských práv ako hlavný problém celého helsinského procesu. Išlo o úspech, ktorý sa mal prejaviť až v nasledujúcich rokoch, a v tom čase neznamenal zmenu postoja socialistických štátov k otázke ľudských práv.³¹⁴ Na Východe neuspeli, keďže sa naopak, snažili vyňať z belehadskej konferencie niektoré podľa nich sporné body, napr. otázku ľudských práv. Východ bol tak zahnaný do defenzívy a sovietsky delegát Jurij Voroncov niekoľkokrát pohrozil odchodom zo zasadania.³¹⁵

Štáty Varšavskej zmluvy totiž očakávali iný priebeh konferencie. Predpokladali, že ju využijú na oficiálne predloženie návrhov zmluvy o zrieknutí sa použitia jadrových zbraní ako prvý, a taktiež chceli pozastavenie platnosti článkov Varšavskej zmluvy a NATO hovoriacich o rozširovaní aliancií o nových členov. Presadenie záväzku o nenasadení jadrových zbraní ako

³¹¹ *Druhé kolo*. Svědectví, 14, 1977, č. 54, str. 170.

³¹² Tamže, str. 170–171.

³¹³ MÜLLER, Adolf: *Bonn a lidská práva*. Svědectví, 14, 1977, č. 54, str. 171–175.

³¹⁴ POVOLNÝ, Mojmir: *Zápas o lidská práva*. Brno 2007, str. 165–167.

³¹⁵ BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969–1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016, str. 202.

prvý mala podporu v neutrálnych štátoch a v mierových hnutiach na Západe. Severoatlantická aliancia však čiastočne stále spoliehala na svoju jadrovú prevahu, a tak tento návrh, z pochopiteľných príčin, zamietla. Aliancia však chcela konkrétne opatrenia ako sprísnenie parametrov pre oznamovanie manévrov, rozpracovať podmienky účasti pozorovateľov na manévroch, ohlasovanie presunov veľkých vojenských kontingentov a zverejňovanie vojenských rozpočtov. O to však ZSSR neusiloval, a tak Varšavská zmluva návrhy odmietla s tým, že výrazne prevyšujú dosiahnutú mieru dôvery medzi blokmi.³¹⁶

To, že východný blok nebol fanúšikom ľudských práv sa prejavilo tiež v československom *Novom slove*, kde začiatok belehradských rokovaní označili za optimistický, napriek tomu, že sa v prejave „niektorých západných rečníkov objavili i rušivé momenty, ktoré bazírovali na tzv. otázke ochrany ľudských práv“.³¹⁷ V *Rudom práve* v súvislosti so záverečným hodnotením konferencie, uverejnili prejav sovietskeho delegáta, ktorý sa ku konferencii vyjadril podobne ako *Nové slovo*, keď uviedol „že některé delegace se od prvních dnů schůzky snažili strhnout ji do propasti psychologické války a přeměnit ji na místo ideologického střetu [...] chtěly se vyhnout důležitým problémům [...] pokoušely se strhnout pozornost na jiné náměty a osočovat socialistické země ve sféře lidských práv a spolupráce v humanitárních otázkách.“³¹⁸ Podľa sovietskeho delegáta sa krajiny Západu snažili poukazovaním na porušovanie ľudských práv, odvieť pozornosť verejnosti od narastajúcich vojenských rozpočtov. Autor článku zhrnul úspech konferencie do odrazenia pokusov revidovať Záverečný akt zo strany západných delegácií.³¹⁹ V ďalšom článku *Rudého práva* bola ocenená snaha socialistických krajín o úspešný priebeh konferencie a krajiny NATO boli kritizované za snahu o zvrátenie procesu započatého v Helsinkách.³²⁰ Viac ako konferencia však na stránkach *Rudého práva* v čase záveru konferencie dominovala sovietsko-československá vesmírna misia.

K belehradskej konferencii sa vyjadril Jiří Hájek. *Listy* publikovali jeho rozhovor pre švédsky denník *Svenska Dagbladet*. Od reportéra dostal otázku ako hodnotí vývoj pokiaľ ide o ľudské práva a slobody, aj vo svetle konferencie v Belehrade. Hájek sa vyjadril, že treba tieto práva rešpektovať a dohody, ktoré k nim viedli, treba plniť. Zároveň ale dodal, že to nie je možné cestou konfrontácie. V súvislosti s Belehradom sa vyjadril, že nemožno problém ľudských práv zhadzovať zo stolu s odkazom na nezasahovanie. Veril, že jednanie

³¹⁶ BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969–1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016, str. 201.

³¹⁷ MELICHERČÍK, Ivan: *Belehrad: nádejný štart*. *Nové slovo*, 19, 1977, č. 42, str. 7.

³¹⁸ HROBAŘ, Jan: *Zájem míru především*. *Rudé právo*, č. 59, 9. 3. 1978, str. 6.

³¹⁹ HROBAŘ, Jan: *Zájem míru především*. *Rudé právo*, č. 59, 9. 3. 1978, str. 6.

³²⁰ ROVENSKÝ, Dušan: *Zápas o bezpečnost a spolupráci v Evropě dále pokračuje*. *Rudé právo*, č. 60, 11. 3. 1978, str. 6.

v Belehrade sú na správnej ceste, navzdory ostrým polemikám, ku ktorým v Belehrade dochádza.³²¹

V súvislosti s konferenciou sa na svojich zahraničných kolegov obrátili český spisovatelia. *Listy* vydali ich otvorený dopis, v ktorom žiadali, aby predložili ich požiadavky, vládam svojich krajín, aby boli diskutované na konferencii. Chceli, aby v Belehrade došlo k pokroku a nedochádzalo k nejednotnému výkladu dohôd z Helsínk, pretože táto nejednota nevedla k zlepšeniu podmienok v socialistických krajinách. Žiadali presnejšiu formuláciu slobodnej výmeny informácií, aby nemohlo dôjsť k odsúdeniu ľudí, za to, že poslali literárne diela do zahraničia, k čomu v Československu došlo.³²²

Otázka ľudských práv sa nakoniec nedostala ani do záverečného dokumentu konferencie, pretože k tomu bolo potreba konsenzu a ten odmietli socialistické delegácie.³²³ Problémy, ktoré sprevádzali belehradskú konferenciu súviseli predovšetkým s ochladzovaním americko-sovietskych vzťahov. K tomu prispievalo viacero faktorov medzi ktorými boli napr. sovietske akcie v Afrike, pomalé pokračovanie rozhovorov o odzbrojení, a dôležitý bol tiež nástup prezidenta Cartera a jeho dôraz na dodržiavanie ľudských práv.³²⁴ Toto ochladzovanie vyvrcholilo sovietskou inváziou do Afganistanu na konci roku 1979, čo sa následne premietlo do madridských jednaní.

Madrid

Na madridskú konferenciu sa obracali odsúdený v roku 1979. Chceli, aby ich prípady slúžili ako podnety na rokovaníach o ľudských práva.

Na rokovania v Madride sa obrátili Václav Benda, Jiří Dienstbier a Václav Havel. Vo väzení napísali dopis, v ktorom dúfali, že konferencia prispeje k uvoľneniu napätia. Konferencii poslali niekoľko návrhov. Odporúčali, aby na konferencii musel každý štát predložiť zoznamy politických väzňov. Následne mala byť ustanovená komisia, ktorá mala preskúmať oprávnenosť väznenia týchto ľudí na základe zákonov tej ktorej krajiny, a na základe Záverečného akt z Helsínk a Paktu o ľudských a občianskych právach.³²⁵ O pomoc československým občanom, ktorí sú vo väzení, za to, že presadzovali ľudské a občianske

³²¹ Jiří Hájek: *Chartu 77 nelze vyhladit*. *Listy*, 8, 1978, č. 1, str. 29–30.

³²² *Otevřený dopis českých spisovatelů*. *Listy*, 8, 1978, č. 1, str. 43–44.

³²³ POVOLNÝ, Mojmir: *Zápas o lidská práva*. Brno 2007, str. 165–167.

³²⁴ BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969–1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016, str. 203.

³²⁵ BENDA, Václav – DIENSTBIER, Jiří – HAVEL, Václav: *Dopis z vězení konferenci v Madridu*. *Listy*, 10, 1980, č. 6, str. 65.

práva, žiadala madridskú konferenciu vo svojom telegrame aj Otta Bednářová. Zároveň vyjadrila vďaku všetkým ľuďom dobrej vôle za vyjadrenú podporu.³²⁶

Madridská konferencia mala predstavovať ďalšiu zastávku na ceste uvoľňovania vzťahov a mierovej spolupráce. V Madride sa stretnutie, s prestávkami, konalo od 11. novembra 1980 do 9. septembra 1989. Išlo teda o najdlhšiu konferenciu. V Madride sa však na ceste uvoľňovania objavilo niekoľko defektov. Tým hlavným bola sovietska intervencia v Afganistane a situácia v Poľsku, kde tiež hrozila intervencia zo strany Sovietskeho zväzu. A už tradične pôsobila výbušne otázka ľudských práv.

Štáty Západu kládli veľký dôraz na dodržiavanie ľudských práv, od čoho chcel východný blok odvieť pozornosť prostredníctvom vojenského uvoľňovania. Pred intervenciou v Afganistane časť západných krajín prejavovala záujem o snahu štátov Varšavskej zmluvy o doplnenie helsinského dokumentu o vojenskú oblasť.³²⁷

Domáca tlač si na konferencii skôr všimала veci, ktoré súviseli s bezpečnosťou a často zdôrazňovala význam jednaní o znížení vojenskej prítomnosti a odzbrojovacích jednaní, ktoré podľa nich súviseli s mierom, ale riešili sa na iných jednaniach, a nie primárne v rámci helsinského procesu. V exilovej tlači sa naopak zameriavali hlavne na otázky humanitárne, ktoré súviseli najmä s dodržiavaním ľudských práv. Hodnotenia konferencie často bývali rozdielne, keď napr. môžeme vidieť v domácej tlači kritiku „útočenia“ na Československo za nedodržiavanie ľudských práv, zatiaľ čo v exilovej tlači takéto upozorňovanie na porušovanie práv občanov vítali.

V *Listoch* pri príležitosti blížiacej sa konferencie v Madride, uverejnili článok o vystúpení niekoľkých významných osobností politického, vojenského, kultúrneho a ekonomického sveta v Európskom parlamente. Všetci pochádzali z krajín, ktoré podpísali Záverečný akt. Medzi nimi bol aj Pavel Kohout. Ten hovoril o súčasnej situácii československej kultúry. Vyslovil sa pre pokračovanie kultúrnych a vedeckých výmen, s tým, aby do nich boli zahrnutý aj tí, čo sú dnes vylúčený z oficiálnej kultúry. Vyjadril poľutovanie nad tým, že v ČSSR nebolo viac akreditovaných zahraničných novinárov zo Západu (ako uvádzajú *Listy*, v tej dobe boli len dvaja). Prítomných tiež požiadal, aby sa zasadili za oslobodenie všetkých politických väzňov v Československu.³²⁸

Svoju úvahu k madridskej konferencii ponúkol v *Listoch* Jiří Hájek. Na úvod uvítal celý proces začatý podpisom Záverečného aktu v roku 1975, ktorý podľa neho viedol

³²⁶ *Ota Bednářová děkuje*. *Listy*, 11, 1981, č. 1, str. 69–70.

³²⁷ BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969–1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016, str. 372–373.

³²⁸ *Pavel Kohout v Evropském parlamentu*. *Listy*, 10, 1980, č. 5, str. 31.

k zmierneniu napätia a bola ním porazená mentalita studenej vojny. Za veľký pokrok mierového súžitia považoval tiež, že medzi základné zásady a podmienky bezpečnosti a spolupráce zaradil Záverečný akt rešpektovania ľudských a občianskych práv a základných slobôd tak, ako ich pojíma Všeobecná deklarácia ľudských práv a ďalšie medzinárodné dokumenty. Za pozitívne s blížiacou sa konferenciou považoval deklaráciu štátov Varšavskej zmluvy, ktorá požadovala prísne dodržiavanie všetkých ustanovení Záverečného aktu, a pri vypočítavaní týchto zásad zmienila rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd. Podľa Hájka to bolo dôležité z dôvodu toho, že pri belehradských jednaniach odmietali štáty sovietskeho bloku diskusiu o ľudských právach, s odvolaním sa na zásadu nezasahovania. Podľa Hájka, tí čo sú priaznivcami uvoľňovania a odzbrojenia zdôrazňujú tiež nutnosť, aby v prípravných jednaniach v Madride bola náležitá pozornosť venovaná rešpektovaniu ľudských práv a slobôd. Podľa neho im tým, že venujú pozornosť ľudským právam nejde o vyvolanie sporov, ale o zdôraznenie závislosti mierového spolužitia a rešpektovania ľudských práv. Hájek dúfal, že Madrid prispeje k zdôrazneniu týchto súvislostí a významu ľudských práv a slobôd v procese uvoľňovania.³²⁹

Pred Vianocami 1980 bola v Madride ukončená prvá fáza jednania konferencie. Podľa *Listov* nevzbudila medzi západoeurópskou verejnosťou veľkú pozornosť. Tú pútala situácia v Poľsku. V krajinách sovietskeho bloku sa o konferencii informovalo, avšak podľa *Listov* skreslene, aby ľudia v socialistických krajinách nadobudli dojem, že ZSSR a jeho satelity v Madride dominovali a určovali charakter konferencie. Skutočnosť však bola iná. Ako referujú *Listy*, Sovietskemu zväzu sa nepodarilo zabrániť, aby takmer celá prvá fáza bola venovaná tomu ako krajiny plnia ustanovenia z Helsínk. V úvodných prejavoch, a taktiež pri jednaniach v komisiách, ostrej kritike čelili hlavne sovietska intervencia do Afganistanu a porušovanie ľudských práv v krajinách východného bloku. Podľa informácii delegátov neutrálnych štátov sa zástupcovia ZSSR, a ostatných kritizovaných krajín, tentokrát neodvolávali na princíp nezasahovania do vnútorných záležitostí, ale na svoje ústavy a zákony a snažili sa kritiku odraziť protikritikou, či už skutočných alebo domnelých porušení ľudských práv v krajinách západnej Európy a v USA.³³⁰

Socialistické štáty očakávali kritiku v oblasti ľudských práv od západných krajín. Preto na rokovaní Výboru ministrov zahraničných vecí Varšavskej zmluvy dostali inštrukcie

³²⁹ HÁJEK, Jiří: *Co můžeme čekat od Madridu*. *Listy*, 10, 1980, č. 5, str. 29–31.

³³⁰ *O evropské bezpečnosti a spolupráci v Madridu*. *Listy*, 11, 1981, č. 1, str. 23.

ako na ňu majú reagovať. Doporučené bolo poukazovať na to, že v socialistických krajinách sú viac dodržiavané hospodárske a sociálne práve než v kapitalistických.³³¹

Tribuna tvrdila, že tí čo sa snažili minulú schôdzu v Belehrade „zmažiť antisovetskou kampaní proti porušovaniu ľudských práv“³³², sa o to isté snažia tiež v Madride. Autor v článku píše, že socialistické krajiny majú čistý štít, pokiaľ ide o porušovanie ľudských práv. Upozorňuje však, že na Západe majú s ich dodržiavaním problém. Ako príklad uvádza, že na Západe neboli dodržiavané právo na prácu ani právo na ľudskú dôstojnosť.³³³ Autor článku síce upozorňoval v prípade Československa na prácu a ľudskú dôstojnosť ako právo, ktoré je dodržiavané, popritom však tieto práva signatárov Charty a členov VONSu, a nielen ich, boli sústavne pošliapované.

Viac než kritika Západu to však v *Tribune* bola kritika USA: „Neviděl pan Bell a jiní, kteří nás kritizují, jak žijí jejich spoluobčané v newyorském Harlemu nebo Bronxu? Nenavštívil brlohy chudiny? Neslyšel výstřely bílých policistů do nevinných černochů v Miami? Neví, že podle statistik žijí v USA milióny Američanů pod oficiálně uznanou hranicí chudoby, což je nejen špatné, ale také protiprávné?“³³⁴ Podľa autora článku bolo v Československu všetko s ľudskými právami v poriadku. Československá tlač často poukazovala na problémy černošského obyvateľstva v USA a odsudzovala apartheid. Podobný problém však existoval v Československu, išlo o rómsku otázku. Charta k tejto problematike prispela svojim dokumentom, kde ich označila za najbezprávnejšiu skupinu obyvateľov v Československu. V dokumente ďalej uvádzajú, že ich práva ako menšiny sú v podstate popreté, a tzv. riešenie cigánskej otázky sa obmedzuje len na represívne opatrenia celoštátneho charakteru, o ktorých sa verejnosť nedozvie. V dokumente autori poukazujú aj na ďalšie porušovanie práv v rámci tejto skupiny obyvateľstva.³³⁵

Ďalší článok v *Tribune* sa niesol v podobnom duchu. V príspevku sa spomína, že Spojené štáty priznali, že chcú na úvod konferencie útočiť na socialistické krajiny. Článok prináša pohľad na socialistické krajiny, ktoré sa snažia zamerať pozornosť na životne dôležité otázky, pričom západné krajiny sa oháňajú Afganistanom. V článku sa nachádzala tiež kritika severoamerických predstaviteľov, ktorí „vypočítávali jakési disidenty, tzn. protisocialistické živly, které jsou prý nezákonně pronásledovány v SSSR, ČSSR, NDR a jiných zemích

³³¹ BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969-1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016, str. 217.

³³² BROŽ, Ivan: *Československo a Madrid*. *Tribuna*, 13, 1981, č. 3, str. 1.

³³³ Tamže, str. 3.

³³⁴ Tamže, str. 3.

³³⁵ HAVEL, Václav – HEJDÁNEK, Ladislav: *Dokument o postavení romských spoluobčanů předložený jako podklad k veřejné diskusi. (Dokument č. 23)* In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém: *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*. Praha 2007, str. 198–206.

socialistického spoločenství“.³³⁶ Autor však pripomína, že síce kritizujú ich, ale nespomínajú, ako je to s porušovaním ľudských práv v Spojených štátoch. Tiež USA obviňovali zo zasahovania do vnútorných záležitostí Poľska, a s podpory „kontrarevolučných živlov“ v Poľsku. Podľa *Tribuny* sa USA snažili namiesto diskusie o skutočných problémoch ťažisko diskusií preniesť na otázky, ktoré presahujú rámec Záverečného aktu. Pri jednaní o siedmom princípe socialistické krajiny predložili socialistickú koncepciu ľudských práv s dôrazom na zabezpečenie politických, sociálnych a ekonomických práv občanov socialistických krajín.³³⁷ Podľa autora článku v *Tribune* boli teda otázky ľudských práv a disidentov väznených v Československu otázkami, ktoré presahujú rámec Záverečného aktu. A ako vieme, ani socialistická koncepcia ľudských práv nebola samotnými socialistickými štátmi dôsledne dodržiavaná. Zaujímavé v oboch článkoch je zameranie kritiky na Spojené štáty, keď ostatné západoeurópske krajiny menované nie sú.

Článok v *Svědectví* začal konferenciu v Madride rokom 1975. Autor hodnotil helsinský proces v jeho päťročnej existencii. V hodnotení sa vrátil do Helsínk, a popisoval ako po podpise Záverečného aktu mnohí hovorili o zrade, druhom Mníchove, novej Jalte. Tieto vyhlásenia vtedy prichádzali od mnohých disidentov zo Sovietskeho zväzu a východnej Európy, ale tiež od emigrantov. Domnievali sa, že tretí kôš, za ktorý dostala Moskva čo chcela, je príliš málo. Predpokladali, že pôjde opäť len a kus papiera, ktorý Moskva a jej spojenci môžu porušovať. Podľa autora článku sa však ukázalo, že sa mýlili, keďže na základe Záverečného aktu vznikli hnutia na obranu ľudských a občianskych práv, ku ktorým sa mohli odvolávať pri ich porušovaní. Podľa autora by takéto hnutia, teda ani Charta 77, nevznikli, alebo aspoň nie v takom rozsahu, nebyť Záverečného aktu. Moskva zas podľa neho Záverečný akt podcenila, pretože pri každej konferencii sa poukazuje na porušovanie ľudských práv v sovietskom bloku. Ukázalo sa to pri začatí konferencie v Madride, kde sa v tejto otázke ocitli na lavici obžalovaných.³³⁸

Pokiaľ ide o samotnú madridskú konferenciu autor súdil, že západné a neutrálne delegácie mali priaznivejšie podmienky ako v Belehrade. V československej tlači bola popísaná snaha socialistických krajín nastaviť poriadok na konferencii. Podľa nich však bola táto snaha rušená západnými krajinami. Autor článku v *Svědectví* to však videl inak. Túto snahu popisuje ako nekonečné ťahanice ohľadom organizácie zo strany ZSSR a socialistických krajín. Podľa autora má toto ich úsilie byť vyvíjané za účelom unaviť svojich

³³⁶ KRAVCOV, V.: *Důstojné finále madridskému jednání*. Tribuna, 14, 1982, č. 1, str. 15.

³³⁷ Tamže, str. 15.

³³⁸ J.F.: *Bilance z Madridu*. Svědectví, 16, 1981, č. 63, str. 416–418.

západných kolegov, aby tí prijali pre nich nevýhodný kompromis. Trvalo to deväť týždňov, ale Západ vydržal a sovietska delegácia dokonca ustúpila v tom, že do Vianoc sa nejednalo o ničom inom, len o tom ako signatárske krajiny aplikujú helsinské dohody. V tomto ohľade bola Československá bilancia mizerná. Bolo odsudzované porušovanie ľudských a občianskych práv. Pozitívom jednaní v Madride bola podľa autora účasť aktivistov za ľudské práva zo ZSSR a východnej Európy, ale aj emigrantov žijúcich na Západe, ktorí usporadúvali demonštrácie, debaty, výstavy a dokumenty o porušovaní základných práv vo východnom bloku. Ďalšiu významnú vec predstavovalo podľa autora jednanie o možnom rozšírení klauzúl Záverečného aktu. V prípade ľudských práv malo ísť o to, že signatárske krajiny dajú prísľub, že organizácie ako Amnesty International môže vyslať pozorovateľa na proces, ktorý bude považovaný za politický.³³⁹

Napriek tomu, že krajiny východného bloku chceli čo najkratšiu konferenciu, trvala jej prvá časť do Vianoc, a po tejto prestávka pokračovala v roku 1981 znova. Ani potom však nedošlo k žiadnemu veľkému posunu. Podľa *Listov* sa dostala madridská schôdza na mŕtvý bod, keď nebola dosiahnutá dohoda v dvoch dôležitých otázkach, ľudské a občianske práva a problém tzv. kontrolnej zóny.³⁴⁰ Západ sa však konferenciu v Madride snažil predlžovať kvôli situácii v Poľsku. Pozorne sledovali situáciu, a v prípade intervencie by tak mali možnosť využiť konferenciu ako výrazné protestné fórum. Po vyhlásení výnimočného stavu v Poľsku delegácie NATO aspoň odsúdili túto akciu, s tým, že porušuje ľudské práva a princípy Záverečného aktu.³⁴¹

Počas konferencie v Helsinkách uverejnili *Listy* prieskum medzi ľuďmi v Československu s otázkou, čo od konferencie očakávajú. Výskum bol zopakovaný tiež počas konferencie v Madride. Tentokrát bola položená iba jedna otázka, čo hovoríte Madridu? Opýtaných bolo celkom 166 ľudí nad 25 rokov, muži aj ženy.

Štyridsaťdva ľudí sa jasne vyjadrilo, že sa tam nedohodnú, ďalších jedenásť, že sa nemôžu dohodnúť, dvaja z tých jedenástich vysvetľovali, že to nie je možné, pretože sú to dva rozdielne svety. Tridsaťpäť ďalších sa vyjadrilo, že je to šaškáreň, že záujmy Československa zastupuje Sovietsky zväz, a to nie je správne. Podľa nich to bola len veľmocenská hra, kde si silný presadia svoje. Pätnásť občanov videlo v jednaniach nejaký význam, hlavne na udržanie mieru. Len od dvanástich ľudí sa autori prieskumu dozvedeli názory podobné aké panovali v československých médiách. Jedenásť ľudí odpovedalo nevýrazne či zmätene. Osemnásť

³³⁹ J.F.: *Bilance z Madridu*. Svědectví, 16, 1981, č. 63, str. 416–418.

³⁴⁰ *Madridská konference na mrtvém bodě*. Listy, 12, 1982, č. 1, str. 20.

³⁴¹ BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969–1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016, str. 362.

Ľudí sa vyjadrilo v podobnom duchu ako bolo stanovisko Charty 77. Jedna odpoveď bola publikovaná celá. Išlo o pani vo vlaku, ktorá na otázku o Madride odpovedal, že jednanie sledovala hlavne z cudzieho rozhlasu. Prirovnávala vzťahy medzi štátmi k vzťahom obyčajných ľudí, jednotlivcov, rodín. Ako príklad uviedla, že u nich na dedine došlo k niekoľkým krádežiam. Keď sa prišlo na to, kto to urobil súd ho neodsúdil, pretože nebol dostatok dôkazov. Odsúdený bol však morálne. Podľa jej slov sa zanedlho musel odsťahovať, a s tou rodinou skoro nikto nechcel mať nič spoločné. Proste sa človek znepečí pre nepoctivé jednanie a je u ľudí odpísaný. A tak by to podľa nej malo byť aj v politike.³⁴² Malo by sa podľa nej povedať „ktorej štát se dopustil agrese, násilí na druhém, ktorej štát trestá nespravedlivě své občany, neprávem je vězním, pronásleduje i děti, nedodržíje přijaté závazky, je hodnej mezinárodního odsouzení: nepatří do obce kulturních národů, a musí nést následky [...] učinit z dodržování lidských práv kritérium kulturnosti a civilizovanosti toho kterého státu“.³⁴³

Charta 77 v súvislosti s pokračovaním konferencie v Madride zaslala dopis tiež československej vláde. Autori tohto dopisu uznávali potrebu mierového spolužitia, avšak podľa nich delegáciám nemá ísť len o mier medzi štátmi, ale aj vo vnútri štátov. Vierohodnosť mierovej politiky čs. vlády mohlo podľa nich posilniť, prepustenie politických väzňov, zastavenie diskriminačných opatrení voči občanom a uplatňovanie čl. 29 ústavy:³⁴⁴ „Občané a organizace mají právo obracet se k zastupitelským sborům a k ostatním státním orgánům s návrhy, podněty a stížnostmi; státní orgány jsou povinny je odpovědně a včas vyřizovat.“³⁴⁵

V prvom článku v *Novom slove*, ktorý zhodnotil konferenciu bola len jediná zmienka o ľudských právach, a to v súvislosti s oznámením, že sa bude konať schôdza o problematike ľudských práv v Ottawe.³⁴⁶ V článku, ktorý vyšiel o týždeň neskôr sa ľudské práva spomínajú viac. Ide napr. o zmienku, že socialistické krajiny potvrdili, že budú plniť ustanovenia nielen v politickej, ale aj kultúrnej a hospodárskej sfére a v ďalších oblastiach. V druhom prípade išlo o kritiku USA a ďalších štátov NATO snažiacich sa vytrhávať zo súvislosti otázku ľudských práv a jej zneužívanie na ohováranie socialistických štátov.³⁴⁷

³⁴² BÍLKOVÁ, Jana: *Z Čech až do Madridu*. Listy, 11, 1981, č. 2, str. 28–29.

³⁴³ Tamže, str. 29.

³⁴⁴ LIS, Ladislav – MARVANOVÁ, Anna – PALOUŠ, Radim: *Dopis Charty 77 vládě ČSSR*. Listy, 12, 1982, č. 6, str. 7–8.

³⁴⁵ *Ústava Československé socialistické republiky*. In: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html. [cit. 13. 8. 2018].

³⁴⁶ BRABEC, Jaroslav: *Vklad pre uvoľnenie*. Nové slovo, 25, 1983, č. 37, str. 11.

³⁴⁷ RÁČZ, Juraj: *Madrid: duch realizmu*. Nové slovo, 25, 1983, č. 38, str. 10.

S blížiacim sa koncom konferencie sa v *Listoch* objavila informácia, ktorá sa stavala k skepticky k záverom. *Listy* konštatovali malú nádej na aspoň čiastočne kladné ukončenie konferencie.³⁴⁸

Ku koncu madridskej konferencie vydala Charta 77 vyhlásenie, ktoré *Listy* uverejnili. Charta vítala výsledný dokument, ktorý zakotvoval politiku mieru a uvoľňovania. Podľa vyhlásenia však síce dokument zakotvoval uvoľňovanie, no podľa Charty k uvoľneniu nedochádza. Príčinu videli v opomínaní otázky ľudských práv, zo strany Východu, ale aj Západu, a to na úkor hospodárskej a vojenskej časti. Boli presvedčení o tom, že práva jednotlivca sú predpokladom dôveryhodnosti štátu navonok. Charta chcela, aby čs. vládna a zákonodarné orgány uskutočnili konkrétne opatrenia. Vyzývali ČSSR, aby pristúpila k častiam paktu o občianskych právach u ktorých to doteraz neurobila, išlo hlavne o čl. 41, kde sa uznáva kompetencia Výboru pre ľudské práva a opčný protokol, ktorý uznáva právo tohto Výboru prijímať a posudzovať oznámenia jednotlivcov o tom, ako je Pakt plnený. Žiadali úrady postupovať proti občianskym iniciatívam, ako je Charty 77 alebo VONS, v súlade s čl. 29 ústavy a posudzovali ich pripomienky, návrhy a námety. A ako obvykle žiadali prepustenie všetkých politických väzňov, ktorí boli odsúdený nespravodlivo na základe zákonov, ktoré sú v rozpore s paktami o ľudských právach.³⁴⁹

Na záverečnú fázu rokovaní v Madride bola tiež zaslaná správa o porušovaní ľudských práv v Československu zostavená Vilémom Prečanom. Sledovala obdobie od septembra 1981 do decembra 1982, na základe dokumentácie Charty 77, VONS, súdnych záznamov, oficiálnych vyhlásení československej vlády a ďalších dokumentov. Táto zbierka mala byť predovšetkým určená na záverečné rokovania v Madride v apríli 1983. V tejto zbierke boli zozbierané informácie o individuálnom porušovaní ľudských práv, ale aj ďalšia dokumentácia pre komplexnejší pohľad, aj mimo sledované obdobie.³⁵⁰

Záverečný dokument z Madridu bol významným dokladom, ktorý sa venoval porušovaním ľudských práv. Navyše potvrdil právo nezávislých organizácií zaoberať sa monitorovaním ich dodržiavania.³⁵¹ Vo výsledkom dokumente sa priamo hovorilo o odhodlaní štátov „podporovať a rozvíjať účinné uplatňovanie ľudských práv a základných svobod“.³⁵² Štáty sa podpisom dokumentu tiež vyjadrili svoje odhodlanie účinne tieto práva

³⁴⁸ V *Madridu stále bez výsledku*. *Listy*, 13, 1983, č. 4, str. 25.

³⁴⁹ KOZLÍK, Jan – KRÍŽKOVÁ Růt, Marie – MARVANOVÁ, Anna: *Charta 77 k madridské schůzce*. *Listy*, 14, 1984, č. 1, str. 5–7.

³⁵⁰ PREČAN, Vilém: *Human rights in Czechoslovakia: A documentation september 1981–december 1982*. Paris 1983, str. 3.

³⁵¹ POVOLNÝ, Mojmir: *Zápas o lidská práva*. Brno 2007, str. 221.

³⁵² *Závěrečné akty z Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě*. Ostrava 1993, str. 47.

uplatňovať a zdokonaľovať svoje predpisy v oblasti ľudských, občianskych, hospodárskych atď. Dokument tiež pripomínal práva jednotlivca, ktoré má každý právo poznať a povinnosť krajín zaistiť tieto práva, tak ako sú obsiahnuté v Záverečnom akte.³⁵³

Zatýkanie 1981

Ešte v priebehu madridského summitu prišlo k ďalšej vlne represíí v Československu. Režim si tak nevybral najlepšie obdobie kedy na seba upozorňovať.

Listy informovali o novej vlne represíí, ktoré opäť dostali Československo do stredu svetovej pozornosti. Všetko sa začalo 28. apríla zadržaním jedného Francúza a jednej Francúzky na hraniciach, ktorí prevážali podvrtný materiál, išlo o časopisy vydávané v emigrácii, knihy, gramofónové platne, rozmnožovacie stroje a väčšiu čiastku peňazí v cudzej mene. Vzápätí na to, bolo v Prahe, Brne a Bratislave zatknutých viac ako tridsať osôb. Niektorí boli prepustení bez obvinení, šesť bolo prepustených s tým, že sa s nimi v trestnom konaní bude pokračovať a osem zostalo vo väzbe.³⁵⁴ Organizačne sa však na fungovaní tohto dodávateľského spojenia podielali len Jiřina Šiklová a Jan Ruml.³⁵⁵ Avšak proti všetkým ôsmim zadržaným bolo vznesené obvinenie z podvratnej činnosti v spojení so zahraničím podľa § 98. Zatknutí boli ľudia, ktorí podpísali Chartu 77. Podľa *Listov* malo zatknutie Francúzov navodiť dojem spojenia medzi nimi a uväznenými. Podľa *Listov* však to, že boli z Československa okamžite vypovedaný, a nemohli tak pôsobiť ako svedkovia pri chystanom procese, svedčilo podľa *Listov* o tom, že neboli žiadúci pre obžalobu. Československé úrady zadržaný materiál interpretovali ako porušenie helsinských dohôd. Toho sa však podľa autora článku, dopustili úrady, pretože takýmto konaním zabraňovali slobodnej výmene informácii a kultúrnych hodnôt, tak ako to stanovoval v Záverečný akt. Každému tak muselo byť jasné, že zákony v ČSSR znemožňujú a trestajú voľnú výmenu osôb, informácii a kultúrnych hodnôt. Autor pripomína, že toto zatýkanie bolo v rozpore so Záverečným aktom a prišlo pri pokračovaní Helsínk v Madride, čo ihneď pripomenul amerických delegát a stovky ďalších politických a kultúrnych osobností, ktorí podpísali rezolúciu žiadajúcu prepustenie francúzskych občanov a všetkých československých. Na záver *Listy* vyslovili solidaritu so všetkými, ktorí hájili občianske a ľudské práva.³⁵⁶ Dodávka, ktorá bola zadržaná na hraniciach bola súčasťou spojenia, ktoré organizoval Jan Kavan.

³⁵³ *Závěrečné akty z Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě*. Ostrava 1993, str. 47–48.

³⁵⁴ Redakce Listů. *Nová vlna represe*. *Listy*, 11, 1981, č. 3-4, str. 1.

³⁵⁵ ORSÁG, Petr: *Mezi realitou, propagandou a mýty. Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968–1989*. Praha 2016, str. 138.

³⁵⁶ Redakce Listů. *Nová vlna represe*. *Listy*, 11, 1981, č. 3-4, str. 1–3.

Odhalenie tohto kanála, cez ktoré prúdilo do Československa množstvo tlačovín a ďalšieho materiálu, bolo výrazným zásahom do pravidelného dodávania zásiliek opozícií. Po apríli 1981 už boli prísuny materiálov menšie.³⁵⁷

V súvislosti s týmto zatýkaním vydal Európsky parlament, ktorý žiadal prepustenie nedávno zadržaných, ale tiež prepustenie Rudolfa Battěka, Václava Havla, Petra Uhla, Jiřího Dienstbiera, Václava Bendy. V rezolúcii sa spomína, že Battěk nebol nikdy postavený pred súd, a kritizuje sa tvrdý väzenský režim, ktorému sú vystavený Havel, Uhl, Dienstbier a Benda.³⁵⁸ Prepustenie zatknutých žiadala aj Charta 77 vo svojom dopise Federálnemu zhromaždeniu.³⁵⁹ O tomto zatýkaní informovalo na svojich stránkach aj *Svědectví*.³⁶⁰

K svojmu zatknutiu sa vyjadril Jiří Müller, ktorý poskytol správu o svojom ďalšom trestnom stíhaní. Uverejnili ho *Listy*. Müller informoval, že ho zadržali spolu s ďalšími asi tridsiatimi osobami 6. mája 1981. Podozrivý bol zo spáchania trestného činu podvracania republiky, mal sa ho dopustiť podieľaním na dopravovaní podvratných písomných materiálov do ČSSR. Z uznesenia Generálnej prokuratúry bol vzatý dňa 9. mája do väzby z dôvodu podozrenia, že by na slobode mohol pokračovať v trestnej činnosti. 21. mája bol prepustený pretože podľa vyjadrenia GP pominuli dôvody, pre ktoré bol vzatý do väzby. Na slobode absolvoval šesť vypočúvaní, ktoré súviseli s neoficiálnou editáciou literatúry a jeho vzťahom k Socialistickej internacionále. Predmetom vyšetrovania bola aj jeho štúdia o československom hospodárstve, v ktorej sa zaoberal dôsledkami situácie poskytovania obživy v ČSSR od vtedy, čo má naň monopol Komunistická strana. Vyšetrovateľ ju ohodnotil ako ostro zameranú proti štátnemu zriadeniu. V auguste bolo vyšetrovanie ukončené. Zoznámili ho z jeho výsledkami, avšak v trestnom spise nebola žiadna svedecká výpoveď, pretože všetci predvolaní ju odmietli. Zostával však obvinený z podvracania republiky.³⁶¹

Ďalšia vlna zatýkania prišla s vyhlásením výnimočného stavu v Poľsku. V decembri 1981 sa zaktivizovala tiež ŠtB. Organizovala zátahy najmä proti aktivistom Charty 77 a členom VONS. Zadržaný bol Jan Šabata, ktorého po prepustení vyhostili z Brna, zadržaný bol aj jeden z hovorcov Charty Bedřich Placák, ktorý bol zadržovaný dve hodiny

³⁵⁷ ORSÁG, Petr: *Mezi realitou, propagandou a mýty. Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968–1989*. Praha 2016, str. 138–140.

³⁵⁸ *Rezoluce Evropského parlamentu*. *Listy*, 11, 1981, č. 3-4, str. 4.

³⁵⁹ *Dopis Charty 77 Federálnemu shromáždění*. *Listy*, 11, 1981, č. 3-4, str. 5.

³⁶⁰ *Proces, který neposlouží*. *Svědectví*, 16, 1981, č. 64, str. 643.

³⁶¹ MÜLLER, Jiří: *Informace přátelům o mém trestním stíhání*. *Listy*, 12, 1982, č. 2, str. 77–78.

a s varovaním prepustený. Zadržaný boli aj Ladislav Hejránek, Markéta Němcová a Tomáš Vlasák a ďalší.³⁶²

Desiate výročie Helsínk

Dva roky po skončení madridskej konferencie došlo k významnému výročiu. V roku 1985 to bolo desať rokov od prijatia Záverečného aktu. Za úspech sa dalo považovať už len jeho prežitie taký dlhý čas v podmienkach studenej vojny. Náhoda tomu chcela, že v desiatom roku jeho výročia sa na čelo Sovietskeho zväzu dostal Michail Gorbačov, s ktorého zmenami nastal postupný rozpad sovietskeho panstva vo východnej Európe a aj samotného Sovietskeho zväzu. Výročie samozrejme neuniklo pozornosti ani v exile, a taktiež sa mu venovali v domácej tlači.

Charta vydala dokument k 10. výročiu Záverečného aktu z Helsínk. Podľa nich po desiatich rokoch od podpisu zmlúv bolo možné pozorovať udalosti proti duchu a programu Helsínk. Videli, že sa presadzujú metódy odporujúce procesu uvoľňovania napätia a medzinárodné dianie je vťahované do ovzdušia studenej vojny. Podľa nich by tak desiate výročie podpísania dohody nemalo byť dôvodom k oslavám, ale ku skúmaniu príčin prečo je premeškávaná šanca na ich uskutočňovanie. Podľa Charty to boli práve oni, kto v Československu na túto výzvu odpovedá. Oni, Charta 77, sa snažia prispieť k uskutočňovaniu a plneniu zásad zo Záverečného aktu a nedajú sa odradiť ani šikanou a perzekúciou zo strany československých úradov.³⁶³

V *Listoch* prispel k výročiu Helsínk trochu iným pohľadom František Janouch. Ten sa pozrel na počet štipendistov z Československa v zahraničí. Išlo o štatistiku stykov medzi Nadáciou Alexandra von Humboldta a Československom. V pripojenej tabuľke boli sledované roky 1964–1983. Zatiaľ čo od roku 1964 do roku 1969 počet týchto študentov stúpala, od roku 1970 začínal klesať. Od roku 1971 bolo maximom osem štipendistov a v rokoch 1974, 1976 a 1978 nebolo ani jedno štipendium. Janouch ešte spomenul, že v rokoch 1950–1960 nebolo Československo vôbec zastúpené. Na záver dodáva, aby si každý zodpovedal otázku, kto bráni rozvoju vedeckých a iných stykov v Európe.³⁶⁴

Pri príležitosti desiateho výročia podpísania Záverečného aktu sa v Helsinkách konalo stretnutie ministrov zahraničných vecí tridsiatich piatich krajín, ktoré ho podpísali. *Rudé právo* prinieslo informáciu o prejave Bohuslava Chňoupka a ďalších ministrov zahraničných

³⁶² *Perzekuce pokračuje. Výjimečný stav i v Československu?* Listy, 12, 1982, č. 2, str. 76.

³⁶³ DIENSTBIER, Jiří – KANTŮRKOVÁ, Eva – ŠUSTROVÁ, Petruška: *K desátému výročiu Záverečného aktu*. Listy, 15, 1985, č. 5, str. 15–16.

³⁶⁴ JANOUC, František: *Také k výročiu Helsinek*. Listy, 15, 1985, č. 5, str. 74.

vecí.³⁶⁵ Kritika sa zniešla na ministra zahraničných vecí USA, ktorý podľa *Rudého práva*, vytrhával zo Záverečného aktu čo sa mu hodilo a zasahoval do vnútorných záležitostí iných krajín. Namiesto toho, aby sa sústredil na to, čo bolo podľa *Rudého práva* základným kameňom helsinskej konferencie, zlepšovanie vzťahov, zaistiť spoluprácu a mier, tak napadol Sovietsky zväz, Poľsko a Československo, za údajné, porušovanie ľudských práv. Podľa *Rudého práva* však zabudol spomenúť ako to bolo s porušovaním ľudských práv v USA, predovšetkým práva na prácu a na vzdelanie.³⁶⁶ Opäť sa v československej tlači objavilo právo na prácu a vzdelanie ako jeden z bodov, ktoré boli dôležité pre československý režim, ale ktoré napriek svojim vyjadreniam nedodržiaval.

Viedeň

Rok po desiatom výročí sa uskutočnila posledná následná konferencia v čase studenej vojny. Za miesto jej konania bola zvolená Viedeň a rokovania trvali od 4. novembra 1986 do 19. januára 1989. Skončila teda len pár mesiacov predtým než došlo k prevratným zmenám vo svete.

Význam konferencie spočíval tiež v charakterizovaní nových sovietskych hesiel pod vedením Gorbačova, glasnosti a perestrojky. Podľa západných štátov bolo cieľom konferencie vytvoriť stále mechanizmy na monitorovanie ľudských práv. Výsledkom viedenskej konferencie bolo vytvorenie mechanizmu ľudskej dimenzie.³⁶⁷ Pomenovanie ľudská dimenzia KBSE sa objavila priamo v dokumente viedenskej schôdze a účastníci sa rozhodli usporiadať samostatnú konferenciu o ľudskej dimenzii.³⁶⁸

Na začiatku viedenských rokovaní venovali *Listy* pozornosť hlavne dokumentu iniciatívy Európskej siete, ktorá hovorila, že všetky tri koše, bezpečnosť, obchod a ľudské práva, sú spolu spojené, a že napríklad nemožno oddeľovať otázku mieru od otázky občianskych práv. Jedným z vedúcich predstaviteľov Európskej siete bol Jiří Pelikán. Ten dúfal, že viedenská konferencia urobí krok vpred. Podľa neho na to boli ideálne vyhliadky, keďže, aj delegácia ZSSR verejne vyhlásila, že pre ňu žiadne otázky, vrátane ľudských práv, nie sú tabu a je ochotná o všetkom diskutovať. Jiří Pelikán sa v interview pre BBC vyjadril, že z tohto hľadiska je československý kurz v rozpore s inými východoeurópskymi krajinami. V Maďarsku existovala forma akéhosi kadárstického zmierenia, v Poľsku bola vyhlásená amnestia pre politických väzňov, zatiaľ čo v Československu stále väznili ľudí pre ich názory

³⁶⁵ PORYBNÝ, Zbyněk: *Uvolňování je cestou k míru*. Rudé právo, č. 179, 1. 8. 1985, str. 1 a 7.

³⁶⁶ PORYBNÝ, Zbyněk: *Setkání v Helsinkách zahájeno*. Rudé právo, č. 178, 31. 7. 1985, str. 1.

³⁶⁷ SCHEU, Christian Harald: *Lidská dimenze OBSE a současné mezinárodní právo*. Praha 2000, str. 18.

³⁶⁸ *Závěrečné akty z Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě*. Ostrava 1993, str. 116–118.

a presvedčenie. Pri príležitosti konferencie sa vo Viedni konala výstava Zrkadlo Helsínk. Západné organizácie na nej vystavovali dokumenty o tom, že sa v krajinách východného bloku, vrátane Československa, nedodržiavajú ľudské práva.³⁶⁹

V ďalšom čísle *Listy* uverejnili časť z memoranda Európskej siete. K ľudským právam sa memorandum vyjadriло, že v mnohých krajinách sa ustanovenia týkajúce sa ľudských práv plnia len obmedzene alebo sa neplnia vôbec. Píšu, že v krajinách západnej Európy sa tieto práva zväčša rešpektujú, ale dochádza tam k snahám ich porušovať alebo odbúravať. Vo východnej Európe sa zas dodržiujú nedostatočne alebo vôbec, konštatuje memorandum. To žiadalo, aby všade bez výnimky boli dodržiavané všetky pakty a dohody o ľudských právach, ktoré boli uzatvorené. Návrh obsahoval požiadavky do budúcnosti: sloboda cestovať bez víz do ktorejkoľvek krajiny KBSE a bez nutnosti povolenia výjazdu z vlastnej krajiny, vrátane práva vrátiť sa, sloboda pobytu vo vlastnej krajine, právo všetkých na emigráciu, žiadne obmedzenia prepravovaných kníh, časopisov, videozáznamov atď., právo národnostných a etnických menšín na vlastné školy a kultúru, priznanie statusu politického väzňa osobám odsúdeným za výkon ich politických práv, okamžité prepustenie všetkých politických väzňov, zrušenie trestu smrti vo všetkých krajinách KBSE, zrušenie zákazov zamestnaní, ktoré platia v mnohých krajinách na Východe aj Západe. Zastavenie praxe na Východe, kde je za nezamestnanosť väzenie a ustanovenie celoeurópskej komisie pre ľudské práva.³⁷⁰

Na celoeurópsku konferenciu sa opäť obrátil Václav Havel, ktorý podobne ako do Madridu zaslal dopis tiež konferencii vo Viedni. Opísal v ňom situáciu zabavovania, rukopisov, kníh, časopisov a ďalších vecí pri domových prehliadkach či pri cestnej kontrole v aute. Podľa jeho slov nepísal dopis kvôli hmotným stratám, ktoré zabavenie vecí spôsobilo. Podľa neho totiž išlo o útok na českú a slovenskú kultúru, o vandalstvo, o nenápadnú vojnu. Žiadal, aby sa konferencia snažila urobiť niečo pre bezpečnosť kultúry v Československu.³⁷¹

V *Novom slovesa* v článku o duchu Helsínk vyjadrili, že sa rozvinula spolupráca vo všetkých oblastiach, o ktorú sa socialistické krajiny snažili. Nezabudli ani na ľudské práva, kde sa podľa autora socialistické krajiny snažili zabezpečiť predovšetkým hlavné ľudské právo – právo na život, a to predovšetkým likvidáciou vojnovéj hrozby.³⁷² *Nové slovo* taktiež venovalo článok začiatku konferencie. K ľudským právam napísali, že boli frekventovanou témou. Podľa autora bolo samozrejmosťou, že najmä USA „podnikli hrubé výpady proti

³⁶⁹ *První vídeňský týden*. *Listy*, 16, 1986, č. 6, str. 18–19.

³⁷⁰ *Uvést helsinské dohody v život*. *Listy*, 17, 1987, č. 1, str. 18–20.

³⁷¹ HAVEL, Václav: *Dopis Václava Havla Vídeňské konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě*. *Listy*, 18, 1988, č. 1, str. 86.

³⁷² BROŽ, Ivan: *Duch Helsínk žije*. *Nové slovo*, 28, 1986, č. 30, str. 10.

ZSSR a iným socialistickým štátom.³⁷³ Kritika západných štátov pokračovala, keď autor článku tvrdí: „Ide im o práva vo svojom balení a nie o to, čo stanovuje štátom dokument OSN, medzinárodný bill o ľudských právach – o povinnosť zabezpečiť svojim občanom právo na prácu, bývanie, odpočinok, bezplatné vzdelanie, lekársku a sociálnu pomoc, účasť na kultúrnom živote, na vedeckom pokroku a na požívaní jeho výsledkov; a nie o takú výmenu informácií a duchovných hodnôt, ktoré slúžia humanizmu a pokroku.“³⁷⁴

Podobne ako v *Listoch* aj v *Svědectví* informovali o jednaniach na konferencii vo Viedni, s tým, že by mohlo dôjsť k pokroku. Autor článku videl prísľub v tom, že delegáti sovietskeho bloku po rokoch, keď nechceli ani len hovoriť o údajnom porušovaní ľudských a občianskych práv vo svojich krajinách, tak tentoraz pripustili, že nejaké utláčanie existuje. Podľa autora delegáti z Československa tento sovietsky obrat sledovali s rozpakmi. Do toho navyše prišla informácia z Československa o odsúdení Františka Adamíka, ktorý sa len dožadoval slobôd, ktoré vláda vyhlasovala, že dodržiava, a ktoré sa zaviazala dodržiavať: slobodu vyznania a viery.³⁷⁵

Rudé právo na záver konferencie opäť citovalo slová ministra zahraničných vecí Československa. Ten sa k humanitárnym otázkam vyjadril tak, ako bolo dobrým zvykom, a neporušil tradíciu, keď povedal, že humanitárne otázky platia pre všetky účastnícke štáty, a preto ten, kto ukazuje na Československo, by sa mal najskôr pozrieť sám na seba.³⁷⁶ Žiadne ďalšie zaujímavé postrehy *Rudé právo* neprinieslo. Informovali o konferencii ako úspešnej a dúfali v prehlbovanie mieru.

Viedenská konferencia končila v čase, keď bola v Československu potlačená demonštrácia pri príležitosti dvadsiateho výročia smrti Jana Palacha. Rok 1989 tak nezačal ani v oblasti ľudských práv dobre, všetko sa však zmenilo za niekoľko mesiacov.

Prepúšťanie z práce, právo na prácu

Podľa *Rudého práva* neboli kapitalistické štáty schopné zabezpečiť svojim občanom kľúčové, základné ľudské práva ako právo na prácu, na vzdelanie, na sociálne zabezpečenie v chorobe a v starobe, na dostupnú lekársku starostlivosť, a to už vôbec nehovoriac o všestrannom rozvoji človeka a jeho osobnosti. Neodstránili diskrimináciu farebných obyvateľov, žien, nepripustili obrovskú väčšinu obyvateľov, patriacich k vykorisťovaným triedam, ku skutočnej vláde a rozhodovaniu, neodstránili národnostný útlak. Zato celkom

³⁷³ ŠIMKO, Mikuláš: *Európske reality*. Nové slovo, 28, 1986, č. 45, str. 11.

³⁷⁴ Tamže, str. 11.

³⁷⁵ tgd: *Helsinki ve Vídni*. Svědectví, 20, 1986, č. 79, str. 481–482.

³⁷⁶ ČTK, zr: *Výměna názorů ve Vídni*. Rudé právo, č. 16, 19. 1. 1989, str. 1.

abstraktne hovorili o ľudských právach ako o niečom, čo snád' môže byť mimo čas a priestor. Do dialógu o ľudských právach chceli ísť s kýmkoľvek, ak v ňom nebudú zniet' iba slová, ale predovšetkým a jedine fakty.³⁷⁷

V tejto sérii článkov bude ukázané, že *Listy a Svědectví* priniesli niekoľko príspevkov, ktoré ukazujú, že ani v socialistickom Československu neboli tieto, podľa *Rudého práva* kľúčové práva, dodržiavané. V prípade Československa však právo na prácu znamenalo nielen právo, ale aj povinnosť. Kto nepracoval, pre toho si prišla bezpečnosť, ako uvidíme nižšie. Porušovanie práv zo strany čs. úradov, sa však často nekončilo len u jedného človeka, ale dotklo sa rovnako jeho rodiny či známych. Na nasledujúcich stranách budú popísané formy porušovania práva na prácu, prepúšťanie z práce, či iné formy diskriminácie na pracovisku.

V roku 1975 sa konal vo Florencii Medzinárodný Kongres Učiteľských odborov, ktorý odsúdil porušovanie ľudských a občianskych práv v krajinách východnej Európy. Vo svojej rezolúcii venoval oddiel Československu, v ktorom odsudzoval ustanovenia nového československého zákonníka práce. Jeho interpretácia mala slúžiť k prepúšťaniu zamestnancov z práce pre ich politické názory. Kongres proti týmto opatreniam protestoval a vyslovoval solidaritu s československými učiteľmi, ktorých právo na prácu bolo zaručené dokumentami Medzinárodného úradu práce. To, že bol zákon, ktorý dovoľoval zbaviť sa zamestnancov na základe podozrenia, že ohrozujú štátne zriadenia, namierený aj proti učiteľom bolo podľa *Listov* možno dokázať tým, že sa mu obširne venujú v *Učiteľských novinách*. Tie argumentovali, že výraz ohrozenie štátneho zriadenia sa vyskytuje aj v dokumentoch Medzinárodného úradu práce (MUP). Čo však podľa nich zamlčujú, je fakt, že podľa MUP musí byť ohrozovanie štátneho zriadenia riadne odôvodnené a podľa dohody MUP z roku 1963 je prepustenie pre politické názory neprípustné.³⁷⁸

Diskriminácii ohľadom práce sa venoval tiež ďalší článok, tentokrát v *Svědectví*. Išlo o dopis ktorý napísala sama prepustená pracovníčka Pražskej informačnej služby, kde pracovala ako tlmočnica. Text dopisu bol adresovaný Antonínovi Hadrabovi, riaditeľovi podniku Pražská informační služba. Bol tiež daný na vedomie hovorcom Charty. Autorka v ňom kritizovala prepúšťanie ľudí z práce pre ich politické názory. Svoje prepustenie vidí ako nespravodlivé, keďže vždy bola „ticho“. Aj keď jej manžel nedostal miesto vo svojom odbore, taktiež nepripojila svoj podpis pod Chartu, napriek tomu, že s jej textom súhlasila.³⁷⁹

³⁷⁷ *Ne řeči, ale fakta*. Rudé právo, č. 60, 12. 3. 1977, str. 1

³⁷⁸ *Mezinárodní solidarita s čs. učiteli*. Listy, 6, 1976, č. 1, str. 19.

³⁷⁹ TOMINOVÁ, Zdena: *Žaluji*. Svědectví, 14, 1978, č. 56, str. 546–547.

Jej manžel vyštudoval filozofiu, ale bol nútený pracovať ako pomocný strojník v elektrárni. O pokus o spojenie práce filozofa a strojníka napísal článok v *Svědectví*.³⁸⁰ Bol odvádzaný k výsluchom, a na protest proti tomu začal držať desaťdňovú hladovku. To podľa jej slov prelomilo jej mlčanie, aj napriek tomu, že má dve deti, a napísala o priebehu hladovky správu.³⁸¹ Tieto texty boli uverejnené v časopisoch v zahraničí, aj v *Svědectví*, ako sama píše bez jej vedomia, ale nie „k mému dodatečnému rozhořčení“. A v tom vidí dôvod svojho prepustenia z práce, aj z následného odobratia pasu a v neprijatí najstaršieho syna na strednú školu. Na základe týchto vecí sa nakoniec rozhodla pripojiť svoj podpis pod Chartu 77.³⁸²

Ďalší prípad vyhodenia z práce priniesli *Listy*. Išlo o stredoškolského učiteľa Jana Urbana, ktorému bola daná výpoveď, pretože nepodpísal rezolúcie proti Charte 77. Výpoveď dostal od juhočeského KNV. Jeho odmietnutie podpísať súhlas na podporu strany, a proti Charte, bolo hodnotené ako strata dôvery socialistického učiteľa. Dostal možnosť odvolať sa proti rozhodnutiu.³⁸³

Perzekúciám a strate zamestnania sa nevyhol ani Jan Leštínský, ktorý ich opísal vo svojom dopise. Najskôr bol preložený na horšie platenú pozíciu, kde mu bolo povedané, že je to len dočasné na tridsať dní, tento čas sa však nakoniec predĺžil. Neskôr ho po práci vypočúvala ŠtB vo veci jeho podpisu pod Chartou 77, ku ktorému sa priznal. Neskôr bol bez akéhokoľvek obvinenia predvedený k ďalšiemu výsluchu a bola mu urobená domová prehliadka. Proti domovej prehliadke podal sťažnosť, ale tá bola zamietnutá. Neskôr obdržal od závodu návrh na zmenu svojej pracovnej zmluvy, ak by odmietol tak výpoveď. Zmena ale znela na miesto pomocného robotníka v nádvornej čate alebo pomocného robotníka na výplachovej stanici, čo bolo pri jeho kvalifikácii strojného inžiniera pre neho neprijateľné. Takže mu začala plynúť trojmesačná výpovedná lehota. Následne došlo k odpojeniu telefónu, odobratiu technického osvedčenia auta. K tomu sa ešte pridalo v dôsledku domovej prehliadky zhoršenie psychického stavu jeho ženy. Na záver sa ospravedlnil všetkým signatárom Charty, pretože kvôli celej tejto kampani a nemožnosti nájsť si prácu, sa rozhodol emigrovať, vedomí si toho, že je to ku škode tejto občianskej iniciatívy.³⁸⁴

Ďalším prípadom prepustenia z práce, ktorý *Listy* uverejnili bola strata zamestnania prof. Vladimíra Kašíka. Z práce bol prepustený ešte v roku 1971. Ďalšiu prácu sa mu podarilo

³⁸⁰ TOMIN, Julius: *Bilance experimentu*. *Svědectví*, 14, 1977, č. 54, str. 309–318.

³⁸¹ TOMINOVÁ, Zdena: *Zápis o hladovce toho druhého*. *Svědectví*, 14, 1978, č. 55, str. 397–410.

³⁸² TOMINOVÁ, Zdena: *Žaluji*. *Svědectví*, 14, 1978, č. 56, str. 547–548.

³⁸³ *Výpověď*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 43–44.

³⁸⁴ LEŠTÍNSKÝ, Jan: *Dopis z Ostravy*. *Listy*, 7, 1977, č. 3–4, str. 72–73.

nájsť až po štyroch rokoch, ale ako signatár Charty 77 dostal trojmesačnú výpoveď. Následne bol v hlasovaní vylúčený z ROH. Bol ženatý a mal dve deti.³⁸⁵

O prácu prišiel aj Vladimír Škutina, ktorý si chcel privyrobiť, ale po pobyte vo väzení, z ktorého bol prepustený v roku 1974, mal zdravotné problémy požiadal preto o invalidný dôchodok, ktorý mu bol ale zamietnutý. Dostával len dôchodok vypočítaný z platu, kam sa mu ale nezarátal pobyt vo väzení, takže bol nízky. Musel navyše platiť štátu dlh za pobyt vo väzení a ďalšie poplatky s tým spojené, čo predstavovalo sumu 14 280 Kčs, pri dôchodku 856 Kčs. Snažil sa privyrobiť si, ale bol prepustený potom čo podpísal Chartu 77. Navyše mu bol odobratý občiansky a vodičský preukaz, technický preukaz od auta, vypínali mu telefón a zabavovali poštu.³⁸⁶

Obsiahlejší článok o práve na prácu vyšiel *Listoch*. List zaslaný Federálnemu zhromaždeniu upozorňoval, že právo na prácu bolo zakotvené v ústave a diskriminácia v tejto oblasti s ňou bola v rozpore. Ako príklad sú uvádzané ľudia, ktorí podpísali Chartu 77, a ktorí sa len dovoľávali svojich ľudských a občianskych práv, ktoré im zaručoval zákon č. 120/1976 Zb. V texte bolo uvedených niekoľko desiatok prípadov zdokumentovaných Chartou, kedy došlo ku porušeniu práva na prácu.³⁸⁷

Na problém prepúšťania z práce upozornil tiež Zdeněk Mlynář svojim dopisom Svetovej odborovej federácii, v ktorej ich žiadal, aby zaujali stanovisko k tomu, že v Československu sú ľudia prepúšťaní z práce pre vyjadrenie svojho názoru, pretože podpísali Chartu 77. Žiadal tiež, aby federácia podnikla konkrétne kroky. Navrhoval ustanoviť komisiu, ktorá prešetří diskrimináciu a pracovnú perzekúciu občanov. Chcel, aby žiadali zrušenie výpovedí, ktoré boli dané z politických dôvodov, a aby sa vyjadrili či dovoľávanie sa Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach môže byť považované za rozbíjanie odborov, a či môže byť dôvodom k vylúčeniu z odborovej organizácie.³⁸⁸

K situácii prepúšťania z práce sa Zdeněk Mlynář vyjadril opätovne, tentokrát v dopise talianskym odborom. Podľa jeho listu signatári Charty, ktorí prišli o prácu boli diskriminovaní na základe zákonov Československa. K diskriminácii, ale dochádzalo taktiež na základe medzinárodných zmlúv, ktoré ČSSR ratifikovala a boli súčasťou zákonov v Československu.³⁸⁹

³⁸⁵ *Případ V. Kašík*. Listy, 7, 1977. č. 3-4, str. 74-75.

³⁸⁶ ŠKUTINA, Vladimír: *Jsem přesvědčen, že jsem stihán*. Listy, 7, 1977, č. 5, str. 22.

³⁸⁷ *Právo na práci*. Listy, 7, 1977, č. 5, str. 49-52.

³⁸⁸ MLYNÁŘ, Zdeněk: *Dopis Světové odborové federaci (SOF) v Praze*. Listy, 7, 1977, č. 2, str. 44-45.

³⁸⁹ MLYNÁŘ, Zdeněk: *Dopis Z. Mlynáře italským odborům*. Listy, 7, 1977, č. 6, str. 21-23.

Porušovanie práv čs. občanov si nakoniec všimli na kongrese Svetovej odborovej federácie. Na tomto kongrese navyše hlasovala aj delegácia ROH za Všeobecnú deklaráciu odborárskych práv, ktorá uznávala právo na štrajk a nezávislé odbory. Pri stretnutí ROH s delegáciou francúzskych odborov, došlo zo strany francúzskej delegácie k protestu proti existenčnému postihovaniu československých občanov, a proti tomu, že ROH k tomu mlčí. Protest proti diskriminácii signatárov Charty 77, ktorým bolo upierané právo na prácu chcela vzniesť aj delegácia francúzskej odborovej ústredne zamestnancov v školstve, ktorej však verejné vystúpenie nebolo umožnené.³⁹⁰

K prepúšťaniu z práce nemuselo dochádzať len v súvislosti s Chartou. Za vylepenie plagátu na pracovisku, ktorý mal byť nepriateľský k socialistickému spoločenstvu a mal pobúriť najmenej dve osoby proti spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky, bol vzatý do väzby Gustav Vlasatý. Gustav Vlasatý pracoval v podniku Chemopetrol. V roku 1970 bol pri čistke potrestaný zmenou pracovnej pozície a znížením platu. Pri hodnoteniach v práci získaval zlé hodnotenia a nebol mu ani raz zvýšený plat. Na svoju situáciu upozornil dopisom vedenie podniku, ktoré jeho sťažnosti zamietlo. Navyše poslal list o porušovaní pracovne právnych predpisov nadriadenými pracovníkmi, čo malo viesť k tvrdým opatreniam proti nemu. Zámienkou sa stal onen plagát, ktorý bol však nástenkou, na ktorej mal Vlasatý články z *Rudého práva* a jeho výplatné pásky. V januári 1978 bola nástenka predaná okresnému prokurátorovi v Moste a s Vlasatým bol rozviazaný pracovný pomer.³⁹¹

Ako napísali samotné *Listy*, rozhodli sa informovať aj o signatároch mimo Prahy. Išlo o ďalšie prípady prepustenia v súvislosti s podpisom Charty 77. Z práce bol prepustený J. Stibic, vedecký pracovník, ktorý po prepustení nenašiel prácu, ktorá by zodpovedala jeho kvalifikácii a pracoval ako robotník. Jeho žena Jarmila Stibicová taktiež prišla o prácu, no vzhľadom na svoj zdravotný stav sa nemohla venovať manuálnej práci, na ktorú ako na jedinú mala nárok.³⁹²

K právnej otázke ľudských práv citovali v *Svědectví* z článku, ktorý vyšiel v tridsiatom čísle týždenníku *Tvorba*. Autori sa v ňom vyjadrili, že z medzinárodných zmlúv nevyplývajú povinnosti medzi štátom a občanom, a konkrétne v prípade ľudských práv, sú tieto vzťahy upravené právnymi predpismi štátu.³⁹³ Druhá časť článku bola podľa *Svědectví* venovaná prevažne právu na prácu, ktoré aj domáca propaganda neustále opakovala. Podľa *Svědectví* však ani toto právo nebolo v Československu uplatňované dôsledne a dochádzalo k mnohým

³⁹⁰ ROH: *Právo na stávkú platí všude!* *Listy*, 8, 1978, č. 3-4, str. 9.

³⁹¹ *Zatčen za nástěнку.* *Listy*, 8, 1978, č. 3-4, str. 10.

³⁹² *Signatáři v Pardubicích.* *Listy*, 8, 1978, č. 2, str. 27.

³⁹³ *Všichni jsme si rovni a někteří mezi rovnými jsou si méně rovni.* *Svědectví*, 14, 1977, č. 54, str. 208–211.

diskrimináciám občanov.³⁹⁴ Čo možno vidieť aj na stránkach samotného *Svědectví a Listov*. O porušovaní tohto práva vypovedá tiež dokument č. 11 Charty 77, ktorý *Svědectví* v skrátenej podobe uverejnilo.³⁹⁵

Otázku či je diskriminovaný si položil profesor Miroslav Kusý. V článku vymenoval opatrenia, ktoré proti nemu boli vedené. Rozdelil ich na dve etapy. Prvá prebiehala v rámci procesu normalizácie, pričom ho vyhodili zo zamestnania, zbavili všetkých funkcií, zakázali publikačnú činnosť, odobrali cestovný pas, zakázali služobné cesty po prijatí na nové pracovisko. V druhej etape, ktorú datuje od roku 1974, išlo o opatrenia: po vydaní cestovného pasu jeho opätovné odobratie, tvrdý zásah proti jeho pokusom pracovať „na čierno“ v prekladateľskej oblasti, nájdenie odpočívacieho zariadenia vo vlastnom byte, opäť prepustenie zo zamestnania. Po podpísaní Charty 77 nastala tretia etapa, ktorá začala prehliadkou bytu a zabavením jeho rukopisov, kníh, materiálov a písacích strojov, ktoré mu neboli navrátené, pravidelné vypočúvanie ŠtB, opäť vyhodenie zo zamestnania a nemožnosť nájsť si ďalšie zamestnanie a nátlak zo strany Štátnej bezpečnosti, aby odvolal svoj podpis pod Chartou 77 alebo opustenie republiky.³⁹⁶ Rovnaký článok od Miroslava Kusého bol uverejnený taktiež v *Listoch*.³⁹⁷ Kusý v článku vymenoval všetko čomu bol vystavený, na položenú otázku si však sám neodpovedal, nechal hovoriť skutky.

Československá tlač niekoľkokrát upozorňovala, že právo na prácu, je jedno z tých, ktoré sú v Československu dôsledne dodržiavané, zatiaľ čo na Západe rastie nezamestnanosť. Avšak v roku 1978 na svojom zasadnutí, Medzinárodná organizácia práce, odsúdila československú vládu v súvislosti s upieraním základných sociálnych práv pre signatárov Charty 77. Podľa *Listov* rozhodnutie organizácie vzbudilo veľkú medzinárodnú pozornosť, keďže tá sa vyhýbala zaujať príliš kritické stanoviská k sociálnym pomerom v sovietskom bloku.³⁹⁸ Čs. vláda odmietla sťažnosť Medzinárodnej konfederácie slobodných odborov. MOP však neprijala vysvetlenie čs. vlády. K tomuto rozhodnutiu vydala stanovisko Charta 77. Autori toto rozhodnutie MOP pokladali za veľmi dôležité. Za rovnako dôležité označili rozhodnutie MOP, že došlo k odmietnutiu čs. stanoviska, že Charta 77 je hnutím, ktoré ohrozuje bezpečnosť štátu a jeho vnútorný poriadok. MOP naopak uznala prehlásenie Charty 77 ako prejav uplatnenia politických práv a slobôd čs. občanov, hlavne slobody myslenia a prejavu. Uvádzajú, že aj v roku 1978 pokračovala diskriminácia občanov s inými názormi,

³⁹⁴ *Všichni jsme si rovni a někteří mezi rovnými jsou si méně rovni*. *Svědectví*, 14, 1977, č. 54, str. 211.

³⁹⁵ Tamže, str. 211–213.

³⁹⁶ KUSÝ, Miroslav: *Som diskriminovaný?* *Svědectví*, 14, 1977, č. 54, str. 243–244.

³⁹⁷ KUSÝ, Miroslav: *Som diskriminovaný?* *Listy*, 7, 1977, č. 5, str. 47–48.

³⁹⁸ *MOP odsuzuje čs. vládu*. *Listy*, 9, 1979, č. 1, str. 23.

a tí boli prepúšťaní z práce za podpísanie Charty alebo vyjadrenie súhlasu s ňou. Pridávajú aj súdne rozhodnutia týkajúce sa štrnástich osôb, ktoré dokumentujú diskrimináciu čs. občanov za ich politické názory.³⁹⁹ O tomto jednaní informovalo aj *Svědectví*. Podľa *Svědectví* dochádza k diskriminácii pracujúcich z politických dôvodov. Podľa nich by bolo najlepším riešením, keby MOP vyslala do ČSSR komisiu, ktorá by na mieste posúdila túto problematiku. Pre takúto komisiu je Charta 77 pripravená odovzdať celú dokumentáciu, ktorú má o prípadoch porušovanie práva na prácu.⁴⁰⁰

S témou práce súvisela tiež dĺžka pracovnej doby a dovolenky. Na túto tému sa bližšie pozrel ďalší článok *Listov*, ktorý sa zaujímal o tvrdenie čs. predstaviteľov, že v Československu bola pracovná doba jedna z najkratších a dovolenka jedna z najdlhších na svete. Čo však podľa *Listov*, zabudla československá propaganda už spomenúť, bol stav v hospodársky vyspelejších krajinách. Toto porovnanie urobil autor článku v *Listoch*. Porovnal údaje z Československa a vyspelých západných krajín podľa údajov Medzinárodnej organizácie práce. Podľa týchto údajov predstavovala týždenná pracovná doba (vrátane prestávok na jedlo) v roku 1975 v ČSSR 43,6 hodín. V NSR 42,7, v Austrálii 38,8, v Belgicku 38,7, vo Fínsku 38, v Japonsku 42, v Kanade 39,9, v Nórsku 34, na Novom Zélande a v USA 40 hodín. Len vo Veľkej Británii bol tento údaj dlhší a to 44,7 hodín. Čo sa týka dovolenky, treba podľa autora započítavať do nej tiež sviatky. V roku 1978 ich bolo v Československu len päť, a to ešte boli vyhlásené pracovné soboty. Pokiaľ ide o samotnú dovolenku, tá najdlhšia v ČSSR bola dvadsať pracovných dní. Pri porovnaní s inými štátmi celkový počet voľných dní, dovolenka plus sviatky, vyjdú opäť okolité štáty lepšie. Celkový počet voľných dní napr. v NSR 37, Taliansko 35, Švédsko 31, ďalšie porovnávané štáty sa viac blížili k rovnakému počtu ako Československo, najmenej voľných dní zo západných krajín uvedených v článku malo Švajčiarsko, dvadsaťšesť.⁴⁰¹

So stratou zamestnania a nemožnosťou nájsť si inú, často súvisela emigrácia. To bol prípad Ladislava Jána Kaliny. Výboru Zväzu slovenských spisovateľov napísal dopis, ktorý *Listy* publikovali. Svoj dopis začal oznámením, že sa spolu s rodinou sťahujú do zahraničia. Nebolo to však dobrovoľné, robili tak pod tlakom okolností. Ako uvádza, on a jeho rodina čelili sústavnej diskriminácii, ktorá začala v roku 1970 vylúčením z KSČ. Nasledovalo prepustenie zo zamestnania, nemožnosť nájsť si prácu, ktorá by zodpovedala jeho kvalifikácii, vylúčenie zo Zväzu spisovateľov, zákaz publikovať. Rovnaké opatrenia sa dotkli jeho ženy,

³⁹⁹ HAVEL, Václav – HEJDÁNEK, Ladislav: *Charta 77 – VONS: K jednaní MOP*. *Listy*, 9, 1979, č. 3, str. 49–50.

⁴⁰⁰ *Charta a MOP*. *Svědectví*, 16, 1981, č. 64, str. 641–643.

⁴⁰¹ *Když Nový rok vyšel na neděli*. *Listy*, 9, 1979, č. 2, str. 19–20.

ktorá dostala zákaz prekladať. Ironicky poznamenáva, že jediný, kto sa o jeho rukopisy zaujímal bolo ministerstvo vnútra. Okrem prepustenia zo zamestnania podal aj ďalší obraz diskriminácie. Od roku 1970 mu bola kontrolovaná korešpondencia. V jeho byte došlo niekoľkokrát ku vlámaniu a boli odcudzené všetky úspory a cennosti po rodičoch a páchatelia sa samozrejme nenašli. V roku 1971 našiel v byte odpočívacie zariadenie, na čo mu pracovníci ŠtB oznámili, že mu ho namontovali „západní imperialisti“. V roku 1972 došlo k jeho zatknutiu, spolu so ženou. Jeho ženu prepustili po dvoch mesiacoch väzenia, on dostal dva roky. Odsúdený bol za trestný čin poburovania. Z trestu si podľa svojich slov odpykal trinásť mesiacov, ktoré strávil v Bratislave, Ilave a na psychiatrickej liečebni. Prepustený bol pod tlakom medzinárodnej kampane, a na základe amnestie prezidenta republiky, s podmienkou na dva roky. Ani potom nenašiel prácu, tak odišiel do dôchodku. Opäť sa diskriminácia dotkla jeho ženy, ale tiež jeho dcéry, ktorej nebolo dovolené dostať sa na vysokú školu. Všetky tieto opatrenia ho nakoniec viedli k rozhodnutiu emigrovať. A ako na záver dodával, nebol to celý výpočet toho, čomu bol on a jeho rodina vystavený.⁴⁰²

Ďalší prípad mal súvislosť s procesom s Jaroslavom Šabatom. Dotýka sa však práva na prácu. V súvislosti s jeho procesom sa totiž začalo hovoriť aj o jeho právnikovi Josefovi Daniszovi. Podľa *Listov* sa režim snažil tohto právnika, ktorý zastupoval mnohých signatárov Charty 77 umlčať. Výbor Městského sdružení advokátů sa rozhodol zrušiť členstvo Dr. Danisze v advokácii. Ako dôvod bolo uvedené, že pri procese so signatárom Charty Jiřím Chmelem, spomenul procesy päťdesiatych rokov, a pri inej príležitosti mal poukázať na použitie fyzického násillia zo strany bezpečnosti proti signatárovi Charty. Skutočným dôvodom však, podľa *Listov*, malo byť prevzatie obhajoby Jaroslava Šabaty. Bolo rozhodnuté, že od 1. júna nemôže vykonávať svoju advokátsku funkciu. V závere sa *Listy* obracali na svojich čitateľov v zahraničí, aby upozornili verejnosť, a hlavne demokratické a právnické organizácie, aby žiadali zrušenie diskriminácie Dr. Danisze.⁴⁰³ V ďalšom čísle sa jeho prípadu venovali *Listy* opäť. Priniesli správu a začatí trestného konania proti Josefovi Daniszovi pre trestný čin útoku na verejného činiteľa. Pre rovnaký trestný čin bol už súdený v roku 1975, keď malo dôjsť, podľa tvrdenia príslušníkov VB, z jeho strany k ich verbálnej urážke. Bol odsúdený na tri mesiace s podmieneným odkladom na skúšobnú dobu jedného roku. Rozsudok však nenadobudol právoplatnosti, pretože Danisz sa proti nemu odvolal. V trestnom stíhaní zahájenom teraz bol obvinený, že ako obhajca Jaroslava Šabaty v priebehu výsluchu urážal predsedu senátu, mal ohovárať príslušníkov ZNB a ŠtB. Podľa VONS išlo

⁴⁰²KALINA Ján, Ladislav: *Výboru Zväzu slovenských spisovateľov*. *Listy*, 9, 1979, č. 3, str. 12–14.

⁴⁰³ *Umlčení čestného obhájce*. *Listy*, 9, 1979, č. 1, str. 24.

v tomto prípade o snahu umlčať Dr. Danisze, ktorý pôsobil ako obhajca signatárov Charty 77 a ľudí prenasledovaných za prejavy presvedčenia.⁴⁰⁴ Prípady sledovali *Listy* naďalej. Ďalšia informácia, ktorú priniesli bola o odsúdení Dr. Danisze. *Listy* v článku upozornili, že priebeh jednaní sa vyznačoval množstvom nezákonností. Odsúdený bol na desať mesiacov väzenia a zákaz činnosti na dva roky. Proti rozsudku sa odvolal.⁴⁰⁵

Cenzúra

Štátne zasahovanie do slobody médií alebo umenia bolo sprievodným javom komunistického režimu v Československu. Sloboda prejavu síce existovala, ale často to mohlo byť to posledné, čo človek prejavil. Na kontrolu toho, čo sa má písať či nepísať existoval Federálny úrad pre tlač a informácie, a k tomu ešte Slovenský a Český úrad pre tlač a informácie. Bolo kontrolované aké knihy, noviny, časopisy, divadelné hry či filmy môžu byť uverejnené, kto bude verejne vystupovať, všetko muselo prejsť cenzorským procesom.

Kritika týchto opatrení sa stala súčasťou exilových časopisov. Príležitosť využili v *Listoch*, keď písali o nariadení československým médiám nepísať o účasti americkej armády na oslobodzovaní Československa, a nepísať o 200. výročí Spojených štátov. „Nyní se začíná rozvíjet diskuse mezi Západem a Východem, kdo plní a kdo neplní helsinské dohody o spolupráci. Československý zákaz psát o Americe, její revoluci i obětech z druhé světové války je jen malým a jedním z prvních příspěvků do této diskuse.“⁴⁰⁶

Zákaz vystupovania sa dotkol Jaroslava Hutky. *Listy* priniesli správu o znemožnení jeho verejného vystupovania, a to napriek tomu, že sa tešil v spoločnosti obľube. Podľa *Listov* dlhšiu dobu neboli jeho nahrávky hrané v československom rozhlase ani o ňom nebolo písané v odbornej tlači. K tomu sa ešte mal pridať zákaz vystupovania na koncertoch, ktorý bol presadzovaný nátlakom na usporiadateľov alebo priamym zákazom. Podľa *Listov* problémy Jaroslava Hutky súviseli s tým, že nebol začlenený do oficiálnej agentúry, ktorá sprostredkovala vystupovania umelcov. Hutka tak pôsobil verejne na základe zákona č. 35/1965 Zb., podľa ktorého, môže autorská osobnosť, keď o jeho vystúpenie prejaví nejaká organizácia záujem, vystupovať bez sprostredkovateľa a prijímať za také vystúpenia honorár. Mnoho rokov Hutka takto vystupoval. Podľa autora článku úsilie znemožniť mu verejné vystupovanie vyvrcholilo zahájením trestného konania proti Hutkovi, za to, že údajne neoprávnene vystupoval a prijímal za vystúpenia honoráre. Neoprávnené malo byť z dôvodu, že vraj nebol dostatočne známou osobnosťou, aby mohlo byť v jeho prípade uplatňované

⁴⁰⁴ *Trestní stíhání advokáta JUDr. Josefa Danisze*. *Listy*, 9, 1979, č. 4, str. 53.

⁴⁰⁵ *Odsouzení Dr. Josefa Danisze*. *Listy*, 10, 1980, č. 2, str. 60–61.

⁴⁰⁶ *Jak se řídí u nás tisk aneb o čem se nesmí psát*. *Listy*, 6, 1976, č. 1, str. 11.

príslušné ustanovenie zákona č. 35/1965. To však podľa autora článku neplatí, pretože podľa zákona plnú zodpovednosť za takéto vystupovanie nesie usporiadateľská organizácia, ktorá určí či je možné vystupujúceho označiť za osobnosť. Podľa autora Hutkovo trestné stíhanie malo len zamaskovať snahu definitívne mu znemožniť činnosť. Podľa autora tak jediným jeho previnením bolo, že chcel spievať, tak ako sám chcel, a jeho stíhanie súviselo s potlačovaním osobitej a slobodnej kultúry, tak ako v prípade Plastic People.⁴⁰⁷

Zákazy sa dotkli aj divadla. *Listy* informovali o zákaze divadelnej hry, ktorú napísal Jiří Šotola, *Cesta Karla IV. do Francie a zpět*. Hra bola zakázaná potom čo bolo zistené, že vyznieva príliš protinemecky, čo bolo v rozpore s vtedajšou politikou vlády. V tom čase sa Československo snažilo mať so Spolkovou republikou dobré vzťahy a obávali sa, že hra by ich mohla poškodiť. Nepomohli ani návrhy na úpravy, ktoré by hru, ktorá už bola celkom hotová, zachránili.⁴⁰⁸

O ďalšom zákaze informovali v *Svědectví*. Tentokrát išlo o uverejnenie rozkazu riaditeľa podniku, ktorý bol zameraný proti výskytu protisocialistických tlačovín. Opatrenie bolo zavedené, pretože sa „protisocialistické a nepřátelské živly snaží narušovat naši cestu budování rozvinuté socialistické společnosti“.⁴⁰⁹ Taktiež sa malo zabrániť vylepovaniu alebo písaniu hanlivých nápisov.⁴¹⁰ Tento rozkaz bol zverejnený aj v *Listoch*.⁴¹¹

Ozývali sa aj samotný autori, ktorí upozorňovali na svoju diskrimináciu, jednou z nich bola spisovateľka Hana Ponická. Diskriminačné opatrenia na seba pozorovala od tretieho zjazdu slovenských spisovateľov, ktorý sa konal 2. marca 1977. Ohradzovala sa proti ohováraníu zo strany Čs. rozhlasu, bolo zastavené vydanie jej knihy, jej meno sa nemalo objaviť v titulkách filmu, na ktorom spolupracovala a bolo zastavené aj vydanie prekladu na ktorom sa podieľala.⁴¹²

Listy reagovali tiež na zriadenie Federálneho úradu pre tlač a informácie a priniesli svoj pohľad na tento nový úrad, ktorý pribudol k českému a slovenskému úradu pre tlač a informácie. Autor článku sa o zákone vyjadril, že je „pravým klenotem zákonodárne techniky podle sovětského vzoru“.⁴¹³ Podľa autora je tlač kvantitatívne aj kvalitatívne chudšia a úrad vznikol len preto, aby prispel k jej ďalšej regulácii. Takisto bolo podľa neho dôležité, že sa rozsiahlo presadzuje pozitívna cenzúra. To znamená, že sa majú čitateľom dostať do rúk

⁴⁰⁷ *Zastaňte se Hutky*. *Listy*, 7, 1977, č. 5, str. 9.

⁴⁰⁸ *Jiří Šotola na rožni cenzury*. *Listy*, 8, 1978, č. 6, str. 49–50.

⁴⁰⁹ *Důvěrné*. *Svědectví*, 14, 1977, č. 54, str. 179.

⁴¹⁰ Tamže, str. 179.

⁴¹¹ *Rozkaz*. *Listy*, 7, 1977, č. 5, str. 55–56.

⁴¹² PONICKÁ, Hana: *Hana Ponická sa ohradzuje*. *Listy*, 7, 1977, č. 6, str. 34–36.

⁴¹³ M.R.: *Tisk, kultura a plukovnícká junta*. *Listy*, 11, 1981, č. 1, str. 13.

žiadúce informácie a publikácie. Do čela úradu bol menovaný Zdeněk Čermák, dôstojník československej armády, čo podľa *Listov* znamenalo rozhodnú ruku vo vedení úradu. V jeho dosadení tiež videli úzku základňu pre výber vedúcich ideologických úradníkov. Podľa nich bolo dosadenie niekoho z armády alebo ministerstva vnútra jediná možnosť, pretože títo ľudia sú zvyknutí vykonávať rozkazy bez odvrávania a zbytočného premýšľania.⁴¹⁴

Na obranu slobody slova vystúpil aj Jaromír Šavrda, a to napriek tomu, že bol v minulosti väznený. Vyslovil sa proti zatknutiu Lenky Marčekové. *Svědectví* uverejnilo jeho príspevok, v ktorom sa zamyslel nad poéziou a jej zakazovaním v histórii Československa a jeho súčasnosti. Jeho zamyslenie súviselo s menom Lenky Marečkové, ktorá bola odsúdená za svoje verše. Autorovi článku sa nechcelo veriť, že by bol režim tak slabý, aby sa bál poézie a žiadal, aby ČSSR zrušila jej trest, a aby už úrady nikdy nestíhali poéziu. Podľa Šavrdu išlo o hlúpe počínanie, ktorým sa vláda Československa sama zosmiešnila pred očami sveta, a navyše zosmiešnila národ ktorému vládla.⁴¹⁵ V *Listoch* bol publikovaný aj zoznam umlčovaných autorov, nachádzalo sa na ňom dvestodvadsaťdeväť mien.⁴¹⁶

Ešte pred uverejnením tohto zoznamu, vzbudila pozornosť na medzinárodnom kongrese historikov v San Francisku, publikácia Viléma Prečana *Acta Creationis*. Obsahovala správu o katastrofálnom stave čs. historiografie po roku 1969 a zoznamom stoštyridsaťpäť historikov, ktorí mali zákaz publikovať. V úvode navyše zdôraznil, že po roku 1975 sa toto prenasledovanie historikov nezmiernilo.⁴¹⁷

Obrana a dodržiavanie občianskych a ľudských práv

Vo svojom prvom čísle z roku 1976 uverejnili *Listy* výpoveď Arthura Millera pred stálym podvýborom amerického senátu pre vyšetrovanie, ktorý usporiadal verejné vypočutie o stave slobody písať a vydávať v medzinárodnom meradle. Jeho výpoveď uverejnili v plnom znení. V úvode Miller kritizoval politiku Spojených štátov, ktorá podľa neho nemá právo poučovať cudzie vlády o tom, ako majú zachádzať so svojimi občanmi. V uvoľňovaní medzi ZSSR a USA videl síce isté pozitíva ako napr. „výmeny hokejových mužstev, symfonických orchestrů a uměleckých výstav“, je to podľa neho však príliš málo na to, aby sa na nich dal vybudovať mier. Hovoril o situácii v Československu, o ktorom povedal: „V Československu celá generace spisovatelů nesmí publikovat a jestliže jim tajná policie sbírá nedokončené rukopisy z psacích stolů.“ Konkrétne menuje Ludvíka Vaculíka, ktorý napísal, že „on a jiní

⁴¹⁴ M.R.: *Tisk, kultura a plukovníká junta*. *Listy*, 11, 1981, č. 1, str. 13.

⁴¹⁵ ŠAVRDA, Jaromír: *Ve věci poezie*. *Svědectví*, 19, 1985, č. 75, str. 550.

⁴¹⁶ *Seznam umlčovaných autorů*. *Listy*, 12, 1982, č. 2, str. 50–52.

⁴¹⁷ *Acta Creationis*. *Listy*, 10, 1980, č. 5, str. 53.

českoslovenští spisovatelé nemohou přemístit myšlenku z pravé strany mozku do levé bez obav z trestních sankcí“. K situaci v Československu sa vyjadroval aj ďalej, keď spomínal spisovateľov, ktorí nemohli uverejniť svoje práce, zabavené ešte ako rukopisy, pričom veľkú časť nich tvoria bývalí členovia komunistickej strany, ktorí nechcú návrat ku kapitalizmu, ale len tvoriť nezávislú kultúru, ktorá nemusí vyhovovať sovietskym úradom. To vidí ako ich hlavný hriech a podľa Millera je jeden smer v ktorom boli zvláštnym prípadom. Nemali koho požiadať o pomoc, pretože Sovietsi sa báli, že akákoľvek liberalizácia by ohrozila ich nadvládu a Spojené štáty sa musia len prizerať, aby náhodou nevzbudili nevôľu Sovietov. Podľa Millera Československí intelektuáli zostali obeťami mieru medzi USA a ZSSR. Situáciu porovnával s inými socialistickými krajinami. Hovoril zo svojej vlastnej skúsenosti, keď sa mohol v Maďarsku stretávať s tamojšími spisovateľmi bez toho, aby mali za chrbtom policajta. V Československu však policajt v civile obsadil stôl len kúsok od neho a všetko pozoroval. Popisuje ako sa zúčastnil jedného večierku v byte s ďalšími asi šiestimi spisovateľmi, keď po chvíli pod oknami zastavilo policajné auto a zostalo tam stáť. Vyjadril sa tiež k situácii žien týchto spisovateľov, ktoré kvôli tomu, že ich manželia sú na čiernej listine, musia robiť podradné práce. Situáciu v Československu prirovnáva k McCarthyismu. Vyzýval senát aj kongres, aby posúdili či útlak v Československu odporuje dohodám uzavretým v Helsinkách. Ak sa tak deje, majú sa Spojené štáty obrátiť na Sovietsky zväz a spýtať sa ho, čo v tejto situácii urobí. Ak by popieral, že sa niečo deje, senát sa má snažiť získať dôkaz. Ak ho získa, a sovietska vláda odmietne pokus o nápravu, USA podľa neho napriek tomu dosiahnu niečo dôležité. Spojené štáty tým budú môcť preukázať, že ich sila nespočíva len v presadzovaní svojich obchodných záujmov vo svete.⁴¹⁸

Piate číslo *Listov* z roku 1976 bolo z veľkej časti venované obrane občianskych práv. Prvý článok od Františka Janoucha upozorňoval na to, že aj v Československu je dôležité vedieť hájiť svoje práva a poznať zákony, pretože podľa neho, neboli Československé zákony úplne zlé, a pri ich znalosti sa ľudia môžu brániť. Podľa Janoucha teda nie je dôvod k depresii a beznádeji, treba si za svojimi právami stáť a nazývať veci pravým menom.⁴¹⁹ Ďalším článkom, ktorý sa venoval obrane občianskych práv, hovoril o právach občana a povinnostiach úradov. Podľa autora článku, ktorým bol „Advokát chudých“ si musia občania uvedomiť, že pri jednaní s úradom nie sú „v roli pokorného prosebníka, žmouľajúciho

⁴¹⁸ Arthur Miller *svědčí o Helsinkách, uvolnění a Československu*. *Listy*, 6, 1976, č. 1, str. 31–33.

⁴¹⁹ JANOUCH, František: *Umět hájit svá práva*. *Listy*, 6, 1976, č. 5, str. 1–2.

v ruce čepici a prošoupávajícího rohožky před referentskými dveřmi.⁴²⁰ „Advokát“ ľudom radí znalosť zákona č. 71/1967, ktorý určuje pravidla vzťahov medzi občanom a úradom, ktorý má demokratický charakter, a je dobre právne prepracovaný. V článku ponúka niekoľko príkladov z tohto zákona, na ktoré majú ľudia právo, a ktoré by mali poznať. Podľa neho by ľudia vždy pri jednaní s úradom mali ukázať znalosť zákona a svojich práv, aj keď podľa neho „nemá cenu dělat si přílišné iluze o účinnosti všech těchto [...] zákonů a ustanovení.“⁴²¹ Ďalším príspevkom o občianskym právam v tomto čísle bol článok o Amnesty international. V článku boli predstavené ciele, metódy, úlohy organizácie, štruktúra organizácie, národné sekcie, medzinárodná rada, medzinárodný výkonný výbor, medzinárodný sekretariát, rozpočet a príspevky, styk s vládami a úradmi a zdroje informácii tejto organizácie.⁴²² Hneď v nasledujúcom článku boli predstavené dokumenty a organizácie, ktoré majú na starosti ľudské práva. Išlo o Všeobecnú deklaráciu ľudských práv, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Záverečný akt o bezpečnosti a spolupráci v Európe a Vzorové minimálne pravidlá zachádzania s väzňami. Z organizácii boli predstavené Medzinárodná komisia právnikov, Medzinárodná liga pre ľudské práva, Červený kríž.⁴²³ *Listy* sa profilovali ako časopis určený hlavne pre čitateľov v Československu. Takto chceli občanom ukázať kam sa môžu obrátiť v prípade, že budú mať pocit diskriminácie a československé úrady zlyhajú v tejto pomoci. Túto možnosť *Listy* svojim čitateľom pripomenuli v podobnom článok, ktorý vyšiel o štyri roky neskôr. Článok hovoril o orgánoch, ktoré majú na starosti dohľad nad dodržiavaním ľudských práv, a na ktoré sa prípadne ľudia môžu obrátiť: Komisia ľudských práv OSN, Výbor pre ľudské práva – *Listy* však upozornili, že na Výbor sa jednotlivci z východoeurópskych štátov nemohli obrátiť, pretože tieto štáty neratifikovali protokol, ktorý by im to umožnil. Ďalšími menovanými organizáciami boli Komisia pre slobodu odborov a Komisia výkonnej rady organizácie UNESCO.⁴²⁴

Ďalším článkom sa *Listy* taktiež pokúsili pomôcť občanom ako sa brániť, tentokrát v prípade ak sa domnievajú, že sú odpočúvaný. Autor v ňom podáva popis techník odpočúvania, či už telefónov alebo odpočúvania v miestnostiach. Tiež navrhuje, ako by sa občania mohli proti takému niečomu brániť.⁴²⁵ Na začiatku však upozorňuje, že odpočúvanie

⁴²⁰ Advokát chudých: *Občan a úřad (aneb poučení o právech občana a povinnostech úřadu)*. *Listy*, 6, 1976, č. 5, str. 26.

⁴²¹ Tamže, str. 27.

⁴²² *Co je Amnesty international*. *Listy*, 6, 1976, č. 5, str. 28–30.

⁴²³ *Lidská práva – základní dokumenty a organizace*. *Listy*, 6, 1976, č. 5, str. 31–33.

⁴²⁴ *Nové možnosti obrany lidských práv*. *Listy*, 10, 1980, č. 5, str. 62–63.

⁴²⁵ BADATEL: *Jste odposloucháváni?* *Listy*, 6, 1976, č. 5, str. 33–36.

telefónov bol Československu trestný čin podľa § 239 a § 240.⁴²⁶ V článku autor ukazuje ako sú tieto moderné techniky používané k obmedzovaniu občianskych slobôd a práv. Samotná technológia bola získavaná nákupom zo zahraničia, kde bol jej predaj zákonom zakázaný, a určený len na export. Práve východoeurópske režimy boli odberateľmi týchto výrobkov, ktoré sami nevedia doma vyrobiť.⁴²⁷ Za článkom redakcia *Listov* zverejnila oznam, že by radi uverejnili príspevky ľudí, ktorý sa s technikami Ministerstva vnútra stretli na vlastnej koži. Ich rady a skúsenosti mohli podľa nich byť užitočné v boji za rešpektovanie ľudských práv.⁴²⁸ Na tento článok reagoval Josef Frolík, bývalí dôstojník ministerstva vnútra, ktorý emigroval z Československa do USA. Podľa neho bol predchádzajúci článok dobre spracovaný, čo sa týka technických prostriedkov, svojím článkom chcel prispieť hlavne k opísaniu ľudského faktoru týchto operácií, ktorý je podľa neho často rozhodujúcim činiteľom.⁴²⁹

Exilové noviny využívali aj prehlásenia jeho oficiálnych predstaviteľov, aby ukázali, že nie sú v súlade so skutočnosťou. Urobili tak aj v prípade Gustáva Husáka, ktorý povedal: „U nás platí stejná práva pro všechny občany. Každému, i když není členem komunistické strany, se dává možnost pracovat v masových organizacích, v odborech, v SSM, v SČSP, ve svazu žen atd. Nikoho nediskriminujeme.“⁴³⁰ Tento citát bol uverejnený v *Listoch* a podľa nich obsah tohto tvrdenia nebol v súlade so skutočnosťou. Podľa autora článku sú základy spoločenskej nerovnosti zakotvené v ústave, konkrétne vo vedúcej úlohe komunistickej strany. Ako príklad diskriminácie uvádza prijímanie na vysoké školy, kde bolo možné za robotnícky pôvod získať viac bodov ako za prejavene znalosti. Ďalší takýto príklad predstavovalo prijímanie do komunistickej strany. Aj keď mala strana mnoho členov, tí podliehajú prísrnemu výberu. Ako príklad najmasovejšej diskriminácie pripomína tisíce ľudí vylúčených zo strany a zbavených práce v rokoch 1970–1971.⁴³¹

Na porušovanie svojich ľudských a občianskych práv upozornila aj Vlasta Chramostová, ktorá taktiež bola zbavená svojej práce. Počiatok odoberania jej občianskych práv začal príchodom vojsk v roku 1968, keď pomáhala tieto udalosti natáčať a končilo podpísaním Charty 77. Podľa nej nemôžu byť v Československu dodržiavané ľudské práva,

⁴²⁶ Zákon č. 140/1961 Zb., trestný zákon, § 239, § 240, porušování tajemství dopravovaných zpráv. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-140> [cit. 13. 8. 2018].

⁴²⁷ BADATEL: *Jste odposlouchávání?* Listy, 6, 1976, č. 5, str. 36.

⁴²⁸ Tamže, str. 36.

⁴²⁹ FROLÍK, Josef: *Jste odposlouchávání? (Několik poznatků a rad z praxe)*. Listy, 7, 1977, č. 6, str. 48–51.

⁴³⁰ *Z projevu soudruha G. Husáka na obvodní konferenci KSČ Prahy 9*. Rudé právo, č. 39, 16. 2. 1976, str. 2.

⁴³¹ ŽIŽKOVÁK: *Rovnost občanských práv*. Listy, 6, 1976, č. 5, str. 37–38.

ak je ich uplatňovanie podmienené „požadavkom občanovi totálnej poslušnosti“. Nakoniec vyzvala k prepusteniu Františka Pavlíčka, Jiřího Lederera, Ota Ornesta a Václava Havla.⁴³²

Na obťažovanie zo strany Štátnej bezpečnosti sa sťažoval Jiří Hájek v dopise ministrovi vnútra. Pýtal sa ho na akom zákonnom podklade bol zo strany bezpečnosti obťažovaný a sledovaný. Ďalej ho zaujímalo prečo bol zadržaný dánsky turista, ktorý ho prišiel navštíviť, keďže k výsluchu ho odvedli bez udania dôvodu k zadržaniu. Podľa Hájka mohlo byť účelom tohto spôsobu zadržania „zahraničnému publiku a zastupiteľskému úradu země zadržaného hosta podán názorný príklad toho, jak se u nás dodržuje mezinárodní pakt o občanských a politických právech, [...] i příslušná část závěrečného paktu z Helsinek, popřípadě ukázáno, jak mírná je vůči skutečnosti kritika vyslovená v Chartě 77, nemohlo to snad být učiněno výrazněji“.⁴³³

K problematike interpretácie ľudských práv, vychádzajúcej zo Závěrečného aktu, sa vyjadrili v československom časopise *Právník*. Časť z ich článku publikovali v *Svědectví*, ako ilustráciu toho, ako sú v Československu vnímané ľudské práva, a ako sa pakty o ľudských právach dajú interpretovať. V článku mimo iné stálo: „Signatáři Charty 77 se na oba pakty [o lidských právech] a na Závěrečný akt [...] odvolávají s tím, že [...] se přímo jednotlivci dostalo určitých práv, přičemž používají termínu práva občana a člověka.“⁴³⁴ Podľa článku sa však „z iniciativy především socialistických zástupců“⁴³⁵, podarilo presadiť v oboch paktoch formulácie, že pri ratifikácii paktov vznikajú medzinárodne právne vzťahy medzi štátmi, ktoré musia štáty uskutočniť vnútroštátnymi opatreniami, ale nebola prijatá koncepcia, že by sa jedinec stal nositeľom subjektívnych práv. Prirodzene právne koncepcie mali byť dôsledne odmietnuté zástupcami socialistických štátov.⁴³⁶ V *Svědectví* bol citovaný len úryvok z celého článku, ku ktorému nebol daný žiadny komentár. Čitateľ tak mal sám pochopiť ako sú po právnej stránke v Československu vnímané ľudské a občianske práva.

Ako to bolo s dodržiavaním občianskych práv a o pomeroch, aké vládli v Prahe informoval na tlačovej konferencii po návrate z Československa britský advokát John Platts-Mills. *Listy* pripomínali, že ide o ľavicového právnika, ktorý bol podpredsedom Medzinárodného združenia demokratických právnikov, ktoré podporuje Sovietsky zväz, a jeho podpredsedom bol v tom čase tiež oficiálny československý zástupca. Pri svojej návšteve dospel Mills k záveru, že Československá justícia zlyháva, pokiaľ ide o občianske

⁴³² CHRAMOSTOVÁ, Vlasta: *Výzva Vlasty Chramostové*. *Listy*, 7, 1977, č. 3-4, str. 66–67.

⁴³³ HÁJEK, Jiří: *Policejní sledování*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 49–50.

⁴³⁴ SRNSKÁ, Milena: *Lidská práva v kapitalistických a socialistických státech ve světle mezinárodního práva*. *Právník*, 116, 1977, č. 5-6, str. 483.

⁴³⁵ Tamže, str. 483.

⁴³⁶ *Svědectví*, 14, 1977, č. 54, str. 242.

práva. Mills sám bol zatknutý pred budovou súdu, kde sa pokúsil zúčastniť odvolacieho konania s členmi VONS. O Deklarácii Spojených národov o ľudských právach sa vyjadril, že je síce vtelená do čs. zákonodarstva, ale sudcovia a celý justičný aparát ju úplne ignorujú. Zadržaný bol dve hodiny a o policajtoch sa vyjadril, že boli hrubý, jednali nepriateľsky a agresívne. Dokonca ani s písomným doporučením, ktoré dostal od ministra spravodlivosti ho do budovy súdu nepustili a odviekli ho na veliteľstvo ŠtB. Po prepustení sa v kaviarni stretol s hovorkyňou Charty Zdenou Tominovou, ale dostavila sa polícia a chceli ho zatknúť znova. Tominová sa snažila policajtom vysvetliť situáciu a zatkli ju, neskôr bola prepustená. Mills unikol zatknutiu tak, že vyšiel z kaviarne zadným východom.⁴³⁷

V *Listoch* informovali aj o zasadaní Výboru pre ľudské práva OSN, na ktorom sa jednalo ako sú plnené požiadavky Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach. Na programe bola aj správa Československa o plnení týchto dohôd, ktorú preložil prof. E. Kunz, riaditeľ ústavu štátu a práva ČSAV. Podľa *Listov* bývajú diskusie o týchto správach väčšinou formálne a netrávajú príliš dlho, avšak diskusia o československej správe trvala niekoľko hodín. Všetky delegácie pred zasadaním dostali *Bielu knihu* o ČSSR, ktorú v Paríži vydal Medzinárodný výbor pre podporu Charty 77, a často z nej pri zasadaní citovali. Československý delegát dostal množstvo otázok, ako napr. či text Charty 77 v niečom odporuje československým zákonom, a ak nie tak prečo sú jej signatári väznení, ako je to so slobodou cestovania, či je pravda, že sú čs. občania súdení za posielanie rukopisov do zahraničia a mnoho ďalších. Podľa *Listov* boli odpovede československého delegáta len málo presvedčivé, a len jedna podľa nich stála za pozornosť a to, že „čs. političti väzňové majú mnohem lepší podmínky, než obyčajní kriminálnici“. Podľa autora článku táto odpoveď bola významná v tom, že bolo prvý krát oficiálne priznané československou vládou, že v Československu boli politický väzni.⁴³⁸

O tom ako boli bránené či dodržiavané občianske práva od nástupu Gustáva Husáka ilustruje bilancia odsúdených, ktorú ponúklo *Svědectví*. Článok začína slovami Gustáva Husáka, o tom, že nikto nebude prenasledovaný, stíhaný alebo súdený za svoje názory. Autor však poukazuje, že už 10. novembra 1969 došlo k prvému procesu, obžalovaný boli František Navrátil a František Vitouš. Odsúdený boli na päť, resp. šesť rokov väzenia za údajnú prípravu teroristických akcií. 17. február 1970 osemnásť mesiacov pre spisovateľa Oto Filipa za podvratnú činnosť. 11. február 1971 odsúdený na päť a pol roka Jan Křížalkovic za roznášanie letákov, ktoré vraj urážali Červenú armádu. 19. marca 1971 pred súdom skupina

⁴³⁷ *Rozličné cesty ke sláve*. Listy, 10, 1980, č. 1, str. 51–52.

⁴³⁸ *V Ženeve o lidských právech v ČSSR*. Listy, 8, 1978, č. 2, str. 20.

údajných trockistov. Hlavná vlna procesov prišla v roku 1972. Potom prišla pauza v represiaciach, pretože režim si myslel, že situáciu mocensky zvládol. To však trvalo len do roku 1977, do nástupu Charty 77. Vyvrcholením do tej doby bol proces s členmi VONS v roku 1979.⁴³⁹ Článok popisuje viaceré prípady odsúdení a procesy, ktoré sa konali v Československu. Zhodou okolností článok vyšiel v roku piateho výročia podpísania Záverečného aktu z Helsínk, a taktiež v roku 1980 začala následná konferencia v Madride.

Obrane ľudských práv bol venovaný priestor aj pri príležitosti amsterdamského zhromaždenia za nukleárne odzbrojenie. Jiří Hájek sa ho nemohol osobne zúčastniť, ale zaslal dopis, ktorý uverejnili *Listy*. Vo svojom liste položil otázku ako zahájiť liečivý proces, čo sa týka zbavenia jadrových zbraní v Európe a zbavenia sa vojenskej konfrontácie. K tomu má podľa neho poslúžiť helsinský proces, započatý pred desiatimi rokmi. Ako dôležité v helsinskom dokumente vidí, že pripojil k podmienkam mieru dve položky, a to rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd a sebaurčenie národov. Toto majú podľa neho byť dohodnuté normy chovania, ktoré majú platiť medzi jednotlivcom a štátom, medzi spoločnosťou a štátom a medzi štátmi samotnými. Helsinský proces mal prispieť k plneniu princípov o realizácii opatrení, ktoré tam boli dohodnuté. Podľa Hájka bol však tento proces na ústupe, čo podľa neho ukazovali aj debaty v Madride na následnej konferencii KBSE, ktoré trvali veľmi dlho, a tiež na sterilnej diskusii vo Viedni o znížení výzbroje a vojsk v strednej Európe. Žiadny pokrok nevidel ani v jednaniach o posilnení dôvery v Štokholme a neuspokojivo vnímal výsledok jednaní v Ottawe o ľudských právach. Podľa neho aj keď tieto stretnutia ponúkli nejakú diskusiu, prejavuje sa v nich ideológia studenej vojny. Hájek videl v helsinskom pojmí mieru dobrú základňu pre spoluprácu medzi západnými mierovými hnutiami a občianskymi iniciatívami na Východe, ktoré vznikli v nadväznosti na Helsinky. Na Východe sa síce zaoberajú viac problémami ľudských práv, ale podľa neho sa v kontexte Všeobecnej deklarácie ľudských práv a Paktov o občianskych právach a helsinského záverečného aktu angažujú o mier v jeho nedeliteľnosti.⁴⁴⁰

Na tému boja za ľudské práva vo východnej Európe prebiehalo v dňoch 28. – 30. marca 1980 v NSR sympóziu, ktoré organizovala Politická akadémia Konrada Adenauera, v spolupráci so Slobodnou spoločnosťou pre podporu priateľstva s národmi Československa. Správy pracovných kruhov a záverečná diskusia predstavili problém a situáciu nasledovne. Cieľom bolo zachovanie a uskutočnenie ľudských práv, ktoré má hierarchicky závažnejší

⁴³⁹ VOLNÝ, Sláva: *Bilance*. Svědectví, 15, 1980, č. 60, str. 615–617.

⁴⁴⁰ HÁJEK, Jiří: *Amsterodamskému shromáždění za nukleární odzbrojení v Evropě*. Listy, 15, 1985, č. 6, str. 19–20.

význam ako ekonómia či šport (z pohľadu celosvetovej diskusie o bojkote moskovskej olympiády) alebo kvalita medzinárodného blahobytu. Podľa účastníkov sympózia, debaty o užitočnosti či hrozbe energie atómových elektrární zastierajú pohľad za oponu, za ktorou vo vzdialenosti len niekoľko sto kilometrov trpia ľudia, ktorí by boli šťastní keby mohli diskutovať tak druhoradý problém, pri jeho nepopierateľnej dôležitosti, ako je jadrová energia.⁴⁴¹

Na neustálu pozornosť bezpečnostných zložiek, pri ktorej boli porušované jeho práva, sa mohol tešiť Václav Havel. Generálnemu prokurátorovi napísal dopis, v ktorom ho informoval o akciách, ktoré proti nemu podnikli zložky ZNB v rámci jeho prázdninovej cesty, na ktorú sa vydal spoločne s Dr. Jitkou Vodňanskou. Už pred cestou rozoslal Havel dopisy rôznym známym, u ktorých sa chcel zastaviť, takže predpokladal, že plán jeho cesty bol bezpečnostným zložkám známy. To sa po ceste potvrdilo, keď ich príslušníci sledovali na každom mieste kam prišli. V prípade zablúdenia im dokonca ochotne ukázali cestu. Prvé komplikácie sa objavili pri prvej zastávke v Pekle. Tam mal usadlosť Ladislav Lis. Objavili sa tam príslušníci ZNB a pýtali sa na dokument Charty 77, ktorý mal súvisieť so sedemnástym výročím 21. augusta. Dokument síce nemali a príslušníci ho nikde nenašli, ale Havel bol predvedený na výsluch do Prahy, čím podľa vlastných slov stratil dva dni cesty. Následne cesta pokračovala, až na sprevádzanie príslušníkmi, v podstate bez problémov. Až do 16. augusta, keď dorazili do Bratislavy k Miroslavovi Kusému. Po krátkom čase, ktorý u neho strávili, prišli príslušníci ZNB, spravili domovú prehliadku a Havel bol odvedený na výsluch, kde sa ho opäť pýtali na onen spomínaný dokument, a na dôvod jeho cesty po ČSSR, keďže si mysleli, že tá nejak súvisela s výročím 21. augusta. Nakoniec mu bolo povedané, aby v ceste nepokračoval, a ako podozrivý bol v predbežnom zadržení. Na protest proti tomu držal hladovku. Po prepustení mu oznámili, aby odišiel z Bratislavy a zakázali mu do nej dvadsať rokov vstúpiť. Z Bratislavy ho sprevádzala policajná eskorta. Jitka Vodňanská, s ktorou cestoval, bola v Bratislave tiež zadržaná. Po prepustení ju posadili na vlak do Prahy, a to napriek tomu, že u Havla v aute mala všetky svoje veci, ešte aj kľúče od bytu. Na záver v dopise generálnemu prokurátorovi zdôraznil, že Charta 77 je občianskou iniciatívou založenou na ústavne zaručenom petičnom práve. Zdôraznil, že prenasledovanie a diskriminácia je v rozpore s ústavou a medzinárodnými paktami o ľudských právach, čím chcel povedať, že keby cesta nejak súvisela s Chartou, pričom dodal, že nesúvisela, tak nebol podľa neho dôvod k akýmkoľvek bezpečnostným zásahom.⁴⁴²

⁴⁴¹ *Boj za ľudské práva vo východnej Európe*. Svědectví, 16, 1980, č. 61, str. 9.

⁴⁴² HAVEL, Václav: *Václav Havel generálnímu prokurátorovi ČSSR*. Listy, 15, 1985, č. 5, str. 8–10.

Za čiastočne humornú sa dá považovať správa, ktorou Václav Havel informoval predsedu vlády o zabavení svojho počítača. Ako dôvod zabavenia bolo uvedené, že môže byť nástrojom trestnej činnosti. Proti tomu však Havel vzniesol niekoľko námietok. Za prvé uviedol, že počítač bol zabavený neodborníkmi, čo môže viesť k poškodeniu počítača, a za druhé, príslušníci Bezpečnosti považovali za počítač jeho klávesnicu, pričom monitor mu dokonca ponechali, pretože ho považovali za televízor. Ďalej argumentoval, že dáta uložené v počítači nemajú listinnú podobu a nemôžu teda slúžiť ako dôkaz čohokoľvek. Taktiež boli zabavené aj diskety pri ktorých uvádza rovnaký argument. Ktokoľvek disketu môže zmazať a dať tam niečo iné. Predsedu vlády v dopise požiadal o navrátenie počítača, s tým, aby ho naspäť zapojil odborník, aby sa uistil, že počítač neobsahuje žiadne vírusy.⁴⁴³

Podobne ako Havlov počítať, predstavovali nové technológie pre režim hrozbu. Vďaka nim mohlo ľahšie dochádzať ku komunikácii s okolitým svetom a bolo ťažšie ich kontrolovať. Medzi novú technológiou sa zaradilo aj video. Zaujímavý pohľad naň poskytlo *Svědectví* vo svojom článku. Podľa nich naháňalo strach dozorným orgánom nad správnu kultúrou, pretože si tak ľudia mohli doma pozrieť kedy chceli, a čo chceli a nikto ich nemohol kontrolovať. Trestným činom sa tak stalo aj predávanie nahratých videokaziet a ich kupovanie. V tom čase však tento strach dozorných orgánov nebol príliš opodstatnený, keďže video vlastnilo v tej dobe asi 1% obyvateľov.⁴⁴⁴ Nádeje však boli vkladané do nových technológií, ktoré mohli priniesť viac informácii a tým aj viac slobody, išlo napr. o satelitné vysielanie televízií, ktoré sa dalo zachytiť aj v Československu.⁴⁴⁵ Technologická revolúcia nahľadávala stabilitu komunistických režimov. Sami komunisti si uvedomovali svoje technologické zaostávanie, avšak vedeli, že zavádzanie nových informačných technológií oslabí ich možnosti kontrolovať komunikáciu a informácie.⁴⁴⁶

O tom ako a kto porušuje ľudské práva však nepísali len v exilových časopisoch, ale aj v domácich. *Tribuna* publikovala článok s príznačným názvom *Kdo porušuje ľudská práva* a s ešte príznačnejším podtitulom *Zahraničnopolitická doktrína USA*. Podľa článku bolo treba ukázať socialistické krajiny ako antihumánne. Pritom v Spojených štátoch sa rozširovala politická represia proti občanom USA s odlišným názorom. Autor v článku kritizuje novo prijaté zákony o preventívnom zadržaní a o zneužívaní nebezpečenstva terorizmu, keď občania môžu byť uväznení na desať rokov s napomáhaním teroristickým vládam alebo

⁴⁴³ HAVEL, Václav: *Václav Havel predsedovi vlády L. Adamcovi o zabaveném počítači*. Listy, 19, 1989, č. 1, str. 29–30.

⁴⁴⁴ *Video a cenzori*. Svědectví, 21, 1987, č. 81, str. 19.

⁴⁴⁵ STRÁNECKÝ, Miloslav: *Televize bez hranic*. Svědectví, 22, 1989, č. 86, str. 305–306.

⁴⁴⁶ ORSÁG, Petr: *Mezi realitou, propagandou a mýty. Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968–1989*. Praha 2016, str. 216.

organizáciám. Taktiež spomína rasizmus ako formu porušovania práv.⁴⁴⁷ Kritika Spojených štátov bola určite oprávnená. Zaujímavosťou tohto článku (a aj tých ďalších) je však to, že nereflektujú ľudské práva v Československu. Nevidia problém ich nedodržovania, ignorujú ho. Nepripúšťajú žiadne porušovania práv u seba doma a pri kritike poukazujú na chyby druhých.

Aj v lete 1989 napísala *Tribuna* článok o ľudských právach. Išlo o príspevok k činnosti nelegálnych štruktúr, tak označili predstaviteľov Charty 77. Charta vo svojom článku písali s malým ch. Podľa autora článku nevznikla Charta na základe helsinského procesu, ale z iniciatívy ľudí, ktorých cieľom bolo bojovať proti socialistickému zriadeniu. Článok menoval aj konkrétnych ľudí, ktorých obviňoval napr. zo zahraničných stykov, ktorými sa mali snažiť podkopať socializmus v Československu. Mnohí z menovaných boli tiež obvinení, že nesú zodpovednosť za „destrukciu politického systému“ v roku 1968.⁴⁴⁸ Článok si vyslúžil pokračovanie v ďalšom čísle, kde bol opäť popísaný antisocialistický program Charty. Podľa autora sa snažili diskreditovať KSČ a socialistický štát a snažili sa využiť na svoje ciele tiež prestavbu.⁴⁴⁹

„Pod záminkou obrany ľudských práv rozvíjajú antkomunistické masové sdělovací prostředky [...] jednu z největších a nejzlovolnějších kampaní posledních let vedenou proti socialistickým zemím. V nebývalém měřítku se každým dnem, každou hodinou uskutečňuje dějinná konfrontace pojetí svobody a práv člověka v socialismu a v kapitalismu.“⁴⁵⁰ Tak začína úvod publikácie *Socialistická demokracie a lidská práva*, ktorá bola určená len pre vnútorné potreby lektorov Socialistickej akadémie ČSSR. Autor za najväčšiu prednosť socialistického zriadenia považoval, aj tlačou neustále zdôrazňované, sociálnoekonomické práva, predovšetkým právo na prácu. Za významné bolo tiež považované právo na ochranu zdravia a liečebnú starostlivosť, hmotné zabezpečenie v starobe. Autor dokonca tvrdí, že v Československu bola zaručená tiež sloboda prejavu, hlavne sloboda slova a tlače. Publikácia vymenovávala aj ďalšie slobody, ktoré však nemajú byť chápané abstraktne a nezávisle na spoločenských a triednych vzťahoch.⁴⁵¹ V podobnom duchu bol v roku 1987 natočený propagandistický dokumentárny film *Lidská práva v ČSSR*. Ľudské práva boli vykresľované z hľadiska toho, že sú v československých zákonoch, avšak nerozoberalo sa ich dodržiavanie.

⁴⁴⁷ HORÁK, Karel: *Kdo porušuje lidská práva*. *Tribuna*, 19, 1987, č. 5, str. 1 a 3.

⁴⁴⁸ HORA, Václav: *Co se skrývá za hesly o lidských právech*. *Tribuna*, 21, 1989, č. 27, str. 3 a 8.

⁴⁴⁹ HORA, Václav: *Co se skrývá za hesly o lidských právech*. *Tribuna*, 21, 1989, č. 28, str. 8–9.

⁴⁵⁰ KORANDA, František: *Socialistická demokracie a lidská práva*. Praha 1981, str. 5.

⁴⁵¹ Tamže, str. 6–27.

Druhá vec bola dávanie dôrazu na hospodárske a sociálne práva, tie však často tiež neboli striktne dodržiavané.

Ľudia však nezdíeľali oficiálne názory režimu na dodržiavanie ľudských práv. Z toho dôvodu sa 10. decembra 1987 konala na Staromestskom námestí manifestácia ku Dňu ľudských práv. Podľa *Listov* v ten deň vypadala Praha ako policajné mesto. V článku autor popisoval postupné zaplňovanie námestia. Desať minút pred piatou sa zdalo, že jedinými účastníkmi manifestácie budú členovia bezpečnostných zložiek. Vzápätí však prišlo zopár chartistov. Keď videli, že účasť asi nebude príliš vysoká, tak si chceli aspoň minútou ticha uctiť Deň ľudských práv. Všetko ale začalo tesne pred piatou. Ľudia, ktorí do tej doby predstierali prehliadanie okolia, sa zrazu zomkli okolo Husovho pomníku a náhle sa na námestí zhromaždilo niekoľko tisíc ľudí. Tí si kladli otázku, kde sú predstavitelia Charty, ktorí túto udalosť zvolali. Odpoveď bola jednoduchá, boli doma strážený vo svojich bytoch.⁴⁵²

Akcia však pokračovala aj bez nich a impulzom pre ľudí, aby začali skandovať o slobode a ľudských právach, boli traja mladíci, ktorí sa snažili dostať na stupeň Husovho pomníku, odkiaľ ich však zakaždým odviekli príslušníci bezpečnostných zložiek. Na manifestácii bolo počuť heslá ako: Nech prehovorí Havel, my chceme slobodu, viac demokracie a podobne. Okolo pol siedmej sa zhromaždenia pomaly rozchádzalo. Libuše Šilhánová jedna z hovorkyň Charty 77 sa vyjadrila, že sa zúčastnilo asi 2 000 – 2 500 ľudí, čo považovali, vo vtedajšej politickej situácii, z úspech. A dodala, že s podobnými akciami musí politická moc rátať aj do budúcnosti.⁴⁵³

Manifestácie sa množili s približujúcim sa rokom 1989. *Svědectví* prinieslo informáciu o manifestácii v Bratislave, ktorá sa konala 25. marca 1988 za prítomnosti veľkého množstva represívnych zložiek. Jej organizátorov v priebehu dňa pre istotu zatkli, išlo hlavne o Františka Mikloška, Jána Čarnogurského a ďalších. Na námestí sa niekoľko tisíc ľudí podarilo dostať a zapálili sviečky a zaspievali hymnu. V tom sa ozvali amplióny s výzvou, aby sa ľudia rozišli. Asi o desať minút vtrhli policajné autá na námestie a začali vrázať do ľudí, keď tí sa ani po opakovanej výzve nerozišli, tak začali týchto ľudí mlátiť. Zadržaných bolo množstvo ľudí vrátane niekoľkých západných novinárov.⁴⁵⁴

⁴⁵² *Jak to bylo na Staroměstském náměstí*. *Listy*, 18, 1988, č. 1, str. 11–12.

⁴⁵³ Tamže, str. 11–12.

⁴⁵⁴ A.K.: *Jak to bylo v Bratislave*. *Svědectví*, 21, 1988, č. 83-84, str. 512–514.

V roku 1989 sa už situácia zdala ďaleko voľnejšia. Mohol sa tak uskutočniť beh za prepustenie politických väzňov. Uskutočniť sa mal 1. mája 1989 a trvať mal až do prepustenia všetkých politických väzňov. Každý deň od 17.00 mal niekto bežať.⁴⁵⁵

Listy informovali o konaní medzinárodnej konferencie o ľudských právach v Krakove, ktorá sa konala v roku 1988 a organizovali ju Solidarita a Sloboda a mier. Zišlo sa dvesto zahraničných a šesťsto poľských účastníkov. Medzi nimi aj zástupca Charty 77. Medzinárodné sympóziu chceli nezávislé iniciatívy zorganizovať v Prahe, napriek vyhrážkam ŠtB.⁴⁵⁶

Podporu pre politických väzňov v Československu vyjadrila Medzinárodná spoločnosť pre ľudské práva. *Listy* informovali o začatí reťazovej hladovky, ktorú aktivisti zahájili. Mala trvať celý rok a jej prostredníctvom chceli upozorniť na nespravodlivo väznených a prenasledovaných občanov v Československu. Žiadali tiež predstaviteľov Československa, aby títo ľudia boli prepustení z väzenia.⁴⁵⁷

Za veľký úspech bolo považované konanie seminára o ľudských právach priamo v Moskve. Príprava nebola jednoduchá, ale všetko sa podarilo dohodnúť a začiatok seminára bol stanovený symbolicky na 10. decembra. Nastali však problémy, keď sa mnohí, hlavne západní účastníci mali problém dostať sa do Moskvy. Z východného bloku sa to z nezávislých iniciatív podarilo len Charte 77. Aj cez problémy sa tam však väčšina účastníkov dostala. Autor označil moskovský seminár za veľký morálny úspech, ktorý do budúcnosti zaväzuje. Podľa autora sa netreba báť zahraničných kontaktov, ale vyhľadávať ich.⁴⁵⁸ Od rovnakého autora bol tento článok publikovaný aj v *Svědectví*.⁴⁵⁹

Listy priniesli krátku správu o zložení Helsinského výboru. Ustanovený bol 8. decembra 1988, predsedom bol zvolený Jiří Hájek⁴⁶⁰ a uverejnili vo svojom ďalšom čísle text výzvy *Několik vět*, ktorá žiadala prepustenie politických väzňov, slobodu zhromažďovania, vyznania a ďalšie požiadavky.⁴⁶¹ V tom istom čísle zverejnili aj akčný program Demokratickej iniciatívy, ktorý okrem iných požiadaviek žiadal tiež presadzovanie ľudských a občianskych práv v ústave.⁴⁶² Roky 1988 a 1989 sa vyznačovali väčším množstvom nezávislých iniciatív, ktoré predznamenávali koniec režimu.

⁴⁵⁵ *Československá společnost za veselejší současnost*. *Svědectví*, 22, 1989, č. 88, str. 781.

⁴⁵⁶ *Mezinárodní konference v Krakově a Praze*. *Listy*, 18, 1988, č. 6, str. 29.

⁴⁵⁷ VANĚČKOVÁ, Dagmar: *Řetězová hladovka za čs. politické vězně*. *Listy*, 18, 1988, č. 2, str. 51.

⁴⁵⁸ URBAN, Jan: *Ještě k moskevskému semináři o lidských právech*. *Listy*, 18, 1988, č. 2, str. 28–33.

⁴⁵⁹ URBAN, Jan: *Chartisté v Moskvě – mezi svými*. *Svědectví*, 21, 1988, č. 83–84, str. 553–565.

⁴⁶⁰ *Helsinský výbor ustaven*. *Listy*, 19, 1989, č. 1, str. 25.

⁴⁶¹ *Několik vět*. *Listy*, 19, 1989, č. 4, str. 1–2.

⁴⁶² *Akční program Demokratické iniciativy*. *Listy*, 19, 1989, č. 4, str. 45.

Cirkev a náboženstvo

Za jeden zo základných pilierov ľudských a občianskych práv bola považovaná sloboda vyznania, viery a presvedčenia. Komunistický režim však toto právo vždy potlačoval a toleroval ho len do určitej miery, a to tak, že ho sám ovládal. Ak niekto vykonával náboženské obrady bez jeho povolenia, dotýčny za to niesol následky.

Na porušovanie náboženského vyznania sa vo svojom článku zamerail Jiří Otava, pretože podľa neho informácie o Československu po roku 1968 pochádzali predovšetkým od vylúčených členov KSČ a popisujú ich diskrimináciu a perzekúcie. Podľa autora to mohlo v zahraničí vyvolať dojem, že vládnuca skupina si vybavuje účty s bývalými členmi KSČ a ostatné skupiny obyvateľstva nemajú do takej miery obmedzené slobody. Autor sa teda v článku zamerail prevažne na porušovanie náboženského vyznania, ktoré je zaručené ústavou. V článku kritizoval zasahovanie štátnej moci do cirkevných záležitostí, aj keď zákon hovoril o opaku.⁴⁶³ Navyše bola sloboda vyznania zakotvená v helsinskom dokumente, v siedmom princípe o rešpektovaní ľudských práv a základných slobôd vrátane slobody myslenia, svedomia, náboženstva a presvedčenia.⁴⁶⁴ Porušenie slobody náboženského vyznania bolo teda aj porušením helsinských dohôd a medzinárodného paktu o ľudských právach, ktoré boli súčasťou Československého zákonodarstva.

To však nebránilo tomu, aby v československom zákonodarstve mohli odsúdiť občanov podľa § 178, trestný čin marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Na jeho základe boli odsúdený na dvanásť a pätnásť mesiacov Vojtech Srna a Miloslav Šváček. Srna sa mal trestného činu dopustiť tým, že prislúhoval poľskému kňazovi pri omšiach v esperantskom tábore v Herborticih a Šváček sa mal dopustiť napomáhaniu k tomuto trestnému činu, tým že tieto omše povolil. Tak ako napísali *Listy* rozsudok bol proti ľudským a občianskym právam, a taktiež v rozpore s dohodami z Helsínk.⁴⁶⁵

V súvislosti s náboženstvom informovali *Listy* o dvoch ďalších rozsudkoch. Jeden prišiel z Olomouca a druhý sa odohral v Lounech. V Olomouci sa jednalo o šesť osôb, z toho dvaja kňazi. Obžalovaný boli za nezákonný obchod s náboženskou literatúrou. Súd im vyniesol rozsudok, v ktorom obžalovaný Jan Krumpholc dostal trest tri roky, duchovný Rudolf Šmahel a František Lizna (signatár Charty 77) dvadsať mesiacov, rovnaký trest dostali aj šesťdesiatšedemročný Josef Adámek (signatár Charty 77) a šesťdesiatjedenročný Jan Vlček. Jan Odstrčil bol odsúdený na desať mesiacov. Krumpholc mal mať podľa rozsudku

⁴⁶³ OTAVA, Jiří: *Společně v tábore vyvržených*. *Listy*, 6, 1976, č. 6, str. 1–5.

⁴⁶⁴ *Závěrečné akty z Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě*. Ostrava 1993, str. 12.

⁴⁶⁵ *Tresty za účast na mši*. *Listy*, 9, 1979, č. 4, str. 52.

doma tajnú tlačiareň, Šmahel a Lizna boli odsúdená za porušenie devízových predpisov, keď mali údajne prevziať od západonemeckého kňaza päťtisíc mariek. Krumpholc a Vlček si tresty vo väzení odpykali už v päťdesiatych rokoch, vtedy však tresty boli tvrdšie a odsediť si museli jedenásť, resp. desať rokov. Správu o tomto procese prinieslo tiež *Svědectví*. Podľa *Svědectví* boli uznaní vinnými za rozširovanie náboženskej literatúry, za ktorú mali dostať zaplatené, čím sa mali dopustiť prečinu nedovoleného podnikania (zmienených päťtisíc mariek). V *Svědectví* ešte navyše uviedli, že všetci obžalovaní prehlásili, že náboženskú literatúru rozširovali iba zo svojho presvedčenia, a nie pre zisk.⁴⁶⁶

V Lounech bol odsúdený katolícky kňaz Josef Kordík na jeden rok väzenia podmienene za odslúženie štyroch omší bez povolenia. Kordík patril aj k signatárom Charty 77. Pri súde sa ho zastal pražský arcibiskup František Tomášek. Podľa *Listov* to ukazuje, že hlavy katolíckej cirkvi pociťujú perzekúciu kňazov ako útok na samotnú cirkev.⁴⁶⁷

V *Listoch* bola väčšia pozornosť cirkvi venovaná v šiestom čísle z roku 1982. Podľa článku pokračoval v Československu boj proti cirkvi. Zatýkaní boli katolícki aktivisti, robené domové prehliadky. Správa hovorila o zatknutí Heleny Gondovej, u ktorej urobili domovú prehliadku s tým, že hľadali drahé kovy a pornografiu. Ani jedno z toho nenašli, ale objavili u nej náboženskú literatúru, prečin ďaleko horší. Zatknutý bol tiež František Novajevský, ktorý sa neustále snažil dostať do seminára, ale nevyhovoval požiadavkám. ŠtB si všimla opakovaných prihlásení a ubezpečili ho, že sa tam dostane, ak bude donášať na ostatných, to odmietol.⁴⁶⁸

Ďalší zásah ŠtB do cirkvi, o ktorom informovali *Listy*, sa týkal detí a mládeže, ktoré sa zúčastňovali katolíckych bohoslužieb. Vyšetrovateľ Hošala začal s vypočúvaním priamo v škole. V riaditeľmi boli vypočúvané tri žiačky štvrtej triedy základnej školy. Výsluch prebiehal bez prítomnosti rodičov detí. Dostávali otázky, kto ich učí náboženstvo, čo ich učia spievať, kto hrá na gitaru atď. Deti mali potom podpísať zápis, v ktorom nevedeli čo je. Jedno z dievčat nechcelo vypovedať a ani podpísať zápis. Pri odchode zakričala na vyšetrovateľa: „A just budu chodit do kostela!“⁴⁶⁹ Na druhý deň si išli rodičia detí do školy sťažovať, ale do veci neboli nijak zahrnutý. 7. októbra Hošala vypočúval študentku tretieho ročníku gymnázia. Kládol jej podobné otázky ako v predchádzajúcom prípade a vyhrážal sa jej, že sa nemusí dostať na vysokú školu, takže nakoniec podpísala aj zápis. 8. októbra sa konala omša o 18 hodine. Po nej zostalo asi tridsať detí aj s rodičmi v kostole, kde sa pripravovali na prvé sväté

⁴⁶⁶ JK: *Záznam. Svědectví*, 17, 1981, č. 65, str. 4–7.

⁴⁶⁷ *Rozsudky v Olomouci a Lounech. Listy*, 12, 1982, č. 1, str. 32.

⁴⁶⁸ *Boj proti církvi v Československu. Listy*, 12, 1982, č. 6, str. 29.

⁴⁶⁹ *Události ve Velkém Krtiši a v Dolních Plachtincích. Listy*, 13, 1983, č. 1, str. 74.

prijímanie. Prítomný bol aj vyšetrovateľ Hošala, a keď chcel kňaz prepustiť deti domov, prikázal nikoho nepustiť von a po každom chcel, aby mu nadiktoval svoje meno. Proti chovaniu príslušníka sa ohradil správca farnosti a opäť vyzval deti, aby išli domov. Hošala však nikoho nechcel pustiť, voči čomu sa začali ohradzovať už aj rodičia. Z kostola pustil len deti, ktoré boli zo svojimi rodičmi a rodičov, ktorí sa ozvali chcel legitimovať. Keď niektorí rodičia upozornili, že bol evidentne pod vplyvom alkoholu, tak podľa autora článku opadlo jeho suverénne a arogantné vystupovanie. Jeden z rodičov ho požiadal, aby mu nadiktoval číslo jeho služobného preukazu, čo odmietol. Väčšina detí s rodičmi potom odišli domov, debata s niektorými sa pretiahla ešte do pol ôsmej večer. Hošala nakoniec žiadal správcu farnosti, aby ukludnil zostávajúcich rodičov a na celú vec zabudol ako by sa nestala.⁴⁷⁰

Prijímanie na školy

Jednu z foriem ako potrestať ľudí nepohodlných režimu predstavovalo prijímanie na stredné a vysoké školy. Mohlo ísť o deti, ktorých rodičia nemali dobrý kádrový posudok alebo samotných študentov hlásiaci sa na vysoké školy považoval režim za nežiadúcich pre ich vlastnú činnosť.

Ako už bolo spomenuté v iných článkoch, diskriminácia sa týkala prijímania na stredné a vysoké školy. *Listy* o tom priniesli správu, v ktorej autorka článku popisuje problémy týchto ľudí, ktorí sa na školu nedostali, a to napriek svojim skvelým študijným výsledkom, zloženiu prijímacej skúšky a dokonca ich aj prijímacia komisia odporučila k prijatiu. Neprijímaní boli z dôvodu, že oni, ani ich rodičia, sa dostatočne neangažujú alebo sa angažovali nejakým spôsobom v minulosti proti režimu. Autorka nezabúda ani na najprísnejšie posudzovaných, ku ktorým patria deti vylúčených komunistov a nekomunisti, ktorí sa kriticky vyjadrovali ku vtedajším politickým a kultúrnym pomerom v ČSSR. Nechcela však tvrdiť, že diskriminácia platí totálne, ale týkala sa predovšetkým detí kritických nekonformných občanov, podľa nej však ide stále o veľký počet.⁴⁷¹ V prípade, že ide o akýkoľvek počet, či už menší alebo väčší, každá diskriminácia musí byť neprípustná. Autorka svoj list adresovala organizácii UNESCO, aby pomohla zastaviť vzdelanostnú diskrimináciu v Československu.⁴⁷²

S popisom z predchádzajúceho článku sa do veľkej miery zhodoval ďalší, ktorý hovoril o tom, ako funguje prijímacie konanie na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity. Do *Listov* ním prispel autor s pseudonymom Pedagog. Svoj článok začal rozdelením na

⁴⁷⁰ *Události ve Velkém Krtiši a v Dolních Plachtincích*. *Listy*, 13, 1983, č. 1, str. 74–75.

⁴⁷¹ TROJANOVÁ, Helena: *Help, Unesco!* *Listy*, 7, 1977, č. 1, str. 46–47.

⁴⁷² Tamže, str. 46–47.

skúšobné a prijímacie komisie. V skúšobných boli traja ľudia. Predsedom bol vždy kandidát alebo člen KSČ. Predseda mal právo veta. Ďalší dvoch členov predstavovali profesori a docenti. Členovia komisií vždy absolvovali školenie. Obsah bol však rozdielny, pre členov komisie bol obsah školenia o tom, že majú dbať predovšetkým na vedomosti, dovtedajšie vysvedčenia, záujem o prax, sčítanosť prihlásených študentov atď. U predsedov školenie prebiehalo inak. Obsah školenia bol dôverný. Zásady, ktoré boli predsedom vytyčené sú: „V žiadnom prípade nedoporučovať k prijetí na fakultu takového studenta, u ktorého má jeden z rodičov, alebo i oba, zrušené členstvo ve strane, a to i přes výborná vysvedčeni a doporučení školy a různých společenských organizací. Dále dbát na přijetí především těch uchazečů, jejichž oba rodiče (nebo aspoň jeden) jsou ve strane, jsou nebo byli dělníky nebo rolníky a mají kladné posudky od Občanských výborů a uličních organizací KSČ z místa bydliště.“⁴⁷³

Obdobne malo prebiehať školenie študentov-zväzákov (kandidátov alebo členov KSČ a spravidla funkcionárov SZM), ktorí boli rovnoprávnymi členmi komisií, a tiež odporúčali uchádzačov k prijatiu alebo neprijatiu. Zasadali oddelene od skúšobných komisií, a v asi polhodinovom pohovore si uchádzača preklepli. Tí vyplnili dotazník, kde sa okrem všeobecných otázok pýtali na rok 1968, kládli otázky zo zväzáckych stanov a požadovali podpis na účasť na prázdninovej brigáde, ktorú museli absolvovať aj v prípade neprijatia. Skúšobných komisií na FF bolo toľko koľko sa otváralo odborov. Prijímacia komisia bola len jedna, deväť členná. V jej čele zasadal dekan. Ďalšími členmi boli vedúci kádrového oddelenia, zástupca národnej fronty, atď.⁴⁷⁴

Následne sa už autor dostal k priebehu prijímacieho konania. V máji prebiehalo na diaľkové štúdium, v júny na denné štúdium. Proces do diaľkového bol administratívne jednoduchší. Hlásilo sa menej uchádzačov, otváralo sa menej odborov. Dopredu boli administratívne vylúčený uchádzači z Moravy a Slovenska, s odôvodnením, že tam predsa majú svoje školy. Skoro polovica uchádzačov nemala odporúčanie od zamestnávateľa. Zamestnávateľ totiž často uviedol, že uchádzač o štúdium na VŠ nemá po jej skončení s dosiahnutou kvalifikáciou v ich podniku možnosť ďalšieho uplatnenia.⁴⁷⁵

Prijímanie do denného štúdia bolo podľa autora zložitejšie. Podľa tvrdenie autora článku sa v apríli a máji na fakulte začali objavovať rôzni známi, ktorý hľadali „kontakty“ na pracovníkov fakulty. Samotná fakulta uchádzačov najskôr prizvala na písomné skúšky, ktoré však mali mať len formálny charakter a neprizeralo sa na ich výsledky. Otázky boli dlho

⁴⁷³ Pedagóg: *Prijímací řízení*. Listy, 9, 1979, č. 3, str. 43.

⁴⁷⁴ Tamže, str. 43.

⁴⁷⁵ Pedagóg: *Prijímací řízení*. Listy, 9, 1979, č. 3, str. 43.

dopredu známe a dostávali sa na verejnosť. Potom nasledovali skúšobné komisie, skúšalo sa od ôsmej ráno až do večera. Čakalo sa na tmavých chodbách bez možnosti si sadnúť a uchádzači prizvaný na ráno často čakali až do večera. Ešte pred predvolaním uchádzača informoval predseda komisie členov o tom, či má byť uchádzač zásadne navrhnutý na prijatie alebo k tzv. zváženiu alebo vôbec nie. Na ústnej skúške sa preberal zoznam literatúry, ktorý musel byť predložený a dostávali sa otázky z marxizmu-leninizmu, pričom nastával kuriózný moment, keď ani členovia komisie nepoznali na tieto otázky odpoveď. Tak sa stávalo, že nastalo trápne ticho, a potom sa spoločne, uchádzať a komisia, snažili nájsť nejakú správnu odpoveď. Potom dostal študent otázku prečo chce študovať ten či onen odbor. Od komisie odchádzal často s pocitom, že po ňom moc nechceli. Predseda komisie potom spravil ústne zhodnotenie a nechal si od ostatných dvoch členov podpísať do prijímacieho protokolu výsledok, bez toho, aby bolo v rubrikách čokoľvek vyplnené. Príslušné vyplnenie totiž urobil až dekan. Podľa autora to musel vyplniť dekan, pretože dochádzalo k tomu, že predseda sa dostavil do hlavnej prijímacej komisie s návrhom na prijatie – podľa známeho kľúča – obaja rodičia členovia KSČ, študent angažovaný v SZM apod., a aj tak musel dekan odmietnuť takého uchádzača. Dekan totiž dostával aj behom prijímacieho konania pokyny s Mestského výboru KSČ, odkiaľ mu volali ohľadom prijatia či neprijatia. Dekan dostával inštrukciu na neprijatie študenta, aj keď rodičia sú členovia KSČ, ale boli pracovníci Štátnej bezpečnosti. Potom tu ešte bola zvláštna skupina uchádzačov, väčšinou prominentov, ktorý ani prijímaciu skúšku nemuseli absolvovať. K úplatkom sa autor článku vyjadril, že za to sa na fakultu dostať nedalo, a o všetkom rozhoduje systém. A ak k takým úplatkom dochádzalo išlo o ľudí, ktorí nemôžu reálne o ničom rozhodnúť. Na záver dodáva, že pracovníci Filozofickej fakulty UK nesúhlasili s takýmto administratívnym a diskriminačným prijímacím konaním.⁴⁷⁶

V *Listoch* vyšiel článok o inom, špeciálnom náboře na vysoké školy. Podľa autora riaditeľov vybraných škôl navštevovali súdruhovia, ktorí sa legitimovali. Mali záujem o zoznam študentov, ktorí sa hlásili na vysoké školy. Po predložení zoznamu sa riaditeľa spýtali, či sú medzi nimi takí, čo nemajú nádej sa na vysokú školu dostať. Autor dodáva, že v Československu boli dve kategórie takýchto študentov, tí čo na to nemali prospech a tí, ktorí pochádzali z politicky nevhodných rodín. Návštevníci školy sa zaujímali o prvú skupinu. Podľa autora si zaznamenali mená dvoch až troch žiakov so zlým prospechom, ale s nezávadnou alebo neutrálnou kádrovou situáciou, a so záujmom o vysokú školu. Ďalšiu fázu predstavoval pohovor s vybranými študentami, ktorým bolo povedané, že jedinou možnosť

⁴⁷⁶ Pedagóg: *Přijímací řízení*. Listy, 9, 1979, č. 3, str. 42–45.

dostať sa na vysokú školu predstavovala doživotná spolupráca so Štátnou bezpečnosťou. Autor píše že nebolo možné zistiť percento opýtaných, ktorí podpíšu záväzok, ale že sa vždy dvaja či traja našli. Podľa autora aj také malé percento je otrasná predstava.⁴⁷⁷

Zaujímavý rozhovor uverejnilo na svojich stránkach *Svědectví*. Išlo o interview so študentkami, ktoré sa dostali študovať na Západ. Nechceli sa príliš predstavovať, aby sa nevedelo, kto sú, aby sa nedostali do problémov a mohli doštudovať a kvôli rodine. Ako sami priznávajú na Západ sa dostali aj s pomocou protekcie. Na otázku ako sa im cestovanie v západnej Európe páči, a čo ich tam prekvapilo, jedna z nich odpovedala, že už po prekročení hraníc sa dýchalo slobodnejšie. Nikto nepočúval o čom sa bavili, nikto nič neprikazoval. Ďalšia doplnila, že mohli ísť kam chceli a nemuseli čakať na žiadne povolenia. Na otázku ako je to s peniazmi odpovedali, že veľmi zle, že miestny im ani nechceli veriť, že majú tak málo. Pri rozhovoroch s miestnymi ľuďmi zistili, že niektorí si pletli Československo s Juhosláviou. Podľa ich slov pri rozhovoroch s mladými ľuďmi zistili, že tí nemajú vôbec poňatie o tom, čo je nesloboda. Študentky sa vyjadrili, že nevedeli oceniť slobodu a systém, v ktorom žili. Dostali aj otázku týkajúcu sa ich štúdia. Odpovedali že ak chce človek niečo lepšie tak musí byť angažovaný, vstúpiť do strany. Aj u nich sú takí ľudia, spomenuli napr. tridsaťpäť ročného vedúceho katedry, ktorý bol v strane a šesťdesiatročný docent pracoval pod ním. Dostali tiež otázku čo vedia o Charte 77, ľudských právach, VONS. Odpoveď jednej z nich bola, že o nich vie každý a každý ich obdivuje. Druhá sa vyjadrila, že by to v podstate každý podpísal, ale mali strach. Tretia sa vyjadrila, že s nimi veľa ľudí súhlasí, ale vládne apatia, že sa aj tak nič nezmení. Na otázku či počúvajú zahraničné vysielanie a všetky odpovedali áno, hlavne rakúsku, západonemeckú televíziu, rádiá, aj Slobodnú Európu. Čítali tiež knihy a časopisy, ktoré prišli zo zahraničia, ale podľa nich toho bolo málo. Na poslednú otázku, ktorá znela ako prežívajú, odpovedali, že schádzajú sa, počúvajú hudbu a samozrejme chodili do krčmy. Priznali, že sem tam užili nejakú drogu, uviedli však, že len marihuanu.⁴⁷⁸

Príživníctvo

V *Svědectví* publikovali úvahu Václava Havla, ktorú uverejnilo niekoľko západných novin. Havel popisoval svoj pobyt vo väzení, kde tentokrát nebol izolovaný a mohol sa baviť s ostatnými spoluväzňami. Pýtal sa asi päťdesiatich z nich, za čo sú odsúdení, a tridsať mu odpovedalo, že podľa §203 za príživníctvo. Sám Havel priznával, že to samozrejme nie je reprezentatívna vzorka, ale predpokladal, že nadpolovičnú väčšinu československých väzňov

⁴⁷⁷ zh: *Zcela speciální nábor na vysoké školy*. Listy, 16, 1986, č. 4, str. 35.

⁴⁷⁸ *Život jako umění možného*. Svědectví, 19, 1985, č. 75, str. 641–645.

tvoria ľudia stíhaný za príživníctvo. Podľa jeho rozhovorov s týmito väzňami však väčšina z nich dala v práci výpoveď, a než si našli nové zamestnanie niekde ich legitimovali, zistili že nemajú zamestnávateľa, a tak ich uvrhli do väzenia. Havel tvrdí, že títo ľudia vôbec nezodpovedajú laickej predstave o príživníkoch, ale často ide proste o robotníkov, ktorých väzní štát, ktorý sa vydáva za robotnícky.⁴⁷⁹

Na text Václava Havla o § 203 reagoval Ján Mlynárik, ktorý svoj článok nazval pokračovaním. Poukazuje na fakt, že najpočetnejšia skupina väzňov s ktorými sa stretol vo väzniciach boli odsúdený za § 203. Ľudia stíhaný pod týmto paragrafom boli predovšetkým robotníci. „Robotnícky štát teda najviac za príživníctvo prenasleduje robotníkov.“⁴⁸⁰ Autor sa v článku vyjadril, že pri rozhovore s Havlom, sa ten vyjadril, že poukázanie na to, že robotnícky štát prenasleduje robotníkov za príživníctvo, mu najviac vytýkali čs. úrady. Podľa autora sa ale skladba väzňov zmenila, keď neskôr tam boli ľudia hlavne za § 132 – rozkrádanie majetku v socialistickom vlastníctve. Vo svojom článku Mlynárik opísal dva prípady, s ktorými sa stretol, keď bol vo väzení. Na cele sa ocitol s Josefom Karlom, podľa autora človeka malého vzrastu, útlej postavy, so stálym strachom z bitia. Zavreli ho, pretože nepracoval štyri mesiace a živila ho nejaká žena. Autorovi článku hovoril o svojom živote. Dali ho do učenia za baníka, po roku mu umrela matka a otec ho z učenia zobral, aby u ďalších dvoch bratov zastupoval matku, takže sa ničím nevyučil. Potuloval sa po celej republike, ako nekvalifikovaný robotník nemal väčšie šance sa niekde trvalejšie usadiť. Nakoniec sa mu podarilo nájsť prácu v kotolni v Kutnej hore, dostal tam byt, ale pokazil sa mu zrak, a pretože nevidel padol niekoľkokrát zo železných schodov. Lekárka mu túto prácu zakázala. Podnik, kde pracoval, pre neho inú prácu nemal, a tak ostal bez práce aj bez bytu. Márne si hľadal prácu a mal šťastie, že zmienená žena sa ho ujala. Ani s jej pomocou sa mu však nepodarilo nájsť si prácu. Nakoniec poňho prišla polícia, a tú nezaujímalo nič z jeho života. Vo väzení spolu s ním napísal Mlynárik niekoľko listov na všetky možné inštitúcie s otázkou, prečo sa pre robotníka v robotníckom štáte nenájde iné riešenie ako väzenie. Nikto na listy neodpovedal.⁴⁸¹

Popísal ešte jeden podobný prípad, s ktorým sa stretol. Išlo o Emila Kováča, poľnohospodárskeho robotníka. Mal rodinu, tri deti. Naposledy krmil kravy pri Malackách. Lekárka u neho zistila otvorenú tuberkulózu, čo znamenalo okamžité vyvedenie od dobytky, ktorí by mohol tuberkulózu od neho dostať. Hľadal si prácu všade od Bratislavy až po

⁴⁷⁹ Paragraf 203. Svědectví, 14, 1978, č. 56, str. 545–546.

⁴⁸⁰ MLYNÁRIK, Ján: *Paragraf 203 na pokračovanie*. Listy, 14, 1984, č. 2, str. 40.

⁴⁸¹ Tamže, str. 40.

Považskú Bystricu. Našiel si nakoniec prácu v Malackách, ale po lekárskej prehliadke ho nakoniec nezamestnali. Zostal dva mesiace doma, žena ho živila. Nakoniec prišla polícia a súd a šesť mesiacov vo väzení. Umiestnili ho do tábora v Želiezovciach, a napriek jeho chorobe, rovno ku kravám. Až keď upadol do bezvedomia previezli ho do nemocnice v Trenčíne. Ako autor spomína, napriek jeho otvorenej tuberkulóze ho umiestnili k ďalším trom väzňom. Aj Emilovi pomohol Mlynárik napísať niekoľko listov, v ktorom sa pýtali prečo je väznený robotník, ktorý si žiadal ísť do invalidného dôchodku, ktorý mu vždy zamietli. Nedostal prácu ani dôchodok tak čo mal robiť. Toto chovanie štátu autor označil za hyenizmus a o § 203 sa vyjadril ako o nevoľníctve.⁴⁸²

Poburovanie

Medzi časté obvinenia československých súdov patrilo poburovanie. To bolo spojené s rozširovaním názorov, ktoré sa nezlučovali s názorom režimu.

V súvislosti s poburovaním zaslal Václav Havel dopis adresovaný PEN kongresu spisovateľov, v ktorom žiadal svojich zahraničných kolegov, aby sa zastali trojice zatknutých mladých ľudí, ktorí boli obvinení z poburovania, pretože si opisovali nepublikované texty českých spisovateľov a medzi nimi aj tie Havlove.⁴⁸³ *Listy aj Svědectví* priniesli informácie o súde s týmito tromi mladými mužmi. Medzi nimi bol Petr Pospíchal, v tom čase tlačiarenský učeň. Poburovania sa mal dopustiť rozširovaním a rozmnožovaním protisocialistických tlačovín. Spolu s ním boli súdený Libor Chloupek obvinený z nelegálneho vydávania edice Petlice a rozširovania písomností z okruhu Charty 77, čo mu však na súde nebolo dokázané. Chloupek sa pri svojej obhajobe bránil právami zo Záverečného aktu a odvolal sa k Medzinárodnému súdu pre ľudské práva. Posledným bol Petr Cibulka obvinený z rozširovania tlačovín a magnetofónových páskou s poburujúcim obsahom útočiacim na štátne zriadenie. Tresty im boli vymerané vo výške od jedenásť do dvadsaťštyri mesiacov. Autorka článku pre porovnanie ukázala výšku trestu, ktorý dostal iný občan za zabitie, keď šoféroval opitý. Trest predstavoval osemnásť mesiacov.⁴⁸⁴ V *Svědectví* k tomu dodali vyjadrenie francúzskeho prezidenta Mitteranda, že Československo je vďaka takýmto represiam „politicky izolovanou zemí, trapným satelitom bez vlastnej tváre“.⁴⁸⁵

Petra Pospíchala sa týkalo tiež ďalšie súdne pojednávanie, v ktorom bol opäť odsúdený za poburovanie. Pojednávanie sa konalo u Vojenského obvodového súdu

⁴⁸² MLYNÁRIK, Ján: *Paragraf 203 na pokračovanie*. Listy, 14, 1984, č. 2, str. 40–41.

⁴⁸³ HAVEL, Václav: *Havel PEN kongresu spisovatelů*. Svědectví, 14, 1978, č. 56, str. 550–551.

⁴⁸⁴ KLÍMOVÁ, Helena: *Tři z Brna*. Listy, 9, 1979, č. 3, str. 27–29.

⁴⁸⁵ *Skandální rozsudek*. Svědectví, 15, 1978, č. 57, str. 9.

v Litoměřicích. Súd zasadal priamo v kasárňach, kde bol Pospíšchal od apríla 1981 v prezenčnej vojenskej službe. Obvinený bol z toho, že od apríla 1981 do februára 1982, viedol s vojakmi rozhovory na politické témy a zmieňoval Chartu 77. Mal mať výhrady proti vedúcej úlohe komunistickej strany a zaujal nepriateľské postoje voči spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky, za čo bol obvinený z trestného činu podľa § 100 – poburovanie. Pospíšchal vypovedal, že o Charte hovoril, súhlasil s ňou a podpísal ju. Povedal však, že vojaci za ním sami chodili, aby im dal informácie o Charte, a to aj vojaci z povolania. Mal tiež rozširovať text Informácie o Charte, s čím nesúhlasil, pretože sám nikdy taký text nemal. Súd ho nakoniec za tieto prečiny odsúdil na osemnásť mesiacov nepodmienečne.⁴⁸⁶ Správu o tomto procese prinieslo aj *Svědectví*.⁴⁸⁷

Listy uverejnili článok o zatknutí Vladimíra Laštůvky a Aleša Macháčka. Podľa *Listov* ich zadržanie súviselo s činnosťou Charty 77. Pri domových prehliadkach boli zabavené periodiká vychádzajúce v češtine v zahraničí, medzi nimi aj *Listy* a *Svědectví*. Taktiež časopisy vychádzajúce v Československu pred aprílom 1969 ako napr. *Reportér*, *Literárne Listy* a *Listy*. Dôležité bolo podľa *Listov* to, že bol zabavený najmenej jeden exemplár Prehlásenia Charty 77. *Listy* informovali, že zatknutí boli obvinení podľa § 100, odstavec 1 trestného zákona za poburovanie. Samotná trestná činnosť mala spočívať v rozširovaní spomínaných materiálov.⁴⁸⁸ Aj keď podľa Zb. zákonov č. 120/76, čl. 19/2 bola takáto činnosť zákonná.⁴⁸⁹ Podľa *Listov* však zatknutie súvisí hlavne s Chartou 77 a so snahou Štátnej bezpečnosti vykoreniť ju zo severočeského kraja.⁴⁹⁰ *Listy* následne priniesli správu o ich procese, v ktorom bol ich trestný čin preklasifikovaný, a boli obvinení podľa §98 z podvracania republiky. Predseda senátu vysvetlil, že čin bol preklasifikovaný „vzhľadom k hlbokému nepriateľskému postoji obou pachatelů k socialistickému spoločenskému čs. štátnemu zriadení.“⁴⁹¹ Boli uznaní vinnými o odsúdení na tri a pol roka.⁴⁹²

Z poburovania bol 19. decembra 1977 obvinený tiež Miloslav Lojek. K tomu ešte pribudlo obvinenie z trestného činu ohrozovania politického a morálneho stavu jednotky. Lojek bol evanjelický duchovný, v tom čase príslušník Československej ľudovej armády. Štátny súhlas k výkonu duchovnej činnosti mu bol udelený v roku 1975. Ako duchovný si však uvedomoval zodpovednosť za občianske a verejné záležitosti. V duchu tejto

⁴⁸⁶ Petr Pospíšchal opět odsouzen. *Listy*, 12, 1982, č. 5, str. 52–53.

⁴⁸⁷ Případ Petra Pospíchala. *Svědectví*, 17, 1982, č. 67, str. 430–431.

⁴⁸⁸ Zatčení Laštůvky a Macháčka. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 15.

⁴⁸⁹ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, č. 120/1976, čl. 19, odst. 2. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1976-120> [cit. 12. 8. 2018].

⁴⁹⁰ Zatčení Laštůvky a Macháčka. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 15.

⁴⁹¹ Případ V. Laštůvky a A. Macháčka. *Listy*, 7, 1977, č. 6, str. 15.

⁴⁹² Tamže, str. 15.

zodpovednosti sa v Královicích zúčastnil dvoch verejných schôdzí MNV, na ktorých sa mali občania vyjadriť k celkovej situácii v meste, prípadne podať návrhy na riešenie rôznych problémov v meste. Lojek poukázal na niektoré nedostatky a vyjadril tiež ochotu pomôcť pri ich odstránení. Jeho vystúpenie však vzbudilo nepochopenie u predstaviteľov mesta, a to napriek tomu, že predseda MNV v Královicích pred začiatkom každej schôdze tvrdil, že má rád kritiku verejne a nie skryto. Ukázal však, že svoje slová nemienil naozaj, keď Lojkove vystúpenie vzťahol na seba a udelil mu pokarhanie. Ďalší postih nenechal na seba dlho čakať. Prišiel v januári 1976, keď mu bolo oznámené, že vypršala skúšobná doba a nebude mu udelený ďalší súhlas pre prácu duchovného. Následne na to teda nastúpil do práce ako robotník, až do svojho nástupu na vojnu. 20. decembra 1977 bol obvinený z poburovania, ktoré mal spáchať tým, že dával vojakom čítať materiály, ktoré útočili na štátne zriadenie, išlo napr. o Chartu 77. Ďalej bol obvinený z trestného činu ohrozovania politického a morálneho stavu jednotky (pravdepodobne pre výroky pacifistického obsahu). 20. decembra bola u neho urobená domová prehliadka a jeho žene oznámené, že na neho bola uvalená väzba a nachádza sa vo väzení v Prahe-Ruzyni. Hrozil mu trest šesť mesiacov až tri roky.⁴⁹³

Ďalšími občanmi obvinenými z poburovania boli prof. Liberda a Dr. Šavrda. Ich obvinenie malo súvisieť činnosťou Charty 77. Prof. Liberda sa vo svojej výpovedi odvolal na Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a obvinenia odmietol. Odvolávanie sa na tento pakt sa však míňalo účinkom, a to napriek tomu, že bol vtelený do československého zákonodarstva. Obaja boli nakoniec odsúdený Liberda na dvadsať mesiacov, Švrda na dvadsaťpäť mesiacov.⁴⁹⁴ Jaromír Šavrda o niečo neskôr požiadal o upustenie od zvyšku trestu pre zdravotné problémy. Trpel obliterujúcou arteriosklerózou dolných končatín, ktorá sa u neho v posledných mesiacoch zhoršovala. Mal obavu, že pokračujúci výkon trestu by ohrozil jeho život.⁴⁹⁵

Pri príležitosti výročia 21. augusta priniesli *Listy* správu o zatýkaní signatárov Charty 77. Došlo k nemu 16. a 17. augusta 1984, teda pár dní pred spomínaným výročím. Všetci zadržaní boli vypočúvaní ako svedkovia vo veci porušenia § 100/a, c – poburovanie proti socialistickému zriadeniu a proti spojeneckým alebo priateľským vzťahom republiky k iným štátom. Dôvodom vyšetrovania mali byť tlačoviny, ktoré sa objavili v ČSSR v auguste, a

⁴⁹³ TROJAN, J: *Causa M. Lojek*. *Listy*, 8, 1978, č. 3-4, str. 69–70.

⁴⁹⁴ *Případ Dr. Švardy a prof. Liberdy*. *Listy*, 13, 1983, č. 4, str. 52–53.

⁴⁹⁵ ŠAVRDA, Jaromír: *Jaromír Šavrda ohrožen na životě*. *Listy*, 14, 1984, č. 5, str. 55.

ktoré mali obsahovať poburujúce výroky v súvislosti s 21. augustom. Boli urobené domové prehliadky, všetci signatári obvinenia odmietli a odmietli vypovedať.⁴⁹⁶

Cestovanie, emigrácia, zbavovanie občianstva

S názvom tejto podkapitoly súvisí smernica č. 58 schválená 19. marca 1977. Podľa *Svědectví* išlo o ďalšiu diskrimináciu československých občanov vlastnými úradmi.⁴⁹⁷ V *Listoch* o smerniciach písali ako o pokuse československých úradov vyriešiť problém čs. občanov, ktorý opustili ČSSR po 21. auguste 1968. Podľa autora bol tento krok čs. vlády vydávaný doma, a z časti tiež v zahraničí, ako forma akejsi amnestie. Tieto smernice mali napomôcť k vyriešeniu vzťahu ľudí v emigrácii a ich príbuzných v Československu. Podobne ako v *Svědectví*, označil autor v *Listoch* smernice za diskriminačné, a to k občanom doma aj v zahraničí. Na základe týchto smerníc mohlo byť čs. občanom, ktorí sa v cudzine zdržujú dlhšie ako päť rokov bez súhlasu čs. úradov, udelené povolenie k trvalému pobytu v cudzine (s možnosťou ponechania československého občianstva), mohli byť prepustený zo štátneho zväzku a mohlo im byť odňaté štátne občianstvo.⁴⁹⁸ Podľa čl. 9 smernice „československé štátní občianství bude odňato občanu, který se zdržuje bez povolení československých úřadů v cizině a vyvíjel nebo vyvíjí jakýmkoliv způsobem činnost státu nepřátelskou nebo takovou, která porušuje zájem Československé socialistické republiky. Půjde o osoby, které zejména vystupují s nepřátelskými projevy v zahraničním tisku, rozhlase či televizi nebo na shromážděních organizací a institucí v cizině nebo se účastní nepřátelských akcí anebo jinak veřejně znevažují socialistické zřízení v Československé socialistické republice, její spojenecké svazky, snižují vážnost československých představitelů a československých státních a společenských institucí.“⁴⁹⁹ Túto časť smernice považuje autor v *Listoch* za arogantnú, pretože sa ani nesnaží vzbudiť dojem nejakého gesta voči čs. občanom. Osobám podľa tejto smernice nebude umožnený vstup na územie ČSSR a príbuzný v Československu ich nebudú môcť ísť navštíviť.⁵⁰⁰

O prepustenie zo štátneho zväzku mohli čs. občania požiadať, ak neboli dôvody k odňatiu občianstva. Navyiac v tom čase musel mať žiadateľ občianstvo iného štátu, čo u ľudí ktorí emigrovali po roku 1968 do krajín ako Švajčiarsko alebo NSR, nebolo možné, pretože v nich mohli dostať občianstvo až po desiatich či dvanástich rokoch pobytu. Za problematické

⁴⁹⁶ *Zpráva z Prahy*. Listy, 14, 1984, č. 5, str. 54.

⁴⁹⁷ *Diskriminační směrnice*. Svědectví, 14, 1977, č. 54, str. 178.

⁴⁹⁸ Advokát chudých: *Amnestie pro emigrnty nebo pokus o rozšíření ghetta?* Listy, 7, 1977, č. 5, str. 6.

⁴⁹⁹ Směrnice. In: https://cs.wikisource.org/wiki/Úprava_vztahů_ČSSR_k_občanům_v_zahraníčí [cit. 12. 8. 2018].

⁵⁰⁰ Advokát chudých: *Amnestie pro emigrnty nebo pokus o rozšíření ghetta?* Listy, 7, 1977, č. 5, str. 7.

považuje autor, že nebolo stanovené ako to bude s majetkom a vyst'ahovaleckým poplatkom. A taktiež, že v prípade návštevy Československa bude musieť bývalý čs. občan požiadať o vízum a príbuzný ich budú môcť navštevovať, len ak splnia podmienky pre povolenie ciest do kapitalistických krajín, ktoré neboli bližšie špecifikované.⁵⁰¹

Povolenie k trvalému pobytu v zahraničí mohlo byť povolené „tým čs. občanům, kteří, pokud byli pravomocně odsouzeni pro trestný čin opuštění republiky, byli později amnestováno nebo omilostněni, kteří předloží příslušné doklady pro vystěhování a kteří podepíší prohlášení, ve kterém prohlásí, že se bude choval a vystupovat jako občan ČSSR“⁵⁰² Podľa autora ide o najproblematickejší spôsob úpravy právnych vzťahov. Napr. doklady pre vyst'ahovanie znamenajú, že sa čs. občan trvalo usídlený v zahraničí zriekal všetkého majetku v Československu a musí zaplatiť značné poplatky pri vyst'ahovaní, a tiež poplatok za získané vzdelanie.⁵⁰³ Podľa autora v *Svědectví*, na základe týchto smerníc dochádza k tomu, že ak nemá československý občan zdržujúci sa v cudzine bez súhlasu, upravený svoj vzťah k Československu, môžu ho navštíviť len jeho rodičia žijúci v ČSSR, ak sú v dôchodkovom veku. Ďalej sa občanom môže vydať cestovný doklad k návratu do ČSSR, možno im aj vydať súhlas k trvalému pobytu v cudzine, ale to nie je zadarmo. V Nemecku by to stálo 4 100 mariek, v Švajčiarsku 4 500 frankov, v Rakúsku 25 000 šilingov. Navyše čl. 13 stanovil, že Česi a Slováci žijúci dlhšie ako päť rokov v cudzine, ktorí budú nové smernice ignorovať, nebudú mať povolené návštevy najbližších príbuzných žijúcich v Československu. Československá delegácia dokonca hodlala tieto smernice predložiť na Belehradskej konferencii ako dôkaz, že plní ustanovenia Záverečného aktu.(!) Podľa autora článku to však bolo odsúdené k neúspechu, keďže takéto nátlakové smernice sú v rozpore s literou Záverečného aktu. Navyše bola v Belehrade k dispozícii *Biela kniha* o Československu, kde boli k dispozícii dokumenty ako je to v skutočnosti s aplikáciou dohôd v Československej socialistickej republike.⁵⁰⁴ Taktiež autor v *Listoch* upozorňuje, že tieto ustanovenia sú v rozpore so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv a Záverečným aktom.⁵⁰⁵ V ďalšom článku o smernici v *Listoch*, označuje autor čs. vládu ako únoscov, ktorí vydierali exulantov prostredníctvom ich príbuzných a priateľov.⁵⁰⁶

Problémy s cestou do zahraničia opísal Ota Filip, ktorý písal o svojej sedemdesiatročnej matke, ktorej už štrnásťkrát zamietli výjazd do Spolkovej republiky, kde

⁵⁰¹ Advokát chudých: *Amnestie pro emigrnty nebo pokus o rozšíření ghetta?* Listy, 7, 1977, č. 5, str. 6.

⁵⁰² Tamže, str. 6.

⁵⁰³ Tamže, str. 6.

⁵⁰⁴ *Diskriminační směrnice*. Svědectví, 14, 1977, č. 54, str. 178–179.

⁵⁰⁵ Advokát chudých: *Amnestie pro emigrnty nebo pokus o rozšíření ghetta?* Listy, 7, 1977, č. 5, str. 7.

⁵⁰⁶ *Ještě ke Směrnici vlády a o zvl. oddělení ministerstva vnitra*. Listy, 7, 1977, č. 6, str. 52–53.

jej syn žil. Československé úrady jej to odôvodnili tým, že cesta nebola v súlade so záujmami Československej republiky. Syn sa legálne vystaľoval z Československa a nebol zbavený československé občianstva, ale bol z neho vyviazaný. Mal občianstvo SRN, čím bol podľa neho, aj podľa vyhlášky z leta 1977, jeho vzťah k ČSSR urovnaný. V tejto záležitosti intervenoval aj veľvyslanec NSR, ktorému bolo tiež oznámené zamietavé stanovisko. Oficiálne miesta sa vyjadrili, že matka nebude môcť syna navštíviť, pretože podľa vyhlášky o urovnaní vzťahov, nemôže byť návšteva povolená.⁵⁰⁷

O slobodu cestovania sa zaujímala tiež Charta 77. Spoločne s ďalšími odborníkmi vydali kritický rozbor tejto problematiky. Sloboda cestovania daná Paktom o občianskych a politických právach bola tiež súčasťou helsinského dokumentu. Podľa autorov rozboru predstavoval hlavný problémom pre československého občana, ak sa rozhodol vycestovať, že v tejto veci za neho rozhodovali štátne orgány. Súviselo to aj s emigráciou. Proti tým, ktorí odišli bez povolenia, sa používali sankcie, a tiež proti ich blízkym. Ďalej existoval trestný čin opustenia republiky. Za tento trestný čin mohli byť uložené majetkové sankcie aj sankcie trestného práva.⁵⁰⁸ Podľa autorov boli popísané skutočnosti v rozpore so zmienenými paktami a helsinským dokumentom.

Na to ako si režim v Československu predstavuje slobodu pohybu sa pozreli v *Listoch*. Podľa štatistík v článku sa v roku 1981 o cestovanie do západných krajín uchádzalo 242 128 osôb. Ale len 21% z nich dostalo devízový príslub. Devízovým príslubom sa žiadateľovi pridelovala čiastka štrnásť až sedemnášť dolárov na deň, maximálne na celý pobyt 340 dolárov. Ale tým, ktorí išli na pozvanie príbuzných predstavovala celková čiastka sedemnášť dolárov, pre tých čo išli do zámoria predstavovala čiastka tridsaťštyri dolárov. Ani cesta do Juhoslávie nebola o moc jednoduchšia, mohla vycestovať len polovica žiadateľov. Dôvodom nízkeho počtu bola skutočnosť, že cez Juhosláviu emigrovalo na Západ množstvo ľudí, čomu sa režim snažil zamedzovať. Československý režim síce nebol úplne proti emigrácii, keď niektorých odporcov režimu k nej dokonca nútil. Išlo však o peniaze, keďže za úradne povolenú emigráciu sa platili vysoké sumy.⁵⁰⁹

Väčšinou sa v *Listoch* a *Svědectví* dočítame o osudoch intelektuálov, ktorí sú diskriminovaní, nútení k emigrácii, či im naopak nie je dovolené vycestovať. V *Listoch* sa ale objavil príbeh murára Vítězslava Haramule. Ten sa domáhal svojich práv až u Komisie pre ľudské práva pri OSN v New Yorku. Spolu so svojou ženou a dcérou chcel opustiť

⁵⁰⁷ Svědectví, 14, 1978, č. 56, str. 551.

⁵⁰⁸ Svoboda cestování do ciziny. Listy, 9, 1979, č. 4, str. 27–41.

⁵⁰⁹ Svoboda pohybu podle režimu. Listy, 11, 1981, č. 6, str. 30.

Československo. Obracal sa na komisiu, napriek tomu, že: „Jakožto instituce OSN jste pro mne nepředstavitelně daleko a vysoko, ale protože už nemám jiné možnosti obrany a dovolání svého práva, odhodlal jsem se nakonec obrátit se k Vám složitými cestami s naléhavou prosbou o pomoc – jinak mně a mé rodině už nezbývá než hořká a zoufalá rezignace z vynucené nutnosti zůstat proti své vůli doma, v Československu.“⁵¹⁰ V prípade jeho rodiny išlo o zamietnutie vyst'ahovania sa do Kanady za dvomi súrodencami, ktorí tam žili po nelegálnom opustení republiky od roku 1967, resp. 1968. Na vyst'ahovanie začali pomýšľať po roku 1970. Snažili sa o stretnutie s niektorými so súrodencom, no to bolo možné len v NSR, Rakúsku či Švajčiarsku, kam aj žiadali o povolenie ciest, ktoré im však boli sústavne zamietané. Zamietnutia prišli odôvodnením, že to nie je v súlade so záujmami ČSSR povolať výjazdy za ľuďmi, ktorí sa v cudzine zdržujú bez povolenia čs. vlády. Pri snahe získať toto povolenie sa odvolával na dohody z Helsínk, kde sa čs. štát zaviazal umožňovať stretávanie s rodinami. Stretával sa s obrovskou byrokraciou a ako píše, skúšal sa odvolať na všetky inštitúcie doma. Až keď to nevyšlo začal sa obracať na inštitúcie v zahraničí ako na poslednú možnosť. Bol taktiež signatárom Charty 77.⁵¹¹

Veľká pozornosť bola venovaná Pavlu Kohoutovi, ktorý sa podľa *Listov* stal najznámejším československým občanom v Rakúsku. Nemohla za to jeho umelecká činnosť, ale československé úrady, ktoré ho zbavili štátneho občianstva. *Listy* priblížili situáciu svojim čitateľom takto: Pavel Kohout sa spolu so svojou manželkou vracal z Rakúska. Na hraničnom priechode ich čs. colníci nechceli pustiť naspäť do Československa. Po peripetiách strávených na hraničnom priechode boli odsunutý naspäť na rakúske územie. Neskôr bol Kohout zbavený československého štátneho občianstva, o čom sa dozvedel zo zahraničných médií, ktorým to oznámil čs. zastupiteľský úrad. Kohout podal proti rozhodnutiu odvolanie.⁵¹² *Listy* uverejnili rozhodnutie ministerstva vnútra o zbavení občianstva Pavla Kohouta. V odôvodnení stálo, že sa v zahraničí zapojil do protičeskoslovenskej činnosti. Mal sa stretnúť so Zdeňkom Mlynárom a Přemyslom Janýrom, ktorí boli pre nepriateľskú činnosť proti ČSSR zbavení občianstva. Podľa rozhodnutia sa s nimi mal dohodnúť na nepriateľskej akcii proti ČSSR. To mal potvrdiť samotný Kohout v rozhovore s poslancom bonnského snemu. Mal mu prezradiť, že po návrate do ČSSR prevezme organizáciu spojenia medzi čs. opozíciou v zahraničí a doma. Ďalším bodom, ktorý mal dokazovať opodstatnenie obvinení ministerstva vnútra, predstavovalo interview pre BBC, Slobodnú Európu a Hlas Ameriky, kde sa mal vyjadriť

⁵¹⁰ HARAMULE, Vítězslav: *Komisi pro lidská práva při OSN New York*. *Listy*, 9, 1979, č. 4, str. 62.

⁵¹¹ Tamže, str. 62–66.

⁵¹² *Případ Kohout*. *Listy*, 9, 1979, č. 7, str. 11–14.

o diskriminácii československých spisovateľov, ktorí bojujú za dodržiavanie ľudských práv. A v ďalšom rozhovore v švajčiarskej televízii mal napadať kultúrnu politiku ČSSR. Okrem toho sa mal dopustiť vydania svojej práce *Katyně* v Rakúsku, hneď po prekročení hraníc. Podľa ministerstva išlo o knihu, ktorá je protičeskoslovenská a protisocialistická.⁵¹³

Pavel Kohout na to reagoval odvolaním. Všetky obvinenia popieral a označil ich za nesprávne. To, že po návrate do ČSSR prevezme spojenie medzi čs. opozíciou doma a v zahraničí označil za vymyslené. A priložil prehlásenie poslanca, ktorému to mal oznámiť. Tiež jasne vyhlásil, že neposkytol žiadny rozhovor ani BBC ani Slobodnej Európe ani Hlasu Ameriky. Tvrdenie, že účinkoval v švajčiarskej televízii považuje síce za správne, ale za nesprávne označil, že v nej napadal kultúrnu politiku ČSSR. Ako dôkaz priložil stanovisko švajčiarskej televízie. Kniha *Katyně* podľa Kohouta bola zaslaná legálne do Rakúska a vyšla ešte pred jeho odjazdom. V závere píše že sa nedopustil ničoho, prečo by mal byť zbavený občianstva a žiadal jeho navrátenie.⁵¹⁴ Kohouta sa zastala rakúska vláda vo svojom stanovisku. Rakúsky kancelár upozornil, že Československo sa svojím podpisom pod Záverečným aktom zaviazalo k rešpektovaniu Všeobecnej deklarácie ľudských práv, v ktorej je uvedené, že každý má právo vrátiť sa do svojej krajiny a nesmie mu byť svojvoľne odňaté občianstvo. Taktiež Československo ratifikovalo Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, a ten stanovuje, že nikomu nemôže byť odňaté právo na vstup do vlastnej krajiny. Kancelár sa vyjadril, že na prianie Kohouta ho budú rakúske úrady naďalej považovať za československého štátneho občana.⁵¹⁵ V tejto veci zaslal dopis Generálnemu prokurátorovi „Advokát chudých“, ktorý sa vyjadril, že žiadny zákon neoprávňuje na akciu pohraničných orgánov, tak ako bola urobená v prípade Pavla Kohouta.⁵¹⁶

Československého občianstva bol zbavený tiež historik Michal Reiman. Dôvodom malo byť poškodenie záujmov čs. republiky, a to tým, že sa zúčastnil na Bienále v Benátkach a svojim článkom, ktorý napísal pre taliansky časopis *Rinascita*. Samotný časopis vo svojom komentári uviedol, že to bolo prvý krát, čo sa považuje za zločin pre nich písať. Javilo sa im to ako veľmi smutný fakt. Ďalej upozornili, že Reiman vo svojom článku písal o Októbrovej revolúcii a vôbec nespomenul Československo. Aj v ďalších novinách vyvolalo toto rozhodnutie čs. úradov mnoho odsudzujúcich komentárov. Socialistický denník *Avanti* kritizoval samotnú *Rinascitu*, za to, že dost' rozhodne neodmietla samotný princíp odnímania

⁵¹³ *Ministerstvo vnitra*. Listy, 9, 1979, č. 7, str. 14.

⁵¹⁴ *Odvolání Pavla Kohouta*. Listy, 9, 1979, č. 7, str. 15–16.

⁵¹⁵ *Stanovisko rakouské vlády*. Listy, 9, 1979, č. 7, str. 16–17.

⁵¹⁶ *Generálnímu prokurátorovi*. Listy, 9, 1979, č. 7, str. 18.

občianstva, keďže štátne občianstvo, ako píšu, je základom modernej demokracie a základným právom človeka.⁵¹⁷

Na záver jedno zatknutie, ktoré čiastočne s cestovaním súvisí, ale dá sa označiť prinajmenšom za bizarné. Vojtech Vala sa mal dopustiť trestného činu nedovoleného opustenia republiky. K tomu malo dôjsť na rakúsko-československom pohraničí, keď vlastnoručne zostrojeným lietajúcim strojom preletel hranice do Rakúska, síce tam nepristál, vrátil sa naspäť, ale bol vzatý do väzby, spolu s ďalšími občanmi, ktorí boli obvinení z napomáhania k tomuto trestnému činu.⁵¹⁸

Zachádzanie s väzňami a ich podmienky, zdravotný stav

Exilové časopisy často popisovali zlé podmienky väzňov, a z toho plynúci ich zlý zdravotný stav. Dôkazom toho boli aj mnohé prepustenia väzňov kvôli ich zdravotnému stavu, aj keď sa väčšinou jednalo o prerušenie trestu, čo znamenalo, že po zlepšení stavu sa mohol človek opäť dostaviť do výkonu trestu.

V *Listoch* uverejnili výzvu na záchranu Dr. Steina, ktorý bol už po niekoľkokrát väznený. V roku 1970 bol Stein zatknutý a o rok neskôr odsúdený za údajné vyzvedačstvo a údajné podvracanie republiky. Dostal trest dvanásť rokov a prepadnutie majetku. Vyzvedať mal správy politického, ale tiež hospodárskeho a vojenského charakteru a informácie mal vyraziť holandským a francúzskym úradom. Tento trest mu bol prerušený v máji 1976 pre jeho zlý zdravotný stav, v tom čase mal sedemdesiattri rokov. Na slobode mal podstúpiť operáciu, ktorú však nemohol absolvovať, pretože lekárske vyšetrenia ukázali, že operáciou by bol ohrozený jeho život. Na to súd reagoval rozhodnutím o opätovnom nastúpení trestu. *Listy* informovali, že Dr. Stein bol v čase písania článku vo väzenskej nemocnici na Pankráci. Podľa autora bol jeho zdravotný stav alarmujúci a navyše trpel psychickou nevyrovnanosťou. V prospech jeho prepustenia intervenoval holandský minister zahraničných vecí pri svojej návšteve v Prahe. Autor pripomína, že Dr. Stein mal byť prepustený z väzenia v roku 1983, avšak v podmienkach, v ktorých sa nachádzal považoval za nepravdepodobné, že by sa toho dožil. Preto sa snažili o jeho prepustenie na slobodu, s prípadnou možnosťou liečby v zahraničí. Dr. Hubert Stein študoval práva na Karlovej univerzite a v Oxforde. Po Mníchove odišiel do emigrácie a vstúpil do čs. armády v Anglicku. Zúčastnil sa bojov o Tobruk. Odvelený bol do ZSSR odkiaľ odišiel do Londýna, kde pracoval v medzinárodnej komisii pre stíhanie vojnových zločincov. Po vojne, behom ktorej boli všetci jeho príbuzní zabití

⁵¹⁷ *Zločin psát pro Rinascitu*. *Listy*, 9, 1979, č. 2, str. 30.

⁵¹⁸ *Záhľadná zatčení*. *Listy*, 8, 1978, č. 2, str. 11–12.

v koncentračných táborech, pracoval v diplomatických službách ČSR. V roku 1949 bol prvý krát zatknutý a odsúdený na doživotie za údajnú protištátnu činnosť, v obnovenom procese v roku 1956 bol odsúdený na sedem rokov. V tom istom roku bol však prepustený a niekoľko rokov sa živil manuálne a následne ako právnik a tlačový poradca holandského veľvyslanectva, kde pôsobil celé šesťdesiate roky. Už na začiatku šesťdesiatych rokov došlo k jeho rehabilitácii.⁵¹⁹

V *Listoch* vyšlo aj svedectvo o podmienkach politických väzňov v Československu. Podmienky popísal Dr. Jaroslav Krejčí, ktorý ich sám zažil, a keďže sa vystáhal do Rakúska, mohol ich otvorene popísať. Väznený bol na Oddelení I/1, ktoré bolo určené pre odsúdených za politické trestné činy proti republike podľa § 91 a § 115 trestného zákona. Podľa Krejčího, metódy, ktoré sa používali k prevýchove väzňov boli v rozpore s článkom 7 a 10/1,3 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach. Podľa autora článku boli používané represívne metódy, ktoré mali viesť k rozpadu osobností väzňov, a to cestou ponižovania, hrubým násilím, únavou, úplným vyčerpaním a psychickou a fyzickou otupujúcou monotónnosťou práce. V článku opisuje malý priestor ciel, na ktorom sa museli tiesniť viacerí väzni, dochádzalo k neustálym prehliadkam a bolo zakázané vlastniť knihu, zošit, zakázané boli učebnice anglického, nemeckého a francúzskeho jazyka, bolo zakázané sedieť alebo ležať na posteli behom dňa a ďalšie príkazy a zákazy. Z práce, ktorú museli vykonávať 80% pripadalo na udržovacie náklady, 9% mohlo byť preplatené väzňovi, zo zostávajúcej čiastky sa hradili pohľadávky súdu, advokátskej poradne a väzby. Pracovné prostredie popisuje ako hlučné a nehygienické, v ktorom boli výpary rôznych chemikálií. Ani smrteľne chorým väzňom nebol odpustený trest a museli pracovať, obmedzená bola aj možnosť korešpondencie s rodinou. Všetky čo bolo v článku uvedené bolo podľa Krejčího v rozpore so zákonmi ČSSR, pretože v ňom bol uzákonený Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach s jeho požiadavkou humánneho väzenského rádu. Po konferencii v Helsinkách nejaké zmeny nastali. Bol povolený motoristický a zemepisný krúžok, krúžok ruského a českého jazyka a matematiky a krúžok šachový a športový, v niektoré dni krátko bola povolená aj televízia.⁵²⁰

O zachádzaní s chorými väzňami napísal správu Ján Mlynárik. Uvádza, že liečenie vo väzenských podmienkach nie je liečením, a že represívny charakter väzby sa prenáša aj na formu liečenia. Na svojom príklade uvádza, že napriek bolesti rúk, na ktorú sa liečil mu boli

⁵¹⁹ *Zachrániť Dr. Steina!* Listy, 7, 1977, č. 6, str. 20–21.

⁵²⁰ KREJČÍ, Jaroslav: *Otřesné svědectví Dr. J. Krejčího o podmínkách čs. politických vězňů*. Listy, 8, 1978, č. 2, str. 17–20.

nasadzované putá. Bol svedkom nasadenia pút človeku, ktorý mal zlomené ruky, a na nich sadru. Aj pri vážnejších zraneniach bolo podľa neho postupované vždy rovnako a museli sa vykonať všetky procedúry prípravy na transport. Zo svojej skúsenosti k tomu pridáva príklad, keď takouto procedúrou musel prejsť človek, ktorý si vrazil pero do mozgu a ešte žil, kým sa však pripravilo všetko na jeho transport, zraneniam podľahol. Ďalej pripomína, že chorý človek mohol byť vzatý do väzby, pretože choroba nebola dôvod nevzatia do väzby.⁵²¹

V *Listoch* vyšiel aj článok o zneužívaní psychiatrie. Podľa autorky článku prvé svedectvo o zneužívaní psychiatrie v Československu pochádza z 50. rokov. Ďalšie prípady sa podľa autorky rozmnožili po zverejnení Charty 77 proti obhajcom ľudských práv. Ako príklad uvádza signatára Charty Tomáša Lišku, ktorý bol po štyridsiatich ôsmych hodinách väzby prevezený do psychiatrickej liečebne. Podozrivý bol z toxikománie, homosexuality a samovražedných sklonov. Prepúšťacia správa po ôsmich dňoch nepotvrdila ani jednu z diagnóz. Potom nebol prepustený na slobodu, ale bol ešte raz umiestnený na pozorovanie na psychiatriu odkiaľ ho prepustili, keď zistili, že už jedno také pozorovanie absolvoval.⁵²²

V *Listoch* uverejnili v prílohe k šiestemu číslu dokument Charty 77 č. 14/84 s názvom Zdraví je súčasťou práva na život, kde kritizovali stav zdravotnej starostlivosti v Československu.

Porušovanie práv občanov

V exilových časopisov informovali aj o ďalších porušovaniach práv občanov. Dochádzalo k rôznej diskriminácií, ktorá súvisela s neoprávnenými domovými prehliadkami, so snahou „vychovávať“ mladých ľudí. V prípade zástancov ľudských a občianskych práv dochádzalo k šikane zo strany bezpečnostných orgánov, ktorá im zabraňovala napr. vstup na kultúrne akcie. Nie každý prípad sa dá ľahko zaradiť do nejakej kategórie, v mnohých prípadoch môže ísť o porušenie viacerých práv, prípadne, ak nedôjde k obvineniu, vzatiu do väzby a odsúdeniu, tak môže byť správa od samotných postihnutých jedinou informáciou o porušení ich práv.

Vo svojom poslednom čísle z roku 1977 *Listy* informovali o procese proti Otovi Ornestovi, Jiřimí Ledererovi, Václavu Havlovi a Františku Pavlíčkovi. Tento proces označili za prehru režimu. Podľa *Listov* sa najskôr zdalo, že v dobe konania belehradskej konferencie príde k ich prepusteniu. Proces sa však uskutočnil, ale nakoniec nezodpovedal podľa autora tomu, ako to vyzeralo v domácej tlači, rozhlase a televízii. Podľa ich rétoriky a podľa paragrafov, v zmysle ktorých mali byť súdený to vyzeralo na brutálne tresty a proces, ktorý

⁵²¹ MLYNÁRIK, Ján: *O zacházení s nemocnými vězni v ČSSR*. Listy, 13, 1983, č. 5, str. 52–53.

⁵²² VANĚČKOVÁ, Dagmar: *O zneužívání psychiatrie*. Listy, 13, 1983, č. 5, str. 54–56.

mal trvať tri dni, nakoniec trval len jeden a pol dňa, v najmenšom sále len pre dvadsať ľudí a bez svedkov. Vynesené rozsudky aj tak *Listy* považovali za škandálne, aj preto, že k nim došlo v čase konania belehradskej konferencie a odsúdiť spisovateľov za to, že poslali do zahraničia rukopisy, ktoré sú doma zakázané, za výsmech duchu helsinských dohôd.⁵²³ *Listy* uverejnili aj obsahlu správu z procesu, v ktorom bol Ornest odsúdený za podvracanie republiky na tri a pol roka väzenia, Lederer taktiež podľa § 98 na tri roky, Pavlíček bol odsúdený za trestný čin prípravy trestného činu podvracania republiky na sedemnášť mesiacov s podmieneným odkladom na tri roky a Havel bol odsúdený pre trestný čin pokusu trestného činu poškodzovania záujmov republiky v cudzine, na štrnásť mesiacov s podmieneným odkladom na tri roky.⁵²⁴ Publikované boli hlasy k procesu zo zahraničia.⁵²⁵

Po zverejnení Charty 77 bol zatknutý už spomínaný Oto Ornest. Jeho zatknutie v československej televízii prezentovali ako špionážnu činnosť, pri ktorej sa mal stretnúť s mužom, ktorého televízia označila za kanadského diplomata a došlo k predaniu nejakých materiálov. Podľa *Listov* Československá televízia dostala zábery ako k tomuto dochádza od ŠtB. Čo však autor článku považoval za úplne absurdné, bol predaj týchto záberov do západnej Európy. Na západnú verejnú mienku mali totiž zábery iný dopad, než si asi predstavovali pracovníci Štátnej bezpečnosti. Verejná mienka a novinári na Západe totiž v záberoch videli dôkaz absurdnosti režimu, v ktorom stačí snímka občana s cudzím diplomatom k obvineniu zo špionáže. Autor sa k záberom stavia kriticky, keď upozorňuje na to, že mohlo dôjsť k manipulácii a na snímku nemusí ani byť Oto Ornest. Ale ak na záberoch bol on, nevenuje sa pozornosť tomu, čo mal diplomatovi predať. Kanadský diplomat sa k situácii vyjadriť nemôže, pretože sa nevie či existuje. Ornest taktiež nie, pretože bol vo väzení a bezpečnosť sa nevyjadruje a hovorí len o špionáži.⁵²⁶ Ornest sa po svojom odsúdení objavil v televízii, kde sa verejne kajal za svoje činy a z väzenia bol nakoniec prepustený.⁵²⁷

Ďalším krátky príspevkom prispel do *Listov* „Advokát chudých“. Tentokrát reagoval na článok v *Rudom práve* z 6. januára 1977.⁵²⁸ Článok pojednával o zadržaní Josefa Grohmana. O zatknutí Grohmana *Listy* informovali už vo svojom prvom čísle z roku 1977. Podľa *Listov* správu o jeho zatknutí zverejnili ČTK a *Rudé právo* až pod tlakom správ zahraničnej tlače. *Listy* ďalej uviedli, že sa ešte nevie aké bolo pozadie tohto zatknutia.

⁵²³ jp: *Prohra režimu*. *Listy*, 7, 1977, č. 6, str. 1–2.

⁵²⁴ *Zpráva o procesu*. *Listy*, 7, 1977, č. 6, str. 3–8.

⁵²⁵ *Hlasy k procesu*. *Listy*, 7, 1977, č. 6, str. 8–10.

⁵²⁶ KH (Praha): „Případ“ Ota Ornest. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 16.

⁵²⁷ SLATINA, Julián: *Televizní vysílání z vězení*. *Listy*, 8, 1978, č. 1, str. 31–32.

⁵²⁸ RP: *Stržené masky*. *Rudé právo*, č. 4, 6. 1. 1977, str. 2.

Informovali však, že ide o obvinenie zo špionáže.⁵²⁹ Podľa „advokáta“ však už len uverejnenie článku v *Rudom práve* bolo v rozpore s ústavou a trestnými zákonmi Československa, pretože o Grohmanovi sa v článku píše ako o usvedčenom špiónovi. Rozhodnutie, či bol alebo nebol špión, však podľa autora nenáleží *Rudému právu*, ale súdu. Autor vyzýva generálneho prokurátora, aby zasiahol a donútil *Rudé právo* k oprave, keďže to podľa neho ohovára Grohmana a vyvíja nátlak na orgány činné v trestnom konaní.⁵³⁰ V prvom čísle ôsmeho ročníka *Listov* bol opäť článok venovaný Josefovi Grohmanovi. *Listy* informovali o jeho odsúdení na trinásť a pol roka za špionážnu činnosť. Podľa *Listov* zatknutie a odsúdenie Grohmana súviselo s Alexandrom Šeljepinom, ktorý mal spísať poznatky na základe tajných archívov KGB, a tento rukopis koloval medzi prednými členmi KSSZ. Tieto materiály mali vraj obsahovať „výbušné fakty“ aj o Brežnevovy a ďalších členov KSSZ. Na Brežnevov príkaz tak boli všetky kópie zničené a Šeljepin odstránený. Sovietska polícia sa domnievala, že Šeljepin sa pokúsi rukopis uložiť niekde v zahraničí a pri prehladávaní jeho spojenia so zahraničím narazila na Grohmana, ktorý mal možnosť cestovať bez kontroly medzi Moskvou, Prahou a Parížom, a tak by bol ideálny na uloženie rukopisu do zahraničia. Práve v tom vidia *Listy* kľúč k tomu, prečo bol Grohman zatknutý a odsúdený.⁵³¹ Posledná zmienka o Grohmanovi je z piateho čísla *Listov* z roku 1978. Išlo o jeho televízne vystúpenie, v ktorom sa priznal k špionážnej činnosti, ktorú mal vykonávať pre Nemeckú spolkovú republiku. Autor tohto článku veril, že mu to pomôže k prepusteniu z väzenia, podobne ako Ornestovi.⁵³²

Podnetom k rozsiahlej akcii zo strany ŠtB bolo aj výročie založenia československej sociálnej demokracie došlo k rozsiahlej akcii zo strany Štátnej bezpečnosti. Podozrivý zo sympatií k demokratickému socializmu boli predvedený k výsluchu, a ich byty boli prehladané policajtní. Tí zabavovali písomnosti, ktoré sa vzťahovali k tomuto výročiu.⁵³³

K porušeniu práv došlo v prípade Ludvíka Vaculíka. *Listy* uverejnili jeho oznámenie trestného činu, keď sa mu niekto vyhrážal po telefóne. Zboru národnej bezpečnosti poslal navyše sťažnosť na vykonanie domovej prehliadky. Tá sa u neho uskutočnila, ale rozhodnutie o jej uskutočnení mu bolo doručené až deň po prehliadke. V sťažnosti napr. písal, že domová prehliadka bola nezákonná (§158, odst. 6 tr. r.), keďže nedošlo k zahájeniu trestného konania.

⁵²⁹ KH (Praha): *Zatčení Josefa Grohmana*. *Listy*, 7, 1977, č. 1, str. 12.

⁵³⁰ Advokát chudých: *Podnět pro prokurátora*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 22.

⁵³¹ *Pozadí odsouzení Josefa Grohmana*. *Listy*, 8, 1978, č. 1, str. 12–13.

⁵³² SLATINA, Julián: *Pančrácká televize od vítězství k vítězství*. *Listy*, 8, 1978, č. 5, str. 95–96.

⁵³³ *ŠtB a c. a k. tajní*. *Svědectví*, 14, 1978, č. 56, str. 548.

A ak bola nezákonná treba ju považovať za porušenie domovej slobody (§238). Na záver protestoval proti zabaveniu svojich vecí, na ktoré ešte musel požičovať svoje kufre.⁵³⁴

Listy a *Svědectví* priniesli správu o zabránení vstupu skupine osôb na ples železničiarov. V *Svědectví* napísali, že sa na ňom chceli zúčastniť ľudia, ktorých sa režim už takmer desať rokov snažil občiansky umlčať. Avšak bolo im zabránené pracovníkmi Štátnej bezpečnosti vo vstupe do sály. Podľa informácií v článku niekoľkých mužov dokonca zbili a ženy ťahali po zemi a troch mužov zatkli.⁵³⁵

V *Listoch* uverejnili o plese podobnú správu, ktorú napísala Ota Bednářová.⁵³⁶ V nasledujúcom článku sa k plesu vyjadril Pavel Kohout v dopise Lubomírovi Štrougalovi. Vyjadril sa v ňom, že on sám bol napadnutý príslušníkom ŠtB, ktorý ho zozadu udrel do hlavy.⁵³⁷ Zadržaný boli tiež Václav Havel, Pavel Landovský a Jaroslav Kukala.⁵³⁸

O podobnom prípade informovali *Listy* v prvom čísle roku 1979. Tentokrát sa týkal nevpustenia na predstavenie do divadla. Štátna bezpečnosť nechcela umožniť vstup pre Fratiška Kriegla s jeho manželkou, a taktiež Jiřího Hájka rovnako s manželkou a niekoľko ďalších ľudí. *Listy* uviedli, že vstupenky mali normálne zakúpené, ale policajti prestrojený za uvádzačov ich na predstavenie nevpustili z dôvodu, že ich „přítomnost je na představení nežádoucí“.⁵³⁹

Svoju skúsenosť s československými bezpečnostnými orgánmi popísala v *Svědectví* Lilian Landová. 16. mája 1979 si pre ňu na pracovisko prišla Bezpečnosť. Pýtali sa na jej program na večer, na ktorý mala s kamarátmi pripravený večerný výlet na bicykloch po Prahe. Odmietla vypovedať, ale potom čo jej bolo povedané, že chystá protištátnu demonštráciu, ktorá mala vyjadriť súhlas s Chartou 77 sa rozhodla všetko vysvetliť. Myslela si, že keď všetko povie prepustia ju a bude všetko v poriadku. Uistovali ju o tom, že to tak bude, ale nakoniec sa stal opak. Osobná prehliada a zabavenie adres kamarátov a ešte krik kvôli tomu, že pri sebe mala bibliu. Potom strávila dva dni v cele predbežného zadržania.⁵⁴⁰

Ďalší článok *Listov* upozorňoval na množiace sa policajné akcie proti mladým ľuďom, ktoré mali mať preventívny charakter a mali prispieť k znemožneniu stretávania sa a spojenia medzi ľuďmi. Navyše sa pracovníci bezpečnostných zložiek snažili vzbudiť u verejnosti dojem, tak ako tomu bolo aj v procese s Plastic People, že malo ísť o ochranu obyvateľov

⁵³⁴ VACULÍK, Ludvík: *Oznámení Ludvíka Vaculíka*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 39–40.

⁵³⁵ *Časné i jiné*. *Svědectví*, 14, 1978, č. 55, str. 339.

⁵³⁶ BEDNÁŘOVÁ, Ota: *Příslušníci vpřed!* *Listy*, 8, 1978, č. 2, str. 12–14.

⁵³⁷ KOHOUT, Pavel: *Otevřený dopis Pavla Kohouta*. *Listy*, 8, 1978, č. 2, str. 14–15.

⁵³⁸ CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém: *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*. Praha 2007, str. 105.

⁵³⁹ *Psům, židům a disidentům-zakázáno*. *Listy*, 9, 1979, č. 1, str. 12.

⁵⁴⁰ LANDOVÁ, Lilian: *Výlet na kolech*. *Svědectví*, 16, 1980, č. 61, str. 12.

pred nezodpovednými živlami. Autor popisuje niekoľko príkladov takýchto zadržaní. V prvom prípade išlo o troch mladých ľudí, menovite Ivan Černega, Jaroslav Chnapko a Zdeněk Liška. Boli obvinení, že nemajú v poriadku občianske preukazy. Pri vypočúvaní pribudlo obvinenie, ktoré autor článku označil za absurdné, že chceli ilegálne prejsť hranice. Podrobili ich osobnej prehliadke, pri ktorej boli násilím vyzlečení donaha. Príslušníci VB ich taktiež fyzicky napadli. Nesmeli celú noc spať a boli strážení vojakmi so samopalmi. Na druhý deň ráno prišli členovia pohraničnej stráže, ktorí im prehľadali auto, a mimo iné, zabavili identifikačnú značku amerického vojaka, ktorú dostali rodičia jedného z mladíkov ako dar v roku 1954. Prepustení boli po dni strávenom vo väzení. Autor upozorňuje, že táto akcia nebola náhodná, pretože Ivan Černega bol za posledné mesiace už dvakrát vo väzbe, pretože podpísal žiadosť na obnovenie pamätnej dosky americkým vojakom za oslobodenie Sušice. Tá bol odstránená a sušický občania žiadali jej navrátenie.⁵⁴¹

Ďalšie akcie prebehli v Brne a Dolných Kounicih. Najskôr bol bez udania dôvodu odvezený zo zamestnania Petr Kadlec na miestne oddelenie VB. Pýtali sa ho na hudobný večer, ktorého sa zúčastnil. Keď odmietol vypovedať o Stanislavovi Homolovi, u ktorého sa stretnutie s hudobníkmi uskutočnilo, začali ho vyšetrovatelia ŠtB, konkrétne nadporučík Bata so svojim kolegom biť do tváre, urážali ho, ťahali za vlasy. Po prepustení mu iní príslušníci VB povedali, že si má dávať pozor na skupiny chuligánov alebo dopravnú nehodu, keď pôjde niekedy večer neskoro domov. V rovnaký deň ako Kadlec bol odvedený z práce, bez udania dôvodu, a vypočúvaný Petr Chlubna. Vypočúvali ho o výstave amatérskych maliarov, ktorá sa mala konať v Dolných Kounicih. Za hodinu bol prepustený, ale večer o 21. hodiny boli z neďalekej reštaurácie odvezení Josef Adámek, Vítězslav Holata, Věra Vránová, Jaroslav Beneš, Martin Šimsa, Dušan Skála, Lubomír Přikryl, Dagmar Havlasová, Petr Kadlec a traja nezmámi mladíci, ktorí si k nim náhodou prisadli. U všetkých bola urobená osobná prehliadka. Petr Kadlec bol znovu bitý. Věre Vránové bol zabavený adresár, a keď požadovala jeho vrátenie bola vyvlečená na ulicu. Neskôr bola vzatá znovu do väzby a jej známemu, u ktorého bývala bolo povedané, že je podozrivá z poškodzovania záujmov republiky v zahraničí.⁵⁴²

V Dolných Kounicih sa mala konať ďalšia výstava amatérskych maliarov. Už deň predtým bola zvýšená aktivita bezpečnosti. V sobotu večer, keď sa výstava mala konať, boli vypočúvaní Dušan Unger a Ivo Indra ako údajní organizátori výstavy. Medzitým stihli príslušníci VB za odpoľudnie vyhostiť z Dolných Kounic dvanásť ľudí. Zaistený bol opäť Petr

⁵⁴¹ im: *Policejní akce proti mladým lidem*. Listy, 10, 1980, č. 5, str. 68–69.

⁵⁴² Tamže, str. 69.

Kadlec, a znovu v ten istý deň aj Ivo Indra, ktorého sa, okrem iného, pýtali na Chartu 77. Kadlec vypočúvaný nebol, hneď po príchode ho príslušníci zrazili na zem, kopali, vláčili za vlasy a tlkli mu hlavu o skriňu. Podľa autora všetky tieto prípady charakterizovali situáciu v Československu „a jsou dokladem toho, kam se obrací zájem StB a jakých metod používá StB a VB při takzvaném přesvědčování mládeže“.⁵⁴³

Autora nasledujúceho článku trápili otázky okolo Jiřího Müllera, ktorého navštívil v jeho byte v Brne. Na dverách bytu bol lístoček, ktorý návštevníkov upozorňoval, že treba klopať, pretože zvonček nezvoní. Pri vstupe do bytu svietila sviečka a v izbe petrolejová lamp. Autor článku sa pýtal či je vypnutá elektrina, na čo mu Müller odvetil, že to je u neho stále tak, od polovice augusta predchádzajúceho roku. Odpojené boli aj voda a plyn. Elektrinu na chvíľu zapli, ale to len vtedy, keď prišla Štátna bezpečnosť na domovú prehliadku. Autor sa ho spýtal, či platí nájom, na čo mu Müller odpovedal, že áno. Na otázku či má prácu mu Müller odpovedal, že už nie. Po návrate z väzenia síce čistil okná, pretože inú prácu nedostal. Následne si síce našiel lepšiu prácu, išlo opäť o umývanie okien, ale tentokrát v budove. Avšak len čo rozviazal predchádzajúci pracovný pomer, chceli po ňom v novom zamestnaní vyplniť kádrový posudok, a keď ho vyplnil, tak mu prácu nedali. Prácu, na ktorú mal kvalifikáciu nedostal, kvôli kádrovému posudku, a na manuálnu mal príliš vysokú kvalifikáciu. Problémy mal tiež so zdravím, trpel očným zápalom, a petrolejové lampy to len zhoršovali. Autor článku sa na záver vyjadril, že ho trápí osud Jiřího Müllera, ktorý strávil roky 1971–1976 vo väzení, a ako jeden z prvých podpísal Chartu 77. Trápilo ho, že je šikanovaný zo strany štátu, že nemôže nájsť prácu, trápilo ho kde bude bývať, keď ho vyst'ahujú, kedy si založí rodinu.⁵⁴⁴

Jiří Müller o svojej situácii napísal tri dopisy. Prvý adresoval náčelníkovi Krajskej správy ZNB Brno. Popisoval diskriminačné opatrenie, pokiaľ išlo o jeho možnosť zamestnania. Druhý dopis o stave svojho bytu, o vypnutí elektriny, vody a plynu poslal ministrovi spravodlivosti. Podľa neho ide o snahu vyst'ahovať ho z bytu. V treťom dopise generálnej prokuratúre žiadal o navrátenie dopisov, ktoré boli zabavené pri domovej prehliadke v byte Alberta Černého. Medzi nimi boli totiž aj dopisy adresované jemu a jeho rodičom. Pri prehliadke bol odňatý tiež písací stroj, ktorý bol jeho vlastníctvom, a pýtal sa či je treba k ďalšiemu vyšetrovaniu. Po domovej prehliadke v jeho byte mu boli zabavené knihy a v listoch sa pýtal, či je potrebné k ďalšiemu vyšetrovaniu zadržiavať knihu od Jana Patočky, ktorá bola napísaná v 30. rokoch a knihu Konráda Lorenza o chovaní zvierat. Ďalej upozornil

⁵⁴³ im: *Policejní akce proti mladým lidem*. Listy, 10, 1980, č. 5, str. 69.

⁵⁴⁴ *Klepejte prosím...*. Listy, 9, 1979, č. 1, str. 34.

na kontrolu v budove Železničného oddelenia VB Brno. Pri kontrole bol vyzvaný, aby vysvetlil prečo nemal v občianskom preukaze pečiatku o zamestnaní. Následne mu oznámili, že mu prehládajú odev a batožinu, či nemá pri sebe zbrane. Odobraté zbrane boli zapísané do Zoznamu. Žiadal, či už bolo vo veci učené rozhodnutie, pretože podľa neho doba dvadsaťtri mesiacov bola dosť dlhá na to, aby bolo určené že dopisy, pohľadnice, zápisníky, písomné poznámky, noviny, časopisy a knihy, ktoré tvorili tridsaťštyri položiek na Zozname nie sú zbraňou v zmysle zákona.⁵⁴⁵

O svojej situácii informoval Jiří Müller aj komunistickú stranu Veľkej Británie. Boli mu boli zabavené dokumenty tejto strany a podľa vlastných slov bol sledovaný, napadnutý a podrobený osobnej prehliadke, pri ktorej mu boli zabavené štyri čísla denníku *Morning star*, niekoľko dopisov a preklad Prehlásenia Politického výboru KS Veľkej Británie týkajúci sa kampane československých úradov proti signatárom Charty 77. Politickému výboru KS VB chcel oznámiť, že ich dokumenty sú predmetom perzekúcie československého občana.⁵⁴⁶

Ako uvádza autor článku, ďalší prípad bol trochu odlišný od tých ostatných. Išlo o prípad Rudolfa Battěka. Ako dôvod odlišnosti autor uviedol, že o ňom nereferujú médiá a všetky dostupné informácie podľa autora svedčia o tom „že míra porušování závažných ustanovení trestních kodexů přesahuje v jeho případě i praxi jinak běžně aplikovanou“.⁵⁴⁷ Battěkovo trestné stíhanie začalo pre čin útoku na verejného činiteľa, ktorý ale musel byť preklasifikovaný, pretože sa ukázalo, že policajt, ktorý mal byť napadnutý vyprovokoval fyzický kontakt, čo bolo prekročením jeho právomocí. Battěk sa len snažil uvoľniť z uchopenia policajta. Autor článku očakával, že preklasifikované bude aj ublíženie na zdraví, a to na trestný čin podvracania republiky, pretože u neho netreba nič preukazovať, stačí len tvrdenie, že obvinený sa o to pokúsil alebo sa na to pripravoval. Podľa autora bolo tiež dôležité, že Battěk bol protizákonne držaný vo väzbe, kde mu odopierali styk s advokátom ani nedoručovali korešpondenciu. Podľa autora článku bolo nezákonnosti v prípade mnoho. Vo väzení strávil už desať mesiacov a navyac trpel chronickými astmatickými záchvatmi.⁵⁴⁸

V pokračovaní jeho prípadu *Listy* priniesli informáciu, že Rudolf Battěk bol nakoniec odsúdený, presne ako predpovedal autor predchádzajúceho článku, za podvracanie republiky a z trestného činu ublíženia na zdravý. Trest znel na sedem a pol roka. Skutková podstata podvracanie republiky mala spočívať v tom, že osočoval, v rozpore so skutočnosťou orgány ZNB z brutálneho zásahu proti niektorým osobám, ktoré sa chceli dostať na ples

⁵⁴⁵ *Tři dopisy Jiřího Müllera*. *Listy*, 9, 1979, č. 2, str. 56–57.

⁵⁴⁶ MÜLLERA, Jiří: *Dopis Jiřího Müllera*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 53.

⁵⁴⁷ HAVRAN, Jan: *Rudolf Battěk-vinen či nevinen?* *Listy*, 11, 1981, č. 2, str. 26.

⁵⁴⁸ Tamže, str. 26–27.

železničiarov. Ďalej, že bol členom VONS, ktorý pomáhal aj založiť. V tomto prípade vychádzal súd z charakteristiky činnosti VONS, ktorá bola uvedená obžalobou v procese v roku 1979. Ďalej malo ísť o oznámenie VONS č. 151 a tiež o jeho poslanie dopisov Olofovi Palmemu, Willy Brandtovi a Brunovi Kreiskému, v ktorých si sťažoval na nezákonný postup ZNB a ďalšie podobné obvinenia.⁵⁴⁹ O jeho prípade uverejnili *Listy* v tom istom čísle ďalší článok, ktorý napísal Jiří Lederer. Podľa neho československá justícia dosiahla nové dno, keď vyniesla rozsudok, aký nebol zaznamenaný od 50. rokov. Podľa neho nebol režim schopný ani len predstierať dodržiavanie Záverečného aktu z Helsínk a medzinárodné paktov o ľudských právach.⁵⁵⁰ K jeho prípadu vydala dokument Charta 77, v ktorom žiadala jeho prepustenie.⁵⁵¹

Veľkú pozornosť si v exilových časopisoch vyslúžil Ladislav Lis. Jeho prípad bol častým námetom článkov, v ktorých boli opisované aké formy represie proti nemu režimu využíval. Sám bol hovorcom Charty 77.

Na nezákonné jednanie voči sebe sám aj upozorňoval. Napísal Lubomírovi Štrougalovi dopis, v ktorom upozornil na nezákonné jednanie voči jeho osobe. 3. septembra 1981 bol zadržaný príslušníkmi VB pod zámienkou úradného jednania. Bol prevezený do úradovne ŠtB, kde bol majorom Šimkom, obvinený z rôznych činov proti republike. Podľa Lisa mu mal major Šimek povedať nasledujúcu vetu: „Pane Lis, upozorňuji vás, jestliže se dosud nepodařilo vás zničit kolegům z Ústí nad Labem, pak vám prohlašuji, že vás zničím já osobně a donutím vás k emigraci.“⁵⁵² V dopise ďalej upozorňuje, že napriek tomu, že bol predvedený na základe § 19 o podaní vysvetlenia, bol zadržaný na štyridsaťosem hodín a k výsluchom predvádzaný v putách. V piatok 9. septembra sa situácia opakovala, opäť bol predvedený pred majora Šimka, ktorý sa mu opäť vyhrážal, tentokrát stratou zamestnania. Poberal invalidných dôchodok 740 Kčs a privyrábal si, za čo mal 600 Kčs. Jeho žena pracovala ako upratovačka za 1 100 Kčs, z čoho živili aj dve malé deti. Snahu bezpečnosti pripraviť ho o toto minimálne zabezpečenie, vnímal hlavne ako útok na svoje deti. Na záver sa vyjadril, že dopis píše s vierou, že možno zabrániť negatívnemu vývoju v jeho prípade. Svojevôli a násiliu sa však chcel brániť všetkými legálnymi prostriedkami, vrátane zverejňovaním svojho príbehu v zahraničí.⁵⁵³

⁵⁴⁹ *Krutý rozsudek*. *Listy*, 11, 1981, č. 6, str. 18–19.

⁵⁵⁰ LEDERER, Jiří: *Co představuje Battěkův případ*. *Listy*, 11, 1981, č. 6, str. 15–17.

⁵⁵¹ *Skončit věznění Rudolfa Battěka*. *Listy*, 14, 1984, č. 6, str. 57.

⁵⁵² LIS, Ladislav: *Budu se bránit*. *Listy*, 12, 1982, č. 2, str. 26.

⁵⁵³ Tamže, str. 26.

Listy priniesli informáciu o ďalšom zatknutí Ladislava Lisa. K tomu došlo 5. januára 1983, keď sa mali noví ľudia ujať povinnosti hovorcov Charty. Lis tak zostal naďalej hovorcom, až do kým sa jeho situácia nevyjasní. Keďže bol však vo väzení zastúpil ho v tejto funkcii Jan Kozlík.⁵⁵⁴ Vo veci jeho zatknutia poslala Charty 77 dopis ministrovi vnútra. Odvolávali sa v ňom na Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, s tým, že podľa neho má každý nárok na slobodu prejavu a môže zastávať svoj názor bez prekážky. Na ministra sa obrátili s požiadavkou, aby bolo obvinenie proti Ladislavovi Lisovi zrušené.⁵⁵⁵

Po jeho zatknutí žiadala Anna Lisová generálneho prokurátora, aby jej umožnil návštevu svojho manžela. Dva mesiace od neho nemala žiadne správy, a ani jeho právneho zástupcovi sa nepodarilo nič konkrétne zistiť. Jediná známa informácia sa týkala zahájenia protestnej hladovky, ktorú mal Ladislav Lis začať 23. mája 1983.⁵⁵⁶

K prípadu Ladislava Lisa uverejnili *Listy* oznámenie VONS. To hovorilo o jeho odsúdení na štrnásť mesiacov, a po vykonaní trestu mal nasledovať ochranný dohľad na tri roky.⁵⁵⁷ Lis sa odvolal, jeho odvolanie súd zamietol a potvrdil pôvodný rozsudok.⁵⁵⁸

Na to reagovala manželka Ladislava Lisa, ktorá sa obrátila na generálneho prokurátora so sťažnosťou o porušení zákona, pretože bola presvedčená, že rozsudkom súdu bol porušený zákon. Poukazovala na nezrovnalosti v procese, pochybenia súdu, nepresvedčivé dôkazy. Bola presvedčená, že nedošlo k poburovaniu, za ktoré bol odsúdený a žiadala Generálnu prokuratúru, aby podala sťažnosť u Najvyššieho súdu na porušenie zákona.⁵⁵⁹

Listy priniesli správu aj o jeho prepustení. Vrátil sa však s podlomeným zdravím a ochranným dohľadom, čo znamenalo, že sa musel sedemkrát týždenne hlásiť vždy o 9.30 na políciu. Už pri malom meškaní mu mala byť udelená pokuta 100 Kčs, po ktorej mohlo nasledovať uväznenie. Ak chcel opustiť miesto bydliska musel to nahlásiť štrnásť dní dopredu, a potom sa na mieste, kde sa bude zdržovať hlásiť polícii. Tiež musel dokazovať, že sa chová ako riadny občan a musel vykazovať z akých zdrojov sa živí. (zamestnaný bol lepením sáčkov za 700 korún a rovnakú sumu mal aj za invalidný dôchodok). Ďalším opatrením bol zákaz vychádzania z domu po 22. hodine. Za zvlášť poburujúce považoval opatrenie, podľa ktorého si Bezpečnosť vyhradila právo kedykoľvek môcť vstúpiť do jeho bytu, aby zistila či sa nepripravuje spáchanie trestného činu. Čo bolo hrubé porušenie

⁵⁵⁴ *Ladislav Lis zatčen*. *Listy*, 13, 1983, č. 1, str. 41.

⁵⁵⁵ *Dopis Charty 77 ministru vnitra ČSSR doc. dr. J. Obzinovi*. *Listy*, 13, 1983, č. 1, str. 41.

⁵⁵⁶ *Podmínky věznění Ladislava Lise a Petra Uhla*. *Listy*, 13, 1983, č. 4, str. 51.

⁵⁵⁷ *Případ Ladislava Lise*. *Listy*, 13, 1983, č. 5, str. 16.

⁵⁵⁸ *Odvolání zamítnuto – rozsudek potvrzen*. *Listy*, 13, 1983, č. 5, str. 16.

⁵⁵⁹ LISOVÁ, Alena: *Případ Lis pokračuje*. *Listy*, 14, 1984, č. 1, str. 56–57.

občianskych práv. Nemohol ani slobodne míňať peniaze, ktoré mal, pretože pri nákupe nad 100 korún mala polícia právo vypátrať z akého zdroja peniaze má.⁵⁶⁰

Ladislavovi Lisovi sa okrem príkorie dostalo aj pocty. Tá však prišla zo zahraničia. Bol zvolený podpredsedom Medzinárodnej federácie pre ľudské práva. Medzinárodná federácia o tom informovala Husáka a žiadala o zrušenie ochranného dohľadu nad Lisom, aby mohol vykonávať svoju funkciu. Na kongrese bola tiež ocenená činnosť VONSU.⁵⁶¹ O tejto pocte pre Ladislava Lisa informovalo tiež *Svědectví*.⁵⁶²

Po tejto pocte sa mu predsa len dostalo jednej aj doma. Boli mu zmenené podmienky ochranného dohľadu. Už sa nemusel v mieste svojho bydliska hlásiť na VB každý deň, ale iba v pondelok, stredu, piatok a nedeľu v 15.30, ale v iných miestach sa musel hlásiť hneď po príjazde a potom o 10. hodine a znovu o 15.30 a potom hneď po návrate domov. Čo znamená hlásiť sa aj štyrikrát za deň. Toto nariadenie bolo označené ako zhoršenie podmienky ochranného dohľadu, ako „odmena“ za zvolenie podpredsedu Medzinárodnej federácie pre ľudské práva.⁵⁶³

S Ladislavom Lisom súviselo tiež obťažovanie zo strany bezpečnostných orgánov, ktoré popísal katolícky kňaz Václav Malý vo svojom liste ministrovi vnútra. Malý bol na návšteve u Ladislava Lisa, no pri pobyte ho vyzvali príslušníci VB, aby sa dostavil s hliadkou do České Lípy. Tam ho podľa vlastných slov najskôr podrobili ponižujúcej a nezákonnej osobnej prehliadke. Nariadili mu nech sa vyzlečie, nechať si mohol len trenírky. Potom bol odvedený do inej miestnosti, kde nasledovali otázky o vysvetlení niektorých skutočností. Jediné čo povedal bolo, že je na návšteve u Lisa, a o inom odmietol vypovedať. Potom ho odviezla hliadka VB, ktorá ho vysadila na akomsi rázcestí, od ktorého sa mal dostať k Lisovi. Bola však úplná tma, cesta viedla lesom, navyše bol presvedčený, že je sledovaný, čo vyhodnotil ako psychický nátlak na svoju osobu, s tým, že sa ho snažia zastrašiť. Po ceste niekoľkokrát spadol do strží a privodil si tým pomliaždeniny. Nakoniec došiel do domu Ladislava Lisa a druhý deň ráno odišiel do Prahy. Podľa neho malo počínanie ŠtB jasný cieľ: izolovať Lisa a zastrašiť budúcich návštevníkov. Podľa neho bol Lis neustále vystavený psychickému nátlaku zo strany ŠtB, s cieľom ho psychicky zdeptať. Malý preto žiadal nápravu jeho situácie.⁵⁶⁴

⁵⁶⁰ *Ladislav Lis propuštěn – do otroctví?* Listy, 14, 1984, č. 2, str. 32.

⁵⁶¹ *Pocta Ladislavu Lisovi a VONSU*. Listy, 14, 1984, č. 6, str. 57.

⁵⁶² *Pocta Ladislavu Lisovi*. *Svědectví*, 19, 1985, č. 74, str. 248.

⁵⁶³ *Sdělení VONS č. 414 (Zhoršení podmínek ochranného dohledu Ladislava Lise)*. Listy, 15, 1985, č. 1, str. 46.

⁵⁶⁴ MALÝ, Václav: *Dopis katolického kněze Václava Malého ministru vnitra dr. V. Vajnorovi*. Listy, 15, 1985, č. 6, str. 45.

V súvislosti so zmenami, ktoré nastávali v Sovietskom zväze a celom východnom bloku, napísal Ladislav Lis prezidentovi Husákovi dopis, v ktorom ho žiadal vo svetle nadchádzajúcich zmien, aby prepáčil tresty politickým väzňom, nariadil zastavenie trestného stíhania občanov za svoje občianske a politické postoje, dal podnet na zrušenie ochranného dohľadu uloženého Petrovi Cibulkovi, Jiřímu Gruntorádovi, Ivanu Jirousovi a Ladislavovi Lisovi, aby sa nezneužívalo trestného zákona k prenasledovaniu občanov jednajúcich podľa svojho presvedčenia, svedomia a viery, aby na základe všetkých medzinárodných dokumentov o ľudských právach, ktorých je ČSSR signatárom, boli takéto ustanovenia trestného zákona zrušené, aby nemohla predovšetkým ŠtB zneužívať svoje právomoci.⁵⁶⁵

Smutnú správu prinieslo *Svědectví*, išlo o smrť Pavla Wonky, ktorý bol väznený a VONS prvý krát za svoju činnosť musel konštatovať úmrtie politického väžňa. Podľa nich treba vymedziť zodpovednosť príslušných orgánov. Žiadali Federálne zhromaždenie, aby jeho smrť vyšetrili a žiadali účasť nezávislých lekárov. Čs. vláda s touto požiadavkou súhlasila, prišli profesor Robert Lawrence a Dr. Robert Kirschner. Kirschner neskôr povedal, že síce neurobil samotnú pitvu, ale mal možnosť overiť si prácu čs. patológov. Príčinou smrti bola zistená pľúcna embólia. Lawrence poznamenal, že v tridsiatich piatich rokoch bola smrť pľúcnou embóliou neobvyklá. *Svědectví* dodalo, že je „zločinné i jen v trochu civilizovaných zemích soustavnou perzekucí podlomit zdraví politického vězně a pak už umírajícího ho znovu zavřít do kriminálu.“⁵⁶⁶

Zahraničné výzvy, prehlásenia

Z domova a zo zahraničia sa ozývalo mnoho hlasov, ktoré žiadali prepustenie politických väzňov, dodržiavanie Záverečného aktu z Helsínk a Medzinárodných paktov, ktoré Československo prijalo. Zahraničné prehlásenia za prepustenie politických väzňov, skončenie represii či diskriminácie, boli častým žánrom na stranách *Listov* a *Svědectví*. Vyjadrenie podpory zo zahraničia dávalo týmto požiadavkám väčšiu vážnosť a nenechávali predstaviteľov exilu a domáceho „odboja“ v tomto boji osamote.

Pod heslom: „Svobodu pro politické vězně v Československu, svobodu pro Jiřího Müllera!“ sa rozbehla medzinárodná kampaň na prepustenie politických väzňov a dodržiavanie ľudských práv. Táto iniciatíva vzišla, zo zhromaždenia vo Frankfurte, od známych osobností roku 1968 v Nemecku a Francúzsku: Rudi Dutschke, Daniel Cohn-Bendit a Karl D. Wolf. Bolo pripomenuté, že treba bojovať za ľudské práva a slobody. Z tohto

⁵⁶⁵ LIS, Ladislav: *Ladislav Lis píše prezidentu Husákovi*. Listy, 17, 1987, č. 2, str. 32–33.

⁵⁶⁶ *Za Pavlem Wonkou*. *Svědectví*, 21, 1988, č. 83-84, str. 527–528.

zhromaždenia vzišla podpisová akcia za oslobodenie Jiřího Müllera a politických väzňov v Československu. *Listy* vyzvali svojich čitateľov, aby tiež podporili podpisovú akciu. K podobným akciám za československých politických väzňov dochádzalo aj v ďalších krajinách západnej Európy.⁵⁶⁷

Jeden z protestov proti zadržiavaniu politických väzňov prišiel z Nórska, konkrétne od Ľavicovo socialistickej strany. Tá poslala Gustávovi Husákovi prehlásenie, v ktorom odsudzovala, že v Československu sú politický väzni. Ich znepokojenie smerovalo na konkrétnych politických väzňov: Milana Hübla, Jaroslava Šabatu, Josefa Tesaře, Jiřího Müllera a Antonína Ruska. Nórska strana protestovala hlavne proti väzneniu týchto mien, pretože boli medzi nimi bývalí členovia ÚV KSČ a poslanci. Znepokojovali sa nad ich zdravotným stavom, ktorý sa mal zhoršiť v dôsledku väznenia. Ich prepustenie žiadali na základe záverov Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Poslanec nórskej strany vo svojom prejave v parlamente kritizoval Československo, že je to jediná krajiny v Európe, spolu so Španielskom, kde sú väznený komunisti. Proti porušovaniu základných demokratických práv protestovali aj z dôvodu, že to vrhá zlé svetlo na socialistickej ideí.⁵⁶⁸

Prehlásenie, ktoré žiadalo oslobodenie politických väzňov, nielen v Československu, prišlo od Výboru francúzskych matematikov. O ich zhromaždení informovalo aj *Rudé právo*, a práve na ich článok reagoval autor v *Listoch*. Ten vyčítal *Rudému právu* zamlčovanie informácii. Ako prvé, že nezverejnili, že išlo o zhromaždenie popredných svetových matematikov.⁵⁶⁹ V článku v *Rudom práve* o tom naozaj nie je zmienka.⁵⁷⁰ V prípade Československa išlo Výboru konkrétne o prepustenie Jiřího Müllera. Keďže bola na neho zamerané pozornosť, bol v *Rudom práve* označený za kriminálny živel a nie politického väzňa.⁵⁷¹ Podľa autora článku v *Listoch*, *Rudé právo* v tomto prípade opisovalo od sovietskych médií, ktorými boli za kriminálne živly označený Vladimír Bukovskij a Semjon Gluzman, ktorých prepustenie Výbor tiež požadoval.⁵⁷² Autor článku v *Listoch* za najväčšiu nehoráznosť považoval obvinenie *Rudého práva*, že Jiří Müller bol odsúdený „mimo jiné z toho, že se podílel na záměrech, které nelze nazvat jinak než jako pokusy o vraždy lidí. Podílel se na vypracování plánu zaměřeného na svržení socialistického zřízení, v němž se počítalo jak s možností ozbrojeného puče, tak i s možností fyzické likvidace veřejných

⁵⁶⁷ HORÁČEK, Milan: *Mezinárodní kampaň*. *Listy*, 6, 1976, č. 2, str. 13.

⁵⁶⁸ *Protesty z Norska*. *Listy*, 6, 1976, č. 4, str. 20–21.

⁵⁶⁹ „*Provokace*“ v *Paříži*“. *Listy*, 6, 1976, č. 6, str. 13.

⁵⁷⁰ DOLEŽAL, Václav: *Na okraj jedné provokace*. *Rudé právo*, č. 255, 26. 10. 1976, str. 2.

⁵⁷¹ Tamže, str. 2.

⁵⁷² „*Provokace*“ v *Paříži*“. *Listy*, 6, 1976, č. 6, str. 13.

činitelů.⁵⁷³ Podľa autora článku bol však Müller odsúdený za rozširovanie letákov, ktorými chcel upozorniť občanov, že sa majú právo zdržať hlasovania vo voľbách. O žiadnych vraždách ani puči nebola reči ani pri súdnom procese.⁵⁷⁴ V reakcie na zhromaždenie Výboru francúzsky matematikov napísala skupina ľudí v Československu prehlásenie, v ktorom mu ďakovala za vyjadrenú podporu. Pod prehlásením boli podpísaný Karel Bartošek, Jiří Dienstbier, František Kriegel a mnohí ďalší.⁵⁷⁵

Podporu k prepusteniu politických väzňov sa Jan Tesař snažil získať u amerického prezidenta Jimmyho Cartera. Žiadal jeho podporu k prepusteniu Jiřího Lederera. Napísal mu dopis, v ktorom ho žiadal, aby ako veľký obhajca ľudských práv podnikol kroky v jeho prospech, čo malo poslúžiť k dobru aj ostatným politickým väzňom v Československu a celom sovietskom bloku.⁵⁷⁶

V roku 1979 došlo k procesu s členmi VONS a signatármi Charty 77, v tejto súvislosti sa 24. novembra 1979 stretli v Paríži zástupcovia socialistických výborov. Schôdzu zvolal francúzsky *Výbor 5. januára za slobodné a socialistické Československo*. Medzi prítomnými boli zástupcovia viacerých organizácií a na schôdzi jednali o spôsoboch pomoci obetiam politickej perzekúcie v Československu.⁵⁷⁷

Taktiež prišlo veľké množstvo zahraničných výziev na prepustenie Jaroslava Šabaty. *Listy* ich uverejnili v jednom článku. Za prepustenie Šabaty sa vyslovila napr. Socialistická internacionála, ktorá jeho zatknutie označila za porušenie helsinských dohôd a vyjadrila solidaritu so všetkými v Československu, ktorí bojujú za demokraciu a socializmus.⁵⁷⁸ V Paríži sa konala manifestácia Medzinárodného výboru proti represii. Vystúpil na nej Jiří Pelikán, ktorý prehovoril o situácii Charty a o procese so Šabatou.⁵⁷⁹ Protest čs. vláde poslal tiež Olof Palme.⁵⁸⁰ Zatknutie a procesu s Jaroslavem Šabatou sa venovali tiež v Taliansku. Predseda socialistickej strany Talianska poslal telegram, v ktorom protestoval proti jeho súdeniu a žiadal rešpektovanie ľudských práv.⁵⁸¹ Podľa *Listov* najvýznamnejším prejavom solidarity bola rezolúcia medzinárodnej konferencie o problémoch disentu a demokracie vo východnej Európe, ktorá sa konala vo Florencii. Žiadali v nej prepustenie Šabaty a všetkých politických väzňov, zastavenie všetkých foriem diskriminácie a dodržiavanie Záverečného

⁵⁷³ DOLEŽAL, Václav: *Na okraj jedné provokace*. Rudé právo, č. 255, 26. 10. 1976, str. 2.

⁵⁷⁴ „*Provokace*“ v *Paříži*“. *Listy*, 6, 1976, č. 6, str. 13.

⁵⁷⁵ *Prohlášení*. *Listy*, 6, 1976, č. 6, str. 14–15.

⁵⁷⁶ TESAŘ, Jan. *Svědectví*, 14, 1977, č. 54, str. 308.

⁵⁷⁷ *Mezinárodní komise k prozkoumání občanských práv v ČSSR*. *Listy*, 10, 1980, č. 1, str. 47.

⁵⁷⁸ *Mezinárodní akce za osvobození J. Šabaty*. *Listy*, 9, 1979, č. 1, str. 16.

⁵⁷⁹ Tamže, str. 16.

⁵⁸⁰ Tamže, str. 16.

⁵⁸¹ Tamže, str. 16.

aktu z Helsínk.⁵⁸² Medzinárodná konferencia, kde sa riešila situácia v Československu spolu s procesom s Jaroslavem Šabatou sa konala tiež v Miláne v januári 1979.⁵⁸³ Medzinárodný výbor proti represii odovzdal na čs. veľvyslanectve v Paríži viac ako šesťtisíc telegramov, ktoré žiadali prepustenie Jaroslava Šabaty.⁵⁸⁴

Nová vlna zatýkania, ktorá nastala v roku 1981 si vyslúžila tiež niekoľko protestných nôt. Tentokrát v *Listoch* uverejnili protesty zo severu Európy. Prišla od švédsky sociálnych demokratov, ktorí odsudzovali zatýkanie a odsudzovali ho ako porušenie helsinských dohôd.⁵⁸⁵ Protest proti novej vlne zatýkania napísali ÚV KSČ aj dánski sociálny demokrati.⁵⁸⁶

V osemdesiatych rokoch začala Charta spolupracovať so západnými mierovými hnutiami, ktorým išlo predovšetkým o jadrové odzbrojenie. Pri príležitosti stretnutia s predstaviteľmi Charty 77 do Československa pricestovali členovia francúzskeho výboru pre jadrové odzbrojenie, CODENE. Stretnutia sa mali zúčastniť aj členovia z holandskej mierovej iniciatívy, tí však boli, spolu s jednou francúzskou členkou CODENE, zadržaní na letisku a vyhostení. Stretnutie sa napriek tomu uskutočnilo a jeho výsledkom bolo spoločné prehlásenie, v ktorom sa hovorilo, že mier a ľudské práva úzko súvisia, a nemôže byť teda trvalého mieru bez rešpektovania ľudských práv.⁵⁸⁷

Veľké množstvo zahraničných výziev sa objavilo v roku 1989. Pri príležitosti uctenia pamiatky Jana Palacha 15. a 16. januára došlo k brutálnemu zásahu polície proti občanom. Tento zásah odsúdil Európsky parlament v rezolúcii vydanaj 19. januára. EP zdôraznil, že tento zákrok bol v rozpore s medzinárodnými záväzkami Československa, a taktiež so závermi viedenských jednaní, ktoré v tých dňoch skončili. Pri tejto príležitosti bol zatknutý aj Václav Havel.⁵⁸⁸ Na to reagoval 16. marca Európsky parlament schválením rezolúcie, ktorá žiadala slobodu pre Václava Havla a ostatných politických väzňov v Československu. V rezolúcii sa odvolávali na Záverečný akt z Helsínk, ale aj záverečný dokument viedenskej konferencie, ktorý zaručuje dodržiavanie ľudských práv. Rezolúciu v EP uviedol Jiří Pelikán, ktorý upozornil na ďalšie procesy a formy policajnej represie.⁵⁸⁹ *Listy* zverejnili text rezolúcie.⁵⁹⁰ Proti uväzneniu Havla protestovali tiež všetky politické strany švédskeho

⁵⁸² *Mezinárodní akce za osvobození J. Šabaty*. *Listy*, 9, 1979, č. 1, str. 16.

⁵⁸³ *V Miláně a Florencii o Československu a Východní Evropě*. *Listy*, 9, 1979, č. 1, str. 50.

⁵⁸⁴ *Akce za osvobození Jaroslava Šabaty*. *Listy*, 9, 1979, č. 1, str. 23.

⁵⁸⁵ *Švédští sociální demokraté protestují*. *Listy*, 11, 1981, č. 6, str. 19.

⁵⁸⁶ *Dánští sociální demokraté píší ÚV KSČ*. *Listy*, 11, 1981, č. 6, str. 20.

⁵⁸⁷ *Francouzsko-československá mírová iniciativa*. *Listy*, 14, 1984, č. 2, str. 10.

⁵⁸⁸ *Evropský parlament odsuzuje čs. policii*. *Listy*, 19, 1989, č. 1, str. 3.

⁵⁸⁹ *Evropský parlament žádá propuštění Václava Havla*. *Listy*, 19, 1989, č. 2, str. 2.

⁵⁹⁰ *Společná rezoluce Evropského parlamentu*. *Listy*, 19, 1989, č. 2, str. 2.

parlamentu, a ďalšie organizácie.⁵⁹¹ Solidaritu vyjadrili aj sovietsky intelektuáli.⁵⁹² Protestovala tiež komunistická strana Talianska⁵⁹³ a talianske odbory, ktoré žiadali dodržiavanie občianskych práv čs. vládou.⁵⁹⁴ Proces s Havlom a ďalšími odsúdili tiež francúzsky intelektuáli.⁵⁹⁵ O pražských procesoch sa hovorilo aj v Spolkovom sneme, ktorý taktiež žiadal slobodu pre Havla a ostatných.⁵⁹⁶ Po týchto prehláseniach uverejnili *Listy* informácie o súde s Václavom Havlom, v ktorom bol odsúdený na deväť mesiacov.⁵⁹⁷ Z väzenia bol prepustený už v máji.

Domáce výzvy, prehlásenia

Výzvy neprichádzali len zo zahraničia. Exilové časopisy publikovali aj tie domáce. Jednou z nich bola výzva štrnástich bývalých členov ÚV KSČ, aby došlo k prepusteniu politických väzňov, ktorým boli upreté ich politické práva, čo odporovalo dokumentom o ľudských právach, ktoré sa Československo zaviazalo dodržiavať. Odvolávali sa pri tom aj na Záverečný akt z Helsínk. Výzva je však v *Listoch* datovaná 20. januára 1975, keď Záverečný akt ešte nebol prijatý, v tomto prípade sa však pravdepodobne jedná len o tlačovú chybu. Výzvu zaslali poslancom Federálneho zhromaždenia a podpísali ju napr. Jiří Hájek, František Kriegel, Zdeněk Mlynář, Karel Kaplan a ďalší.⁵⁹⁸

Dopis so žiadosťou o prepustenie politických väzňov sa objavil tiež v ďalšom čísle a opäť sa odvolával na Záverečný akt konferencie v Helsinkách, a taktiež na prijatú zásadu dodržiavania ľudských práv. List bol adresovaný priamo prezidentovi Husákovi. Dopis podpísali: Vilém Müller, Brno, Jana Babáka 3/5; Františka Müllerová, Brno, Jana Babáka 3/5; Marie Rusková, Brno, Dřevařská 20; Ivan Rusek, Brno, Dřevařská 20; Taťána Rusková, Brno, Dřevařská 20; Rudolf Šabata, Dolenice č. 2; Růžena Šabatová, Dolenice č. 2; Anna Šabatová, Praha 2, Anglická 8; Jan Šabata, Brno, nám. 28. října 20; Václav Šabata, Brno, Slovanská 5; Eliška Skřenková (Hůblová), Praha 5, Na Březince 14; Jana Tesařová, Praha 4, Pankrác II, 1580.⁵⁹⁹ K dopisu bola priložená osemstranová dokumentácia, kde boli popísané podmienky niektorých politických väzňov. Taktiež sa v nej odvolávali na medzinárodné paky

⁵⁹¹ *Švédské protesty proti uvěznění Václava Havla*. *Listy*, 19, 1989, č. 2, str. 7.

⁵⁹² *Solidarita sovětských intelektuálů*. *Listy*, 19, 1989, č. 2, str. 8.

⁵⁹³ *Protest z Říma*. *Listy*, 19, 1989, č. 2, str. 8.

⁵⁹⁴ *Také italské odbory protestovali*. *Listy*, 19, 1989, č. 2, str. 8.

⁵⁹⁵ *Francouzští intelektuálové odsuzují procesy*. *Listy*, 19, 1989, č. 2, str. 22.

⁵⁹⁶ *Rozprava v německém Spolkovém sněmu o pražských procesech*. *Listy*, 19, 1989, č. 2, str. 42.

⁵⁹⁷ *Soud nad Václavem Havlem*. *Listy*, 19, 1989, č. 2, str. 4.

⁵⁹⁸ *Porpustit politické vězně! (Výzva 14 býv. členů ÚV KSČ z Prahy)*. *Listy*, 6, 1976, č. 2, str. 12–13.

⁵⁹⁹ *Dopis*. *Listy*, 6, 1976, č. 3, str. 3–6.

o ľudských právach a na závery helsinskej konferencie, konkrétne na článok o dodržiavaní ľudských práv.⁶⁰⁰

Výzvy však neboli len od intelektuálov, či bývalých členov KSČ, ale aj od plzenských robotníkov. Tí žiadali skončenie diskriminácie a perzekúcií, prepustenie politických väzňov, dodržiavanie občianskych a ľudských práv, zoznámenie so všetkými textami Charty 77. Dúfali, že na následnej schôdzi v Belehrade sa budú riešiť všetky tieto otázky.⁶⁰¹

V *Listoch* uverejnili aj prehlásenie Marty Kubišovej, ktorá ho adresovala spevákom a speváčkam z krajín, ktoré podpísali Záverečný akt, s tým, že je treba zastaviť porušovanie ľudských a občianskych práv.⁶⁰²

Aj ďalšia výzva v *Listoch* žiadala prepustenie politických väzňov, ktorý boli väznený len za svoje presvedčenie, podpísanie Charty 77, resp. za to, že len chceli, aby boli dodržiavané ich ľudské a občianske práva, ku ktorým sa Československá vláda zaviazala v medzinárodných paktoch, a ako sa často v podobných výzvach pripomínalo, aj vo vlastných zákonoch. Za prepustenie väznených spoluobčanov chceli bojovať neustálym vystupovaním na ich obranu a nepoľavovať, aby všetci mohli žiť slobodnejšie a dôstojnejšie.⁶⁰³

V roku 1987 vznikla Demokratická iniciatíva a *Listy* priniesli jej výzvu, pri príležitosti 40. výročia februárových udalostí. Vyzývala ústredný výbor KSČ k nutným a naliehavým činom. Hlavne išlo o zlepšenie ekonomiky, životného prostredia, povolenie drobného súkromného podnikania a vyzývali tiež na plnenie ľudských práv.⁶⁰⁴

Ani s blížiacim sa koncom režimu v roku 1989 neprestávalo dochádzať k perzekúciám. *Listy* uverejnili výzvu Hnutia za občiansku slobodu na obranu Hany Ponickéj, Jána Čarnogurského, Miroslava Kusého, Antona Seleckého a Vladimíra Maňáka. Boli obvinení z trestného činu poburovania. Zámenkou zatknutia mal byť návrh na polozenie kvetín ako spomienka na 21. augusta, na miesto kde boli zabití ľudia pri intervencii.⁶⁰⁵

Spoločenská rubrika

Súčasťou *Listov* bývala tiež *Spoločenská rubrika*, ktorá sa objavovala na poslednej, príp. na posledných dvoch stranách čísla. V krátkosti popisovala zmeny o osudoch jednotlivcov, neraz aj perzekúciu občanov. Nebola však súčasťou každého vydania *Listov*. V poslednom čísle desiateho ročníku a v prvom čísle jedenásteho sa objavila pod názvom

⁶⁰⁰ *Dokumentace*. *Listy*, 6, 1976, č. 3, str. 6–13.

⁶⁰¹ *Výzva plzeňských dělníků*. *Listy*, 7, 1977, č. 5, str. 53–56.

⁶⁰² KUBIŠOVÁ, Marta: *Provolání Marty Kubišové*. *Listy*, 7, 1977, č. 2, str. 46.

⁶⁰³ *Svobodu politickým vězňům*. *Listy*, 7, 1977, č. 5, str. 15.

⁶⁰⁴ *Dopis demokratické iniciativy ústřednímu výboru KSČ*. *Listy*, 18, 1988, č. 2, str. 27–28.

⁶⁰⁵ *Braňme Ponickou, Čarnogurského, Kusého, Seleckého a Maňáka*. *Listy*, 19, 1989, č. 5, str. 6.

Spoločenská kronika. V siedmom ročníku bola od čísla dva do čísla päť pod názvom *Strípky okolo Charty 77*. V ročníku číslo devätnásť už nefigurovala *Spoločenská rubrika*, nahradila ju *Kronika Listů*, v ktorej sa nachádzali napr. aj dokumenty Charty 77 a oznámenia VONS. *Spoločenská kronika* sa od sledovaného piateho ročníku *Listov* do ročníku osemnásteho objavila, pod rôznymi názvami celkovo tridsaťjeden krát. Na záver niekoľko príkladov ako vyzerali niektoré správy v rubrike.

„Jan Tesař, známý český historik, který byl v říjnu 1976 propuštěn po 5 letech z vězení, se obrátil dopisem na předsedu vlády L. Strougala. Líčí v něm, jak mu nebylo po propuštění z nemocnice umožněno léčení v lázních, že byl ponechán zcela bez prostředků a jak nemůže ani v Praze, ani v Brně najít jakoukoliv práci, což dosvědčuje písemnou odpovědí z jednoho pracoviště: Nesplňuje kádrové předpoklady pro zaměstnání hlídače povodňového dvora. Žádá proto, aby mu bylo povoleno uzavřít pracovní poměr v zahraničí a dojíždět za prací mimo republiku.“⁶⁰⁶

„Artur Rubinstein, 93 letý slavný klavírista polského původu, se ze zdravotních důvodů osobně nezúčastnil večera v sále Mutualité v Paříži 23. února. Večer, jehož byl čestným předsedou, se konal pod názvem *Šest hodin pro Polsko*. Přítomen však byl veliký francouzský cellista Pierre Fournier a další umělci, řečníky pak byli spisovatelé Eugène Ionesco, Jean d'Ormesson, Pierre Emmanuel a jiní. Interpretovaná literární díla zahrnovala texty Mickiewtze, Slowackého a Milosze. Přítomní věnovali velké částky na fond polských nezávislých odborů Solidarita, jejichž zástupci byli na večeru hosty.“⁶⁰⁷

„Signatář Charty 77 Martin Harníček se před časem obrátil na Dr. Gustáva Husáka, protože nemohl od zaměstnavatele, Fakultní nemocnice 11 Praha, dostat potvrzení nutné k žádosti o vystěhování. Kopii dopisu zaslal řediteli ústavu Dr. Vlastimilu Marešovi. Od toho obdržel vzápětí výpověď ze zaměstnání, protože prý ve své žádosti napadal socialistické zřízení Československa. Tím mu Dr. Mareš zaslil dvojnásobně: vystěhovat se nemůže, ale pracovat v nemocnici také ne. Zřejmě kdo se chce vystěhovat, nesmí uvést proč, ačkoli zároveň musí uvést proč; aby se vyprostil z tohoto bludného kruhu, je vyhozen z práce. Martinu Harníčkovi přišel Dr. Mareš na tělo napadání socialistického zřízení také pro knihu *Maso*, která vyšla na Západě. Kniha fantastických příběhů se odehrává ve vesmíru v neurčeném čase a líčí mj. krutost, bezpráví a tyranii. Jak v ní Dr. Mareš poznal obraz Československa, by mělo být — rovněž oficiálně — vysvětleno.“⁶⁰⁸

⁶⁰⁶ *Strípky okolo Charty 77*. Listy, 7, 1977, č. 3-4, str. 80.

⁶⁰⁷ *Společenská rubrika*. Listy, 11, 1981, č. 2, str. 64.

⁶⁰⁸ *Spoločenská rubrika*. Listy, 13, 1983, č. 2, str. 88.

Záver

Predkladaná práca mala z cieľ ukázať prostredníctvom exilových novín porušovanie ľudských práv v Československu. Mohli sme vidieť dve rozdielne pojatia ľudských práv. Pri domácich periodikách išlo často o vyzdvihovanie sociálnych a hospodárskych práv, ktoré však, ako ukázali články v exilových časopisoch, režim sám nebol schopný plniť. Porušované bolo právo na prácu, na ktoré azda najviac režim upozorňoval ako na príklad dodržiavania ľudských práv. V exilových časopisoch bola pozornosť zameraná predovšetkým na politické a občianske práv, ktoré však režim už zo svojej podstaty nemohol pripustiť. A aj keby československí predstavitelia chceli diskutovať s opozíciou ich možnosti boli obmedzené závislosťou na Sovietskom zväze.

Výskum sa opieral hlavne o dva exilové časopisy, *Listy* a *Svědectví*, ktoré mali veľký význam pre čitateľov v Československu, keďže sa zameriavali na domácich čitateľov. Ľudské práva v komunistickom režime boli sústavne porušované, ale ľudia nemali príležitosť odvolávať sa na domáce inštitúcie, keďže nad nimi mal kontrolu komunistický režim. Po roku 1975 sa ľudské práva stali súčasťou medzinárodných vzťahov medzi štátmi, na základe prijatia Záverečného aktu. Jedným z princípov, ktorými sa mali štáty riadiť bolo dodržiavanie ľudských práv. Na základe helsinského dokumentu muselo navyše Československo ratifikovať pakty o občianskych právach. Tým dostala opozícia do rúk možnosť odvolávania sa na medzinárodné inštitúcie či organizácie na sledovanie ľudských práv, a taktiež na následné konferencie, kde sa riešilo ako štáty dodržiavajú jednotlivé princípy. Avšak ani tieto zmluvy a pakty neochránili zástancov ľudských a občianskych práv od perzekúcie a diskriminácie. Zmena začala nastávať až s nástupom Michaila Gorbačova v Sovietskom zväze, avšak v Československu zmena k lepšiemu nastávala veľmi pomaly. Nakoniec nastala revolučná zmena v roku 1989, ktorá priniesla tiež pozitívnu zmenu v nazeraní a dodržiavaní ľudských a občianskych práv. Ani pred rokom 1989, ani potom, však nebola ideálna situácia s dodržiavaním ľudských práv v Československu alebo vo svete. Tretí kôš a humanitárne otázky v ňom obsiahnuté mohli tiež svojou trochou prispieť k pádu komunizmu vo východnej Európe. Ako píše Oskar Krejčí vo svojej práci je naivné sa domnievať, že len v dôsledku tretieho koša a činnosti disidentov došlo k rozpadu východného bloku. Dôvodov bolo viac a boli komplexnejšie⁶⁰⁹ a pomáha si citátom z knihy Johna Gaddisa: „Sovietský svaz pod Brežnevovou ochabujúcou vládou začal ztrácať schopnosť plniť svoj fundamentálny úkol - uplatňovať nejakou funkčnou stratégiou, to jest efektívne využívať dostupných prostriedkov

⁶⁰⁹ KREJČÍ, Oskar: *Zahraniční politika USA: ideje, doktríny, strategie*. 2. vyd., Praha 2009, str. 222.

k dosažení zvolených cílů.“⁶¹⁰ V tejto súvislosti si Gaddis tiež požíl otázku, čo je to za vodcov, ktorí sa zaviazu k dodržiavaniu ľudských práv, keď sú potom prekvapení, že ľudia sa týchto práv v ich vlastných krajinách dožadujú.⁶¹¹ Veľavravné konštatovanie. Krejčí dodáva, že na takúto politiku by umrel každý štát. Krejčí na záver svojej úvahy dodáva, že zatiaľ čo vo východnom bloku dochádzalo k ekonomickej stagnácii, v Číne sa k moci vracia Teng Siao-pching, a sním tiež ekonomické reformy, ktoré z Číny urobili najdynamickejší štát sveta.⁶¹² Zatiaľ čo zo Sovietskeho zväzu sa stáva štát s obrovskými ekonomickými problémami, čo viedlo k jeho úpadku a s ním k úpadku celého východného bloku a ku koncu vlády totalitných režimov.

⁶¹⁰ GADDIS, John: *Studená válka*. Praha 2006, str. 189.

⁶¹¹ Tamže, str. 189.

⁶¹² KREJČÍ, Oskar: *Zahraniční politika USA: ideje, doktríny, strategie*. 2. vyd., Praha 2009, str. 222.

Zoznam prameňov a literatúry

Tlačené pramene - noviny a časopisy

Listy roč. 2, 1972 – roč. 19, 1989.

Nové slovo roč. 15, 1973, č. 27, č. 28, č. 32, č. 36, č. 42; roč. 17, 1975, č. 31, č. 32, č. 33, č. 35, č. 36, č. 43, č. 44; roč. 19, 1977, č. 42; roč. 25, 1983, č. 37, č. 38; roč. 28, 1986, č. 30, č. 45.

Práce č. 61, 12. 3, 1976.

Právnik 113, č. 9, 1974; 116, č. 5-6, 1977.

Rudé právo č. 160, 10. 7. 1972; č. 3, 5. 1. 1976; č. 39, 16. 2. 1976; č. 255, 26. 10. 1976; č. 4, 6. 1. 1977; č. 9, 12. 1. 1977 č. 26, 1. 2. 1977; č. 60, 12. 3. 1977; č. 59, 9. 3. 1978; č. 60, 11. 3. 1978; č. 142, 19. 6. 1985; č. 178, 31. 7. 1985; č. 179, 1. 8. 1985; č. 16, 19. 1. 1989;

Svědectví roč. 12, 1973 – roč. 22, 1989.

Tribuna roč. 5, 1973, č. 28; roč. 6, 1974, č. 19, č. 20, č. 22; roč. 7, 1975, č. 15, č. 31, č. 33, č. 38; roč. 13, 1981, č. 3; roč. 14, 1982, č. 1; roč. 19, 1987, č. 5; roč. 21, 1989, č. 27, č. 28.

Publikované pramene

Závěrečné akty z Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Ostrava 1993.

Pramene dostupné na internete

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, čl. 12, odst. 2. In: http://www.ucps.sk/MEDZINARODNY_PAKT__o_obcianskych_a_politickych_pravach [cit. 15. 8. 2018].

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, č. 120/1976, čl. 19, odst. 2. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1976-120> [cit. 12. 8. 2018].

Směrnice. In: https://cs.wikisource.org/wiki/Úprava_vztahů_ČSSR_k_občanům_v_zahranicích [cit. 12. 8. 2018].

Ústava Československé socialistické republiky. In: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html. [cit. 13. 8. 2018].

Zákon č. 140/1961 Zb., trestný zákon, § 109, odst. 1 a 2, opustenie republiky. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1961/140/19650801.html> [cit. 15. 8. 2018].

Zákon č. 140/1961 Zb., trestný zákon, § 239, § 240, porušování tajemství dopravovaných zpráv. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-140> [cit. 13. 8. 2018].

Zoznam literatúry

- BANGE, Oliver – NIEDHART, Gottfried: *Helsinki 1975 and the transformation of Europe*. New York 2008.
- BALÍK, Stanislav – POJAR, Tomáš – POSPÍŠIL, Ivo – ROMANCOV, Michael – TŘÍSKA, Dušan – VODRÁŽKA, Michal – VONDRA, Alexandr: *Helsinki process, velvet revolution of 1989 and the czech transformation: lessons for Korean peninsula?* Praha 2015.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav – PŘIBÁŇ, Jiří (Et Al.): *Lidská práva: (ne)mysl české politiky?* Praha 2015.
- BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969–1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016.
- BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš: *Pražský proces 1979: vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: dokumenty*. Praha 2010.
- BLAŽEK, Petr – SCHOVÁNEK, Radek: *Prvních 100 dnů Charty 77*. Praha 2018.
- BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009.
- CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.): *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Praha-Brno 1997.
- CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém: *Charta 77: Dokumenty 1977–1989. Přílohy* Praha 2007.
- DURMAN, Karel: *Útěk od praporů : Kreml a krize impéria 1964-1991*. Praha 1998.
- FIDLER, Jiří; MAREŠ, Petr: *Dějiny NATO*. Praha; Litomyšl 1997.
- GADDIS, John: *Studená válka*. Praha 2006.
- HALBERSTAM, David: *Černobílé desetiletí. Padesátá léta a Spojené státy*. Praha 2002.
- HAPLA, Martin: *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno 2016.
- HAVLÍČEK, Aleš (vyd.): *Lidská a přirozená práva v dějinách*. Ústí nad Labem 2014.
- HAVLÍČEK, Dušan: *Listy v exilu: obsahová analýza časopisu Listy*. Olomouc 2008.
- JUDT, Tony: *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*. Praha 2008.
- KISSINGER, Henry: *Umění diplomacie*. Praha 1999.
- KLÍMA, Jan: *Dějiny Portugalska*. Praha 2007.
- KOLÁŘ, Pavel – PULLMANN, Michal: *Co byla normalizace?: studie o poznání socialismu*. Praha 2016.
- KORANDA, František: *Socialistická demokracie a lidská práva*. Praha 1981.
- KREJČÍ, Oskar: *Zahraniční politika USA: ideje, doktríny, strategie*. 2. vyd., Praha 2009.
- LEŠKA, Vladimír: *KBSE/OBSE minulost, přítomnost, perspektivy*. Praha 1997.

- LUKÁŠEK, Libor: *Vývoj lidské dimenze (ochrany lidských práv a základních svobod) v komentovaných dokumentech – I. díl*. Praha 2003.
- LUŇÁK, Petr: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha 1997.
- NÁLEVKA, Vladimír: *Horké krize studené války*. Praha 2010.
- NÁLEVKA, Vladimír: *Světová politika ve 20. století II*. 2. vyd. Praha 2005.
- ORSÁG, Petr: *Mezi realitou, propagandou a mýty. Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968–1989*. Praha 2016.
- OTÁHAL, Milan: *Opozice, moc, společnost 1969–1989*. Praha 1994.
- PAŽOUT, Jaroslav a kol. (eds.): *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*. Praha 2014.
- POVOLNÝ, Mojmír: *Zápas o lidská práva*. Brno 2007.
- PREČAN, Vilém: *Human rights in Czechoslovakia: A documentation september 1981–december 1982*. Paris 1983.
- SCHEU, Christian Harald: *Lidská dimenze OBSE a současné mezinárodní právo*. Praha 2000.
- SKILLING, Gordon H.: *Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia*. London 1981.
- SOUSEDÍK, Stanislav: *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ*. Praha 2010.
- THOMAS, Daniel C.: *Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Praha 2007.
- VYKOUKAL, Jiří - LITERA, Bohuslav - TEJCHMAN, Miroslav: *Východ : vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. 2. vyd. Praha 2017.
- ZUBOV, Andrej (ed.): *Dějiny Ruska 20. století – II. Díl*. Praha 2016.

Internetové zdroje

- VAIT, Martin: Příběhy OH: Melbournská krvavá lázeň. In:
<https://www.ceskatelevize.cz/sport/rio-2016/186847-pribehy-oh-melbournska-krvava-lazen/>
[cit. 18. 8. 2018].

Resumé

Diplomová práca je zameraná na ľudské práva v Československu, ktoré sú sledované prostredníctvom exilových časopisov *Listy* a *Svědectví*. Práca sleduje porušovanie ľudských práv v Československu v rokoch 1975–1989, teda od prijatia Záverečného aktu v Helsinkách do pádu komunistického režimu v Československu. Na základe analýzy boli z exilových časopisov vybrané a roztriedené články, ktoré popisujú porušovanie ľudských a občianskych práv. Na príklade vybraných článkov bolo následne ukázané porušovanie práv československých občanov prostredníctvom represíí a diskriminácie zo strany režimu.

The thesis is focused on human rights in Czechoslovakia, which are monitored through exile magazines *Listy* and *Svědectví*. The work follows the violation of human rights in Czechoslovakia in 1975-1989, from the adoption of the Final Act in Helsinki to the fall of the communist regime in Czechoslovakia. Based on the analysis, exiled journals have selected and categorized articles describing violations of human and civil rights. An example of selected articles was subsequently showing violations of Czechoslovak citizens' rights through repression and discrimination by the regime.